

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის
ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი

GORI STATE TEACHING UNIVERSITY
CENTRE OF HISTORY AND ARCHAEOLOGY

შრომათა კრებული

COLLECTION OF THE WORKS

№5

2014

ჩ(უაკ) 902(479.22)(066)

ა-846

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის წინამდებარე შრომათა კრებულში ქვეყნდება აღნიშნული ცენტრის მიერ 2013 წლის 15-16 ივნისს ჩატარებული წმინდა ექვთიმე თაყაიშვილისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „საქართველო და გარე სამყარო“ მასალები.

რედაქტორი: ელდარ მამისთვალიშვილი

რედაქოლებია:

მეუფე ანდრია (გვაზავა)

ზაზა ალექსიძე

ბუბა კუდავა

ლია მელიქიშვილი

აპოლონ სილაგაძე

გიორგი სოსიაშვილი

ნოდარ შენგელია

დავით ყოლბაია

პროექტურა: მარიაკა შერაზადიშვილი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: გიორგი ყაზიშვილი

ISSN 1512-4657

The Educational Research Center for History and Archaeology of Gori State Teaching University publishes the materials of the international scientific conference "Georgia and Outer World" dedicated to Ekvtime Takaishvili (Ekvtime the Man of God).

Editor: Eldar Mamistvalishvili

Editorial Board:

Metropolitan Andrea (Gvazava)

Zaza Aleksidze

Buba Kudava

Lia Melikishvili

Apolon Silagadze

Giorgi Sosiashvili

Nodar Shengelia

David Kolbaia

Reviewer: Marika Sherazadishvili

Computer Services provided by Giorgi Kazishvili

ქართველი სწავლული, წმინდანი და ერისკაცი
ექვთიმე თაყაიშვილი

**THE PROMINENT GEORGIAN SCHOLAR, PUBLIC
BENEFACTOR AND SAINT EKVTIME TAKAISHVILI**

შინაარსი სტატიები
CONTENTS Articles

ექვთიმე თაყაიშვილი
Ekvtime Takaishvili

- ლია გაბუნია, მზია ზარნაძე* - დოკუმენტური მასალები ექვთიმე თაყაიშვილის ცხოვრებიდან 9
Lia Gabunia, Mzia Zarnadze - THE DOCUMENTARY MATERIALS FROM THE LIFE OF EKVTIME TAKAISHVILI
- თამილა გოგოლაძე, ქეთევან ბარბაქაძე* - ექვთიმე თაყაიშვილის „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს“ და მისი მნიშვნელობა 17
Tamila Gogoladze, Ketevan Barbakadze - “ARCHEOLOGICAL EXPEDITION IN LECHKHUM-SVANETI IN 1910” BY EKVTIME TAKAISHVILI AND ITS IMPORTANCE
- გიორგი გოცირიძე* - ექვთიმე თაყაიშვილის ეთნოგრაფიული მემკვიდრეობა დროსა და სივრცეში 27
Giorgi Gotsiridze - THE ETHNOGRAPHIC HERITAGE IN TIME AND SPACE BY EKVTIME TAKAISHVILI
- რუსუდან დაუშვილი* - ექვთიმე თაყაიშვილი და ქართველი სტუდენტები საზღვარგარეთ 39
Rusudan Daushvili - EKVTIME TAKAISHVILI AND GEORGIAN STUDENTS ABROAD
- ნინო სილაგაძე, ნათელა ჯაბუა* - ექვთიმე თაყაიშვილი – ძველი ქართული ხელოვნების მოამაგე 49
Nino Silagadze, Natela Jabua - EKVTIME TAKAISHVILI – THE CARETAKER OF THE ANCIENT GEORGIAN ART
- დავით ჩოჩიშვილი* - ექვთიმე თაყაიშვილის მოგზაურობა სკრის ხეობაში 67
Davit Chochishvili - A TRIP TO THE SKRA VALLEY MADE BY EKVTIMÉ TAKAISHVIL

საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორია
Medieval History of Georgia

- ნინო ბუზიაშვილი* - 1715 წლის მროველის სამწყსოს დავთარი
Nino Buziashvili - THE 1715 PARISH CENSUS BOOK 89
- თედო დუნდუა, გიორგი ჯუჯუნაშვილი* - სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის და რუსეთის იმპერიების შემაღვენლობაში – შედარებითი ანალიზი 100
Tedo Dundua, Giorgi Zhuzhunashvili - THE SOUTH-WEST GEORGIA INTO THE RUSSIAN AND OTTOMAN EMPIRES – COMPARATIVE ANALYSIS
- აპოლონ თაბუაშვილი* - ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი) 112
Apolon Tabuashvili - CENSUS BOOKS FOR THE TOWN OF TSKHINVALI AND ITS SURROUNDING VILLAGES (THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY)
- გურამ კუტალია* - დასავლეთის ისტორიის, სარწმუნოების და პედაგოგიკის საკითხები ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების სამსახურში 127
Guram Kutalia - THE ISSUE OF THE HISTORY OF THE WEST, RELIGION AND PEDAGOGY IN THE SERVICE OF THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF GEORGIA
- ელდარ მამისტვალიშვილი* - მართა მონაზონის წერილი იერუსალიმის ქართული მონასტრების მდგომარეობის შესახებ 143
Eldar Mamistvalishvili - NUN MARTHA'S LETTER ON THE STATE OF THE GEORGIAN MONASTERIES IN JERUSALEM
- ზურაბ პაპასკირი* - საქართველო-ბიზანტია, საქართველო-რუსეთი. ერთი ისტორიული პარალელის გააზრებისათვის 153
Zurab Papaskiri - GEORGIA-BYZANTINE EMPIRE, GEORGIA-RUSSIA. TO THE UNDERSTANDING OF ONE HISTORICAL PARALLEL
- გიორგი სოსიაშვილი* - ცხინვალი და ახალგორი ევროპელ მოგზაურთა ცნობების მიხედვით (XVIII საუკუნის ბოლოს და XIX საუკუნის I მეოთხედში) 183

Giorgi Sosiashvili - TSKHINVALI AND AKHALGORI ACCORDING TO THE REFERENCES OF EUROPEAN TRAVELERS (AT THE END OF XVIII CENTURY AND I QUARTER OF XIX CENTURY)

კახაბერ ქებულაძე, იგორ კეკელია - XI-XII საუკუნეების საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიის კონტურები თანამედროვე გეოსტრატეგიის ჭრილში

218

Kakhaber Kebutadze, Igor Kekelia - THE OUTLINES OF FOREIGN-POLITICAL STRATEGY OF XI- XII CENTURY GEORGIA VIEWED IN MODERN GEOSTRATEGY

საქართველოს ახალი ისტორია Modern History of Georgia

მალხაზ მაცაბერიძე - 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომი და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია

228

Malkhaz Matsaberidze - THE WAR OF FEBRUARY-MARCH, 1921 AND THE ORTHODOX CHURCH OF GEORGIA

ალექსანდრე მღებრიშვილი - ქართულ-ოსური ურთიერთობები XIX საუკუნის ათიან წლებში რუსული წყაროების მიხედვით

241

Aleksandre Mgebrishvili - THE GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS IN THE FIRST DECADE OF THE 19TH CENTURY ACCORDING TO THE RUSSIAN REFERENCES

ლელა სარალიძე - საქართველო-ინგლისის ურთიერთობის ისტორიიდან (1920-1921 წწ) (უცნობი საარქივო დოკუმენტების მიხედვით)

253

Lela Saralidze - FROM THE HISTORY OF GEORGIAN- ENGLISH RELATIONSHIP (1920-1921) (ACCORDING TO THE UNKNOWN ARCHIVE DOCUMENTS)

ცაცა ჩხარტიშვილი - პოლონეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (პრესის მასალების მიხედვით)

272

Tsatsa Chkharishvili - FROM THE HISTORY OF POLAND-GEORGIA RELATIONS (ACCORDING TO PRESS MATERIALS)

დოდო ჭუმბურიძე - თურქიზმის ლიდერები და საქართველო მეოცე საუკუნის 10-იან წლებში 288

Dodo Chumburidze - THE LEADERS OF TURKISM AND GEORGIA IN THE 10-IES OF THE 20TH CENTURY

ოთარ ჯანელიძე - 1920-1921 წლების გეოპოლიტიკური რეალობა და საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაცია 302

Otar Janelidze - GEOPOLITICAL REALITY IN 1920-1921 AND BOLSHEVIK OCCUPATION OF GEORGIA

საქართველოს უახლესი ისტორია Recent History of Georgia

ოთარ გოგოლიშვილი - ევროპა და საქართველო - მიღწევები და პერსპექტივები 322

Otar Gogolishvili - EUROPE AND GEORGIA - ACHIEVEMENTS AND PERSPECTIVES

რაუფ РАДЖАБОВ - ПОЛИТИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГРУЗИИ В 2003-2013 ГОДАХ 333

Rauf Rajabov - THE POLITICAL AND SOCIAL-ECONOMICAL SITUATION IN GEORGIA IN 2003-2013

მსოფლიო ისტორია World History

თეიმურაზ კარელი - რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ფილოსოფია 361

Teimuraz Kareli - PHILOSOPHY OF THE RUSSIAN FOREIGN POLICY

პიროვნება ისტორიაში Person in History

იოსებ (სოსო) ალიმბარაშვილი - ქართული არქეოლოგიის სათავეებთან (დიმიტრი მელვინეთხუცესიშვილი) 384

Ioseb (Soso) Alimbarashvili - AT THE OUTFALLS OF THE GEORGIAN ARCHAEOLOGY (DIMITRI MEGVINETKHUTSESISHVILI)

ლია გაბუნია
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი
მზია ზარნაძე
ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის
მეცნიერ-თანამშრომელი

დოკუმენტური მასალები ექვთიმე თაყაიშვილის ცხოვრებიდან

„**წმიდა ექვთიმე ღმრთისკაცი**“- ასეთი წოდებით შე-
რაცხა საქართველოს ეკლესიამ ექვთიმე თაყაიშვილი. დამე-
თანხმებით - მარადიული სიცოცხლე ერთეულთა ზვედრია.

„მეცნიერების რა დარგში არ უმუშავებია წმინდანს -
ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოგრაფია, ეპიგრაფიკა, ნუმიზმა-
ტიკა, ფილოლოგია, ფოლკლორისტიკა, ლინგვისტიკა, ხე-
ლოვნების ისტორია... და ყველგან ჩვენი ერის ისტორიის
ანარეკლს, ჩვენს ნაკვალევს ეძებდა“, - წერს ილია მაჩიტაძე
წიგნში-„ქართველ წმინდანთა ცხოვრებანი“¹.

უამრავი კვლევაა მიძღვნილი ბატონი ექვთიმეს პიროვ-
ნებისა და მისი შემოქმედებისადმი. მათი წამკითხველი უეჭ-
ველად იფიქრებს, კიდევ რა უნდა დაიწეროს ამ არაჩვეულებ-
რივი ადამიანის შესახებო, მაგრამ ისიც დიდი საქმე იქნება,
თუნდაც კიდევ ერთხელ გავიმეოროთ და საზოგადოებას შე-
ვახსენოთ ის მნიშვნელოვანი ცხოვრებისეული ეპიზოდები,
რომლებიც აუცილებლად მოითხოვს აღნიშვნას, რამეთუ ეს
არის კაცი, რომელმაც საქართველოს შესწირა ყველაფერი
ის, რაც საყვარელი და საუკეთესო გააჩნდა ცხოვრებაში,
თუმცა, როგორც ერთ-ერთი უბირთავანი, ნაწამები წავიდა ამ
ქვეყნიდან. იმ ქვეყანას კი - ზეციურ საქართველოში, აუცი-

¹ ქართველ წმინდანთა ცხოვრებანი, 2009 წ., „წმიდა ექვთიმე ღმრთისკაცი“, გვ. 12.

ლებლად შარავანდედით შეიმოსებოდა, ის ხომ საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა.

ახლა კი ჩვენი დაკვირვებანი მისი ზოგიერთი საარქივო წერილის შესახებ. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ინახება რამდენიმე საინტერესო წერილი, რომელთა წაკითხვის შემდეგ ვხვდებით, რომ ეს არის უძვირფასესი ხელნაწერი ადამიანისა, რომელიც ასე დაფასებულია შთამომავლობისაგან. ამ წერილების წაკითხვის შემდეგ ნათელი ხდება, რომ იმ ადამიანის საზრუნავი, საფიქრალი და საოცნებო მისი სამშობლო და საამაყო ქართველი ხალხი იყო.

ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა და ძველნაბეჭდ წიგნთა კოლექციების განყოფილებაში დაცულია სამი წერილი, რომლებიც 1915 წლით თარიღდება და მოგვითხრობს იმ პერიოდზე, როცა ექვთიმე თაყაიშვილი საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას უდგასათავეში. წერილი, რომელიც 1915 წლის 28 მაისითაა დათარიღებული, არის მიმართვა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ქუთაისის განყოფილების თავმჯდომარისადმი. მისი შინაარსი ასეთია:

„საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ გადაწყვიტა წელს 9 ივნისს გამართოს აკაკის დღე და წინადადებით მიმართა ქ.შ.წ.კ. გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის განყოფილებას.

ახლა, როგორც განყოფილების გამგეობის წერილიდან ჩანს, გამგეობას მოუმართავს თქვენი საზოგადოებისათვის ამ საგნის შესახებ. სცნო რა ეს, „საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების” საბჭო გთხოვთ დაგვდვათ პატივი, მიიღოთ შრომა და იკისროთ ამ საერთო დღის მოწყობა.

თავმჯდომარე ე. თაყაიშვილი

მდივანი ს. გიორგაძე¹

როგორი მზრუნველობა ჩანს ამ წერილში, რა მოკრძალება და პატივისცემაა ამ ბუმბერაზი ადამიანისაგან არა მარტო პოეტ აკაკი წერეთლისადმი, არამედ თვით ადრესატისადმიც. ამ წერილიდან არა მარტო მზრუნველი და საქმიანი ადამიანი იყურება, არამედ დიდი სულისა და უბრალოებით შემკული პიროვნება. დიას! პიროვნება, რაც მრავალგზის, მთელი სიცოცხლის განმავლობაში დაადასტურა ექვთიმე თაყაიშვილმა.

საინტერესოდ ვითარდება მიმოწერა მეორე წერილში, რომლითაც ვგებულობთ, რომ მადლობას უხდის იუბილეს მომწყობთ იმ გულისხმიერებისათვის, რომელიც ქუთაისმა ჯერ კიდევ აკაკის 50 წლის მოღვაწეობის სიუბილეო დღეებში, 1908 წლის 14 დეკემბერს დაგვანახა, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდგომ არანაკლები გულისტკივილი და საოცარი პასუხისმგებლობა გამოავლინა:

„საზოგადოების“ საბჭო გულითადად მადლობას მოახსენებს პატივცემულს გამგეობას იმ დიდი შრომისათვის, რომელიც გასწია აკაკის დაბადების დღეს, 9 ივნისს, საღამოს გასამართავად. იმედია გამგეობა შემდეგშიაც არ მოგვაკლებს თვისს ძვირფას შრომასა და დახმარებას. თქვენ მიერ გამოგზავნილი 127 მან. და 50 კაპ. მიემატა აკაკის ფონდს.

საზოგადოების თავმჯდომარე ე. თაყაიშვილი

მდივანი ს. გიორგაძე²

არქივში მოკვლეული იქნა კიდევ რამდენიმე წერილი. აქედან ერთ-ერთი თარიღდება 1916 წლის 11 მაისით, რომელსაც საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ქუთაისის განყოფილება უგზავნის ბატონ ექვთიმე თაყაიშვილს.

¹ ქ.ი.მ. E 5286, N36.

² ქ.ი.მ. E 5286, N39.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქუთაისი, ისტორიულად, დიდ როლს ასრულებდა საქართველოს ცხოვრებაში, მეფე აიეტიდან დაწყებული დღევანდლამდე. აქ დაიწყო ბევრი ეროვნული საქმე. აქ აღიზარდა მრავალრიცხოვანი ინტელიგენცია, რომელმაც მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში საქართველო და ჩვენი დედაქალაქი თბილისი გადაარჩინა გარუსებას, გაათათრებას, გასომხებას და ა.შ., მოკლედ, გადაგვარებას. არქივში აღმოჩნდა ერთი საოცარი წერილი, რომლიდანაც კარგად ჩანს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ქუთაისის განყოფილების შეხედულება იმ ეროვნული სიმდიდრეებისადმი, რომლებიც საფრთხის ქვეშ შეიძლება აღმოჩენილიყო და ამასთან დაკავშირებით მიმართავენ დიდ მეჭურჭლეთუხუცესს, ექვთიმე თაყაიშვილს, რომელსაც ამ საკითხის მოგვარება ევალებოდა როგორც თანამდებობრივად, ასევე ადამიანური პოზიციებიდან. ამასთან, მასში ხედავდნენ ნამდვილად „სანდო კაცს“, რომელმაც შემდეგ მთელი საქართველოს განძსა და ქონებას მოუარა და რუდუნებით შემოუნახა თავის ქვეყანას, ქართველ ხალხს, ჩვენს მომავალ თაობას, ამიტომ მისი დავიწყება შეუძლებელია. „წმიდა ექვთიმე ღმრთისკაცის“ მოგონება - ჩვენს ეროვნულ ფესვებთან დაბრუნებაა. უსასრულოდ, ბევრჯერ დაბრუნებოდეს ქართველი ერი თავისი წმინდანებისა და გმირების უკვდავყოფასა და ხსენებას. წერილი, რომელზეც ვსაუბრობთ, ასეთი შინაარსისაა:

„გამგეობას სურს მიაქციოს თქვენი ყურადღება იმ გარემოებას, რომ ლაზისტანსა და ტრაპიზონში დღეს თუ ხვალ დაიწყებს მოგზაურობას ხარკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი შმიდტი, რომელსაც პეტროგრადის ისტორიული საზოგადოება გზავნის. ვინაიდან იმ ადგილებში ქართველთა ბევრი სიძველე ინახება, ძლიერ საჭიროდ მიგვაჩნია ჩვენის მხრით თუ მოისურვებთ და საჭიროდ დაინახავთ თქვენგანაც დასახელებულ ადგილებში გაგზავნოთ ერთი პირი, რომელ-

საც ერთი დაეკალება, ყველაფერი დაათვალიეროს, აღწეროს, რაც მოხერხდება წამოიღოს ჩვენი მუზეუმებისთვის (თუ რამე ვიშოვეთ, იმედია, გაყოფაზე არ წავიკიდებით). ამ პირისთვის (ან პირებისთვის) საჭირო იქნება მეფისნაცვლისგან ისეთი საბუთი, რომ მის (ანუ მათ) პიროვნებას არავინ შეეზოს და ხელი შეუწყოს კიდევ მეცნიერულ კვლევა - ძიებაში. ამისთვის გთხოვთ ამ საგანზე თქვენც მოიფიქროთ და ეს საქმე მოაწყოთ ისე, როგორც სჯობდეს თქვენი შეხედულებით. ჩვენის მხრით გასაგზავნად ვასახელებთ ვუკოლ ბერიძეს, რომელიც თანახმაა ეს საყურადღებო და საჭირო მონდობილობა მიიღოს.

ჩვენ არ შეგვიძლია ასეთი მონდობილობა გუბერნატორის წინაშე აღვძრათ, რადგან დასახელებული რაიონი მას არ ექვემდებარება და არც ჩვენი წესდების ფარგალშია, ასე რომ შუამდგომლობა მეფისნაცვლის წინაშე უნდა აღიძრას და თუ ჩვენგან ქალაქი ან სხვა რამე საჭირო იქნება, გთხოვთ საჩქაროდ გვაცნობოთ. მანამდე კი თუ საჭიროება მოითხოვს, შუამდგომლობის აღძვრაში დახმარებას გავიწვევთ ჩვენი მარშალი თავადი დავით ოტიას ძე ნიჟარაძე, რომელსაც, გთხოვთ შინაარსი ამ წერილისა გააცნოთ. ...”¹

ექვთიმე თაყაიშვილის პიროვნების და ხასიათის წარმომჩენი კიდევ ერთი წერილია დაცული ამავე არქივში, რომელიც ცხადად გვიხატავს, თუ როგორ უფროსილდებოდა იგი ეროვნულ სიმდიდრეს. წერილი, რომელიც 1916 წლის 15 მარტით არის დათარიღებული, ვგაუწყებ:

„ამა წლის 1 მარტის თარიღით ჩვენი საზოგადოების საბჭოს მომართა იმერეთის ეპარქიის სამღვდელოების რწმუნებულთა მიერ არჩეულმა საგანგებო კომისიამ, რომელსაც დავალებული აქვს იზრუნოს ქართული გალობის აღდგენის შესახებ. ამ კომისიას განუზრახავს გამოსცეს ფილიმონ ქო-

¹ ქ.ი.მ. E 5286, N12.

რიძის მიერ გადაღებული საგალობლები. ამ საგალობელთა ნოტების ხელნაწერები ამჟამად შეადგენს ჩვენი საზოგადოების საკუთრებას და კომისია გვთხოვს ვათხოვოთ ეს ხელნაწერი ნოტები.

საბჭო თანახმაა ამაზე, მხოლოდ ერთის პირობით: უკეთუ კომისია გადაიღებს პირებს ამ ხელნაწერებიდან, რისთვისაც აღნიშნული ხელნაწერები გამოეგზავნება თქვენი საზოგადოების წიგნთსაცავს, სადაც ივლის კომისიის მიერ საგანგებოდ გამოგზავნილი კაცი ნოტების პირის გადასაღებად. შინ წაღება ამ ხელნაწერებისა ან პირდაპირ სტამბაში გადაცემა ასაწყობად ყოვლად შეუძლებელია, რადგან ეს ხელნაწერები უნიკუმია და რომ ვინიცობაა დაიკარგოს, სამუდამოდ დაიღუპება.

გთხოვთ გვაცნობოთ, იტვირთება თქვენი საზოგადოება ამ დავალების შესრულებას თუ არა. საზოგადოების თავმჯდომარე: ექვთიმე თაყაიშვილი. მდივანი ს. გიორგაძე.¹

შემდგომი წერილი 1916 წლის 17 მაისით თარიღდება და მიწერილია ქუთაისის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მიერ და დიდი პოეტის, აკაკი წერეთლის დაკრძალვასთან დაკავშირებულ ღონისძიებებს ეხება. აქ მკვეთრად ჩანს ბატონი ექვთიმეს მორიდებული და მოხატრებული, თავმდაბალი ბუნება. ის კი არ უბრძანებს თანამდებობით დაბალ საფეხურზე მყოფთ, არამედ თხოვნით მიმართავს მათ - „გააკეთეთ ის რაც თქვენთვის უფრო საადვილო და მოსახერხებელიაო“. ის ყველა ბრძანებასა თუ თხოვნაში ადამიანად რჩება, ყველას ტკივილსა და საქმის სიძნელეს იზიარებს. „საქართველოს სიამაყეს“ უწოდებს აკაკი წერეთელს და უსაზღვროდ წუხს მისი გარდაცვალების გამო. „აკაკის სწორედ ჯავრად ჩაჰყვა სამარეში, ვაი, თუ ქართული ზეპირსიტყვიერება დაიკარგოსო. რომ ეს არ მოხდეს, ჩვენს საზო-

¹ ქ.ი.მ. E 5286, N13.

გაღობას ანდერძით დაგვიტოვა ამის შესახებ ზრუნვა. როგორც ჩვენს საზოგადოებას, ისე მთელ ქართველ ერს ვალად აქვს, რათა პირნათლად შეასრულოს ეს ანდერძი.

საქართველოს ერის წარმომადგენელნო, აკაკის ცხედარს გაფიცებთ, ნუ უმტყუნებთ ამ ანდერძს, მოგვეხმარეთ, მოგვეცით საშუალება ეს უკანასკნელი ანდერძი მაინც შევუსრულოთ დიდებულ მამულიშვილს. თუ ამდენხანს არ ვუჯერებდით, ახლა მაინც დავუჯეროთ, ჩემს უბრალო სიტყვას გასავალი არ ექნებაო და ნოტარიუსის წესით მოგმართავდათ“¹.

საარქივო მასალებზე მუშაობისას კიდევ ერთი არაჩვეულებრივი მიმოწერის ხილვის ბედნიერება გვხვდა წილად. ბატონი ექვთიმე წერილს უგზავნის ქუთაისის ქართული საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭოს. ამ წერილს დართული აქვს მოწერილობა ტრიფონ ჯაფარიძისადმი. საუბარი ეხება პროფესორ შმიდტს და ქართული ექსპედიციის მოწყობას. გვაოცებს მისი ესოდენ დიდი სიფრთხილე იმ ადამიანებისადმი, რომელთა ჩაბმაც უნდა ექსპედიციის მსვლელობაში. სიფრთხილე სპეციალური ხარჯების გამო, ზრუნვა ადამიანების უსაფრთხოებაზე. საოცარია წერილის დასასრულიც, რომელსაც ამთავრებს შემდეგი სიტყვებით: „თქვენი მარადის პატივისმცემელი ექვთიმე თაყაიშვილი“².

წერილი, რომელიც 1919 წლის 16 მაისით თარიღდება და ქუთაისის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ეგზავნება, ასეთი შინაარსისაა: „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭოს. გულითად მწუხარებას გამოვთქვამთ საზოგადოების წევრის და ცნობილი საზოგადო მოღვაწის კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძის გარდაცვალების გამო,- რომელმაც მთელი თავისი სიცოცხლე

¹ აკაკი სურგულაძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, 1977 წ., გვ. 150.

² ქ.ი.მ. E 5286, N18.

საზოგადო საქმეს შესწირა, და საზოგადო საქმის ბურჯი იყო და საზოგადო საქმის ინტერესით ცოცხლობდა, დასასრულ თავისი მდიდარი და იშვიათი წიგნთსაცავი უკლებლად შეუნახა და გადმოსცა საისტორიო საზოგადოებას ქუთაისში.

საზოგადოების თავმჯდომარე ექვთიმე თაყაიშვილი.
მდივანი გიორგაძე¹.

ასეთი სიტყვები იყო ერთგვარი „მარგალიტები“ ღმერთკაცის ბაგეთაგან.

ჩვენ მიერ (გამიზნულად) წერილების ასე დეტალური წარმოდგენა, ვფიქრობთ, მცირეოდენი შტრიხის შეტანა მაინც იქნება ექვთიმე თაყაიშვილის დიდებული პორტრეტის კიდევ უფრო დეტალურად წარმოჩენისათვის.

დამოწმებანი:

1. ქართველ წმინდანთა ცხოვრებანი, 2009, „წმიდა ექვთიმე ღმრთისკაცი“.
2. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, E 5286, N36.
3. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, E 5286, N39.
4. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, E 5286, N12.
5. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, E 5286, N13.
6. აკაკი სურგულაძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, 1977.
7. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, E 5286, N18.
8. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, E 5286, N16.

¹ ქ.ი.მ. E 5286, N16.

თამილა გოგოლაძე
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი,
სრული პროფესორი
ქეთევან ბარბაქაძე
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი

ექვთიმე თაყაიშვილის „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლენხუმ-სვანეთში 1910 წელს“ და მისი მნიშვნელობა

პროფესორი გიორგი ჩუბინაშვილი „საქართველოს მუზეუმის მოამბის“ VI ნაწილში გამოქვეყნებულ წერილში - „973 წლის ჯვარი იშხანიდან“ - იტყობინებოდა, რომ „1930 წლის 10 ივლისს, ღამით გასტეხეს და გაძარცვეს ძველი ქართული ხელოვნების მუზეუმი, დაარსებული ამ რამდენიმე წლის წინათ ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხელოვნების მეცნიერების კაბინეტთან. ჩვენი ძველი ხელოვნების დაზარალებულ სხვა ძეგლთა შორის, როგორც ჩანს, სამუდამოდ დაიღუპა ამ წერილის სათაურში დასახელებული, 973 წლით დათარიღებული, განსაკვიფრებელი ძეგლი ოქრომჭედლური ხელოვნებისა. ვამბობ: „როგორც ჩანს სამუდამოდ დაიღუპა“, რადგან გაძარცვის შემდეგ-მიუხედავად ენერგიული გამოძიებისა - აღმოჩენილ იქნა მხოლოდ ძეგლის საცოდავი ნამცვრევები, რომელთა სურათები ქვემოთ იქნება მოყვანილი“¹.

შვიდი წლის შემდეგ პარიზში გამოდის ექვთიმე თაყაიშვილის შრომა - „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლენხუმ-სვანეთში 1910 წელს“, რომელშიც მოცემულია იშხნის საწინამძღვრო ჯვრის სრული აღწერილობა ფოტოებთან ერთად დი-

¹ ჩუბინაშვილი გ., 973 წლის ჯვარი იშხანიდან, *საქართველოს მოამბე*, VI, 1930, გვ. 297.

მიტრი ერმაკოვს რომ გადაუღია ამ მოგზაურობის დროს. ე. თაყაიშვილი შენიშნავს, რომ „ჯვარი უნდა გამოიცეს იმ სახით, როგორც ჩვენ გვაქვს გადმოღებული. შემოკლებული სურათები ჩვენი ფოტოგრაფიებიდან, გ. ჩუბინაშვილის სტატიის¹ში, არ არის დამაკმაყოფილებელი“¹.

რომ არა ე. თაყაიშვილის მიერ დიდი გულისყურით შესწავლილი და ფიქსირებული ტაოკლარჯეთის უძველესი ტაძრის, იშხნის საწინამძღვრო ჯვრის აღწერილობა, რომელიც ქართველ სიძველეთა უცნაური „ოდისეის“ წყალობით, ცაგერისა და ლენტეხის ეპარქიის ცაგერის ღვთისმშობლის მიძინების საკათედრო ტაძარში დამკვიდრებული ყოფილა 1910 წელს, იგი ვერ მოაღწევდა დღემდე.

აქ მარტო ეს დიდებული ძეგლი იკმარებდა საოცარი მამულიშვილის, ექვთიმე თაყაიშვილის ფასდაუდებელი ღვაწლის დამადასტურებლად. ექვთიმე ხომ მასში საქართველოს სიძველეთა მიმართ ამ ინტერესის აღძვრას დიმიტრი ბაქრაძეს მიაწერს: „მეცნიერული კვლევისათვის ხელის მოკიდება ექვთიმე თაყაიშვილს, მისივე სიტყვებით, გადააწყვეტინა დიმიტრი ბაქრაძემ, სახელგანთქმულმა ისტორიკოსმა და არქეოლოგმა, შესანიშნავმა ადამიანმა და მოქალაქემ, ახალგაზრდობის წამქეზებელმა და გამწვრთნელმა, რომელსაც ექვთიმე ხანდაზმულობაშიც შეუწელებელი სიყვარულითა და მაღლიერებით იხსენებდა“². მარი ბროსეს, დ. ბაქრაძის და ე. თაყაიშვილის ხაზს შემდგომში გააგრძელებენ პროფესორები სერგი მაკალათია და იოსებ მეგრელიძე. თავის მონოგრაფიაში ექვთიმე თაყაიშვილზე იოსებ მეგრელიძე გამოკვეთს თავად ექვთიმეს მიერ დასახულ ძირითად მიზანს: „რამდენადაც შეიძლებოდა და გარემოება ნებას მძლევედა, შემეკრიბა მასალა საქართველოს ისტორია-არქეოლოგიისათვის, ყოველი ძალ-

¹ თაყაიშვილი ე., არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, კრებული *დაბრუნება*, ტ. 2, თბ., 1991, გვ. 61.

² იქვე, გვ. 28.

ლონე მეხმარა ძეგლთა დაღუპვისა და დაკარგვისაგან გადასარჩენად; რაც შეიძლება მეტი გამოიმეზუებინა და მისაწვდომი გამეხადა მკვლევართათვის. ეს მიმართა ჩვენი კულტურის ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანეს საქმედ მაშინ, იმ რწმენით, რომ, როდესაც ასეთი მასალა საკმაოდ დაგროვდებოდა, გამოჩნდებოდნენ ჩვენში მეცნიერები, რომლებიც ჯეროვნად შეგვიდგენდნენ საქართველოს ისტორიას, გაგვიშუქებდნენ იმ, მართლაცდა გადაუჭარბებლივ, დიად კულტურას, რომელსაც ქართველმა ერმა მიაღწია ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში“¹. ამ მიზანს ი. მეგრელიძე „ექვთიმე თაყაიშვილის ლის პროგრამას“ უწოდებს და იმოწმებს ამონარიდს: „მუშაობაში რომ შევედი, - ლაპარაკობს ექვთიმე, - საქართველო დავიარე და დავინახე, თუ რა უზარმაზარი მასალაა განწირული დავიწყებისა და ხშირად დაღუპვისათვისაც, პირდაპირ ამიტანა ფანატიკურმა მისწრაფებამ, - იმეორებს აზრს, - რომ რაც შეიძლებოდა მეტი მომესწრო, ჩემ თანამედროვეთაგან მაინცდამაინც აღარვინ მისდევდა ამ საქმეს ან ჯეროვნად ვერ აკეთებდა“².

ი. მეგრელიძე გამოკვეთს იმ ფაქტსაც, რომ „როგორც საქართველოს გაბმული, მეცნიერული ისტორიის შექმნის პირველობაში ვერავინ ივ. ჯავახიშვილს ვერ ჩაეცილება, შეიძლება ითქვას, ესენი (ი. ჯავახიშვილი და ე. თაყაიშვილი – თ.გ.) საქართველოს ისტორიის შექმნაში ერთმანეთს ავსებენ“³.

„ექვთიმე თაყაიშვილმა 1889 წლიდან მოყოლებული 1921 წლამდე სისტემურად, მეტ-ნაკლები გაქანებით, შეძლებისამებრ იმუშავა ძველი ქართული კულტურული მემკვიდრეობის კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი და ფრიად მრავალრიცხოვანი ჯგუფის, ხუროთმოძღვრების ძეგლების, უმთავრე-

¹ თაყაიშვილი ე., რჩეული შრომები, ტ. I, თბ., 1968, 49.

² თაყაიშვილი ე., რჩეული შრომები, ტ. I, თბ., 1968, გვ. 380-38..

³ მეგრელიძე ი., ექვთიმე თაყაიშვილი, 1989, გვ. 50.

სად ეკლესია-მონასტრებისა და მათთან დაკავშირებული მოხატულობა - წარწერებისა და ინვენტარის და ხშირად აგრეთვე, ჯერ კიდევ იქ დაცული ხელნაწერების შესწავლაზე“¹.

ექვთიმეს მოუვლია საქართველოს შემდეგი მხარეები: გურია, სამეგრელო, ქვემო და ზემო იმერეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, ქვემო და ზემო სვანეთი, შიდა ქართლი (თეთრი წყარო, დმანისი, წალკა, მანგლისი), სამცხე, ჯავახეთი, ტაო, თორთუმი, ისპირი, კოლა, ოლთისი. როგორც გ.ლომთათიძე შენიშნავს, ამ დროს ე. თაყაიშვილი „რაციონალურად არჩევდა სავლელ კუთხეებს და არ იმეორებდა იმ მარშრუტებს, რომლებიც მის სანდო წინამორბედებს უკვე გაეთელათ“².

ასე გადაუწყვეტია ექვთიმეს სწორედ ლეჩხუმ-სვანეთში არქეოლოგიური მოგზაურობაც 1910 წელს. სამწუხაროდ, ეს მოგზაურობა ვერ გამოიცა თავის დროზე, მხოლოდ 1937 წელს პარიზში დაიბეჭდა პირველად. როგორც გურამ შარაძე შენიშნავდა: „წიგნი იმთავითვე იქცა ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად და ახლა პირველად ხდება ხელმისაწვდომი ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის“³.

ლეჩხუმ-სვანეთს ე. თაყაიშვილამდე სწვევიან მ. ბროსე, დ.ბაქრაძე, გრ. პ. უეაროვა. ა. ხახანაშვილსა და თ. ჟორდანიას რამდენიმე ძეგლი აღუწერიათ ამ მხარეში, მაგრამ სრული და დაწვრილებითი აღწერა, რაც კი შეძლო ექსპედიციამ, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ: ექვთიმე თაყაიშვილი, ფოტოგრაფი დიმიტრი ივანეს ძე ერმაკოვი, ხუროთმოძღვარი სიმონ გიორგის ძე კლდიაშვილი და ტფილისის პირველი

¹ ლომთათიძე გ., ქართული კულტურის მემკვიდრე, ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., საბჭოთა საქართველო, 1990, გვ. 36.

² ლომთათიძე გ., ქართული კულტურის მემკვიდრე, ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., საბჭოთა საქართველო, 1990, გვ. 38.

³ თაყაიშვილი ე., არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, კრებული: *დაბრუნება*, ტ. 2, თბ., 1991, გვ. 4.

გიმნაზიის მასწავლებელი ივანე თევდორეს ძე ნიჟარაძე (შთამომავლობით სვანი), ექვთიმესავით ასე არვის მოუცია. მისი ჩანაწერები მოგზაურობის პროცესსაც ასახავს, სუროთ-მოძღვრების ძეგლების სკრუპულოზურ აღწერა - დახასიათებას, დამოწმებულს ფოტომასალით (რაზედაც ე. თაყაიშვილი ნაწილობრივ უკმაყოფილებას გამოთქვამს, რადგან ვერ მოხერხდა სვანეთისა და ლეჩხუმის ტაძრების შიდა ინტერიერის, ფრესკების გადაღება), იქ დაცულ ხატებსა და ინვენტარს, ეპიტაფიებსა და თვით ტაძრებში დაცულ ხელნაწერებს. სისტემურობა იგრძნობა ყველა აღწერაში და განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სადღეისოდ, როცა 70 - წლიანმა ტოტალიტარულმა ეპოქამ შეიწირა ბევრი რამ ტაძრებში სვანებისა თუ ლეჩხუმელების მიერ სასოებით შენახული თუ მუზეუმებში განთავსებული.

„მოგზაურობა“ ოთხნაწილია: I ნაწილში მოცემულია ლეჩხუმის აღწერა (ს. ლაბეჭინა, საირმე, ლაჯანა, ორბელი, ლაცორია, მცხეთა, ქალაქი ცაგერი, ს.ზუბი, ოყურეში, ნაყურალეში, ქვემო ალვი, ნასპერი, ხვამლის ეკლესიის აღწერა), II ნაწილში ქვემო სვანეთია მიმოხილული, მესამეში - თავისუფალი სვანეთი, მეოთხეში - სადადეშქელიანო ანუ სათავადო სვანეთი.

ე. თაყაიშვილი ხშირად მეგზურებსაც ირჩევს (მაგ., მარგიანი - ლეჩხუმის „ბლალოჩინი“, გიგო დიასამიძე (რომელმაც ლაბეჭინასაკენ მიასწავლა გზა). ზოგჯერ უკმაყოფილებასაც გამოთქვამს (ს. კლდიაშვილს დაეკარგაო დღიური - რვეული მის მიერ გაზომილი ეკლესიებისა და ციხე - კოშკებისა). ბუნების სურათებზეც ამახვილებს ყურადღებას, მაგალითად: „ორბელი თავი სოფელია ლაჯანურის ხეობაში (ფ. №17510), სადაც სახლობენ თავადნი გელოვანები; აქვე მაღალ კლდეზე აშენებულია დიდი ლამაზი ციხე ორბისა (ფ. №17402). ამ ციხემდის ლაჯანურის კალაპოტი ერთობ ვიწ-

როა, ხოლო ციხის ძირიდან იწყება დიდი ფართო ხეობა¹; „გზა ლაჯანურას მარცხენა ნაპირით მიდის. ალპანის მახლობლად ლაჯანურაზე ქვის ხიდია და აქედან იწყება ძლიერ ვიწრო, მაგრამ თვალწარმტაცია თავის სილამაზით და სინაზით ხევი ლაჯანურასი, რომელიც გრძელდება შვიდი კილომეტრის მანძილზე. ხოლო შემდეგ ორბელის ხიდამდე ერთობ ფართოდ იშლება და ესეც ფრიად ლამაზია. ამ ფართო ხეობის ორივე ნაპირს, ფერდობზე და სერებზე, გაშენებულია უმთავრესი სოფლები, აღნიშნული ვიწრო ხეობა ლაჯანურასი მოგვაგონებს თავის საზოგადო სახით დარიალის ხეობას, მაგრამ, რა თქმა უნდა, მინიატურულად. დარიალის ხეობა თავის მაღალი კლდოვანი მთებით სასტიკია, ეს თავის მწვანე მცენარეობის შემოსილობით ნაზია და კეკლუცი“². უფრო ქვემოთ ე.თაყაიშვილი ფოტოებზეც მიგვანიშნებს, რომლებზედაც სხვადასხვა საინტერესო პეიზაჟია ფიქსირებული. ეს ადგილები დღესაც, მართლაც, თვალწარმტაცია და ზუსტად ესადაგება ე. თაყაიშვილისეულ მხატვრულ აღწერას.

რაც შეეხება ლეჩხუმის სიძველეთა აღწერას, სადღეისოდ ზოგიერთი მათგანის მაგალითზე შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, რა იყო „ექსპედიციის“ დროისათვის 1910 წელს და როგორი სიტუაციაა ახლა.

ქალაქ ცაგერის ღვთისმშობლის მიძინების საკათედრო ტაძარი ე. თაყაიშვილს „ექსპედიციის“ აღწერებში მეტი სკრუპულოზობითა აქვს გადმოცემული. გარეგნული იერსახე დღესაც შენარჩუნებულია. ე. თაყაიშვილი არ ასახელებს მისი შექმნის თარიღს, მხოლოდ შენიშნავს, რომ იგი „განუახლებიათ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში და ამით დაუკარგავს თავისი ძველი სახე“. ცაგერის სახელმწიფო ისტორიულ – ეთნოგრაფიული მუზეუმის დირექტორის, ნუგზარ ქობალიანისა და ფონდების მეცნიერი მუშაკის, დავით ქობა-

¹ იქვე, გვ. 39.

² იქვე, გვ. 37.

ლიანის მინიშნებით, ტადარი ძველ ფუნდამენტზე აშენდა XIX საუკუნეში. ე. თაყაიშვილი ყურადღებას ამახვილებს იმ ფაქტზე, რომ, როცა 1867 წლისათვის დიმიტრი ბაქრაძეს მოუნახულებია ტადარი, „შიგნით კიდევ მოჩანდა დაზიანებული ფრესკები და მათ შორის სახე თამარ დედოფლისა და მისი შვილის გიორგისა. წარწერები „თამარ“, „გიორგი“ მაშინ ჯერ კიდევ იკითხებოდა. ეხლა ფრესკების ნაშთი სულ აღარ სჩანს“¹. ასი წლის შემდეგ იგი სავსებით დაკარგულია, არ ჩანს ფრესკის ნაშთებიც. ასევე დაკარგულია ტადრის სამხრეთით ურთხმელის კარი, რომელზედაც ყოფილა ხუცური წარწერა, მაგრამ ნაწილი განგებ იყო ამოფხეკილი ექვთიმეს დროისათვის. რაც შეეხება ღვთისმშობლის დიდ ხატს ჩჩვილედს, ასომთავრული წარწერებით, მაცხოვრის, იაკობის, მეორე ღვთისმშობლის ხატს, ნაჭედს, მეთვრამეტე საუკუნის ფერწერულ ხატებს და სხვა საეკლესიო ინვენტარს, ისინი ტადარში აღარაა. ტადრის გარშემო სასაფლაოა, ძველი და ახალი ეპიტაფიებით. ე. თაყაიშვილი შვიდ ეპიტაფიას აღწერს. ტადარში ექვთიმეს მონახულების პერიოდისათვის ინახებოდა სახარება, მოოქროვილი, ვერცხლის ყდით, ჟამის წირვა იოანე ოქროპირისა, თთუნენი, ლავსაიკონი ანუ მეტაფრასი, კლემაქსი, ტიპიკონი, დაუდგენელია მათი ადგილსამყოფელი.

ცაგერისა და ლენტეხის ეპარქია, მეუფე სტეფანეს ხელმძღვანელობით, ამშვენებს და აახლებს სასულიერო ცხოვრებას. ძველთაგანვე ცნობილი იყო წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის საფლავი ცაგერში. იქ ყოფილა ადრე სალოცავი კვირიკაშვილების გვარისა. მეუფე სტეფანეს თაოსნობით ამ ადგილას გაკეთდა სამაროვანი, გამშვენდა საფლავის მიმდებარე ტერიტორია, იმართება სისტემატური „მაქსიმობა“ (მარტის თვეში).

¹ იქვე, გვ. 55.

ამ რამდენიმე წლის წინ გაიხსნა ლასურიაშის ღვთისმშობლის შობის მონასტერი სოფლის მკვიდრის თაოსნობით, იკურთხა ლაჯანასა და ორბელის ყველა სახლი და ტაძარი.

ლასურიაშის საშუალო სკოლაში ისტორიის მასწავლებელ ნინო ლაკვეზელიანის თაოსნობით მომზადდა პროექტი „უკვდავებას ნაზიარები“, რომელიც ექვთიმე თაყაიშვილის ლექსებში ექსპედიციას მიეძღვნა.

ექვთიმე თაყაიშვილის ექსპედიციის დროს ლექსებში აღწერილი 12 ტაძრიდან ყველაზე უკეთ შემონახულია ლაბეჭინის ტაძარი. როგორც თავად ე. თაყაიშვილი აღწერს: „ეკლესია ლაბეჭინისა, ცაგერის შემდეგ, საუკეთესოდ უნდა ჩაითვალოს მთელს ლექსებში. აქ წინათ მონასტერი ყოფილა, ეხლა სამრევლო ეკლესია არის, მაგრამ სოფელი ახლოს არ ახლავს. ტაძარი აშენებულია მთის მაღალ სერზე, რომელიც მიჰყვება რიონის მარჯვენა ნაპირს. აქედან თქვენს თვალწინ იშლება საუცხოვო პანორამა მწვანით შემოსილი ხეობისა“¹. ლაბეჭინის ტაძრის ერთი კედელი სადღეისოდ პირვანდელი სახით შენარჩუნებულია, ნაწილი კი აღდგენილ-განახლებული (დ. ქობალიანის ცნობით).

სწორედ ე. თაყაიშვილის წყალობით აღწერილი და ამოკითხული იქნა ლაბეჭინის სახარების წარწერები, რომელიც შემკული ყოფილა უძველესი მინიატურებით და დართული ჰქონია გიორგი მთაწმინდელის ანდერძი.

ლაჯანაში შემორჩენილია ძველთაძველი მთავარანგელოზის ეკლესია, თითქმის იმავე სახით, როგორც ექსპედიციის მონაწილეებს უნახავთ: „მთავარანგელოზის ეკლესია ამ სოფლის მთაზე მდებარეობს; ჩვეულებრივი სახის არის ოთხკუთხედი, მაგრამ საკურთხეველი გარეთ მომრგვალებული აქვს, ნაშენია უბრალო ქვით... ფრესკებით არ არის შემკობი-

¹ იქვე, გვ. 13.

ლი“¹. დანგრეულია და თითქმის აღარაა მოღწეული გელოვანთა კოშკის ეკლესია, ორბელის ხის ეკლესია და სხვ.

საჭირო და აუცილებელია ე. თაყაიშვილის მიერ აღწერილი ტაძრების სრული აღწერა სადღეისოდ, რაც, სავარაუდოდ, კიდევ ერთხელ ცხადყოფს დიდი მამულიშვილის ღვაწლს შთამომავლობის წინაშე.

თავად ღვაწლი ექვთიმე თაყაიშვილისა, 100 წლის წინანდელის გახსენებით, ისევ მისივე სიტყვებით, შეიძლება ასე შევაფასოთ: „სულ იმას ვშიშობდი ყოველ ნაბიჯზე, აი, ეს არ დაიკარგოს. ა, ის არ წახდეს - მეთქი! ვცდილობდი ყველაფერი ამეწერა, გადმომელო, ჩამეხატა, რაც შეიძლება მეტი გამომეცა, შემეძინა, შემომეწირვინებინა და საბოლოოდ მუხეუმი შემექმნა, რომ ეს ყოველივე საიმედოდ ყოფილიყო შიგ შენახული...“².

ერთი ეს „შემონახული“ არის სწორედ მისი „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს“, რომელიც დღევანდლობას გვაწვდის „შენახულსა“ და ფაქტიურად „დაკარგულს“, მაგრამ მაინც შემონახულს მომავალი თაობებისათვის.

დამოწმებანი:

1. თაყაიშვილი ე., რჩეული შრომები, ტ. I, თბ., 1968
2. ჩუბინაშვილი გ., 973 წლის ჯვარი იშხანიდან, კრებულში *საქართველოს მოამბე*, ტ. VI, 1930
3. თაყაიშვილი ე., არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, კრებულში: *დაბრუნება*, ტ. 2, თბ., 1991.
4. მეგრელიძე ი., ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 1989.

¹ იქვე, გვ. 37.

² თაყაიშვილი ე., რჩეული შრომები, ტ. I, თბ., 1968, გვ. 380-381.

5. ლომთათიძე გ., ქართული კულტურის მემკვიდრე, ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., საბჭოთა საქართველო, 1990.

Tamila Gogoladze

Gori State Teaching University, Full Professor

Ketevan Barbakadze

Gori State Teaching University, Associate Professor

**“ARCHEOLOGICAL EXPEDITION IN LECHKHUM-SVANETI IN 1910” BY EKVTIME TAKAISHVILI AND ITS IMPORTANCE
RESUME**

Ekvtime Takaishvili's contribution to Georgian historiography, ethnography, numismatics and in other spheres is unlimited. He set his goal to collect materials about the history of Georgia for archeologists and preserve the descriptions of antiquities of Georgia for descendants. Among the expeditions held in various parts of Georgia we draw our attention to the expedition of 1910 in Lechkhum-Svaneti which was edited in Paris in 1937. “Archeological Expedition in Lechkhum-Svaneti in 1910” is important in many ways: many of Svaneti historical monuments had been learned but nowadays most of them either do not exist any more or they have reached to our date in changed manner, from the icons, manuscripts and church equipments only descriptions made by E. Takaishvili have been remained. (e.g. Ishkhani Prist cross dated in 973). The behavior of this faithful and devoted scientist inspired the historian-ethnographs of the next generation.

გიორგი გოცირიძე
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოციირებული პროფესორი

ექვთიმე თაყაიშვილის ეთნოგრაფიული მემკვიდრეობა დროსა და სივრცეში

ერის დიდი მოჭირნახულის, ექვთიმე თაყაიშვილის ღვაწლი ქართული ეთნოგრაფიული/ეთნოლოგიური მეცნიერების საფუძვლების შექმნა-ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში ფასდაუდებელია. მკვლევრის ამ დამსახურებას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა გიორგი ჩიტაია - ქართული ეთნოლოგიური სკოლის მესაძირკვლე (ჩიტაია 1966). ის საველე ეთნოლოგიური მასალები, რომლებიც მკვლევარს XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოს ცალკეულ კუთხეებსა და მის ფარგლებს გარეთ (ტაო-კლარჯეთი, ანტალია) ჰქონდა შეკრებილი, უნიკალურია და პირველწყაროს მნიშვნელობას იძენს. განსაკუთრებით საყურადღებოა ტრადიციული სამეურნეო ყოფის, მატერიალური და სულიერი კულტურის, წეს-ჩვეულებების, რიტუალების, რელიგიური რწმენა-წარმოდგენების, სიმბოლიკის რეტროსპექტივა, რომელიც დღეს, დროისა და სივრცის გადასახედიდან, ახლებურ მიდგომას საჭიროებს ეროვნულ მემკვიდრეობაში შესული არქაული კონსტანტების, რელიქტური და რუდიმენტული ელემენტების, სპონტანური და დიფუზიური მოვლენების, მათი რაციონალური და ირაციონალური ნიშნების დასადგენად. ასეთი ანალიზის გარეშე ქართული ეთნოლოგიური წყაროთმცოდნეობის კვლევა არასრულფასოვანია.

საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ეთნოლოგიაში შედარებითი კვლევის მეთოდის გამოყენება, რომელიც, თავის მხრივ, ისტორიზმის პრინციპს ემყარება და

შემდგომ გიორგი ჩიტაიას მიერ შემუშავებულ კომპლექსურ-ინტენსიური კვლევის მეთოდს დაედო საფუძვლად.¹ დღეს ევროპელი და ამერიკელი მეცნიერების (ანთროპოლოგების) გარკვეული ნაწილი ამ მეთოდის გვერდს ვერ უვლის, თუმცა მიდგომები და სახელწოდებები სხვადასხვაგვარია. ესაა სემიოტიკური, სტრუქტურალისტური, კომპონენტური, სისტემური კვლევის მეთოდები.²

ექვთიმე თაყაიშვილისთვის ეთნოგრაფიული მოვლენა ჩეულღებრივი ფაქტი როდი იყო. იგი არასოდეს ტოვებდა მას კრიტიკული მიდგომის გარეშე და ყოველთვის ცდილობდა, ის დროსა და სივრცეში განეხილა. ამის შესანიშნავი მაგალითია მისი ერთ-ერთი ნაშრომი „სამი ქრონიკა“, სადაც ის ერთმანეთთან აჯერებს ინფორმაციულ მასალას და წერილობით წყაროში მოცემულ ცნობას. ის ყოველი ისტორიული მოვლენის მიღმა ხედავდა დროსა და სივრცეს, რათა ის რეალობაში, ობიექტურ სინამდვილეში წარმოედგინა. ავიღოთ თუნდაც მანუსკრიპტების სისტემაში მოყვანა, სიგელ-გუჯრების ტექსტუალური ანალიზი, მათი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით დალაგება და სხვ.³

კოლექციონერობა. ექვთიმე თაყაიშვილი გასაოცარი პატრიოტიზმის გრძნობით ამჟღავნებდა სიძველისადმი სიყვარულს, კოლექციებისადმი ინტერესს, ბევრს ზრუნავდა იმაზე, რომ არ დაკარგულიყო ხალხში გაბნეული ეროვნული საგანძური, ყოფითი ნივთები. იგი წერდა: „ვის არ შეძლია შეკრიბოს და მოგვაწოდოს ძველი ხელნაწერები, სიგელ-გურჯები, საბრძოლო იარაღები, სამკაულები, ტანსაცმლის ნიმუშები, ნაქსოვები, ფულის ერთეულები, მრავალი სხვა არქეოლოგიური ნივთები. ვის არ შეუძლია ჩაწეროს და მოგვაწოდოს ხალხური ზღაპრები, სიმღერები,

¹ თაყაიშვილი ექ., რჩეული ნაწერები, I თბ. 1968.

² იხილეთ ლ. სტროსის, ა. კლეინის, ი. მურევიჩის, ჯ. გულის და სხვათა ნაშრომები.

³ შამილაძე 2012, 412.

გადმოცემები, არაკები, თქმულებები, შელოცვები, გამოცანები. აღწეროს ხალხური ზნე-ჩვეულებები, დაბადებიდან სიკვდილამდე, ქორწილი, ტირილი, გლოვა, ხატობა, დღეობები, გართობათამაშობანი და სხვ. - შენიშნავს, რომ ყველა ეს მასალა აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს ჩვენი ერის, მისი ენის, ზნე-ჩვეულების, კულტურის შესასწავლად, - დიას, ყველა ქართველს შეუძლია თვალსაჩინო დახმარება გაუწიოს ჩვენს საზოგადოებას“.¹

უნდა ითქვას, რომ მკვლევრის ასეთ მოწოდებას მაშინ ფუჭად არ ჩაუვლია. მან ხალხში სათანადო გამოხმაურება ჰპოვა და საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში (რომლის თავმჯდომარეც თავად ექვთიმე თაყაიშვილი იყო) დიდძალი კოლექცია შეგროვდა. მათი სია კრებულ „ძველ საქართველოს“ მესამე ტომშია შეტანილი.²

სწორედ საკოლექციონერო საქმიანობა გახდა საფუძველი იმისა, რომ მისივე თაოსნობით თბილისში მოქმედი კავკასიის მუზეუმი ახალი ექსპონატებით, ეთნოგრაფიული იშვიათობებით გამდიდრებულყო. ეს ის დრო იყო, როცა რუსეთის მოხელეები ამ დიდი ეროვნული საქმის განხორციელებას ხელს უშლიდნენ. ბევრი ნივთი იკარგებოდა და საზღვარგარეთ გაჰქონდათ. ბატონ ექვთიმეს მაშინ მხარში ამოუდგა ქართველი მოღვაწე, მკვლევარი და მეცნიერი ალ. სარაჯიშვილი. მათი დიდი ერთობლივი გარჯის საფუძველზე შეიქმნა ქართული მუზეუმი, რომელშიც ეთნოგრაფია განყოფილების სახით იყო წარმოდგენილი. დაწვრილებითი ანგარიში კი ამის თაობაზე წაკითხულ იქნა ბუნებისმეტყველთა კონგრესის ეთნოგრაფთა და ლინგვისტთა სექციაში, საქართვე-

¹ თაყაიშვილი ექ., რჩეული ნაწერები, I თბ. 1968.

² თაყაიშვილი ექ., რჩეული ნაწერები, I თბ. 1968; ჩიტაია გ. აკად. ექვთიმე თაყაიშვილი, ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ. 1966.

ლოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა და სომხური ეთნოგრაფიული საზოგადოების გაერთიანებულ სხდომაზე.¹

ექსპედიციები: ექვთიმე თაყაიშვილის ფართო სამეცნიერო - კვლევითი საქმიანობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მხარეს მისი „მოგზაურობები“ ანუ ექსპედიციები წარმოადგენს. შეიძლება ითქვას, რომ ამ საქმიანობას შეაღია მან თავისი ცხოვრების დიდი მონაკვეთი ურთულეს და უძძიმეს პირობებში. ეს არის მოგზაურობა რაჭაში, ლერჩხუმში, სვანეთში, ლაზისტანში, ტაო-კლარჯეთში და სხვ., რომელთა შედეგებიც უნიკალური ინფორმაციის შემცველია, უაღრესად მნიშვნელოვანი და ამ მხრივ მას დროისა და სივრცის განზომილება არ გააჩნია. სამწუხაროდ, ახლა ხშირად ვხვდებით ისეთ პუბლიკაციებს და საჯარო განცხადებებს, სადაც ამის შესახებ არაფერს წერენ, ან თუ წერენ, ძალიან მკრთალად. პირადად მე არაერთხელ მომიხმენია, რომ, მაგალითად, ტაო-კლარჯეთის ქართულ მოსახლეობაში (ქართველებით დასახლებულ ამა თუ იმ რეგიონში) პირველად შევედით, ეს რეგიონი ეთნოგრაფიულად საერთოდ შეუსწავლელია და სხვა. ეს, რბილად რომ ვთქვათ, არაკორექტულია. მეტიც, ბატონი ექვთიმეს გარდა არც ნიკო მარია მოხსენებული და არც სხვა მეცნიერ-მკვლევრები, რამდენად მცირეც არ უნდა იყოს მათი ღვაწლი ამ საქმეში, პირდაპირი თუ ირიბი მნიშვნელობით. თუმცა, კიდევ კარგი, რომ არსებობს მცირე გამონაკლისები.²

ბატონი ექვთიმეს საექსპედიციო პრაქტიკა იმითაც იყო გამოჩენილი, რომ ის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ველზე არქეოლოგთა, ისტორიკოსთა (განსაკუთრებით, ისტორიული გეოგრაფიის სპეციალისტთა), ხელოვნებათმცოდნეთა, ეთნოგრაფთა,

¹ საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებათა ოქმები, 1907-1912, თბ., 1914.

² შამილაძე ვ. მიმინოშვილი ო. – საქართველოს ეთნოლოგიის ისტორია, თბ. 2009.

ფოლკლორისტთა ერთობლივ მუშაობას, თუმცა ამის საშუალება რეალურად ხშირად არ ეძლეოდა და იძულებული იყო, თავად გაეწია ეს დიდი ჭაპანი. თანამედროვე პირობებში კი, როცა საზღვრები გახსნილია, ეს სრულიად შესაძლებელია. მაგრამ აქაც აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ ყოველი კულტურული ძეგლი თუ რეალია მოცემულ ყოფით გარემოსთან მიმართებაში უნდა შეისწავლებოდეს. ამას მოითხოვდა ექვთიმე თაყაიშვილი და ეს გაითვალისწინეს კიდევ კომპლექსურ-ინტენსიური კვლევის დროს ქართული ეთნოგრაფიული მეცნიერების სკოლის ფუძემდებლებმა გიორგი ჩიჭაიამ და ვერა ბარდაველიძემ, შემდგომში მათმა მოწაფეებმა.

შეზღუდული ფორმატის გამო შეუძლებელია, აქ დაწვრილებით შევეხოთ ექვთიმე თაყაიშვილის საექსპედიციო მუშაობის პარამეტრებსა და შედეგებს, მაგრამ ზოგიერთი მაგალითის მოყვანა და მასზე აქცენტირება მაინც აუცილებლად მიგვაჩნია.

1. ექვთიმე თაყაიშვილს ჰქონდა არაჩვეულებრივი ალლო არტეფაქტების კულტურულ-ისტორიულ და არეალურ სივრცეში გააზრებისა და განზოგადებისა. ერთ-ერთი ასეთი აღმოჩენა იყო სვანეთისა და ყვრილას ხეობაში მუშაობის დროს სასანიდების ეპოქისდროინდელი მინანქრიანი სპილენძის სამფეხა, ფროთოსანი ცხოველის გამოსახულება.

ეს იყო ლომი, რომელთან ერთადაც მას ხელთ ჰქონდა სვანეთის ხევში მოძიებული საკულტო დროშა „ლემის“ გამოსახულებით. მკვლევარმა წაიკითხა ლემის თავზე ამოტვიფრული წარწერა და ამით დაადგინა ამ დროშის გამოყენების წესი სარიტუალო ჩვეულებებში, რაც უძველესი წარმართული რელიგიური წრმენა - წარმოდგენებიდან მომდინარეობს. ემპირულ მასალაზე დაყრდნობით მოცემული მისი ეს დაკვირვება დღესაც სიცოცხლისუნარიანია და ანგარიშგასაწევი, თუმცა არსებობს განსხვავე-

ბული შეხედულებაც „ლემის“ ქრისტიანიზებულ ფორმატში გააზრებისა, რასაც შეიძლება ყველა არ დაეთანხმოს.¹

2. არტეფაქტების ძიების დროს ექვთიმე თაყაიშვილი გარკვეულ ყურადღებას უთმობდა ლეგენდების, თქმულებების, გადმოცემების ჩაწერას. ერთ-ერთ ასეთ საინტერესო ლეგენდას წარმოადგენს ლეგენდა ლეჩხუმის ჩნიკვთა სამების გალავნის შესახებ. ბატონი ექვთიმეს აზრით, სამების მთა ზოროასტრიზმის მიმანიშნებელი ადგილი უნდა ყოფილიყო, რასაც მოწმობს მოედნის შუაში ამოზიდული ბრტყელი ქვა - „ბომონი“. ძველად აქ სახალხო დღესასწაულების დროს მსხვილფეხა საქონელს (ხარს) და მამალს სწირავდნენ. რელიგიური ჩვეულების ეს ფორმა სინკრეტიზმის ანუ დუალიზმის (ექ. თაყაიშვილი) ნათელი გამოვლინებაა, რადგან სამების ტაძარი ქრისტიანული ნაგებობაა, ხოლო ბომონი, სამსხვერპლო ქვა - საზოგადოებრივი, წინარექრისტიანული ან, უფრო სწორად, წარმართული ხანის გადმონაშთი. მამლის შეწირვის შემთხვევაში კი, რაც ხშირად ხდება, აჭურა მაზდას კულტის არსებობასთან გვაქვს საქმე, რადგან მამალი წმინდა ფრინველია და უძველესი რწმენა-წარმოდგენებით გააზრებულია, როგორც აჭურა მაზდას მსახური (ტეილორი 971, 98). აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, სწორი უნდა იყოს ის მოსაზრებაც, რომ ქრისტიანული ტაძრების (და არა მხოლოდ ქრისტიანულის) აგებაც სწორედ ასეთ საკულტო ადგილზე ხდებოდა (წმინდა ხესთან ან ქვასთან ახლოს), რაც მრავალი ხალხის რელიგიურ პრაქტიკაშია დამოწმებული. ჩვენ ისიც ლოგიკურად მიგვაჩნია, რომ ასეთ ადგილებზე ხდებოდა საზოგადოების (გვარის, ტომის, თემის) თავშეყრა და ასეთ ადგილებს თავისი კუთხური სახელები აქვს: რაჭაში „სანახშო“, ოსებში „ნიხასი“, სვანეთში „სვიფი“, ლეჩხუმში „სალაყბო“ და

¹ გუჯეჯიანი რ; საკრალური დროშები ქართულ ტრადიციაში, *კავკასიის ეთნოლოგია XII*, თბ. 2010,

სხვ. მხოლოდ ერთია უმთავრესი - როცა ხატობა-დღეობაზე საკლავის ანუ სამსხვერპლოს, საწირველის დაკვლა უნდათ, ეს მხოლოდ ტაძრის ეზოში, მოცილებით არის შესაძლებელი და არა თავად ტაძარში. მთაში კი ხატობა-დღეობებზე ეს ტრადიცია, შედარებით არქაული წესების დაცვით, დღესაც ცოცხალია. ფრინველს მაღლა ასწევენ, შეაფრთხილებენ, ცხვარს კი საამისოდ გამოყოფილ ადგილზე დაკლავენ, ხორცს მოხარშავენ, იქვე იტრაპეზებენ, ტყავსა და თავ-ფეხს დამკვლელს აძლევენ.

3. ექვთიმე თაყაიშვილის ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებში ძალიან ხშირად შეხვედებით ისეთ უნიკალურ დეტალურად აღწერილ მასალას, რომელიც დღევანდელ ყოფაში პირვანდელი სახით ძალიან იშვიათად თუ სადმეა შემონახული. ასეთთა რიცხვს განეკუთვნება სამონადირეო ტრადიცია, კერძოდ, მიმინოთი ნადირობა მწყერზე, სხვა ფრინველზე, კურდღელზე და სხვ. ნადირობის ეს წესი საკმაოდ არქაული და მსოფლიოს მრავალ ხალხშია გავრცელებული. ერთი შეხედვით, თითქოსდა მათ შორის განსხვავება არ არის, მაგრამ კავკასია და მათ შორის საქართველო მაინც გამორჩეულია. ამას ჩვენი მდიდარი ფლორა და ფაუნა განაპირობებს. არსებობს ნადირობისთვის არაერთგვაროვანი ლანდშაფტური ზონები, სამონადირეო ციკლის სეზონური გამორჩეული ხანგრძლივობა და ა. შ.

მიმინო უიშვიათესი ეგზოტიკური ფრინველია და ჩვენში მისი გამორჩეული ადგილობრივი (კოლხური) სახეობა არსებობს, მიმინოთი ნადირობა საქართველოს ყველა კუთხეში იყო გავრცელებული (უფრო დასავლეთ საქართველოში). ექვთიმე თაყაიშვილი აღწერს მიმინოთი ნადირობის სამზადისს, მისი წვრთნისა და გამოყენების ხერხებს. დადგენილია, რომ მიმინოს მოშინაურების, მისი დაჭერის და წვრთნის პერიოდი ზაფხულია, აგვისტოს მიწურული, როცა ქოსმარიობა ანუ ფრინველთა თბილ ქვეყნებში გადაფრენის ჟამი დგება და ჩიტები „ირაობას“ ანუ „შეფრთხილებას“ იწყებენ. ბაზიერი მიმინოს დაჭერას „ლაჟოს“

მანის ან ბადის დაგებით იწყებდა. ანკესზე „კედის“ ძაფს დაამაგრებდა, წვერზე კალიას წამოაცვამდა (ისიც მწვანე ფერის - ე. წ. „ირემას“) და ლაჟს სამ ფეხზე გამართულ ჩიტბადეზე დგამდა. ციდან მიმინოს მოტყუებას ამით ცდილობდა. მიმინო რომ ბადეს დაინახავდა, ზედ დააფრინდებოდა და ამით თავად გაებმებოდა მანეში. ბაზიერმა ისიც იცოდა, თუ მიმინოს რომელი სახეობა უნდა შეერჩია - „ჯაჯა“, „შეკარდენი“, „მარჯანი“, „ფორლაული“, დანარჩენს კვლავ გაუშვებდა. მიმინო ფერთაც შეირჩეოდა. იყო მოშავო, ჟღალი ანუ მოწითალო, სქესის მიხედვით მამალი („გეზა“), ტანად მოსული, ზრდადამთავრებული. წვრთნის პერიოდი ერთ კვირას მაინც გრძელდებოდა. მიმინოს ფრთებსა და ფეხებს უკრავდნენ, შეფრთხილებას ასწავლიდნენ, მერე მწყერზე მიუშვებდნენ ძაღლთან ერთად და ა. შ. ყველა ეს ეტაპი ბატონ ექვთიმეს დეტალურად აქვს აღწერილი და

ყოფილებას იქცევს მისი თითოეული ნიუანსი, რაც ნადირობის ამ შესანიშნავ და ლამაზ ტრადიციას ასხივოსნებს. ექვთიმე თაყაიშვილი წერს, რომ მიმინო ძველად იმდენად ძვირადღირებული, იშვიათი ფრინველი იყო, რომ ბელაურ ცხენშიც კი იცვლებოდა.¹

პარხალი. ექვთიმე თაყაიშვილის საექსპედიციო ჩანაწერების ერთ-ერთ გამორჩეულ ფურცელს – თურქეთში, ძველი ანტალიის ტერიტორიაზე, პარხალში ჩანიშნული მასალა წარმოადგენს. ავტორის ცნობით, პარხალის მცხოვრები ქართველები მესაქონლეობასა და მეზღვეობას მისდევდნენ. წინათ პარხალი ცნობილი ყოფილა შალეულის წარმოებითაც. მკვლევარი თავად დასწრებია პარასკევ დღეს მეჩეთის ეზოში გამართულ ბაზრობას, რომელშიც სხვა სოფლებიდან ჩამოსული ლაზებიც იღებდნენ მონაწილეობას. ისინი ვაჭრობდნენ ხის ნაკეთობებით და კონსტანტინეპოლის იაფფასიანი მანუფაქტურით. აქვე ყოფილან თერძები. ისინი საქმიან გარიგებას ახდენდნენ აღმოსავლელ ვაჭრებთან, ყი-

¹ თაყაიშვილი ექ, რჩეული ნაწერები, I თბ. 1968.

დულობდნენ სიმინდს და სხვა პროდუქტებს, არჩევდნენ საჩუქრებს და სხვ.

ავტორი ნარკვევის ამ ნაწილში წერს, რომ პარხალში, იქ, სადაც ქართველები ცხოვრობდნენ, იმართებოდა ყურძნის აღების დღესასწაული (რთველი), რომელშიც გაშიშვლებული ახალგაზრდები ეროტიულ სცენებს წარმოადგენდნენ, სხეულზე ყურძნის მტევნებს იკიდებდნენ, ფერხულს ცეკვავდნენ და ღრეობდნენ. თვით პარხალში ახალგაზრდებს მოლები ამის გაკეთების უფლებს არ აძლევდნენ, ამიტომ ისინი ქვემო სოფლებში ინაცვლებდნენ. ექვთიმე თაყაიშვილი წერს: გაშიშვლებული ცეკვა კლასიკური ბახუსის (ვაზის/ვაკხანალიის) სცენებს გვაგონებს და, აქედან გამომდინარე, ჩნდება კითხვა, თუ რასთან და რა მოვლენასთან გვაქვს საქმე.

პირველი ეთნოლოგი მკვლევარი, რომელმაც ამას ყურადღება მიაქცია, გიორგი ჩიტაია გახლდათ. ის ვარაუდობდა, რომ ეს რიტუალი აშკარად ეხმაურებოდა ბერძნულ მითოლოგიაში დიონისეს ღვთაებისადმი მიძღვნილ სარიტუალო ორგეებს, მაგრამ, როგორც ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ ვაზის და ღვინის უძველესი ქვეყანა ვართ, ნაყოფიერების ღვთაებისადმი მიძღვნილი ეს რიტუალი თანდათან დაიკარგა და დღევანდელი რთველის დღესასწაულში მისი პირდაპირი კვალი აღარ ჩანს, თუმცა, ამასთან დაკავშირებით ერთი საინტერესო ფაქტი მაგონდება.

კახეთის 1982–1986 წლების ექსპედიციის დროს სოფ. კარდანახში ჩავიწერე მასალა: „რთველი რომ დაიწყებოდა, ზვრებში ახალგაზრდები ჟივილ–ხივილით შევდიოდით, კრეფას დავიწყებდით, ამ დროს ერთი ვინმე შედარებით ზრდასრულ ქალთან მივილოდა, ხუმრობით ფეხს დაუდებდა და ვაზის ძირში დაავგორებდა. ატყდებოდა დიდი სიცილი და მხიარულება. ან კიდევ, ბიჭები დაეჭიდებოდნენ ერთმანეთს, ეღლაბუცებოდნენ“... ისიც გამივია, ყურძნის კრეფის წინ ზვარში პატარა ბავშვის გაყვანაც იცოდნენ. ერთმა ჩემმა ახლობელმა სიზმარი ნახა, კენახში ფეხ-

მძიმე ქალები დაიარებოდნენ¹, ვფიქრობ, ეს მართლაც ნაყოფიერების სიმბოლურ აზრს გამოხატავს და შესაძლოა, პარხალში ჩაწერილი მასალის თავისებური ანოლოგიაც იყოს.

ექვთიმე თაყაიშვილი გურიაში ახალი წლის წინ „ცხემლის ჭრის“ საღამოს შესრულებულ „აგუნის“ გადაძახილსაც აღწერს. „წავლენ მარანზე და ღორის თავს წაიღებენ, საწნახელზე ნაჯახის ყუით დაარაკუნებენ და შემდეგ სიტყვებს ამბობენ: აგუნა—აგუნა, ბახვი ვადმოიარე, ასკანა ჩამოიარე, „ან ბახუნას ბალაი ჩამოიარე“ და სხვა. ავტორის თქმით, აგუნა ყურძნის ღმერთია, როგორც რომაელებისთვის „ბახუსი“, ბერძნებისთვის დიონისე“. იქნებ სოფლის სახელწოდება ბახვი და ადამიანის სახელი ბახვა, ბახო აქედან მოდის?

რაც შეეხება თვით მევენახეობის (თუ ყურძნის) ღვთაებას, მინდა შემდეგი განვაცხადო: მევენახეობისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯერჯერობით ქართველთა მევენახეობის ღვთაების სახელი დადგენილი არ არის. ამ საკითხზე აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. არც რიტუალებშია ამის შესატყვისი რამ დადასტურებული. ზოგი ასეთ ღვთაებად „ბადაგონს“ თვლის, ყურძნის ერთ—ერთი ჯიშის, „ბადაგონის“ გამო, მაგრამ ეს ყველაფერი მხოლოდ ვარაუდია და შემდგომ საგანგებო კვლევას მოითხოვს.

და ბოლოს, ეთნოლოგიური მეცნიერების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, როცა ქართული ეთნოლოგიური სკოლის მრავალწლიანი გამოცდილება და მიღწევები ფართო საერთაშორისო მიმოქცევის ფარგლებშია მოქცეული, ღარგის სათავეებთან მდგარი დიდი ერუდიტი მკვლევრებისა და პროზელიტების ღვაწლი ფასდაუდებელ მნიშვნელობას იძენს. არის ისეთი კონსტანტები, ემპირიული რელიგიური მოვლენები და ფაქტები, რომელთა

¹ გოცირიძე გ. კახეთის ეთნოლოგიური ექსპედიცია 1988, რვ. №1.

მოქმედების არეალი ფართოა და ეროვნული მემკვიდრეობის უნიკალურ საგანძურს წარმოადგენს.

ასეთივე უნიკალურია ექვთიმე თაყაიშვილის ღვაწლი ქართველი ერის წინაშე, საკუთრივ ქართული ეთნოლოგიური დარგის წინაშე.

ვიმედოვნებ და მწამს, რომ კვლევა, რომელსაც ბატონი ექვთიმე აწარმოებდა, შემდეგშიც გაგრძელდება და ამ მხრივ არაერთი საინტერესო ნაშრომი შეემატება ქართულ მეცნიერებას.

დამოწმებანი:

1. გოცირიძე გ., კახეთის ეთნოლოგიური ექსპედიცია, 1988, რვ. №1.
2. გუჯეჯიანი რ., საკრალური დროშები ქართულ ტრადიციაში, კავკასიის ეთნოლოგია, XII, თბ., 2010.
3. თაყაიშვილი ექ., რჩეული ნაწერები, I, თბ., 1968.
4. მეგრელიძე ი., ექვთიმე თაყაიშვილი, ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 1989.
5. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებათა ოქმები, 1907-1912, თბ., 1914.
6. შამილაძე ვ., მიმინოშვილი ო., საქართველოს ეთნოლოგიის ისტორია, თბ., 2009.
7. ჩიტაია გ., აკად. ექვთიმე თაყაიშვილი, ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 1966.

Giorgi Gotsiridze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,

Associate Professor

**THE ETHNOGRAPHIC HERITAGE IN TIME AND
SPACE BY EKVTIME TAKAISHVILI
RESUME**

Ekvtime Takaishvili's Ethnographical Heritage in time and space Ekvtime Takaishvili's contributions in formation and development of Georgian ethnographical science is invaluable. Ivane Javakhishvili and George Chitaia valued his work as great.

The ethnographical materials founded by the researcher in the Georgian regions and beyond (Tao-Klarjeti) in the beginning of the beginning of the XX century, is unique and has a meaning of the first source.

In this case, it's particularly trustworthy the traditional traditional mode of life, agricultural and spiritual culture traditions and rituals, folk symbols belief-performances retrospective, which today needs new approach to present constants, relict and rudimentary elements. The development perspectives of the Ethnological source study is unimaginable without such kind of analysis.

Ekvtime Takaishvili's ethnological research methods – conceptual features of historical and comparative method – needs special study, which is important for modern ethnological and Anthropological researches.

რუსუდან დაუშვილი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
მიწვეული პროფესორი

ექვთიმე თაყაიშვილი და ქართველი სტუდენტები საზღვარგარეთ

ექვთიმე თაყაიშვილის, ამ დიდი ეროვნული მოღვაწის საქმიანობა ემიგრაციაში ჯერ კიდევ არაა ბოლომდე შესწავლილი. არც მისი ბიოგრაფიის ემიგრანტული პერიოდის ყველა მომენტიც ცნობილი. არადა, დიდი მეცნიერი ემიგრაციაში მრავალ სამეცნიერო თუ საზოგადოებრივ საქმეთა ინიციატორი და მოთავე გახლდათ. იყო 1932 წელს პროფესორ მიხეილ (მიხაკო) წერეთლის ხელმძღვანელობით ბელგიაში ქართული ენის კათედრის შექმნის ინიციატორი¹, რამაც ბიძგი მისცა ევროპაში ქართული ენის სხვა კათედრების დაარსებას. 1934 წელს გერმანიაში, ბერლინის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთ ენათა ინსტიტუტში დაარსებულ ქართული ენის კათედრას სათავეში პროფესორი ნიკო ნაკაშიძე ჩაუდგა². 1935 წელს ვარშავის უნივერსიტეტში დაარსდა აღმოსავლური ფაკულტეტი. ერთ-ერთ პროფესორად გრიგოლ ფერაძე მიიწვიეს, ქართული ენაში ლექციების წასაკითხად – პროფესორი გიორგი ნაკაშიძე³. 1936 წლის ნოემბერში ნეაპოლის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში დაარსე-

¹ ქართული ენის კათედრა ბელგიის უნივერსიტეტში – ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, პარიზი, 1932, N78, გვ. 13.

² ქართული ენის შესწავლის საქმე ბერლინში – გაზ. *კლდე*, ბერლინი, 1934, N2, გვ. 4.

³ ქართველები ვარშავაში – ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1934, N97, გვ. 16.

ბულ ქართული ენის კათედრას ხელმძღვანელობდა პროფესორი შალვა ბერიძე¹.

ექვთიმე თაყაიშვილი აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ თუ უცხოურ სამეცნიერო გამოცემებთან, სწავლობდა და იკვლევდა ევროპაში გაფანტულ ქართულ სიძველეებს. 1933 წელს პარიზში მისმა ყოფილმა მოწაფემ, ემიგრანტმა არჩილ მეტრეველმა გამოსცა პატარა, 64-გვერდიანი ბროშურა - „პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები და ოცი ქართული საიდუმლო დამწერლობის ნიმუნი“. მეტრეველმა იმ წელს დაიწყო საგამომცემლო საქმიანობა მ. წერეთლის მიერ გერმანულ ენაზე თარგმნილი სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისას“ გამოცემით. აპირებდა გამოცემათა მთელ სერიას, მათ შორის, ექვთიმე თაყაიშვილის წიგნების გამოცემას, მაგრამ პარტნიორი ფირმის ფინანსური პრობლემების გამო „ქართული ბიბლიოთეკის“ შექმნა ჩაიშალა². ყოფილ ოლთისის ოკრუგში 1907 წლის, სამუსულმანო საქართველოში, ტაო-ისპირში 1917 წლის, ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წლის, იმერეთში, რაჭაში - გურიაში და სხვა არქეოლოგიური ექსპედიციების ანგარიშების 6 წიგნად გამოსაცემად 1936 წლის ნოემბერში ექვთიმე თაყაიშვილმა დააარსა „ქართული საარქეოლოგიო და საკულტურო მასალების გამოცემის ფონდი“³.

1937-1938 წლებში ქართული ემიგრაციის მიერ შეგროვილი თანხით ფონდმა გამოსცა მონუმენტური, 440 - გვერდიანი ნაშრომი - „არხეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს“ და 88 - გვერდიანი - „არხეოლოგიუ-

¹ ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ინსტიტუტში - ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1937, N140, გვ.11-12.

² არჩილ მეტრეველის წერილი მოსე შანიძისადმი, 1938 წ. 5 XII, თსუ ქართული ემიგრაციის მუზეუმი, გივი კობახიძის ფონდი.

³ თაყაიშვილი ექ. მიმართვა ქართული ემიგრაციისადმი - ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1936, N129, გვ. 16.

რი ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს”. მესამე წიგნი - „არხეოლოგიური ექსპედიცია სამუსულმანო საქართველოში, ტაო-თორთუმ-ისპირში 1917 წელს”, რომელშიც შესული იქნებოდა პირველხარისხოვანი ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლები – იშხანი, ოშკი, ხახული, ოთხთა ეკლესია, პარხალი და სხვა, 1939 წლის ბოლოს უნდა დაბეჭდილიყო¹, მაგრამ ვეღარ მოესწრო, მეორე მსოფლიო ომის დაწყების გამო.

ექვთიმე თაყაიშვილი იყო ემიგრაციაში ერთადერთი, პარიზის წმ. ნინოს სახელობის ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი. 1928 წელს ის შევიდა ეკლესიის დასაარსებლად შექმნილ კომიტეტში, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ: ელენე აფხაზი, ანასტასია წერეთელი, ზურაბ ავალიშვილი, ილამაზ დადეშქელიანი, იოსებ დადიანი, იოსებ კემულარია, იაკობ ზოჭოლავა, დავით სხირტლაძე, ლევან ზურაბიშვილი². 1929 წლის 27 იანვარს მან პარიზელ ქართველებს წმ. ნინოსა და საქართველოს გაქრისტიანებაზე მოხსენება წაუკითხა³. ამ ეკლესიამ, მისმა მოძღვარმა დეკანოზმა გრიგოლ ფერაძემ და მისმა დაარსებულმა ჟურნალმა „ჯვარი ვაზისამ“ განსაკუთრებული როლი შეასრულეს ქართული ემიგრაციის კონსოლიდაციასა და ეროვნული მენტალიტეტის შენარჩუნებაში.

ექვთიმე თაყაიშვილი წლების განმავლობაში თავმჯდომარეობდა ქართველ სტუდენტთა დამხმარე კომიტეტს.

საქართველოს ოკუპაციის დროს საზღვარგარეთ სწავლობდა 200-მდე სტუდენტი. მათგან 84 საქართველოს დამოუკიდებლობის დროს, 1918 წელს, 2.000 კანდიდატიდან იყო

¹ ანგარიში ქართული საარქეოლოგიო და საკულტურო მასალების გამოცემის ფონდისა – 1938, N159, გვ. 16.

² განცხადება – ჟურნ. დამოუკიდებელი საქართველო, 1929, N38, გვ. 16.

³ ქართველები საფრანგეთში – ჟურნ. დამოუკიდებელი საქართველო, 1929, N38, გვ. 16.

შერჩეული და ეროვნული მთავრობის მიერ სახელმწიფო ხარჯით საზღვარგარეთ გაგზავნილი. ოკუპაციის შემდეგ ბევრი აღარ დაბრუნდა სამშობლოში და ემიგრაციაში დარჩა. 1921 წლის 19 ივლისს მათ დასახმარებლად პარიზში შეიქმნა „სტუდენტთა საკვალიფიკაციო და დამხმარე საგანგებო კომიტეტი“, რომლის თავმჯდომარედ მიწვეულ იქნა ექვთიმე თაყაიშვილი, მდივნად – საქართველოს ლეგაციის პირველი მდივანი სოსიპატრე ასათიანი, წევრებად – სახელმწიფო მინისტრი აკაკი ჩხენკელი და პროფესორი ზურაბ ავალიშვილი¹.

კომიტეტმა წერილები დაუგზავნა სხვადასხვა ქალაქებში მყოფ ქართველ სტუდენტთა გამგეობებს. შედგა სტიპენდიანზე წარსადგენ და გაჭირვებულ სტუდენტთა სიები, რომელთა მიხედვით იმ დროისათვის გერმანიაში (ბერლინი, გოტინგენი, ერლანგენი, იენა, მიუნხენი, ნიურნბერგი, ტიუბინგენი, ფრაიბურგი, ჰაიდელბერგი, ჰალე, ჰამბურგი) სწავლობდა 34 ქართველი, საფრანგეთში (პარიზი, გრენობლი, მარსელი) – 12, ჩეხოსლოვაკიაში (პრაღა, ბრნო) – 43, პოლონეთში (ვარშავა) – 5, ბელგიაში (ბრიუსელი) – 2. სულ 97 სტუდენტი – 92 ვაჟი და 5 ქალი. სიებში მითითებული იყო სტუდენტის დაბადების და საშუალო სასწავლებლის დამთავრების წელი და ადგილი, სად და რომელ უმაღლეს სასწავლებელში სწავლობდა, რომელი წლიდან, როდის დაამთავრებდა, რა სახსრებით არსებობდა - სტიპენდიით, დახმარებით მშობლებისაგან თუ საკუთარი შრომითი შემოსავლით.

სტუდენტთა მდგომარეობის შესწავლის შემდეგ გამოიყო თანხები და კომისია მათ შეძლებისდაგვარად ეხმარებო-

¹ ლევილის სამთავრობო არქივის კატალოგი წიგნში - გ. შარაძე, ერის ისტორიული მეხსიერების დაბრუნება, ქართველ სტუდენტთა დამხმარე საგანგებო კომიტეტი, თბ. 1997, გვ. 531-535.

და.¹ სასწავლებლების დამთავრების შემდეგ სტუდენტთა ნაწილი სამშობლოში დაბრუნდა, ნაწილმა კი ემიგრაციაში დარჩენა არჩია. მათ შორის იყვნენ შემდგომში მეცნიერების და კულტურის ცნობილი ემიგრანტი მოღვაწეები: კირილე ვეკუა, ალექსანდრე და ივანე ნიკურაძეები, კიტა ჩხენკელი, ნიკოლოზ ჭუმბურიძე, ბარნაბ გელაზანია, შოთა ნიკოლაძე, კონსტანტინე კობახიძე, გიორგი ჯაყელი, გიორგი ნაკაშიძე, დავით ბერეკაშვილი და სხვები.

ათ წელიწადში ემიგრაციაში წამოიზარდა ახალი თაობა. „ამ მდგომარეობაში ჩვენი მოვალეობაა ემიგრაციის ახალ თაობას მოუვაროთ, - წერდა ე. თაყაიშვილი, - ის დავაყენოთ ჭეშმარიტ გზაზე, გამოვზარდოთ რამოდენიმე პირი მაინც, მივსცეთ მას შესაფერი მომზადება, რომ საქმის გაკეთება შეეძლოს და ღირსეული წარმომადგენელი გახდნენ ერისა და მათი ბედის ხელმძღვანელები. არც ერთს დარგში ჩვენ აქ მომზადებული კაცი არა გვყავს. ჩემი ცთა ყოველთვის ასეთი ახალგაზრდობის მომზადება იყო. იქ საქართველოში მიზნათ გვექონდა ახალგაზრდობა გარუსებისაგან დაგვეცო, პატრიოტულად, ქართველად გაგვეწაფა. ამას რამოდენიმეთ მივალწიეთ, შემთხვევითი არ არის თუ გაიხსენებ, რომ ყველა განმათავისუფლებელი კომიტეტის წევრები ჩვენი სააზნაურო სკოლის შეგირდები იყვნენ, მაგრამ ეს საკმაო არ იყო. პოლიტიკურად დიდი მომზადებული და გამოჩენილი პირები ვერ შევქმენით, უსახსრობის და სხვა მიზეზების გამო. ეს ნაკლი უნდა გამოსწორდეს, აქ უნდა თავი მოვუყაროთ და გზა მივსცეთ ახალგაზრდებს, მტკიცე ხასიათის პატრონთ, და ყო-

¹ ლევილის სამთავრობო არქივის კატალოგი წიგნში - გ. შარაძე *ერის ისტორიული მეხსიერების დაბრუნება*, ქართველ სტუდენტთა დამხმარე საგანგებო კომიტეტი, თბ. 1997, გვ. 531-535

ველ დარგში ვიყოლიოთ საკმაო უაღრესად მომზადებული პირები”¹.

საფრანგეთში მყოფმა სტუდენტებმა 1927 წელს შექმნეს ქართველ სტუდენტთა კულტურულ-აკადემიური კავშირი მიხეილ ხუნდაძის თავმჯდომარეობით. საზოგადოების მზრუნველად დაინიშნა საქართველოს მეგობართა საზოგადოების გენერალური მდივანი თელიკო კოკე-ნიკოლაძისა, მდივანი იყო ნიკო ურუშაძე². ასეთი კავშირები შემდეგ სხვა ქვეყნებშიც შეიქმნა. სტუდენტთა კავშირის ინიციატივით ეწყობოდა სხვადასხვა ღონისძიებები, შეხვედრები და ლექცია-სალამობები.

1933 წელს „ლტოლვილთა ოფისის“ დირექტორის მოადგილემ, მდიდარმა ქართველმა და უმდიდრესი ქალის - ბარბარა ჰატენის ქმარმა ალექს მდივანმა, „მშვენიერმა პრინცმა“, როგორც მას პრესა უწოდებდა, გადაწყვიტა სტუდენტებისათვის სტიპენდიების დანიშვნა. კომიტეტმა მას წარუდგინა სტუდენტთა სია მონაცემებითურთ. ექვთიმე თაყაიშვილი ამის შესახებ ცნობილ მეცნიერს, გრიგოლ დიასამიძეს ამერიკაში სწერდა:

„სიამოვნებით მივიღე მონაწილეობა ალექს მდივნის მოწვევით მისგან დაარსებულს სასტიპენდიო კომიტეტში და თუ ეს საქმე მან შესძლო და ჯეროვნად დააყენა, დიდი საქმე იქნება. კომიტეტს უკვე ქონდა სხდომა და 72 თხოვნაში ამოარჩია კანდიდატები, რომელნიც შეეფერებოდნენ რეგლამენტს თვით მდივნის დასწრებით და მონაწილეობით შემუშავებულს, ესე იგი წესდებას და წარუდგინა მას ამერიკაში მისი თხოვნის მიერ. სიაში სულ 28 კანდიდატია.

¹ ე. თაყაიშვილის წერილი გრ. დიასამიძისადმი წიგნში - გ. შარაძე, ამერიკელი ქართველები, თბ., 1992, გვ. 95-96;

² ქართველები საფრანგეთში - გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, პარიზი, 1927, N22, გვ. 4.

ამდენს, რასაკვირველია, სტიპენდიას ვერ მისცემს ჯერ-ჯერობით მაინც, მაგრამ 15-საც რომ დაუნიშნოს, ესეც დიდ საქმედ უნდა ჩაითვალოს. სტიპენდია ჯერხანად მარტო საფრანგეთში მოსწავლეთათვის არის დაწესებული და ამიტომ გერმანელი სტუდენტები სიაში ვერ მოექცნენ, მაგრამ ზოგიერთ პირთათვის, რომელთაც კურსი დაუმთავრებიათ და დოქტორატის თემის დასაწერათ ანუ უკეთესთაგან დასაბეჭდათ თანხა არა აქვთ, ამათთვის ცალკე გამოვითხოვეთ საჭირო ფული, და დამაარსებელზეა დამოკიდებული იკისრებს თუ არა (ასეთები გერმანიიდან ოთხი კაცია: ჩხენკელი, გელაზანია, იმნაიშვილი და წულუკიძის მეუღლე). ამ რიგათ შინი კანდიდატი დიმიტრი კაკაბაძე ჯერჯერობით სიაში ვერ მოხვდება და მომავალში, რა თქმა უნდა, ვიშვამდგომლებთ, საქმე სტიპენდიის დამაარსებელზე იქნება დამოკიდებული¹.

მართლაც, კანდიდატთა შორის შეირჩა 15 სტუდენტი. მათ შორის იყვნენ: მიხეილ სტურუა, ლევან ფალავა, შოთა თაქთაქიშვილი, არკადი მამფორია, ალექსანდრე და ივანე ნიკურაძეები, მიხეილ ახმეტელი, ბიძინა სიღამონ-ერისთავი, ლეო მუსხელიშვილი და სხვები. სტიპენდია დაენიშნა გოგიჭაჭიაშვილსაც, რომელსაც დამთავრებული ჰქონდა უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი და სადოქტორო თემა უნდა ჩაებარებინა ცნობილი პროფესორის პაპენისათვის². ალექს მდივანი შანხაიშიც ჩავიდა და იქ მოსწავლე ხარბინელ ქართველ სტუდენტებსაც დაუნიშნა სტიპენდიები.³ 1935 წელს ალექსი ავტოკატასტროფაში დაიღუპა და სტიპენდიების საქმე ჩაიშალა. კომიტეტს დიდი წვალება და ხვეწნა-მუდარა უხდებოდა სტუდენტთა დასახმარებლად. დაფინანსება ოჯახების, კერძო პირების და მეცენატების საშუალებით ხდებოდა.

¹ ე. თაყაიშვილის წერილი გრ. დიასამიძისადმი, გვ. 95-96.

² ქართველები საფრანგეთში – „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N114, გვ. 16.

³ ალექს მდივანი – ჟურნ. *სამშობლო*, პარიზი, 1935, N17-18, გვ. 58-59.

მეორე მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ ქართველ სტუდენტთა დამხმარე კომიტეტმა არსებობა შეწყვიტა, ექვთიმე თაყაიშვილს კი მრავალი თავსატეხი გამოუჩნდა ქართულ განბეულთან დაკავშირებით...

დამოწმებანი:

1. ალექს მდივანი – ჟურნ. *სამშობლო*, პარიზი, 1935, 17-18.
2. ანგარიში *ქართული საარქეოლოგიო და საკულტურო მასალების გამოცემის ფონდისა* – 1938, 159.
3. არჩილ მეტრეველის წერილი მოსე შანიძისადმი, 1938 წ. 5 XII, თსუ ქართული ემიგრაციის მუზეუმი, გივი კობახიძის ფონდი.
4. ქართული ენის შესწავლის საქმე ბერლინში – გაზ. *კლდე*, ბერლინი, 1934, 2.
5. განცხადება – ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, პარიზი, 1929, 38.
6. თაყაიშვილი ექ. მიმართვა ქართული ემიგრაციისადმი – ჟურნ. – *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1936, 129.
7. თაყაიშვილის ექ. წერილი გრ. დიასამიძისადმი წიგნში - გ. შარაძე, ამერიკელი ქართველები, თბ. 1992.
8. ლევილის სამთავრობო არქივის კატალოგი წიგნში - გ. შარაძე, „ერის ისტორიული მეხსიერების დაბრუნება“, ქართველ სტუდენტთა დამხმარე საგანგებო კომიტეტი, თბ. 1997.
9. ქართული ენის კათედრა ბელგიის უნივერსიტეტში – ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1932, 78.
10. ქართული კულტურული მუშაობა ნეაპოლის ინსტიტუტში – ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1937. 140.
11. ქართველები ვარშავაში – ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1934, 97.

12. ქართველები საფრანგეთში – გაზ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1927, 22, გვ.4;
13. ქართველები საფრანგეთში – ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1929, 38, გვ.16;
14. ქართველები საფრანგეთში – ჟურნ. *დამოუკიდებელი საქართველო*, 1933, 114, გვ.16.

Rusudan Daushvili

*Doctor of History, Visiting Professor, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University*

**EKVTIME TAKAISHVILI AND GEORGIAN
STUDENTS ABROAD
RESUME**

The article deals with some unknown facts of Ekvtime Takaishvili's emigrational biography. The great scientist continued his scientific and social activities in emigration. He was one of the founders of St. Nino Georgian Orthodox Church in Paris. In 1932 at the Brussels University Takaishvili was the initiator to establish the Department of the Georgian Language under the guidance of Mikheil Tsereteli and then, Markoz Tughushi. This initiative was the stimulus to establish the Departments of the Georgian Language in Europe. In 1934 the department was established at the Berlin University under the guidance of Niko Nakashidze, in 1935 – at the Warsaw University under the leadership of Grigol Peradze and Giorgi Nakashidze and in 1936 – at the University of Naples “L’Orientale” under the guidance of Shalva Beridze. Takaishvili traveled to “Muslim Georgia”, Lechkhum-Svaneti, Imereti, Racha and Guria. He published reports of the archaeological expeditions. Ekvtime was a chairman of the “Foundation for the Publication of Georgian Cultural and Archeological Materials” which he formed in 1937. Before

World War II the foundation managed to publish 2 from 6 volumes: in 1937 – “Archeological Expedition in Lechkhum-Svaneti”, in 1910 and 1938 – “Archeological Expedition in Kola-Oltisi and Changli in 1907”.

Ekvtime Takaishvili was a chairman of the committee which was formed to help 200 Georgian students who emigrated after the Soviet occupation in 1921. After the graduation some students returned to their homeland and others decided to stay abroad. The committee also helped new generation which grew up in emigration. It sought for scholarships and found sponsors to finance their education. Many famous prominent figures joined the Georgian emigration.

ნინო სილაგაძე

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი*

ნათელა ჯაბუა

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი*

ექვთიმე თაყაიშვილი - ძველი ქართული ხელოვნების მოამბე

აკადემიკოს ექვთიმე თაყაიშვილის სახელი დიდი ხანია დამკვიდრებულია ქართული ისტორიული მეცნიერების სათავეებთან მდგომი კორიფეების გვერდით. მისი წვლილი დაფასებულია, ხოლო მისი მოღვაწეობა - ყოველმხრივ შესწავლილი და ცნობილი ფართო საზოგადოებისათვის, მათ შორის - არასპეციალისტებისათვისაც. ძნელია რაიმე ახალი ითქვას ამ მხრივ, თუმცა წინამდებარე სტატიაში შევეცდებით კიდევ ერთხელ წარმოვაჩინოთ ექვთიმე თაყაიშვილის, როგორც ძველი ქართული ხელოვნების მკვლევრის, მოღვაწეობის ზოგიერთი ასპექტი.

ქართული ხელოვნება და არქიტექტურა ექვთიმე თაყაიშვილის სამეცნიერო ინტერესების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სფეროა, სადაც მისი საქმიანობა მრავალმხრივ ხასიათს ატარებს. საზოგადოებისათვის ყველაზე მეტად ცნობილია მეცნიერის ის თავდადება, რომელიც საქართველოს ეროვნული საგანძურის გადარჩენასთან არის დაკავშირებული. ექვთიმე თაყაიშვილი მცველად გაჰყვა 1921 წელს დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის მიერ განიზნულ საუნჯეს, წლების განმავლობაში დიდი ძალისხმევით, მრავალი წინააღმდეგობის დაძლევის ფასად შეინარჩუნა ქართული კულტურის უძვირფასესი ნიმუშები და 1945 წელს პარიზიდან სამშობლოში

ჩამოიტანა. ცხადია, ეს ფაქტი უმნიშვნელოვანესია ექვთიმე თაყაიშვილის ღვაწლის შეფასებისას, თუმცა ქართული ხელოვნების ისტორიისათვის არანაკლებ ღირებულება მისი კვლევითი და სამეცნიერო მოღვაწეობა. მისი წვლილი მართლაც განსაკუთრებულია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ექვთიმე თაყაიშვილმა არაერთი უძვირფასესი ნივთი, ძველი ხელოვნების ნიმუში მოიძია და შეისწავლა, მრავალი არქიტექტურული ძეგლი მოინახულა და გამოიკვლია. ამასთან, ზოგიერთის შესახებ მის მიერ გამოქვეყნებულმა ინფორმაციამ სპეციალისტებისათვის ფასდაუდებელი მნიშვნელობა შეიძინა თავად ამ ძეგლების შემდგომში განადგურების ან ძლიერი დაზიანების გამო.

ექვთიმე თაყაიშვილის მეგობარი, დიდი მეცნიერი ნიკო მარი მას „საქართველოს ისტორიის უდიდეს წყაროთმცოდნედ“ მოიხსენიებდა¹. თუმცა მხოლოდ წყაროთმცოდნეობა არ ყოფილა ექვთიმე თაყაიშვილის მოღვაწეობის სფერო - მისი მეცნიერული ნაშრომების მნიშვნელობა სცილდება წმინდა წყაროთმცოდნეობის შედარებით ვიწრო ჩარჩოებს და უფრო განზოგადებულ ხასიათს იძენს. როგორც მართებულად აღნიშნავს გ. ჩუბინაშვილი, ექვთიმე თაყაიშვილის მეცნიერული კვლევა-ძიება ძირითადად ორი მიმართულებით წარიმართა: ძველი ქართული წერილობითი და ნივთიერი ძეგლების შესწავლა². სწორედ ამ უკანასკნელმა მიმართულებამ - ჩვენი კულტურული მემკვიდრეობის მატერიალური ძეგლების აღნუსხვამ და შესწავლამ - შეიტანა წვლილი ქართული ხელოვნებათმცოდნეობითი სკოლის ჩამოყალიბებაში.

¹ ჩუბინაშვილი გ., ექვთიმე თაყაიშვილი და ქართული ხელოვნების ძეგლები. კრებული აკადემიკოსი ექვთიმე თაყაიშვილი. თბილისი, 1966, გვ. 120-130,

² ჩუბინაშვილი გ., ექვთიმე თაყაიშვილი და ქართული ხელოვნების ძეგლები. გვ. 120.

თავის მხრივ, ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ქართული ნივთიერი კულტურის კვლევა კიდევ იყოფა რამდენიმე მიმართულებად. ძველი ქართული ხელოვნების ძეგლების ცალკეული თუ კომპლექსური კვლევების ფარგლებში მას შესწავლილი აქვს არქიტექტურის, რელიეფის, მონუმენტური ფერწერის, ხატწერის, ჭედურობის, დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების, წიგნის დასურათების ნიმუშები. მისი თვალთახედვის არეში ექცეოდა როგორც წინარექრისტიანული, ასევე შუა საუკუნეების ეპოქების სიძველეები. ექვთიმე თაყაიშვილის ბიბლიოგრაფია მდიდარია როგორც ეპოქალური, საკითხების ფართო სპექტრის მომცველი სამეცნიერო ნაშრომებით (მაგალითად, მსხვილი პროვინციების - ტაო-კლარჯეთის, ქვემო ქართლის, სვანეთის, ლეჩხუმის, სამეგრელოს სიძველეების ფუნდამენტური კვლევები), ასევე ოპუსებით, რომლებიც კერძო საკითხებსა თუ ხელოვნების კონკრეტულ ნიმუშებს ეხება (მაგალითად, კონკრეტულ ხელნაწერებს, ხატებს და სხვ.).

თავისი მოღვაწეობის ადრეულ ეტაპზე ექვ. თაყაიშვილმა ინტენსიურად დაიწყო სიძველეთა შეგროვება და მათი მოკლე აღწერა იმ ექსპედიციების ფარგლებში, რომლებსაც აწყობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში: გურიაში - აჭში, ლიხაურში, შემოქმედში, იმერეთში - ვანში, უბისაში, კახეთში - თელავში, შუამთაში, იყალთოში, ასევე ქსნის ხეობაში, თეთრიწყაროს რაიონში, წალკის ზეგანზე და სხვ¹. უკვე ამ ეტაპზე იგი წარმოგვიდგება, როგორც მეცნიერი, რომე-

¹ 1890-იან წლებს ეკუთვნის ექვ. თაყაიშვილის როგორც შედარებით მცირე ფორმატის ნაშრომები ცალკეული ხუროთმოძღვრული, არქეოლოგიური თუ წერილობითი ძეგლების შესახებ (მაგ., აღწერილობა იტრიის ეკლესიისა და ამ ეკლესიის გუჯრები, თბილისი, 1890; ზემო ჭალის ეკლესიის არხეოლოგიური ნივთები, თბილისი, 1890), აგრეთვე უფრო ფუნდამენტური ნაშრომები (მაგ., საქართველოს სიძველენი, ტ. 1. თბილისი, 1895-1898, რომელშიც გამოქვეყნებულია 431 სიველ-გუჯარი).

ლიც ინტენსიურად ეწევა საველე სამუშაოებს. ჩვენი ისტორიული საგანძურის მოძიება, დაფანტული ნივთების შეგროვება ექვთიმე თაყაიშვილი ცხოვრების მიზნად იქცა. ამ მიზანმა იგი ჯერ დიმიტრი ბაქრაძის მიერ დაარსებულ საეკლესიო მუზეუმში, შემდეგ კი კავკასიის მუზეუმში მიიყვანა. მის მიერ გამოვლენილ, დაფიქსირებულ, აღწერილ და შესწავლილ უამრავ ნივთს შორის თავისი მნიშვნელობით გამოირჩევა ქრისტიანობამდელი იბერიის დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კოლექცია - ახალგორის განძი. ძალზე ნიშანდობლივია ამ განძის მოძიების ისტორია. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ექვთიმე თაყაიშვილის ერთუზიანზმისა და საქმისადმი თავდადების გარეშე ეს ფასდაუდებელი კოლექციაც, როგორც სხვა ბევრი უნიკალური ნივთი, დაკარგული იქნებოდა შთამომავლობისათვის. განძის აღმოჩენის შესახებ თავად მეცნიერი მოგვითხრობს 1915 წლით დათარიღებულ თავის ერთ-ერთ ნაშრომში¹. 1908-1909 წლებში მან თბილისის ბაზარსა და ქსნის ხეობის სოფლებში მუზეუმის სახსრებით შეიძინა ცალკეული ძვირფასი ნივთები, დაინტერესდა ამ ფაქტით და შეეცადა გაერკვია მათი წარმომავლობა. დაადგინა, რომ მსგავსი ნივთები ღუშეთის მაზრის გამგეობის შენობაშიც ინახებოდა და იზრუნა მათ თბილისში ჩამოტანაზე. ექვთიმე თაყაიშვილის სიტყვებით, მის ხელში პირველად ლოტოსის ყვავილების და ფრინველების გამოსახულებებით შემკული ოქროს დისკო მოხვდა (იხ. სურ. 1), შემდეგ - ბაყაყის ფორმის მძივებით შემკული ყელსაბამი. მეცნიერი თავიდანვე მიხვდა, რომ საქმე უნიკალურ აღმოჩენასთან ჰქონდა. პირველადი შესწავლისთანავე დაასკვნა, რომ ძვირფასი ნივთები გაძარცვული ეკლესიიდან კი არ იყო, როგორც ეს ეგონა ადგილობრივ მოსახლეობას, არამედ წინარექრისტიანული ეპოქის სამარხეულ ინ-

¹ Е. Такайшвили. Археологические экскурсии, разыскания и заметки. вып. V. Тифлис, 1915, сс. 139-146.

ვენტარს წარმოადგენდა. ექვთიმე თაყაიშვილმა შეისწავლა როგორც თავად ნივთები, ასევე მათი აღმოჩენის ადგილიც¹. ამდენად, დღეს ახალგორის განძის სახელით ცნობილი უნიკალური ნივთების აღმოჩენას და შეკრებას მას უნდა ვუმაღლოდეთ.

წლების მანძილზე წარმოებული დაუღალავი და მიზანმიმართული კვლევა-ძიების შედეგად ექვთიმე თაყაიშვილმა არაერთი სხვა წინარექრისტიანული თუ შუა საუკუნეების ხანის საყურადღებო ნიმუში მოიძია და სამეცნიერო მიმოქცვაში შემოიტანა. ამავედროულად, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში წარმოებული სხვადასხვა საძიებო და ექსპედიციების დროს შეისწავლა ათეულობით არქიტექტურული ძეგლი, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს მისი, როგორც მკვლევრისა და მოღვაწის მრავალმხრივობას, ფართო ერუდიციას და დიდ შრომისმოყვარეობას.

იმერეთში, გურიასა და ქართლის სხვადასხვა რაიონში მოგზაურობის, ცალკეულ ძეგლებზე მოკლე ცნობების თავის პირველ ნაშრომებში გამოქვეყნების შემდგომ ექვთიმე თაყაიშვილი შეეცადა გეგმაზომიერი ექსპედიციების ორგანიზებას. დაუღალავი მცდელობის შედეგად მართლაც შეძლო საქართველოს სამხრეთში ექსპედიციების მოწყობა 1902, 1907 და, მოგვიანებით, 1917 წლებში. ამ ექსპედიციების შედეგი უაღრესად ღირებული აღმოჩნდა ქართული ხუროთმოძღვრების შემდგომი კვლევისათვის, რადგან ამ დროს დააფიქსირეს და შეისწავლეს ის მნიშვნელოვანი ძეგლები, რომლებიც დღეს თურქეთის ტერიტორიაზეა და ათწლეულების განმავლობაში მიუწვდომელი იყო ქართველი სპეციალისტებისათვის. ამდენად, წლების მანძილზე ამ ექსპედიციების მასალები ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანესი ძეგლების შესახებ არსებულ ძირითად წყაროს წარ-

¹ Чубинашвили Г., Введение. Я. Смирнов. Ахалгорийский клад, Тифлис, 1934, сс. 5-15.

მოადგენდა სხვა რამდენიმე უფრო ადრეულ პუბლიკაციასთან ერთად (გ. ყაზბეგის, ნ. მარის, დ. ერმაკოვის, ა. პავლინოვის ნაშრომები, ფოტოსურათები და სხვ.). საბჭოთა კავშირის არსებობის პერიოდში ამ ძეგლების შესწავლის შესაძლებლობა მხოლოდ უცხოელ მეცნიერებს ჰქონდათ.

დღეს, საბედნიეროდ, ქართველი სპეციალისტებისათვის თურქეთის ტერიტორიაზე მდებარე ქართული მატერიალური კულტურის ნიმუშების ნახვა შესაძლებელია, თუმცა თითქმის ერთი საუკუნის შემდგომ ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ აღნუსხული ძეგლების ნაწილი აღარ არის შემორჩენილი ან ძლიერ დაზიანებული და სახემეცვლილია. ამდენად, ექვთიმე თაყაიშვილის თაოსნობით მოპოვებული მასალა, ექსპედიციების წევრების, არქიტექტორების - ს. კლდიაშვილის და ან. კალგინის, მხატვრების - დ. შევარდნაძის და ლ. გუდიაშვილის, ფოტოგრაფების - ა. მამუჩაშვილის და ე. ლიოზენის მიერ შესრულებული ანაზომები, ნახაზები, ჩანახატები თუ ფოტოები ფასდაუდებელ წყაროდ იქცა ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიისათვის.

როგორც თავად ექვთიმე თაყაიშვილი მიუთითებს, 1902 წლის ექსპედიციის დროს ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრების ზოგიერთ ძეგლთან ერთად გამოიკვლიეს არტაანის ოლქის ძეგლები კოლას რაიონის გამოკლებით, ასევე ოლთისის და ტაოს ნაწილი (სახელდობრ, ბანას ტაძარი და მის ახლოს მდებარე ეკლესიები). ამ ექსპედიციის მასალები 1907 წელს გამოქვეყნდა.¹

მეორე, 1907 წლის ექსპედიციის დროს მონახულეს არტაანის ოლქის კოლას რაიონის ძეგლები, ასევე ოლთისის წინა ექსპედიციის დროს შეუსწავლელი ნაწილი და ჩანგლის ტაძარი. ექსპედიციის მასალები გამოქვეყნდა თბილისის უნი-

¹ Такайшвили Е., Материалы по археологии Кавказа, вып. XII, Тифлис, 1907.

ვერსიტეტის მიერ 1924 წელს გამოცემულ „ქართული ხუროთმოძღვრების ალბომში“, ხოლო ძეგლთა აღწერილობა დაიბეჭდა მოგვიანებით პარიზში გამოცემულ ნაშრომში¹.

მესამე ექსპედიცია 1917 წელს, პირველი მსოფლიო ომის დროს მოეწყო. რუსეთის ჯარმა ანატოლია დაიკავა და ექვთიმე თაყაიშვილს კლარჯეთისა და ამიერტაოს გარდა, იმიერტაოს ძეგლების შესწავლის შესაძლებლობაც მიეცა. ქართული ხუროთმოძღვრების ამ უმნიშვნელოვანესი ნიმუშების შესახებ მასალები საგანგებო ნაშრომში გამოქვეყნდა, სადაც განხილულია ისეთი ძეგლები, როგორებიცაა: იშხანი, ოშკი, ექექი, სოხთოროთი, ისი, სუხბეჩი, ოთხთა ეკლესია, მუხლაჯიგილისი და პარხალი².

აღსანიშნავია, რომ ამ ექსპედიციების დროს აღწერილი ძეგლების დიდი ნაწილი სამონასტრო კომპლექსებია, რომლებშიც გაერთიანებულია სხვადასხვა დანიშნულების შენობები – წიგნთსაცავები, საოსტიგნეები, სამრეკლოები, სატრაპეზოები და სხვ. ექვთიმე თაყაიშვილი საგანგებოდ განიხილავს თითოეულ მათგანს, ყურადღებას ამახვილებს ასევე ციხეებზე, კამაროვან ხიდებზე, სხვადასხვა ტიპის საერო ნაგებობებზე. ამდენად, საეკლესიო ნაგებობების გარდა, ექსპედიციების მასალები წარმოდგენას გვიქმნის სხვადასხვა ფუნქციის მქონე საერო არქიტექტურულ ძეგლებზეც.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ძეგლი, რომელიც დღეს განადგურებულია და მის შესახებ ინფორმაცია ექვთიმე თაყაიშვილის წყალობით გავაჩნია, კარწახის ტბის მახლობლად მდებარე წყაროსთავის ეკლესიაა (ე. წ. ჯავახეთის წყაროსთავი) (იხ. სურ. 2). ამ ძეგლის შესახებ ფაქტობრივი მონაცემები სწორედ 1902 წლის ექსპედიციის დროს მისი აღწე-

¹ თაყაიშვილი ექვ., არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს. პარიზი, 1938.

² თაყაიშვილი ექვ., 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში. თბილისი, 1960.

რის, აზომვის და ფოტოფიქსაციის შედეგად არის შეკრებილი.

წყაროსთვის ტადარი VI საუკუნეში დიდი ზომის ბაზილიკას წარმოადგენდა. X საუკუნის II ნახევარში ნაგებობა გუმბათიან ეკლესიად გადაკეთდა, თუმცა ექვთიმე თაყაიშვილი ამ გადაკეთების თარიღად XI-XII საუკუნეებს ასახელებს. ექვთიმე თაყაიშვილის 1902 წლის ექსპედიციის დროს გაკეთებულ გეგმაზე კარგად განირჩევა შენობის როგორც სამ ნავად დაყოფილი დასავლეთი მონაკვეთი, ასევე ჯვრის მკლავების გადაკვეთაზე აღმართული გუმბათი. ტადარი ქვის კარგად გათლილი კვადრებით იყო ნაგები. ექვთიმე თაყაიშვილი აღწერისას მიუთითებს ოთხსარკმლიანი რვაწახნაგა გუმბათის ყელის შესახებ, რომელიც თაღნარით იყო მორთული. აღნიშნავს გუმბათის ყელზე ღვთისმშობლისა და იოანე ნათლისმცემლის რელიეფური გამოსახულებების, ჯვრებისა თუ თავისებური ორნამენტული მორთულობის, ასევე აღმოსავლეთ ფასადზე ჩვილედი ღვთისმშობლის გამოსახულების არსებობას. ორი - ბაზილიკური და გუმბათიანი სამშენებლო ეტაპი, არქიტექტურული და დეკორატიული გადაწყვეტის ხასიათი ადასტურებს წყაროსთვის ტადარის მნიშვნელობას და მის მაღალ მხატვრულ დონეს.

წყაროსთვის ტადარის თავდაპირველი ნაგებობა – სამნავიანი ბაზილიკა - თავისი მასშტაბითა და გეგმარებით ადრეული შუა საუკუნეების ე. წ. დიდი ბაზილიკების ჯგუფს განეკუთვნება. ქართული მონუმენტური ხუროთმოძღვრების განვითარების ადრეულ ეპოქაში აიგო ასევე კიდევ ერთი ბაზილიკა - ერუშეთის ტადარი. ამ ძეგლიდან დღეს მხოლოდ მცირე ნაშთებიღაა შემორჩენილი. 1902 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა მონიხულა ერუშეთის ეკლესიაც. ნაგებობა უკვე საკმაოდ დაზიანებული იყო, რაც ექსპედიციის მასალებში დაფიქსირდა. საინტერესოა, რომ ერუშეთის ეკლესია მოხსენიებულია „მოქცევაგ ქართლისაგსო ისტორიულ ქრონიკაში.

ცნობის მიხედვით, წმინდა რელიკვიები („ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა, და ფიცარნი იგი, რომელთა ზედა ფერხნი დამსჯვალულ იყვნეს უფლისანი, და სამსჯვალნი“) იმპერატორ კონსტანტინეს წარგზავნილებმა საქართველოში ჩამოიტანეს და მცხეთისკენ მიმავალ გზაზე ნაწილი სწორედ ერუშეთში დატოვეს¹.

კიდევ ერთი ძეგლი, რომელმაც ჩვენამდე ვერ მოაღწია, X საუკუნის მეორე ნახევარში აგებული ექექის ტაძარია (იხ. სურ. 5). ტაო-კლარჯეთის ზუროთმოდღვრების ეს შესანიშნავი ნიმუში თორთუმის ხეობაში, ამავე სახელწოდების ციხის მახლობლად მდებარეობდა. 1917 წლის ექსპედიციის მასალების მიხედვით, ძეგლი ნახევრად თავისუფალი ჯვრის ტიპის ტაძარს წარმოადგენდა. ნაგები იყო ქვის კარგად გათლილი კვადრებით. ფასადებზე შემორჩენილი იყო ქართული და ბერძნული წარწერები. ტაძარს აღმოსავლეთ ფასადზე მარაოსებრი მოტივით მორთული ორი ღრმა ნიში გააჩნდა. რვაწახნაგა გუმბათის ყელს თაღედი შემოუყვებოდა. ტაძრის ექსტერიერი თავშეკავებულად იყო შემკული ორნამენტული მორთულობით და განსაკუთრებულ გამომსახველობას კედლის უზადო წყობა ქმნიდა. საგულისხმოა, რომ გუმბათის წრეზე გადასვლისას გამოყენებულ აფრებში დეკორატიული ტრომპები იყო განთავსებული, რაც დამახასიათებელია ამ კუთხის ძეგლებისათვის. ინტერიერი ექვთიმე თაყაიშვილის ექსპედიციის დროს ახალი შეეთერებული იყო, ამიტომ მონახატულობის არსებობის დადგენა შეუძლებელი გახდა. დღეს, როდესაც ამგვარი მაღალი არქიტექტურულ-მხატვრული ღირებულების ძეგლი აღარ არსებობს, ექვთიმე თაყაიშვილის ექსპედიციის მასალები კიდევ უფრო მეტ ღირებულებას იძენს.

¹ მოქცევაჲ ქართლისაჲ. შატბერდის კრებული. თბილისი, 1979, გვ. 320-365, 323.

ოპიზა ერთ-ერთი უძველესი მონასტერი იყო კლარჯეთში, რომელიც, „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ჯერ კიდევ V საუკუნეში, ვახტანგ გორგასლის დროს დაარსდა¹ და XVI საუკუნემდე მნიშვნელოვან საეკლესიო, საოქრომჭედლო და მწიგნობრობის კერას წარმოადგენდა. გიორგი მერჩულეც მიუთითებს, რომ VIII საუკუნის 80-იან წლებში, გრიგოლ ხანძთელის კლარჯეთში გამოჩენისას, აქ მხოლოდ ოპიზისა და ანჩის მონასტრები ფუნქციონირებდა². მოგვიანებით, IX და X საუკუნეებში, ოპიზაში მნიშვნელოვანი სამუშაოები განხორციელდა. მთავარ ტაძარს წაგრძელებული ფორმა და ჯვრული გეგმა ჰქონდა. გუმბათს სახასიათო, ქოლგისებური გადახურვა გააჩნდა. ცნობილია ოპიზის საქტიტორო რელიეფები, რომლებიც საქართველოს ეროვნულ მუზეუმშია დაცული. ისტორიული და არქიტექტურული ღირებულებით გამორჩეული ეს ძეგლი დღეს ფაქტობრივად განადგურებულია. დიდებული ტაძრის ადგილზე გზაა გაჭრილი, რომლის ორივე მხარეს მცირე ნანგრევებილა შემორჩა. ამდენად, 1874 წელს გ. ყაზბეგის მიერ გამოცემული ნაშრომიდან დაწყებული, ოპიზის შესახებ თითოეული პუბლიკაცია და ცნობა უაღრესად მნიშვნელოვანია. მათ შორისაა ექვთიმე თაყაიშვილის 1905 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი³, რომელშიც სხვა ძეგლებთან ერთად მოცემულია ინფორმაცია ოპიზის ტაძრის შესახებ (იხ. სურ. 3, 4).

¹ ქართლის ცხოვრება. რედ. რ. მეტრეველი. თბილისი, 2008. გვ. 192, სქოლიო 16; ქართლის ცხოვრება. ტ. I. რედ. ს. ყაუხჩიშვილი. თბილისი, 1955, გვ. 178. ოპიზის გარდა ქრონიკაში მოხსენიებულია კიდევ რამდენიმე სხვა მონასტრის დაარსების ფაქტიც, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ინტენსიური სამონასტრო ცხოვრება ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე ასურელ მამათა მოღვაწეობამდე მიმდინარეობდა.

² გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ქართული მწერლობა*, ტ. I, თბილისი, 1987. გვ. 531.

³ Е. Такайшвили. Археологические экскурсии, разыскания и заметки. вып. IV. Тифлис, 1905.

1902 წლის ექსპედიციის დროს ბანას მონახულების შედეგად ექვთიმე თაყაიშვილმა ფრიად საყურადღებო მასალა დაგვიტოვა ადრე შუა საუკუნეების ამ დიდებული ძეგლის შესახებაც. მონუმენტური, წრიულგარშემოსასვლელიანი ტეტრაკონქის ეს ბრწყინვალე ნიმუში თავისი მასშტაბით, ტიპოლოგიური თავისებურებებით, კონსტრუქციული გადაწყვეტის სპეციფიკით, მხატვრული გამომსახველობით, ადგილმდებარეობის შერჩევის ეფექტურობით გამორჩეულია ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიაში. მართალია, სპეციალისტები არ იზიარებენ ექვთიმე თაყაიშვილის მოსაზრებას ძეგლის X საუკუნეში აგების შესახებ, მაგრამ დიდად აფასებენ და აღიარებენ მისი ექსპედიციის მასალების მნიშვნელობას, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ დღეს არაერთი მაშინ აღნუსხული არქიტექტურული ფორმა თუ დეტალი უკვალოდ არის გამქრალი¹ (იხ. სურ. 6, 7).

სამხრეთ საქართველოში ჩატარებული ექსპედიციების გარდა, როგორც აღვნიშნეთ, ექვთიმე თაყაიშვილი საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში მოგზაურობდა და ცალკეულ რაიონებს რამდენჯერმე უბრუნდებოდა ახალი მონაცემების შეგროვების მიზნით. ასე მაგალითად, 1911-14 წლებში რამდენიმე გასვლა მოაწყო კახეთში, 1910 წელს იმოგზაურა სვანეთსა და ლეჩხუმში, ხოლო 1913 წელს - სამეგრელოში. 1918 წელს მან მონახულა ქართლის ზოგიერთი რაიონი, გურია და ზემო იმერეთი, 1919-1920 წლებში კი - რაჭა. ეს არასრული ჩამონათვალიც ნათლად მიუთითებს ექვ. თაყაიშვილის დაუღალავ ენერგიაზე, მის მისწრაფებაზე, მოეძია და შეესწავლა საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის ნიმუშები, გაეცნო ფართო საზოგადოებისათვის და შემოენახა შთამომავლობისათვის.

¹ ექვ. თაყაიშვილი. ბანას დიდი მრგვალი ტაძარი; ბანას პატარა ეკლესია; ბანას მღვიმეში დაცული ეკლესია. პარიზი, 1933. გვ. 18-28.

ამრიგად, ექვთიმე თაყაიშვილი იმ გამორჩეულ მოღვაწეთა რიგს განეკუთვნება, რომლებმაც მრავალმხრივი სამეცნიერო-კვლევითი და საზოგადოებრივი საქმიანობით უდიდესი წვლილი შეიტანეს ზოგადად ქართული მეცნიერებისა და კულტურის განვითარებაში, კერძოდ კი ქართული ხელოვნების ისტორიის შესწავლაში.

დამოწმებანი:

1. თაყაიშვილი ექვ., არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლაოლთისში და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს. პარიზი, 1938.
2. თაყაიშვილი ექვ., აღწერილობა იტრიის ეკლესიისა და ამ ეკლესიის გუჯრები, თბილისი, 1890.
3. თაყაიშვილი ექვ., ბანას დიდი მრგვალი ტაძარი; ბანას პატარა ეკლესია; ბანას მღვიმეში დაცული ეკლესია. პარიზი, 1933.
4. თაყაიშვილი ექვ., ზემო ჭალის ეკლესიის არხეოლოგიური ნივთები, თბილისი, 1890.
5. თაყაიშვილი ექვ., საქართველოს სიძველენი, ტ. 1. თბილისი, 1895-1898.
6. თაყაიშვილი ექვ., 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში. თბილისი, 1960.
7. ჩუბინაშვილი გ., ექვთიმე თაყაიშვილი და ქართული ხელოვნების ძეგლები. კრებული – *აკადემიკოსი ექვთიმე თაყაიშვილი*, თბილისი, 1966.
8. მოქცევაძე ქართლისად. შატბერდის კრებული. თბილისი, 1979.
9. ქართლის ცხოვრება. რედ. რ. მეტრეველი. თბილისი, 2008;
10. გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ქართული მწერლობა, ტ. I, თბილისი, 1987;
11. Такайшвили Е.. Археологические экскурсии, разыскания и заметки. вып. V. Тифлис, 1915.

12. Такайшвили Е.. Материалы по археологии Кавказа. вып. XII, Тифлис, 1907;
13. Такайшвили Е.. Археологические экскурсии, разыскания и заметки. вып. IV, Тифлис, 1905;
14. Чубинашвили Г.. Введение. *Я. Смирнов*. Ахалгорийский клад, Тифлис, 1934.

Nino Silagadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Associate Professor

Natela Jabua

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Associate Professor

**EKVTIME TAKAISHVILI – THE CARETAKER OF
THE ANCIENT GEORGIAN ART
SUMMARY**

Ekvtime Takaishvili is an outstanding representative of the Georgian historiography. The more we study his writings, more details are being revealed about his contributions. Here we have him as art historian.

Ekvtime Takaishvili focused himself also upon old Georgian fine arts and architecture, so he paved the way for formation of the Georgian school of art history. Both, pre-Christian and Christian antiquities were becoming the subject of his research. His rich bibliography is well packed with writings having global problems discussed in, also, many smaller works deal with minor issues.

Three scientific expeditions were organized by Ekvtime Takaishvili in 1902, 1907 and 1917 into the Southern Georgian provinces, now partly in Turkey. Many monuments described by him are now either badly damaged, or destroyed. So, his descriptions are still classical.

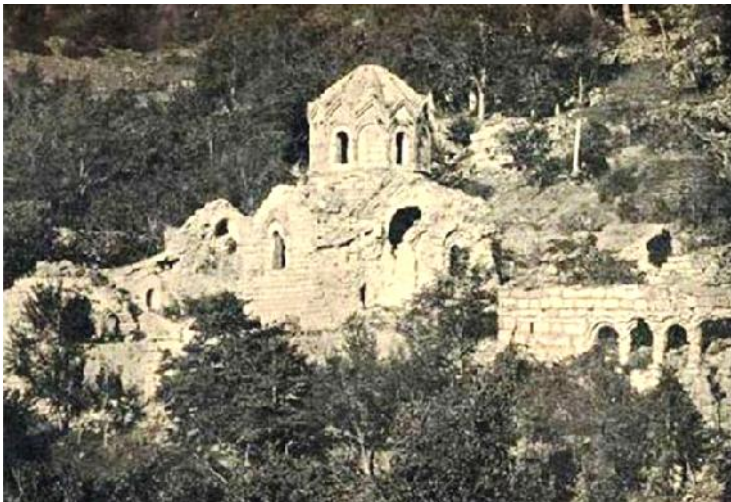

სურ. 1. ახალგორის განძის ოქროს ნივთები. ძვ. წ. IV ს.

სურ. 2. ჯავახეთის წყაროსთავის ტაძარი. ექვ. თაყაიშვილის ექსპედიციის ფოტო. 1902

სურ. 3. ოპიზას ტაძარი. ექვ. თაყაიშვილის ექსპედიციის ფოტო. 1905

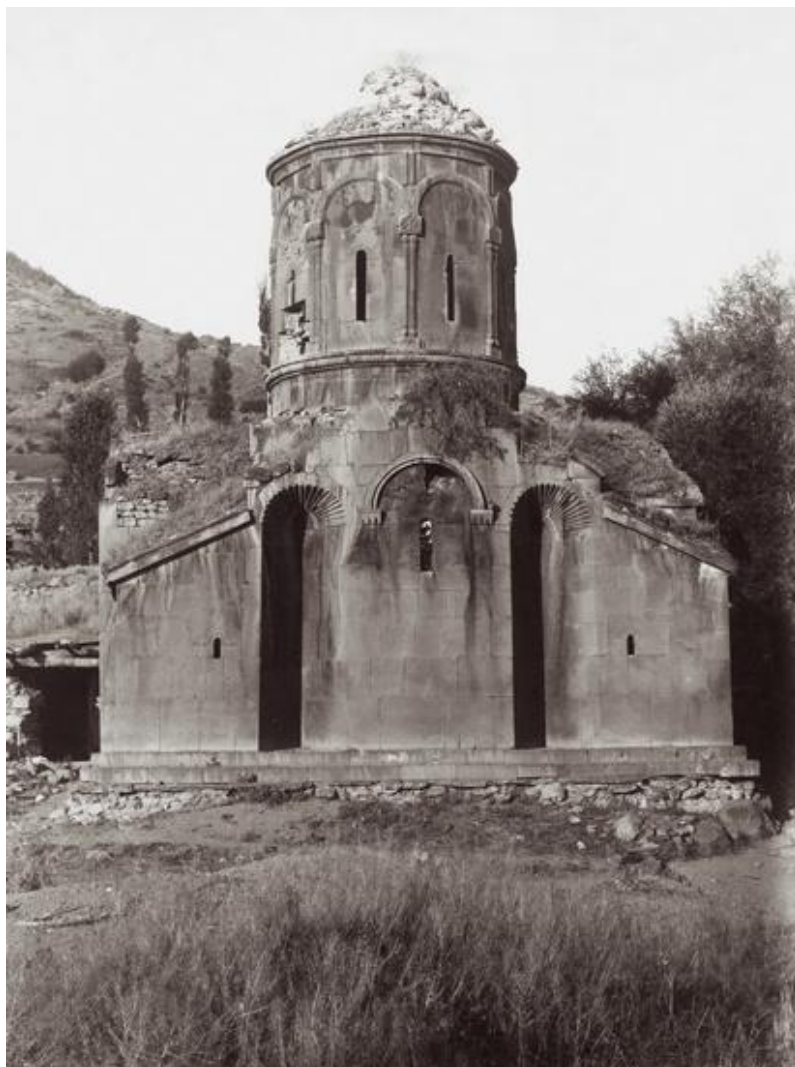

სურ. 4. ოპიზას ტადარი დღეს

სურ. 5. ექექის ტაძარი. ექვ. თაყაიშვილის ექსპედიციის ფოტო. 1917

სურ. 6. ბანას ტაძრის საკურთხევლის ნაწილი. ექვ. თაყაიშვილის
ექსპედიციის ფოტო. 1917

სურ. 7. ბანას ტაძარი დღეს

დავით ჩოჩიშვილი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი,
ასოციირებული პროფესორი

ექვთიმე თაყაიშვილის მოგზაურობა სკრის ხეობაში

შიდა ქართლის, ისევე როგორც საქართველოს სხვა მხარეების ისტორიულ-გეოგრაფიული შესწავლა დაკავშირებულია დიდი ქართველი ისტორიკოსისა და გეოგრაფის, ვახუშტი ბაგრატიონის სახელთან. საციციანოს აღწერას ვახუშტი ბატონიშვილი სკრის ხეობის აღწერით იწყებს და წერს: “დასავლით გორიჯურისა არს ხევი სკრისა, და მიერთვის სამხრიდამ მტკუარს. ამ ხეობის დასავლით არს ხუელურეთის ხეობა. გამოსდის საცხენისის მთას და მიერთვის სამხრიდამ მტკუარს. და არიან ესე ორნი ხეობანი ვენახოვანნი, ხილიანნი“. ვახუშტი წერს, რომ “აქაური ღვინო უძვობესი ყოვლისა ქართლისა, და უმეტეს ატენური ყოველთა საქართველოს ღვინოთა; პირუტყვთა სიმრავლე თვინიერ, პპაერი კეთილი და შემკული, და მათა დაბნები ეგრეთნი, ვითარცა მთისანი დავსწერენით, ნაყოფითა და პირუტყვითა“¹.

შიდა ქართლის აღწერისას ვახუშტი ბატონიშვილი განსაკუთრებით აღნიშნავს აქაური მიწის მოსავლიანობას. ატენის ხეობის პარალელური მდინარე მეძლებას (იგივე სკრა, თუმცა ექვთიმე თაყაიშვილის დროსაც მას უკვე მეძლებას ეძახდნენ), ხეობა ასევე გამოირჩევა მიკროკლიმატით და აქაური ღვინო (ჩინურისა და გორული მწვანის ნაზავი) ნამდვილად არ ჩამოუვარდება ატენურს. მდინარე მეძლება სათავეს იღებს თრიალეთის მთათა განშტოებიდან, გომარეთისა და გალისხევის ქედების ვიწრო ხეობებში ჩამოსული ნაკადულებისაგან.

¹ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედ., თბ., 1941, გვ. 344.

არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით, ხეობა ჯერ კიდევ ბრინჯაოს ხანაში ყოფილა დასახლებული. არტქეფაქტები, რომლებიც ამ ხეობაში აღმოჩნდა, საკმაოდ ფასეულია და მოიცავს ქრონოლოგიურ პერიოდს ძვ. წ. II ათასწლეულიდან გვიანანტიკურ და ფეოდალურ პერიოდამდე.

ბუნებრივია, სკრის ხეობა აუცილებლად მოხვდებოდა დიდი მეცნიერის, ექვთიმე თაყაიშვილის ინტერესის სფეროში, რომელმაც XIX საუკუნის ბოლოს იმოგზაურა ამ ადგილებში. თავისი მოგზაურობის შედეგებს მკვლევარი აქვეყნებდა ქართულ ჟურნალებში.

ექვთიმე თაყაიშვილი წერს, რომ „არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი იბეჭდებოდა სხვადასხვა დროს ჟურნალ „მოამბეში“¹, მაგრამ შემდეგ ჟურნალის გამოცემა შეფერხდა და ბოლოს კიდევ შეწყდა. ამდენად, ექსპედიციის დროს მოპოვებული მასალის გამოქვეყნება ვეღარ ხერხდებოდა. 1907 წელს მოხერხდა წიგნის დასტამბვა², სადაც დაიბეჭდა იმერეთის, გურიის, ქართლის, კახეთის ისტორიული ძეგლებისა და სხვა სიძველეების აღწერა, აგრეთვე წიგნში გადმოცემულია შენიშვნები ვახუშტი ბატონიშვილის ისტორიისა და გეოგრაფიის ხელთნაწერების შესახებ³, აგრეთვე, რუისის სამწყსოს დავთარი⁴.

ექვთიმე თაყაიშვილი აღნიშნავს, რომ ეს მასალა შეკრებილია „1894-1900 წლებში სხვა და სხვა საქართველოს ნაწილებში მოგზაურობის დროს“. კრებულში ცალკეა გამო-

¹ თაყაიშვილი ე., არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წგ., 1, ტფ., 1907, გვ. 2.

² იგივე.

³ თაყაიშვილი ე., არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წგ., 1, ტფ., 1907, გვ. 67-105.

⁴ იგივე, გვ. 127-207.

ყოფილი სკრის ხეობა¹, სადაც მოგზაური იმყოფებოდა 1896 წელს.

ექვთიმე თაყაიშვილმა 1887 წელს დაასრულა პეტერ-ბურგის უნივერსიტეტი ისტორია-ფილოლოგიის მიმართულე-ბით და გამოცდების წარმატებულად ჩაბარების შემდეგ მიი-ღო კანდიდატის ხარისხი. იგი გამოემგზავრა თბილისში ყო-ფილი მასწავლებლის, ალექსანდრე ჭიჭინაძის მოწვევით და მუშაობა დაიწყო სათავადაზნაურო სკოლაში. ორი წლის შემდეგ ექვთიმე თაყაიშვილი თან ახლდა დიმიტრი ბაქრაძეს მცხეთაში, რათა ტაძრებიდან ხელნაწერები ჩამოეტანათ. სწო-რედ ეს ხელნაწერები გახდა საეკლესიო მუზეუმის შექმნის საფუძველი. მომავალი მეცნიერისთვის სიძველეებთან მუშაობა მიმზიდველი შეიქნა. ექვთიმე თაყაიშვილის მეცნიერული და საკვლევე მუშაობა მთელი ძალით გაიშალა „ქართველთა შო-რის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში“, რომელმაც უკვე ცნობილი პედაგოგი თავისი გამგეობის წევრად აირჩია 1888 წელს.

მოგონებებში ექვთიმე თაყაიშვილი წერს: „იმხანად (1888 წლისთვის, დ. ჩ.) უკვე გარკვეული მქონდა მუშაობის მთავარი მიზანი: რამდენადაც შეიძლებოდა და გარემოება ნე-ბას მძლევდა, შემეკრიბა მასალა საქართველოს ისტორია-არქეოლოგიისათვის; ყოველი ძალ-ღონე მეხმარა ძეგლთა და-ღუპვისა და დაკარგვისაგან გადასარჩენად“².

ექვთიმე თაყაიშვილი თავის ამ მეცნიერულ ნამოღვა-წარს „აღწერას“ (Описание) უწოდებდა, რის შესახებაც ნიკო მარი აღნიშნავდა: „Какое это описание, ведь это настоящее исследование“³. ცნობილია, როგორი ენერგიით შეუდგა იგი ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლების აღწე-რას. საამისოდ იგი იყენებდა არადადეგებს და არასოდეს

¹ იგივე, გვ. 59-65.

² მოგონებები, ჟურნალი „მნათობი“, 1958, №7, გვ. 162.

³ იგივე, გვ. 172.

უფიქრია დამსახურებულ დასვენებაზე. არაფრად აგდებდა არც მტკივან ფეხს და თავგამოდებით, ერთუხიანხმით ათვალიერებდა და აღწერდა ქართული კულტურის ძეგლებს საქართველოს ყველა კუთხეში. ყოველი ექსპედიციიდან მას ჩამოჰქონდა ჩანაწერებით სავსე წიგნაკები და რვეულები, თანმხლებ არქიტექტორთა და ფოტოგრაფთა ანაზომები და სურათები. ყველასათვის ცნობილია, თუ როგორი რუდუნებით ეძებდა და აფიქსირებდა დიდი მეცნიერი ქართული კულტურის ძეგლებს, ხელნაწერებს, საეკლესიო ნივთებს..

ექსპედიციები, რომლებსაც მეცნიერი „ექსკურსიებს“ უწოდებს, მას დაუწყია 1889-90 წლებიდან: „საზაფხულო ექსკურსიებზე სიარული დავიწყე 1889 თუ 1890 წლიდან, კარგად მახსოვს, წერა-კითხვის (საზოგადოების) კომიტეტის გამგეობის წევრი ვიყავი და „კანიკულებზე“ დავდიოდი. ჩვენი შკოლიდან რომ უნდა დაეჭირათ „გზამენი“ გიმნაზიაში, ალ. ჭიჭინაძეს მიჰყავდა თავისთან „კანიკულებზე“ და ამზადებდნენ, რომ არ ჩაჭრილიყვნენ. პირველად სურამში წაიყვანეს მოწაფეები და მეც მიმიწვიეს რეპეტიტორად. თავისუფალ დროს სურამის ახლომანლო სოფლებში დავდიოდი, რათა დამეთვალეირებინა, სადმე ეკლესია თუ იყო, ან ოჯახებში რამე ნივთი ან ხელნაწერი“¹. ამის შემდეგ ექვთიმე თაყაიშვილისთვის სიძველეების მოძებნა, აღწერა და გადარჩენა ცხოვრების წესად იქცა. მისი ექსპედიციების შედეგად ქართველი ხალხის მრავალი ისტორიული და კულტურული ძეგლი ფიზიკურად გადარჩა. მან იმოგზაურა საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში და სწორედ ამ ხანგრძლივი და დაუღალავი შრომის შედეგი იყო 1920 წელს მოწყობილი გამოფენა, სადაც პირველად მოხდა ექსპედიციის მიერ მოპოვებული მასალის, ძეგლების ანაზომების, გეგმა-ჭრილების, მონატულობის ასლების, რელიეფისა და დეკორის მულაჟების

¹ ლომთათიძე გ., ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 2011, გვ. 143.

თავმოყრა და გამოძეურება. ეს გამოფენა იყო დიდი მეცნიერის თავისებური ანგარიში ქართული საზოგადოების წინაშე, რომლის დიდმა ნაწილმა ამ უდიდესი კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ არც იცოდა.

ექვთიმე თაყაიშვილი იქცა ქართული არქეოლოგიის პირველ ქართველ სპეციალისტად. „ასეთებად ვერ ჩავთვლით ვერც დიმიტრი მეღვინეთუხუცესს, რომელმაც პირველმა გათხარა უფლისციხის რამდენიმე ქვაბი, ვერც ნ. წილოსანს, რომელიც თხრიდა კავკასიის სხვადასხვა ადგილებში, ვერც ნ. მარს, რომელიც ძირითადად სომხეთში თხრიდა. თუმცა თვითონ ექვთიმე კი მას მიიჩნევდა პირველ ქართველ არქეოლოგად”¹.

ცნობილია, რომ ექვთიმე თაყაიშვილი იყო ერთადერთი ქართველი არქეოლოგი XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის პირველ ათწლეულში, რომელიც არქეოლოგიური კომისიის ოფიციალური დავალება-ნებართვით თხრიდა საქართველოში². სწორედ ეს კომისია გასცემდა ე. წ. „ღია ფურცელს”, რომელიც იძლეოდა არქეოლოგიური კვლევა-ძიების წარმოების უფლებას საქართველოში. სწორედ ამ ღია ფურცლის ძალით უმუშავია მას თბილისის გუბერნიაში, სკრის ხეობაში 1896 წელს.

ექვთიმე თაყაიშვილი სკრის ხეობის შესახებ წერს: “ვიპოვნეთ ორი თიხის კუბო, გრეხილებით შემკობილი და საზოგადოდ ლამაზი ხელობისა... თიხის კუბოები მცხეთაშიც არის ნაპოვნი და ერთი მათგანი ეხლა ინახება კავკასიის მუზეუმში, მაგრამ სკრაში ნაპოვნი კუბონი ხელობით ბევრათ უფრო ლამაზი არიან მცხეთისაზე”³. უაღრესად საინტერესოა, ა, რომ საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში ნამყოფი

¹ იგივე, გვ. 33.

² ექვ. თაყაიშვილი, რჩეული ნაშრომები, ტ. 1, 1968, გვ. 347.

³ თაყაიშვილი ე., არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წგ., 1, ტფ., 1907, გვ. 59.

მეცნიერი, რომლისთვისაც ხელმისაწვდომი იყო თითქმის ყველა სიძველე, სკრაში აღმოჩენილ კუბოებს ადარებს ქართლის დედაქალაქში აღმოჩენილებს და აშკარად საუბრობს მათს უპირატესობაზე. სკრის ხეობაში სხვადასხვა ძველი ნივთები ექვთიმეს მოგზაურობის შემდეგაც მრავლად აღმოჩნდა. ზოგიერთ მოსახლეს მიწაში აღმოჩენილი ქვევრი გადაურჩენია და დღესაც ხმარობს¹.

ექვთიმე თაყაიშვილის ინტერესი სკრისადმი განაპირობა ამ ხეობის სიახლოვემ გორთან და იმანაც, რომ ის შიდა ქართლს აკავშირებდა სამცხე-ჯავახეთთან. გორი, როგორც ცენტრალური სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალი, თრიალეთსა და ჯავახეთს ორი გზით უკავშირდებოდა: ცენტრალური გზა მიემართებოდა ტანას ხეობის გავლით, სადაც მდინარე ტანას მტკვრის შესართავთან მდებარე ხიდი გორს აკავშირებდა მარჯვენა სანაპიროსთან, ხოლო მეორე გზა მიემართებოდა მდინარე მეძლებას ხეობით და შედარებით ნაკლებმნიშვნელოვანი იყო. სამაგიეროდ, მეძლებას ხეობიდან გზა გადადიოდა როგორც ტანას, ასევე ძამას ხეობაში. ეს ორივე ხეობა წარმოადგენდა უმნიშვნელოვანეს სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალს და მათი დამაკავშირებელი მეძლებას ხეობა მნიშვნელოვანი სტრატეგიული რგოლი უნდა ყოფილიყო გეოგრაფიული არეალის ეკონომიკურ ცხოვრებაში. გორის მიმდებარე ტერიტორიის მაკონტროლებელი არა მხოლოდ გორის დედაციხე იყო, არამედ – გორის პირდაპირ მთაზე აღმართული გორიჯვრის ციხეც, რომელიც მნიშვნელოვანი ციხე-სიმაგრე იყო მდინარე მტკვრის ხეობაში და აკონტროლებდა მარჯვენა სანაპიროს.

ქართლის გადმამხარი შეადგენდა მეოთხე ანუ მეუკანავე სადროშოს, სადაც გვიან შუასაუკუნეებში წარმოიქმნა საციციანო, საჯავახო და სათარხნო. სწორედ გადმამხარში შედი-

¹ იგივე, გვ. 60.

ოდა სკრაც, მაგრამ ის მალე შალიკაშვილების სამფლობელო გახდა, თუმცა აქ ყმები სხვა წარჩინებულთა გვარის წარმომადგენლებსაც ჰყავდათ. XVII საუკუნის საბუთით ერეკლე I სახლთუხუცეს ქაიხოსრო ციციშვილს ძველი სიგელის საფუძველზე უბოძებს სკრას, სამწვერისს, კარალეთსა და სადგერს.

ვახუშტი ბატონიშვილი საციციანოში შემავალ შემდეგ თემებს აერთიანებდა: ხვედურეთისა და ძამის ხევები, გვერდისძირი და გუჯარეთი¹. ეს იყო ზემო საციციანო. მის შემადგენლობაში მოითვლიდა ციციშვილების დანარჩენ ადგილმამულებს, მათ შორის იყო სკრის მამულებიც, რომლებიც უშუალოდ ეკვროდა ხვედურეთის ხევს.

მიუხედავად იმისა, რომ სკრაზე უმნიშვნელოვანესი გზები არ გადიოდა, შედარებით უსაფრთხო იყო და, სავარაუდოდ, ყოველთვის სრული დატვირთვით მუშაობდა. ხოლო სამხრეთ საქართველოსთან კავშირების დაკარგვის შემდეგ სკრის ხეობაც ეკონომიკურად სუსტდება. ეს, უპირველეს ყოვლისა, იმ ისტორიულ ძეგლებს ემჩნევა, რომლებიც ხეობაშია შემორჩენილი. სკრის ხეობის გვიანი შუა საუკუნეების ძეგლები ნაკლები გრანდიოზულობით, ღარიბი დეკორით და სადა მხატვრული ფორმებით გამოირჩევა.

ვახუშტი ბატონიშვილი, როცა საუბრობს საქართველოს წარჩინებულთა გვარებზე, სამცხის დიდებულებს შორის ჯაყელთა საგვარეულოს შემდეგ ახსენებს შალიკაშვილებს: “ხოლო სამცხეს: ჯაყელი, ესე არს აწ ათაბაგი და ფაშა ახალციხისა; შალიკაშვილი, თავდგირიძე...” და სხვები. ვახუშტი ასევე აღნიშნავს, რომ ეს გვარი სწორედ სამცხიდან ჩამოვიდა: “როჭიკაშვილი არს შალიკაშვილი, მოვიდა სამცხიდან”, ხოლო ცოტა ქვემოთ წერს: “შალიკაშვილი და თაქთაქისშვილი შემდგომად თათრობისა ჩამოვიდნენ სამცხი-

¹ იგივე, გვ. 344.

დან (ქართლში).“ შალიკაშვილების სამცხიდან წარმომავლობაზე მიუთითებს ექვთიმე თაყაიშვილი თავის “მოგზაურობაში“ და აღნიშნავს: „სკრის ხეობა წინეთ ეკუთვნოდათ თავადთ შალიკაშვილებს. შალიკაშვილები ძველი წარჩინებული გვარია სამცხე-საათაბაგოისა. საათაბაგოს გათათრების შემდეგ ერთი შტო შალიკაშვილებისა გადავიდა გურიაში, მეორე კახეთში და მესამე დასახლდა ქართლში და შეიქმნა პატრონი სკრის ხეობისა“¹.

ექვთიმე თაყაიშვილი წერს, რომ „შალიკაშვილებს სკრის ხეობაში აუშენებიათ თავის სასაფლაოთ პატარა ეკლესია იოანე ნათლისმცემლისა. ეს ერთადერთი ეკლესია არის სკრის ხეობაში აგურით ნაშენი და ქვითვე დახურული.

ეკლესიას დასავლეთის კედლის ზემოთ პატარა სამრეკლო აქვს, რომელზედაც შემორჩენილია ერთი პატარა ზარი, დასავლეთის კედელი გახეთქილია და ეკლესია მიტოვებულია.

კანკელი ახალია, ხისა, ახლი მხატვრობით, სიგრძე საყდრისა არის 11 ადლი, განი 8 ადლი. სამხრეთის კარი ამოშენებულია და დარჩენილია დასავლეთის კარი. ფანჯარა სამი აქვს, თითო ყოველ მხარეს, გარდა ჩრდილოეთისა. დასავლეთის კედელში კარის ზემოთ დატანებული ყოფილა, როგორც ეტყობა, ორი მოწითალო თლილი ქვა მხედრულის წარწერით. ორივე ქვა ჩამოვარდნილია, ერთი სრულად დაკარგულა, ხოლო მეორე ვიპოვეთ საყდრის მახლობლად მდებარე უკანასკნელ ქვაზე, ცოტა არ იყოს უშნო მხედრულით სწერია:

ოწქ. ჩვენ ფრიად ცოდვლმნ ყველთა
კცთ უნარჩვლმნ თვთ დიდმნ სათბესა
მეფემნ სქთვლოში ჩ.მ
სულმ-ნ რჯულის გულის
თვის პატრმნ შლკიშვლმნ

¹ თაყაიშვილი ე., არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წგ. 1, ტფ., 1907, გვ. 60.

ქემან როჭიკისმნ დედის ჩმის
არგვის ერისთვის ასულის
ბტნის დრჯნის შლმნ

[აღვაშენე საყდარი ესე]

წარწერა სრული არაა, ვინაიდან ქვა დაკარგულია¹. ამჟამად ეს ქვაც, რომელიც ექვთიმეს დახვდა, დაკარგულია. მთლიანად არის დანგრეული აღნიშნული ეკლესიაც, მისგან ფაქტიურად აღარაფერია დარჩენილი.

ექვთიმეს მოგზაურობის დროს საყდარში საფლავები იყო შემორჩენილი, სადაც იკითხებოდა: სოლოლაშვილის ასული მარიამი, მეუღლე ნიკოლოზ შალიკაშვილისა, რომელიც გარდაიცვალა 1830 წლის სექტემბერში, პარუჩიკი როსტომ შალიკაშვილი, გარდაცვლილი 5 აპრილს 1840 წელს, მისი მეუღლე ბარბარე თუმანიშვილის ასული, გარდაცვლილი 22 აგვისტოს 1874 წელს 60 წლისა, როსტომის ძენი-მიხეილ, ალექსანდრე და დიმიტრი და სხვები².

XVI საუკუნიდან, ოსმალეთის მიერ სამცხე-საათაბაგოს მიტაცების შემდეგ, იწყება შალიკაშვილების, ავალიშვილების, დიასამიძეთა და სხვა ფეოდალური საგვარეულოების გადმოსახლება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში, მათ შორის, შიდა ქართლშიც. სხვა საგვარეულოებთან ერთად შალიკაშვილები მოხსენიებულნი არიან 1516 წელს შედგენილ მცხეთის საკათალიკოსოში შემავალ სამცხე-საათაბაგოს თავადთა სიაში. შალიკაშვილთა სათავადო ღირსება აღიარებულ იქნა ქართლის მეფეების, ლუარსაბ II (1606-1615) და ვახტანგ VI (1703-1724) მიერ 1611 და 1724 წლებში გამოცემული სიგელებით. სამცხიდან მოსული ქართლის თავადები შალიკაშვილები იხსენიებიან იმ თავად-აზნაურთა სიაშიც, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფემ, ერეკლე მეორემ 1783 წელს წარუდგინა რუსეთის საიმპერიო მთავრობას.

¹ იქვე.

² იქვე.

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და მისი რუსეთის იმპერიისთვის მიერთების შემდეგ რუსეთის სენატმა სხვა ქართველ თავად-აზნაურთა გვერდით ოფიციალურად აღიარა შალიკოვების (შალიკაშვილების) სათავადო ღირსება, ხოლო მოგვიანებით იმპერატორმა ალექსანდრე მეორემ კვლავ აღიარა ამ გვარის პატივი. შალიკაშვილების ერთი საგვარეულო შტო, რომლის წარმომადგენლებიც იყვნენ თავადი ედიშერ ვახუშტის ძე და მისი შვილები – დიმიტრი და დავითი, 1724 წელს ვახტანგ მეექვსეს გაჰყენენ ემიგრაციაში და ასტრახანში დასახლდნენ.

როგორც ცნობილია, შალიკაშვილების სათავადო მამულები ზემო ქართლის სადროშოში შედიოდა. მისი საზღვრები სხვადასხვა დროს იცვლებოდა. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში სადროშო 15 სათავადოს ითვლიდა და ერთ-ერთი მათგანი შალიკაშვილების სათავადოც იყო, რომელიც საუკუნის I ნახევარში ზემო ქართლის შემადგენლობაში არ შედიოდა. ეს სადროშო, რომელსაც ამილახვრები მეთაურობდნენ, ასრულებდა სამხედრო-ადმინისტრაციულ ფუნქციას. სახელმწიფოში აღწერები და ჯარის მობილიზება სწორედ სადროშოების მიხედვით ხდებოდა. მასში შემავალი სათავადოები ვალდებული იყვნენ, საჭიროების შემთხვევაში ჯარიც გამოეყვანათ და გადასახადებიც აეკრიფათ.

ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ აღწერილი სკრის ხეობის არქიტექტურული ძეგლები ორ ნაწილად შეიძლება გავყოთ-საფორტიფიკაციო და საკულტო. საფორტიფიკაციო ძეგლებიდან აღსანიშნავია სკრის ცილინდრული და კოშკების ე. წ. ზურგიანი კოშკები.

სკრის კოშკი დგას სოფლის ჩრდილოეთ ნაწილში, ვაკეზე, სკოლისა და ეკლესიის სიახლოვეს, მამულაშვილების უბანში. ძეგლი თარიღდება XVIII საუკუნით. სკრის კოშკი ცილინდრულია, დაბალი, განიერი და გვიანი შუა საუკუნეების მსგავსი ცილინდრული ნაგებობების ტიპიური ნიმუშია.

ექვთიმე თაყაიშვილს მოგზაურობის დროს კომპი ზუსტად იმავე სახით დახვედრია, იმ განსხვავებით, რომ ქონგური არ ჰქონდა მონგრეული და მეორე კარიც არ ყოფილა გაჭრილი.

1956 წელს სკრის ხეობაში მორიგი ექსპედიცია იმყოფებოდა, რომელსაც კომპი ოდნავ შეცვლილი დახვდა. „კომპს თავდაპირველი სახით არ მოუღწევია, რადგან აკლია კედლის ზედა ნაწილი. ამავე დროს, მოგვიანებით პირველ სართულზე შესასვლელი გაუჭრიათ მისი საწყობად გამოყენების მიზნით. მისი დიამეტრი 10,6 მ., ხოლო სიმაღლე 8,2 მ-ია. კედლების სისქე 2,4 მ. შენობა ორსართულიანია და მთლიანად რიყის ქვითაა ნაშენი“¹. კარებისა და სარკმლების დამუშავებაში გამოყენებულია თლილი ქვაც. სამშენებლო მასალა მთლიანად ადგილობრივია. ნაგებობა შედარებით კარგადაა შემორჩენილი და აკლია მხოლოდ ბანის კედლების ზედა ნაწილები. კომპში შესასვლელი ერთი ყოფილა და შენობის მეორე სართულზე ყოფილა დატანებული, რაც მტრის მიერ კომპის გარემოცვის შემთხვევაში უფრო საიმედო თავშესაფარი იქნებოდა.

სკრის კომპს შესასვლელი ჩრდილოეთით აქვს დატანებული. პირველი სართული დამხმარე სათავსო უნდა ყოფილიყო, სადაც დატანებულია ოთხი ღრმა ნიში და ორი მცირე სარკმელი. კომპში დამატებითი საკვები მარაგის არსებობა აუცილებლობა იყო. სწორედ ამას ემსახურებოდა ეს სართული შიშინაობის დროს. მეორე სართულზე განლაგებულია ღრმა ნიშებში გაჭრილი ცალმაგი და ორმაგი სათოფურები, რაც პირდაპირ მიუთითებს მათს საბრძოლო დანიშნულებაზე. პირველი და მეორე სართულები ერთმანეთს კედელში ჩაშენებული კიბით უკავშირდება. კედლებში კიბის ჩაშენება უაღრესად მოხერხებული არქიტექტურული ნიუანსია და მას ფართოდ იყენებდნენ შუა საუკუნეების არქიტექტურულ პრაქტი-

¹ საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, ტ. 5, გორის, კასპის, ქარელის, ხაშურის რაიონები, თბ., 1990, გვ. 84.

კაში¹; როგორც პირველი, ასევე მეორე სართული თითქმის კონუსური გუმბათოვანი კამარით არის გადახურული. როგორც კედლის წყობის, ისე გადახურვის ტექნიკაში გამოყენებულია დუღაბი, რის გამოც გადახურვა საკმაოდ მტკიცეა.

მიუხედავად კოშკის საბრძოლო დანიშნულებისა, მშენებელს რამდენიმე მხატვრული არქიტექტურული დეკორი მაინც შეუტანია; კოშკის კარი, სარკმლები და სათოფურები ყველგან თაღოვანია, რაც ასევე მხატვრული დანიშნულების კომპონენტი უნდა იყოს. შენობის ბანი საბრძოლო დანიშნულებისაა. მას გარს შემოვლებული აქვს მეომრების ჩასადგომი 1,5 მ. სიღრმის გარსშემოსავლელი. თავდაპირველ შენობაში ამას დაემატებოდა ქონგურებიც, რაც ციხის შედარებით კარგად დაცულობასა და პრაქტიკულობაზე მიუთითებს. სპეციალისტების აზრით, ბანის მსგავსი რაციონალური გადაწყვეტა საქართველოში სხვაგან არსად გვხვდება². 50-იანი წლების ბოლოს კოშკთან ახლოს მცირე ზომის ზარბაზანი უპოვიათ, რომელიც გორის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში გადაუგზავნიათ. სკრის კოშკის დანიშნულება წმინდა თავდაცვითი ხასიათისაა და XVII-XVIII საუკუნეებში საქართველოში მძიმე პოლიტიკური ვითარების დროს მტრისაგან მოსახლეობის თავშესაფრად არის აგებული. სკრის კოშკი ამჟამად არცთუ სახარბიელო მდგომარეობაშია.

მეორე საფორტიფიკაციო ნაგებობა, რომელიც დიდმა მოგზაურმა მოინახულა, არის სოფელ კოშკების კოშკი, რომელიც სოფლის თავში დგას. ის ქართლისთვის დამახასიათებელი სადარაჯო კოშკის ნიმუშია. არქიტექტურული ძეგლი დგას სოფლის სამხრეთით, მდინარე მეძლებას მარჯვენა ნა-

¹ ზაქარაია პ., სკრის ხეობის რამდენიმე სუროთმოდერული ძეგლი, ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, 1959, ტ. 20, გვ. 203.

² იგივე, გვ. 204.

პირას, ფერდობზე. ძეგლი თარიღდება XVII საუკუნით და მიეკუთვნება ე. წ. ზურგიანი კოშკების რიგს.

საუკუნეთა მანძილზე, საქართველოს რელიეფის გათვალისწინებით, ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა დაცვის საერთო სისტემა, რომელშიც შედიოდა როგორც ინფორმაციის გადამცემი სადარაჯო კოშკები, ასევე გოდოლებითა და ციხე-ბურჯებით კარგად გამაგრებული ციხე-კოშკები, სადაც მუდმივად იმყოფებოდა შეიარაღებული რაზმი. სადარაჯო კოშკი წარმოადგენდა ინფორმაციის გადაცემის ერთ-ერთ უმთავრეს რგოლს. სოფელ კოშკების სადარაჯო კოშკიც მსგავს ფუნქციას ასრულებდა. იგი ისეთ მოხერხებულ ადგილასაა აგებული, რომ მისი ბოლო სართულიდან თავისუფლად ჩანდა როგორც მდინარე მეძლებას ხეობის სათავე, ასევე ქართლის დიდი ვაკის და მდინარე მტკვრის ხეობის გარკვეული ნაწილი ქალაქ გორის მიდამოებში. რაც მთავარია, ამ კოშკის სახურავიდან თავისუფლად ჩანდა თრიალეთის მთათა განშტოების ის ნაწილი, რომელზეც ამენებული იყო თავდაცვითი სისტემის უმთავრესი კომპლექსი.

სოფელ კოშკების კოშკი პირით, ანუ შედარებით თხელი კედლით მდინარისკენ დგას, ხოლო შედარებით სქელი ნაწილი მთისკენაა მიმართული. აგებულია ადგილობრივი ნატეხი ქვით, გამოყენებულია დუღაბი. კოშკის თანამედროვე სიმაღლე 16,5 მეტრს აღწევს. „მიუხედავად იმისა, რომ მისი სართულიანობის ზუსტი დადგენა არ ხერხდება, იგი ექვსსართულიანზე ნაკლები არ უნდა ყოფილიყო, დღევანდელ დღემდე სწორედ ექვსმა სართულმა მოაღწია. კოშკის ბაზისი წარმოადგენს 6,8X8,1 მ. და ერთი მხრიდან მომრგვალებული ტრაპეციის ფორმა აქვს“¹. ქვები კედლების ქვედა ნაწილში დიდი ზომისაა და უკეთესი წყობით გამოირჩევა. კოშკის სამხრეთის მხარე მთლიანად დანგრეულია, დაზიანებულია და-

¹ იგივე, გვ. 206.

სავლეთის კედელიც. ყველაზე უკეთესად შემორჩენილია ჩრდილოეთის კედელი, რომელიც განსაკუთრებული სისქითა და სიმტკიცით გამოირჩევა. კოშკის ცენტრალური შესასვლელი კარგადაა შემორჩენილი. იგი მდებარეობს დასავლეთით, მეორე სართულზე, ხეობის მხარეს, რაც იმის მანიშნებელია, რომ კოშკში კიბით აღიოდნენ. შენობის დანგრევის შედეგად ქვების ნაწილი კოშკის შიგნითაა ჩაყრილი, მაგრამ ჩანს, რომ პირველი სართული დამხმარე სათავსო უნდა ყოფილიყო. მას მხოლოდ ერთი ვიწრო სარკმელი აქვს. ზედა სართულები თავდაცვითი და საცხოვრებელი ფუნქციის მატარებელი უნდა ყოფილიყო. მეხუთე სართულის დასავლეთის სწორ კედელში შვერილ აივანზე გასასვლელი კარია. აივანი ხისა უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან არც ქვის შვერილები აივნის საყრდენად და არც სხვა მასალა არაა შემორჩენილი. აივანი გადაჰყურებდა ხეობას და მის ვიზუალურ თვალსაწიერში ექცეოდა მთელი ხეობის დასავლეთი მტკვრის ხეობის იმ ნაწილის ჩათვლით, რომელიც მოქცეული იყო მდინარე მეძლებას მტკვართან შეერთების სამკუთხედში. მეექვსე სართულის კედლებში სათოფურები და განიერი სარკმელია დატანებული. მრავალრიცხოვანი სათოფურების არსებობა გამოწვეული უნდა იყოს მშენებლობის პერიოდში საქართველოში არსებული ძნელბედობითა და მუდმივი შიშიანობით.

როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, სადარაჯო ზურგიანი კოშკების ეს ტიპი გავრცელებული იყო შიდა ქართლის ტერიტორიის მთიან ნაწილში და ხევში, განსაკუთრებით, განვითარებული შუა საუკუნეების დროს. „მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე ასეთი კოშკები ორმოცდაათამდეა დაფიქსირებული, ხოლო მარჯვენა მხარეს კი სოფელ კოშკების სადარაჯო ზურგიანი კოშკი ერთადერთია“¹. აღნიშნული ორმოცდაათიდან მხოლოდ სამი მიეკუთვნება განვითარებული

¹ იქვე.

ფეოდალიზმის ხანას. ეს ფაქტი თავისთავად მიუთითებს აღნიშნული ძეგლის უნიკალურობაზე.

მომდევნო ისტორიული ძეგლი, რომელიც სოფელ კომკების ტერიტორიაზე დგას და რომელიც დიდმა მოგზაურმა მონინახულა, მდებარეობს სოფლის ცენტრში. ადგილობრივები მას ღვთისმშობელს ანუ ღვთისმშობლის ეკლესიას უწოდებენ. იმას, რომ ეკლესია ღვთისმშობლის სახელზეა აგებული, საკურთხევლის თავზე შემორჩენილ კამარაზე გამოსახული ღვთისმშობლის ფრესკაც ადასტურებს. დღემდე 21 სექტემბერს (ახალი სტილით) დიდი ზარ-ზეიმით აღინიშნება ღვთისმშობლობა. ექვთიმე თაყაიშვილი აღნიშნავს, რომ ეს დღეობა სოფელში მის დროსაც აღინიშნებოდა და მასობრივ ხასიათს ატარებდა¹. პ. ზაქარაია აღნიშნულ ეკლესიას მოიხსენიებს, როგორც შალიკაშვილების ეკლესიას, თუმცა უნდა აღვნიშნოთ, რომ შალიკაშვილები სკრის ხეობაში შედარებით გვიან მოსულები არიან, ხოლო ეკლესიის მთავარი ნაწილი IX საუკუნითაა დათარიღებული და ღვთისმშობლის შობის სახელზეა აგებული. შალიკაშვილების ეკლესიას მკვლევარი იმ მოსაზრებით უწოდებს, რომ მოგვიანებით ეკლესიისთვის თავად შალიკაშვილებს საკუთარი საძვალე მიუშენებიათ და ზედ წარწერაც დაუტანებიათ თავიანთი სახელის უკვდავსაყოფად: „ქ. ჩვენ ფრიად ცოდვილმან და ყოვლისა კაცის უნარჩევსმან. შალიკაშვილმან. აზირმნ. ედიშერ. აღვაშენე ეკუდერი. არის. ბჭე. ა. შამრეკლო. სე. ჩემის. მონალვაწისა. ფასით. ჩვენთა. ცოდათა საოხად. ა. ჩვენთა მიცვალებულთა: შესანდაობლად. ვინცა. აღმოიკითხვიდეთ. შენლობას. ბრძანებდეთ. ჩვენთა. მიცვალებულთათვის.

ქ. ამას ქვეშ ცოტა რამე გლეხის. აცის. შასაფლო. იყო. ა. ისიც იმათის ნებადართულობით მოვიყიდეთ დისე უმიზეზოთ და ყოვლის კაცის უცილებლად გავასრულთ.

¹ თაყაიშვილი ე., არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წგ. 1, ტფ., 1907, გვ. 63.

კსა. ტუკ¹”. ამრიგად, წარწერის მიხედვით ირკვევა, რომ წარწერა შესრულებულია 1708 წელს.

კომპების ღვთისმშობლის ეკლესია სოფლის ჩრდილო განაპირა მომაღლო ბორცვზე მდებარეობს. იგი ორი განსხვავებული ნაგებობისაგან შედგება-ჩრდილოეთით მდებარე შედარებით დიდი ზომის ეკლესია გაცილებით ძველია, ხოლო სამხრეთით მდებარე შედარებით გვიანდელი და მცირე ზომის ეკვდერია, რომელსაც კარბიჭე და სამრეკლო ჰქონია. 1920 წლის გორის ცნობილმა მიწისძვრამ ისტორიული ძეგლი საკმაოდ დააზიანა, მთლიანად ჩამოიქცა ცენტრალური კამარა, დაინგრა სამრეკლო... ექვთიმე თაყაიშვილის მოგზაურობის დროს ეკლესია მთელი ყოფილა. მკვლევარი მას ღვთისმშობლის ეკლესიად იხსენიებს და წერს: „სკრის წყლის მარცხენა ნაპირზე... არის საკმაოდ დიდი ეკლესია ღვთისმშობლისა. ფერდობი, რომელზედაც ეკლესია არის აშენებული, განგებ გასწორებულია და სამი მხრით ქვის კედელი აქვს ამოყვანილი. საყდარი ფიქალი ქვისაგანაა ნაშენი. კარები ჰქონია სამი-სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით, უკანასკნელი ამოშენებულია².

მოგზაურმა კიდევ ერთი ღვთისმშობლის ეკლესია მონახულა, რომელიც მდინარე მეძლებას მარჯვენა სანაპიროზეა აგებული. შენობა უაღრესად საინტერესო ძეგლია. მასზე გამოსახულია დავითის ვარსკვლავი და აყვავებული ჯვარი. აქვე დატანებულია წარწერა: „ქ სხლი[თა ღთა] ესე ქ-ვ, მე ლომ-მნ დვს-ი ქ მ- ფ-ს “, რომელიც ასე იკითხება „სახელითა ღვთისათა ესე ქვა მე ლომმან დავსდვეი ქრისტეს მეუ-

¹ იქვე.

² იქვე.

ფისთათა¹. (პ. ზაქარაია ამ წარწერას განსხვავებული ტრანსკრიპციით კითხულობს²).

მოდევნო ეკლესია, რომელიც დიდმა მოგზაურმა მოინახულა, არის გალისხევის ეკლესია, რომელიც მდებარეობს მდინარე მეძლებას მარცხენა მხარეს, ნასოფლარ გალისხევის თავში, ოდნავ მომაღლო ბორცვზე. ეკლესია დარბაზულია, ნაგებია ფიქალი ქვით. მისი ზომები შედარებით მოკრძალებულია (7,5X5,15მ) და აღმოსავლეთ საქართველოში ფართოდ გავრცელებულ სოფლის სალოცავთა ტიპს მიეკუთვნება. იგი განკუთვნილია მცირერიცხოვანი მრევლისთვის. მსგავსი სალოცავებით მოფენილია მდინარეების ტანასა და ძამას ხეობები. შესასვლელი სამხრეთითაა და არქიტრავითაა გადახურული. ექვთიმე თაყაიშვილის მოგზაურობის დროს კამაროვანი გადახურვა ჯერ კიდევ იყო შემორჩენილი, მაგრამ ახლა ჩამონგრეულია. შემორჩენილია აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კედლებში თითო სარკმელი, დარბაზის სწორკუთხა აფსიდი კუთხეებში მომრგვალებულია. შენობა ყოველგვარი მხატვრული გაფორმებისგან თავისუფალია. ეკლესიის გარშემო შემორჩენილია გალავნის ნაშთები. საკურთხეველთან შემორჩენილია უხეშად მომრგვალებული ნიში. სამშენებლო მასალა მთლიანად ადგილობრივია. ძეგლი თარიღდება გვიანფეოდალური ხანით.

არქიტექტურული ძეგლი-გომართის წმინდა გიორგის ეკლესია დგას მდინარე მეძლებას ხეობაში, შემადლებულ გორაკზე, მარჯვენა მხარეს. ამჟამად შემორჩენილია სამხრეთ აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთ დასავლეთის კედლების კუთხეები. შენობა მთლიანად დანგრეულია. 1920 წლის მიწისძვრას, ისევე როგორც მრავალი ძეგლი ქართლში, იგი საფუძვლიან-

¹ იგივე, გვ. 64.

² ზაქარაია პ., სკრის ხეობის რამდენიმე სუროთმოდვრული ძეგლი, ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, 1959, ტ. 20, გვ. 229.

ნად დაუნგრევია. ეკლესია დარბაზული ტიპისა ყოფილა, (დაახლოებით 10,85X8,5 მ), ნაგები რიყისა და ნეგლეჯი ადგილობრივი ქვით. შენობას არ შემორჩენია გაფორმების არანაირი დეტალი. ეკლესიას შესასვლელი ჰქონია სამხრეთის მხარეს, სარკმელი კი აღმოსავლეთით, საკურთხეველში.. ეკლესია, ისევე როგორც გალიხევის, რიეთის, მჭადის ეკლესიები, შედარებით მცირერიცხოვანი მრევლისთვის ყოფილა განკუთვნილი. შენობას თავის დროზე აგურის კამაროვანი გადახურვა ჰქონია. ეკლესიის გარშემო შემორჩენილია გალავნისა და შენობების ნაშთები.

დიდ მოგზაურს ყველაზე მეტად მდინარე მეძლებას ერთ-ერთი განშტოების სათავეში გორაკზე, ტყეში მდგომი ბნელეთის (საბნელეთის) ეკლესია მოსწონებია. სახელწოდება შედარებით გვიანდელია და დაკავშირებულია მის თანამედროვე მდგომარეობასთან - ეკლესია ერთი მხრიდან მთლიანად მიწითაა დაფარული და შენობის შიგნით უკუნი სიბნელეა. ექვთიმე თაყაიშვილსაც ექსპედიციის დროს მსგავსი სურათი დახვედრია და ვერც ვერავის უთქვამს, თუ ვის სახელზე იყო აშენებული ეს ძეგლი. მეცნიერი მას უდაბნოდ იხსენიებს, მაგრამ, ვფიქრობთ, ესეც ზოგადი სახელია. ექვთიმეს დახასიათებით: „უდაბნო საუკეთესო ეკლესია არის მთელ სკრის ხეობაში. ეს ეკლესია წინეთ მონასტერი ყოფილა. თუ მივიღებთ მხედველობაში ბევრ ნანგრევებს, რომელნიც ეკლესიის გარშემო არის, უნდა ვიფიქროთ, რომ აქ ბევრი ბერმონაზონი ყოფილა თავის დროს”¹. ეკლესია სოფელ სკრიდან დაახლოებით 8-9 კილომეტრითაა დაშორებული. პარმენ ზაქარაიას მიხედვით, ძეგლი IX-X საუკუნეებით უნდა დავათარილოთ. ეკლესია საქართველოში შედარებით იშვიათ, ე.წ. სამეკლესოვან ბაზილიკას წარმოადგენს, ნაშენია ადგილობრივი ნატეხი ქვით და მისი პერანგი მთლიანად შირიმის ქვითაა

¹ თაყაიშვილი ე., არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წგ. 1, ტფ., 1907, გვ. 66.

მოპირკეთებული. ეკლესიაც და პერანგიც კარგადა შემორჩენილი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეკლესია მთლიანად მიწაშია ჩამჯდარი. სახურავზე დიდრონი ხეებია ამოსული, რომელთა ფესვთა სისტემა ანადგურებს ძეგლს. მკვლევართა აზრით, აქ ადრე ერთი დარბაზული ეკლესია მდგარა, შემდეგ მისთვის მიუშენებიათ ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან მთელ სიგრძეზე თითო უფრო დაბალი, აფსიდიანი ეკლესია (ეკვდერი). ორივე მინაშენი ძირითად ნაგებობასთან სიმეტრიულად და პროპორციულადაა განლაგებული. ექვთიმე თაყაიშვილი ფიქრობდა, რომ ეკლესიის სამივე ნაწილი ერთდროულად იყო აშენებული¹. ამ მოსაზრების არგუმენტად მეცნიერი იმას თვლიდა, რომ სამშენებლო მასალა სამივე ნაგებობისთვის ერთი და იგივე იყო. თუმცა უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამშენებლო მასალა ადგილობრივია და, ბუნებრივია, მშენებელი სწორედ მას გამოიყენებდა სამივე ნაგებობის ასაშენებლად. შენობა მთლიანად შირიმის ქვის პერანგითაა მოპირკეთებული. პერანგი ნაგებობაზე ერთდროულადაა შემოვლებული. მთავარი შესასვლელი სამხრეთის მხარესაა დატანებული. აქედან ეკლესიის სამივე ნაწილში შეიძლება მოხვედრა. შუა დარბაზი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მოზრდილია და უფრო მაღალჭერიანი კამართაა გადახურული. კედლების გასწვრივ დასაჯდომებია შემოვლებული. ეკლესიის გარშემო შემორჩენილია გალავნის ნანგრევები. წყალი გამოყვანილი ყოფილა მახლობელი ხევიდან.

ამრიგად, დიდი მეცნიერის მიერ სკრის ხეობაში არსებული ისტორიული ძეგლების შესახებ დატოვებული ცნობები უაღრესად ფასეულია. იმ ძეგლებისთვის, რომლებიც ახლაცაა შემორჩენილი და საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში უფრო დაზიანდა ან საერთოდ განადგურდა, ექვთიმე თაყაიშვილის აღწერილობა ერთადერთია. ასევე ფასეულია მეცნიერის მიერ

¹ იქვე.

გამოთქმული ვარაუდები და წაკითხული წარწერების მნიშვნელობა, მით უმეტეს, თუ წარწერების ეს ნაწილი დღეისთვის უკვე აღარ არსებობს.

დამოწმებანი:

1. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, ტ. 5, გორის, კასპის, ქარელის, საშურის რაიონები, თბ., 1990.
2. ზაქარაია პ., საქართველოს ძველი ციხესიმაგრეები, თბ., 1988.
3. მასალები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისა და ტოპონიმიკისათვის, წ. I, თბ., 1964.
4. თაყაიშვილი ე., არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წგ., 1, ტფ., 1907.
5. ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედ., თბ., 1941.
6. გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983.
7. ზაქარაია პ., სკრის ხეობის რამდენიმე ხუროთმოძღვრული ძეგლი, ს. *ჯანაშვიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე*, 1959, ტ. 20.
8. მამისტვალიშვილი ე., გორის ისტორია, I ნაწ., თბ., 1994.
9. მამისტვალიშვილი ე., გორის ისტორია, II ნაწ., თბ., 1999.
10. ბაგრატიონი ი., ქართლ-კახეთის აღწერა, თბ., 1986.
11. ქს.ე. 2, თბ., 1977.
12. ქს.ე. 6, თბ., 1983.
13. ქს.ე. 9, თბ., 1985.
14. ოთხმეზური გ., შიდა ქართლის მცირე სათავადოები (XV-XVII ს), დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1999.
15. ჯავახიშვილი ნ., შალიკაშვილები, თბ., 2005.

16. ჩუბინაშვილი გ., სევეროვი ნ., ქართული არქიტექტურის გზები, თბ., 1936.
17. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 3, ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. დოლიძემ, თბ., 1970.
18. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 4, ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. დოლიძემ, თბ., 1972.
19. აკად. ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 1966.
20. მოგონებები, ჟურნალი „მნათობი“, 1958, №7.
21. მოგონებები, ჟურნალი „მნათობი“, 1959, №2.
22. ლომთათიძე გ., ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 2011.
23. ექვ. თაყაიშვილი, რჩეული ნაშრომები, ტ. 1, 1968.

David Chochishvili

Gori State Teaching University, Associated Professor

**A TRIP TO THE SKRA VALLEY MADE BY
EKVTIMÉ TAKAISHVIL
RESUME**

The prominent historian and public figure Ekvtime Takaishvili has done invaluable job in terms of the studies of the past of Georgians. The series of his archaeological expeditions included the studies of the Georgian material antiquities both in Georgia and abroad. With this purpose he made a trip to the Skra Valley in 1890 and described all the monuments he was met on the way; with the help of local residents he visited and described almost every single significant building. The Skra Valley along with its antiquities acquired great importance as it had been resided even since the Bronze Age and was considered to be one of the most important strategic places in Shida Kartli. The Valley was the part of Satsitsiano (a large feudal political unit) and was crossed by the main trade and transit artery.

The Trip to the Skra Valley and the description of the contemporary monuments made by Ekvtime Takaishvili have

acquired special importance because the 1920 earthquake in Gori caused serious damage or complete destruction of the buildings which he had visited and described before. Moreover, the mentioned description by the great scholar has been considered to be the only source today.

The paper gives a description of the expedition route and also makes comparative characterization of both the past and present condition of the monuments contemporary with Ekvtime Takaishvili.

ნინო ბუზიაშვილი

*გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი,
ისტორიისა და არქეოლოგიის კვლევის ცენტრის
სპეციალისტი*

1715 წლის მროველის სამწყსოს დავთარი

XX საუკუნის დასაწყისში ალ. ციმაკურიძეს ქართლიდან თბილისში ჩააქვს ერთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, რომლის შესახებაც ექვთიმე თაყაიშვილი აღნიშნავს:

„ჩვენ ხელთა გვაქვს ერთი შესანიშნავი წიგნი ა. ციმაკურიძის მიერ ჩამოტანილი ქართლიდან, რომელიც წარმოგვიდგენს დავთარს, ანუ როგორც მას შემდგენელი უწოდებს, მატეანეს რუისის სამწყსოისას“.

ხსენებული დავთარი 1907 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა გამოაქვეყნა „არხეოლოგიურ მოგზაურობათა და შენიშვნების“ I წიგნში.

როგორც ექვთიმე თაყაიშვილი თავად აღნიშნავს ამ წიგნის წინასიტყვაობაში, „არხეოლოგიური მოგზაურობა და შენიშვნები“ იბეჭდებოდა სხვადასხვა დროს ჟურნალ „მომამბეში“, ხოლო 1907 წელს გამოიცა ამავე სახელწოდების წიგნი, რომლის I ტომში შევიდა ქართლის, კახეთის, იმერეთის სიძველეების აღწერა. მათ შორის ჩემთვის საინტერესო დავთარი რუისის სამწყსოისა, რომელსაც საკმაოდ ვრცელი ადგილი უკავია წიგნში.

1715 წ 1 აპრილს მროველი ეპისკოპოსის, ორბელის ძის ნიკოლოზის ბრძანებით შედგენილი იყო მროველის იგივე რუისის საეპისკოპოსოს სამწყსოს დავთარი.

ცნობილია, რომ რუისის ეპისკოპოსები მროველებად - მარუ-ელებად იწოდებოდნენ. პირველად, მროველი ეპისკოპოსი 506 წელს ღვინის საეკლესიო კრებაზე იხსენიება. ამ დროიდან

მოყოლებული, ისინი მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ქვეყნის განვითარების საქმეში და აქტიურად იყვნენ ჩაბმული სამეფო კარზე მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებში.

მროველების სამწყსოს ტერიტორია ეპოქის შესაბამისად იცვლებოდა. XVII-ს. რუისის სამწყსო საკმაოდ დიდ ტერიტორიას მოიცავდა. აღნიშნულ პერიოდში აწყურის საეპისკოპოსო გაუქმდა და მის დაქვემდებარებაში მყოფი ხეობის (ბორჯომის) და სადგერის საეპისკოპოსოებიც მროველის სამწყსოს შეუერთდა. ამასთან დაკავშირებით ვახუშტი შენიშნავს:

„სამხრით ურბნისისა არს რუისის მთის ძირს, დაბა დიდი რუისი და ეკლესია ღვთაებისა, გუმბათიანი, დიდი, დიდშენი. ზის ეპისკოპოზი, მწყემსი ამ რუისისა ზეთის ქართლისა, ლიხ - ტაშისკარამდე, და აწ ესევე მწყსის ხეობასა და სადგერს, ვინაითაგან მაწყურელი არღარა არს.¹

დ. ბაქრაძის გადმოცემით, რუისის ეპარქიის გაუქმებამდე 11 წლით ადრე, 1800 წელს მის შემადგენლობაში შედიოდა 46 სოფელი. მაშინ როცა XVII-ს. დასაწყისში ამ ეპარქიაში 8-ჯერ მეტი სოფელი შედიოდა, რასაც ნიკოლოზ მროველის მიერ შედგენილი სამროველის 1715 წლის დავთარიც ადასტურებს.

აღნიშნული დავთარი, რომელსაც წიგნად მოიხსენიებს მროველი ეპისკოპოსი გერმანე, 1763 წლამდე შეუკრავი ყოფილა და ძლიერ დაზიანებულა. ამავე წელს მროველ ეპისკოპოსს, გერმანე წინამძღვრიშვილს შეუკრევინებია დავთარი და ლამაზი, შავტყავგადაკრული ყდა გაუკეთებია. ყდის წინ დატანებულ ქალღმრთელზე გერმანე წერს:

¹ ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა IV ტ. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973, გვ. 374.

„მე წინამძღვრიშვილმა მროველ მიტროპოლიტმა გერმანემ შევაკვრევინე წიგნი ესე, ყაფლანიშვილის მაროელისაგან დაწერილიყო, წამხდარიყო და გავაკეთებინე. ქ. კსა უნა¹.

ამ წიგნის გამოცემელი ე. თაყაიშვილი გვაძლევს ვრცელ აღწერილობას დავთრისას და აღნიშნავს, რომ სულ დავთარი შეიცავს ექვს რვეულს. რვეულების სათვალავი ასომთავრულით არის აღნიშნული. თითოეულ რვეულში რვა ფურცელია. მეოთხე რვეულს აკლია ერთი ფურცელი, აგრეთვე ერთი ფურცელი აკლია უკანასკნელ, მეექვსე რვეულს.

ეს ნაკლი, როგორც ჩანს, ყოფილა მროველი გერმანეს დროსაც, ვინაიდან მის მიერ აღნიშნული ფურცლების სათვალავი მხედრული ასოებით სწორია. სულ ნაჩვენებია და დღემდის დაცულია 46 ფურცელი. სცნო რა ამ ძეგლის სანდობა, ე. თაყაიშვილმა მისი გამოქვეყნება საჭიროდ მიიჩნია. „ისტორიული, სტატისტიკური და იურიდიული მნიშვნელობა ამ დავთრისა ეჭვის გარეშეა და ამიტომ საჭიროთ ვრაცხთ მთლად მოვიყვანოთ აქ ეს შესანიშნავი ნაშთი საქართველოს სიძველისა“-ო.

როგორც ჩანს, დავთრის პირველი გვერდი, რომელიც შესავალ ნაწილს წარმოადგენს, ძლიერ დაზიანებულია და გაურჩევიათ რამდენიმე სიტყვა.

ძეგლის შესავალი ნაწილი, პირობითად, შეიძლება რამდენიმე ნაწილადაც კი დავყოთ:

დავთრის დასაწყისი ნაწილი, რომელიც ჩვეულებრივ, იწყება მატეანით ანუ მიგვანიშნებს მისი შედგენის დროზე.

ქრისტეს აქეთ. ჩლიე

წელსა აპრილსა ერთსა თვით,

მკვდრეთით აღდგომასა,

უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესა, აღიწერა მატეანე ესე.

¹ არხეოლოგიური მოგზაურობა და შენიშვნანი ე. თაყაიშვილი წ. I ტ. ტფ. 1907.

შემდეგ ნიკოლოზ მროველი ყვება იმ ნათესაურ კავშირზე, რომელიც მას ბაგრატიონთა სამეფო სახლთან ჰქონდა.

„ქართველთა მეფედ მეფისა დიდისა გიორგისსა და ძმის მათისა იმერთა და კახთ მეფედ მეფისა და ძმისა მათისა სრულიად სპარსეთის მოსამართლეთ უხუცესისა ლევანისა, ამა

მეფეთა დედის ძმისწულმა და საქართველოს მოსამართლე უხუცესისა

ძემა ორბელის ძემა ნიკოლოზ მროველ ეპისკოპოსმა.... და აღვწერე ხელითა..

როგორც ექ. თაყაიშვილი შენიშვნაში შენიშნავს აქ თავდება პირველი გადასული და გაფუჭებული გვერდი ხელნაწერისა. დანარჩენი საკმაოდ კარგად არის დაცული, საიდანაც ვიგებთ, რომ ეს დავთარი ნიკოლოზ ორბელიანს შეუდგენია დრამისათვის, რათა საყდარს მოსავლის ანგარიში არ დაეკარგოდა. შემდეგ, მას მოსდევს ვედრება, რომელშიც ჩართულია პავლე მოციქულის სიტყვები: „ურთიერთას სიმძიმე იტვირთეთ და სჯული იგი ქრისტესი აღასრულეთ“, რითაც შენდობას და სულის ცხონებას ითხოვს მომავალი მროველი ეპისკოპოსებისაგან. ყველაზე მთავარი კი ამ სამწყსოს დავთრის შესავალში არის ბოლოს დართული ვედრება, სადაც იკვეთება დავთრის შედგენის მნიშვნელობა და აუცილებლობა.

„ამასაც ვიხვეწები ამ სამწყსოს დავთარს მეფის მოსაქმეს ნურავის აჩვენებთ კოდის პურსა და საურზე ქვეყანას გარჯიან. და მე არ მიჯობს, მე დრამისათვის ავწერე, საყდარს მოსავლის ანგარიში არ დაეკარგოს. ღვთის სიყვარულისათვის ამ სამწყსოს მატეანეს ნურას მეფის მოსაქმეს ნუ აჩვენებთ, თუ ქრისტე გწამსთ.“

თავად ნიკოლოზ მროველი ამ ძეგლს ხან „დავთარს“ უწოდებს - „ამ სამწყსოს დავთარს მეფის მოსაქმეს ნურავის უჩვენებთ“, ხან „მატეანეს“ - „ამ სამწყსოს მატეანეს ნურას მეფის მოსაქმეს ნუ უჩვენებთ“.

როგორც ჩანს, დავთარი განსაკუთრებული მიზნისთვის ყოფილა შედგენილი, რათა საყდარს მოსავალის ანგარიში არ დაკარგოდა.

შესავალშივე, ნიკოლოზ ორბელის ძეს ნათქვამი აქვს: „ამას გარდა ამ საყდრის მამული და ყმა სულ დამიწერია, თარხანი ვინ არის და თარხნობით რა სამსახური აქვს, და მობეგრე ვინ არის და რა ბეგარა აქვს“¹. აქედან გამომდინარე, ექვთიმე თაყაიშვილს გაუჩნდა მოსაზრება, რომ არსებობდა ცალკე სია თარხანთა და მობეგრეთა რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. „სია თარხანთა და მობეგრეთა განცალკევებით არ მოიპოვება ჩვენამდის მოღწეულ წიგნში. შესაძლებელია, რომ ამგვარი სიაც დართული ჰქონდა ბოლოს ჩვენს წიგნს, მაგრამ აღარ შენახულა“².

ამასთან დაკავშირებით, ივ.ჯავახიშვილი შენიშნავს, რომ ამგვარი სია, ცალკე თარხანთა და მობეგრეთა, არ არსებობდა. მისი შენიშვნით, ექვთიმეს ამგვარი დასკვნის საფუძველს აძლევს თვით ნიკოლოზ მროველის მიერ ნათქვამი - „ამას გარდა დამიწერია“-ო, რასაც ივ. ჯავახიშვილი შემდეგნაირად ხსნის: „მართლაც, თითქოს ისე გამოდის, რომ დავთარში მთავარი ცნობის გარდა კიდევ ზედმეტი ცნობები უნდა ყოფილიყო შეტანილი მამულებისა და ყმების შესახებ, მაგრამ ნიკოლოზ მროველი არ ამბობს, რომ მას საამისოდ „სია“ შეედგინოს და ეს ცნობები „განცალკევებით“ წერებუდიყოს.

ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებით, ეს ძეგლი, ჩვეულებრივ, ხალხის აღწერის დავთარია, მაგრამ, ამასთანავე, მცხოვრებთა შესახებ ცნობებისთვის ისიც მიუმატებიათ, თუ თარხანი ვინ არის და მობეგრე ვინ და რა სამსახური ედოთ მათ - „თარხანი ვინ არის

¹ არხეოლოგიური მოგზაურობა და შენიშვნანი ე. თაყაიშვილი წ. I ტ. ტფ. 1907 გვ. 128-129.

² არხეოლოგიური მოგზაურობა და შენიშვნანი ე. თაყაიშვილი წ. I ტ. ტფ. 1907 გვ. 129.

და თარხნობით რა სამსახური ძეს, და მობეგრე ვინ არის და რა ბეგარა აძეს“.¹

აქედან გამომდინარე, ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ მცხოვრებნი ვალდებულებისა და უფლებრივი მდგომარეობის მიხედვით ორ ჯგუფად იყოფოდნენ თარხნებად და მობეგრედ, შესაბამისად დავთარშიც ცნობები მაცხოვრებელთა შესახებ ორგვარი ხასიათისა უნდა იყოს. ვინ არის მობეგრე და ვინ თარხანია, დავთარში კი ამის მსგავსი ცნობა არ არის. მხოლოდ ზოგი მოსახლის შესახებ ნათქვამია „საწირავი აძეს“, ზოგან - „მოსახსენებელი აძეს“.

როგორც წესი, ხალხი აღწერის დავთარში თითოეული სოფლის მცხოვრებთა სიის ბოლოს მეკომურთა საერთო რიცხვია.

ძველში ორგან პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ გადასახადი დრამა ნახევარ კოდი კვამლზედა სძეს (სოფ. ფრინვეი). „ამათ დრამა კვამლზე ათი კონა სარი სძეს“ (სოფ. არკნითი).

„დრამის მაგიერად კვამლზე თითო შაური, ან კანაფი, ან ტილო“ (სოფ. დაწყევლილი) „დრამა ნახევარი კოდი ძეს კომლზე“ (სოფ. ბერძენაული).

მცხოვრებ მეკომურთა ჯამს გარდა თითოეული სოფლის შესახებ ცნობის ბოლოს თითქმის ყოველთვის ნათქვამია - „დრამას ბოგანო... იღებენ“ ამდენსა და ამდენსო.

სწორედ ამ ცნობაზე დაყრდნობით ივ. ჯავახიშვილი, შესაძლებლად თვლის, გამოვარკვით, თითოეულ სოფელში რომელი მეკომურთაგანი, მეკომურად უნდა ყოფილიყო და რომელი თარხანი, რის საფუძველზეც შეიძლება მობეგრეთა და თარხანთა რაოდენობის გამოთვლა მროველის საეპისკოპოსოს სამწყსოში .

¹ არხეოლოგიური მოგზაურობა და შენიშვნანი ე. თაყაიშვილი წ. I ტ. ტფ. 1907 გვ. 128-129.

ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებით, დავთარში ჩაწერილით - „თარხანი ვინ არის და თარხნობით რა სამსახური აქვს და მობეგრე ვინ არის და რა ბეგარა აქვს“, ირკვევა, რომ საქართველოში არსებული გადასახადების სისტემით თარხანს სამსახური სდებია, მობეგრეს კი სამსახურის მაგიერ ბეგარა. აქედან ცხადია, რომ მეკომური, რომლის გვერდითაც აღნიშნულია - „საწირავი აქვს“, თარხანი უნდა იყოს, ხოლო დანარჩენი მეკომური კი, რომელთა შესახებ გვერდით ნათქვამი არ არის, რომ რამე აძვედეთ, ყველანი მობეგრენი უნდა იყვნენ და სწორედ მათ შეეხებათ თითოეული სოფლის ბოლოში მოქცეული ცნობა - დრამას ბოგანო ნახევარ კოდსა და სხვა მთელ კოდს იღებენ-ო¹.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მობეგრეებს ივ. ჯავახიშვილი ორ ჯგუფად ყოფს: „ბოგანოდ“ და „სხვად“. ამ „სხვებში“ ის მოიაზრებს „მემკვირდე“ მეკომურებს, რომელნიც მთელ კოდს იხდიდნენ და, ცხადია, ქონებრივად ეს „სხვები“ ბოგანოზე უფრო მაღლა უნდა მდგარიყვნენ და უფრო შეძლებულნი იყვნენ, რაკი მათ ქონებრივად, მეტი შესაძლებლობა ჰქონოდათ, ბუნებრივია, რომ დრამაც და ბეგარაც მეტი სდებოდათ, ამგვარად ირკვევა, რომ მცხოვრებნი ორად ყოფილან დაყოფილნი: მემკვიდრე-მეკომურად და ბოგანოდ. ბოგანოზე მაღლა ე.წ. „მემკვიდრე“ მეკომური იდგა და „სხვებად“ წოდებულნი და მროველის მიერ ნათქვამი „ამას გარდა სულ დამიწერია“-ო, სწორედ აღნიშნულს უნდა გულისხმობდეს.

მაგრამ აქვე სვამს კითხვას, მამულების შესახებ ცნობა სადღაა? და აღნიშნავს, რომ მამულების აღმწესველ ცნობებად ის უნდა იგულისხმებოდეს, სადაც მეკომურზე წერია - „ამოვარდნილა“ ან არადა „აყრილია“-ო.

თუ თარხანსა და მობეგრეს შორის გასარჩევად არსებობდა გარკვეული საზომი, რომელიც დავთრიდან არ ჩანს, როგორ უნდა

¹ ივ. ჯავახიშვილი თხზულებანი თორმეტ ტომად. IV ტ. თბ., 1996

გაარჩიოს ადამიანმა, რომელი მეკომურთაგანი ბოგანოა, რომელი კიდევ „სხვად“, ანუ „მემკვიდრედ“ ითვლება.

მართალია, თითოეული სოფლის აღწერის ბოლოში აღნიშნულია ხოლმე: ბოგანო ნახევარ კოდსა და სხვა მთელ კოდს იღებენო, მაგრამ, რაკი ეს ძეგლი ხალხის აღწერის დავთარია, თითოეულ მეკომურს ამის გამო გვერდით გადასახადის რაოდენობა არ უწერია, როგორც ეს შემოსავლის დავთრებშია ხოლმე.

ფრიად საგულისხმოა, რომ სხვა დავთრის აღწერილობისაგან განსხვავებით, აქ ცნობები თავადაზნაურთა შესახებ ძალიან იშვიათია. სულ იხსენიება სამი მეკომური თავადი. სოფ. ფრცაში, სადაც თავად დავითაშვილებს ჰქონდათ მოსახლეობა, ერთი მათგანიც არ არის დასახელებული; სოფ. თამარაშენშიც არც ერთი ფალავანდიშვილი არ არის მოხსენიებული, თუმცა ამ სამგვარეულოს წევრნი აქ ცხოვრობდნენ; არც სოფ. ავლევეში არის მოხსენიებული ერთი ამირეჯიბი მაინც, მიუხედავად იმისა, რომ ამ საგვარეულოს სახლის კაცებს უმეტესად იქა ჰქონიათ ბინა. ამ ფაქტს ივ. ჯავახიშვილი იმით ხსნის, რომ თავად-აზნაურობას დრამისა და სამსახურის მაგიერ სხვა გამოსაღები ედო.

ამ „სამწყსოს დავთრის“ მიხედვით, მროველის ეპარქიაში შემავალი სოფლების საერთო ჯამი 84—ია, ხოლო კომლთა რაოდენობა - 1839, მაგრამ ამ ძეგლის გამომცემელს, რუისის სამწყსოს კომლთა რაოდენობა ორი ათასამდე აჰყავს, კომლთა სულადობრივი რაოდენობა კი 10 000 აღემატება-ო.

ამ რიცხვს ექვთიმე თაყაიშვილი, ანაზღაურებს იმ დაკარგული ფურცლების ხარჯზე, რომლებიც დედანს აკლია. ორი ფურცელი შუაში და რამდენიმე ბოლოში.

დგება საკითხი, რომ რუისის სამწყსოში ამდენივე ყმა შედიოდა? ანუ დავთარში რუისის სამწყსოა აღწერილი თუ პირადად საეკლესიო საყმო?

ივ. ჯავახიშვილი შეუძლებლად მიიჩნევს, რომ მროველს ამდენი საკუთარი საეკლესიო ყმა ჰყოლოდა და 84 სოფელში მხოლოდ მის ყმებს ეცხოვრათ. ეს დავთარი მთელი რუისის საე-

პისკოპოსოს დავთარია, თვით შემდგენელი პირდაპირ ამბობს და ამ ძეგლს „სამწყოს დავთარს“ ეძახის და, მაშასადამე, აქ მთელი სამწყოსოს მაცხოვრებელნი უნდა იქნენ შეყვანილი. მროველის მთავარი მიზანი იყო, რუისის საეპისკოპოსო ტახტს დანამდვილებით სცოდნოდა, სამწყოსოსაგან რა შემოსავალი ერგებოდა.

ივ. ჯავახიშვილი ამ „საყდრის ყმაში“ გულისხმობს არა საეკლესიო ან საეპისკოპოსო ყმობას, არამედ სამწყოსოს კუთვნილებას იმგვარადვე, როგორც, მაგ: ქსნისა და არაგვის ხეობათა მაცხოვრებელნი ქსნისა და არაგვის ერისთავების ყმებად იწოდებოდნენ ხოლმე. ერთგან პირდაპირ დასახელებულია მეკომურ „ჩიკვაძის ყმა“, დავთარი არ არის მხოლოდ საკუთარი ყმების ნუსხა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მასში ასეთი ცნობა არ შეგვხვდებოდა.

ამრიგად, 1715 წ. მროველის სამწყოსოს დავთარი წარმოადგენს ძეგლად მნიშვნელოვან ისტორიულ ძეგლს, რომელზე დაყრდნობითაც ხდება XVIII ს. დასაწყისისათვის რუისის–მროვის ეპარქიის ისტორიული პროცესების აღდგენა, მოცემულია ამ ეპარქიის ტერიტორიულ და იურისდიქციაში შესული სოფლების ნუსხა და ცნობები ამ სამწყოსოში შემავალ მცხოვრებთა სოციალურ – ეკონომიკური, მდგომარეობის შესახებ. კარგად ჩანს მროველი ეპისკოპოს - ნიკოლოზის მკვეთრად ჩამოყალიბებული როლი ეკლესიის ინტერესების დაცვის საქმეში, მაშინ, როდესაც საეკლესიო ყმების სიას მეფეთა მოხელეებს უმაღლავდნენ, რათა მათ კოდის პური და საური არ აეღოთ. ამასთან დაკავშირებით ძეგლის გამომცემელი ექვთიმე თაყაიშვილი შენიშნავს, რომ ფეოდალურ წეს–წყობილებაში ანტაგონიზმი ფეოდალებსა და მეფეთა შორის ყოველთვის არსებობდა. ეპისკოპოსები საქართველოში მუდმივად ცდილობდნენ, თავიანთი ყმები სახელმწიფო გადასახადებიდან გაეთავისუფლებინათ. ჩვენამდის მრავალ სიგელ-გუჯარს მოუღწევია, რომლებიდანაც ჩანს, რომ ეპისკოპოსებს გა-

მოუთხოვიათ ამა თუ იმ საეკლესიო ყმების თავისუფლება სახელმწიფო გადასახადებისაგან.

ლიტერატურა:

1. ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, IV ტ., ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ თბ., 1973.
2. თაყაიშვილი ე., არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წ. I, ტფ., 1907.
3. ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, IV ტ., თბ., 1996.
4. ჟორდანია თ., ქრონიკები, ტ. III, თბ., 1967.

Nino Buziashvili

*Gori State Teaching University, Specialist of the Research
centre of History and Archaeology*

**THE 1715 PARISH CENSUS BOOK
RESUMÉ**

The article concerns “the 1715 Parish Census Book” compiled by Nikoloz Orbeliani, the Bishop of Ruisi (Mrovi) who described the Ruisi episcopacy. The census book was published by Ekvtime Takaishvili in 1907. It makes us able to partially restore the picture of the 18th century Ruisi episcopacy.

As far as you see, the document must have been drawn with a special purpose, namely, it must have aimed not to let the church lose the crop. Moreover, an enclosed entreaty at the end of the introduction of “the parish census book” acquires special importance as it best reflects the importance and

necessity of creation of this document. Hereby the Bishop expresses the wish not to inform the royal authorities about “the parish chronicles” as he carried out the description just because not to let the church lose the crop.

Therefore, the document is considered to be rather valuable reference reflecting the Bishop’s attitude toward the Royal Court and its importance.

თედო დუნდუა
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
პროფესორი
გიორგი ყუყუნაშვილი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი

**სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის და რუსეთის
იმპერიების შემადგენლობაში – შედარებითი ანალიზი**

XIX საუკუნის 70-იან წლებში და შემდეგაც ოსმალეთის და რუსეთის იმპერიებს გააჩნდა რამდენიმე საერთო მახასიათებელი:

- 1) ბიზანტინიზმი; ორივე იმპერია თავს რომეების სამეფოს მემკვიდრედ, ანუ აღმოსავლეთ ევროპის ჰეგემონად მიიჩნევს. პირველი, ამ ასპექტით, დეკადანსის გზაზეა, მეორე – სასურველი პროტექტორია.
- 2) კონტინენტური იმპერიალიზმი; ეს მრავალეროვანი იმპერიები ევროპას და აზიას აერთიანებს, აღნიშნულ სისტემებში ევროპული და აზიური პროვინციები სხვადასხვა სტატუსით სარგებლობს. აზიელებს, ამ კუთხით, არ სწყალობენ.
- 3) მეტროპოლისების (აღმოსავლეთ თრაკია და ანატოლია, ერთი მხრივ, და საკუთრივ რუსეთი, მეორე მხრივ) აგროინდუსტრიული ტიპი.
- 4) ორივეგან სახელმწიფო სექტორის მნიშვნელოვანი ხვედრითი წილი (განსაკუთრებით, რუსულ ინდუსტრიაში).
- 5) მოდერნიზაციისაკენ ზომიერი სწრაფვა.
განსხვავებები კი ასეთი:

- 1) არამემკვიდრეობითი ავტოკრატია ოსმალეთში და მემკვიდრეობითი მონარქია რუსეთში.
- 2) წოდებრიობის არარსებობა ოსმალთა იმპერიაში; რუსეთის იმპერიაში, პრაქტიკულად ყველგან, წოდებრიობაა.
- 3) კოსმოპოლიტიზმი ოსმალთა იმპერიის ცენტრში და ლოკალური კადრების მცირე ადმინისტრაციული პრიმატი პროვინციებში რუს თავადაზნაურთა პოლიტიკური ჰეგემონიის საპირისპიროდ რუსეთის მთელი იმპერიის ფარგლებში.
- 4) ისლამი ერთგან, მართლმადიდებელი ქრისტიანობა კი სხვაგან, როგორც დიფერენტი ადმინისტრაციული ფავორიტიზმისთვის.

ქალაქები: არდაგანი და ართვინი, ოლთუ და იუსუფელი, მიმდებარე მხარეებითურთ, დღეს ქართულ-თურქული მრავალმხრივი ურთიერთობების ხილია. აქაური ეკონომიკურად აქტიური ელემენტი ამ სერვისში აქტიურად არის ჩართული; მისი სოციალური ენა თურქულია, საოჯახო – ქართული. აქ არსებული ქართული არქიტექტურული ძეგლები მალე თურქეთის მთავრობის განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი გახდება. რაციონალური ურთიერთქმედებისთვის კი აუცილებელია ისტორიის ცოდნა.

XVI საუკუნეში ოსმალებს ქართული სამთავროს, სამცხე-საათაბაგოს, ინკორპორაციისკენ უბიძგა სეფიანებთან დაპირისპირებამ და სურვილმა, შეექმნათ ბუფერი საკუთარი ანატოლიური სამფლობელოებისთვის. ამიერიდან ქართველი ფეოდალები, როგორც სულთნის ზამიები და თიმარიოტები, სახელმწიფო მიწით სარგებლობენ და ოსმალთა კარიბჭესაც იცავენ. ეს დე ფაქტო ავტონომია – ჩილდირის ვილაიეთი – დანარჩენ საქართველოსთან ეკონომიკური კონტაქტების წყალობით, ქართულ ენას ინარჩუნებდა.¹

¹ თედო დუნდუა, აპოლონ თაბუაშვილი. „გურჯისტანის ვილაიეთი“ და ბატონყმობის გაუქმება სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. *ევ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის*

სოციალურმა პრივილეგიამ თავისი ქნა და 1828 წლის 15 აგვისტოს ახალციხესთან მეგრძოლ რუსულ არმიას ქართველთა ნაწილმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწია.¹ ძირითად საქართველოსთან გაერთიანება ცუდი არ იქნებოდა, მაგრამ რუსეთს ხომ თიმარიოტები არ სჭირდებოდა?! სად იყო გარანტია იმისა, რომ ქართველ თიმარიოტებს მათს სარგებლობაში მყოფ მიწებს საკუთრებად დაუმტკიცებდნენ. ამ ხალხს საჯარო ხელისუფლებას ხომ ისედაც ჩამოაცილებდნენ. ეს რუსეთის იმპერიაში მართლმადიდებელი რუსების პრივილეგია იყო.

1828-1829 წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომში გამარჯვებულმა რუსეთმა ჩილდირის ვილაიეთის ორი ქართული პროვინცია – სამცხე და ჯავახეთი დაიკავა. თიმარიოტთა ნაწილმა მიწა მამულად მიიღო, პოლიტიკურად კი – პასიურნი გახდნენ. ისინი კი, ვინც სახასო მიწებს ამუშავებდნენ, კვლავაც იმავე სტატუსს ინარჩუნებენ.² ამ მხარეების სამრეწველო-სავაჭრო პოტენციალი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. სპეციალური გამოშვება. კლარჯეთისა დიდებულთა უდაბნოთა. თბ. 2012, გვ. 134-141.

¹ ოფიციალური წყაროები ვკატყობინებს, რომ ახალქალაქის, ახალციხის და აწყურის ციხეების აღებისას რუსეთის ჯარს დიდი წინააღმდეგობა შეხვდა (ახალქალაქის დამცველები თავიანთ ძლიერებას ასეთი ფრაზით გამოხატავდნენ – „ერთი ყარსელი სამ ერვენელს სჯობს, ზოლო ორი ყარსელი ერთი ახალქალაქელის ფასი არ არის“; ახალციხელები კი ამბობდნენ – „მთვარე ჯერ ციდან ჩამოხსენით, და მერე – ახალციხის მეჩეთიდან“). ამ ციხეების გარნიზონებმა კატეგორიული უარი განაცხადეს დანებებაზე და სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გაუმართეს მოწინააღმდეგეს. იხ. Утверждение русского владычества на Кавказе. Т. 4. Ч. 2. Под ред. генерал-майора В. Потто. Время Паскевича. Турецкая война. 1828-1829 годы. Тиф. 1908, გვ. 59, 86.

² თედო დუნდუა, აპოლონ თაბუაშვილი. „გურჯისტანის ვილაიეთი“ და ბატონყმობის გაუქმება სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. *გვ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის*

მძლავრი არ იყო; შესაბამისი კლასიცი, პოლიტიკური ასპექტით, გაუფორმებელია. ამ მიზეზების გამო ქართველ მუსლიმთა ნაწილმა ქვეყანა დატოვა. ზოგადად, მიმდინარეობდა საქართველოს ისტორიული ეკონომიკური სისტემის რესტავრაცია, რაც, უდავოდ, ყველა ასპექტით დადებითი იყო.

არტაანის/არდაგანის ციხის დაკავება რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წწ. ომის ერთი ეპიზოდია. აქ ქართველებმა, აშკარად, იომეს რუსეთის არმიის წინააღმდეგ.¹ ეს იყო და ეს. სხვა მხრივ ადგილობრივი მოსახლეობა კონკრეტულ ტერიტორიაზე მიმდინარე მძაფრი მოვლენების ინერტული მაყურებელი იყო.

რა მოხდა მაინც ასეთი ოსმალთა იმპერიაში XIX ს. შუა ხანებისთვის, რამაც ქართველ მუსლიმთა პასიურობა განაპირობა?!

1878 წლამდეც საქონელბრუნვა სამუსლიმო და ძირითად საქართველოს შორის მნიშვნელოვანი იყო. დოკუმენტურად დადასტურებულია, რომ აქაური სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება იმდენად აღემატებოდა ადგილობრივ მოთხოვნებს, რომ მისი დიდი ნაწილი ამიერკავკასიაში იყიდებოდა, და ეს ყველაფერი თურქთა მმართველობის დროს ხდებოდა.² ჭანებსაც კი 1877 წლისთვის „...დიდი მისვლა-მოსვლა აქვთ, როგორც აჭარი-

ინსტიტუტის შრომები. სპეციალური გამოშვება. კლარჯეთისა დიდებულთა უდაბნოთა, გვ. 139-140.

¹ რუსულ სამხედრო კორესპოდენციაში საუბარია არდაგანიდან გასულ მოწინააღმდეგეზე, სულ 5000 კაცზე, რომლებიც შავშეთში მოძრაობდნენ. აქ ფაშას და მეომრებს შორის უთანხმოება მომხდარა, ამის გამო, 700 კაცის გარდა, ყველანი სახლებში დაბრუნდნენ. ე.ი. ეს ადგილობრივი მილიცია ყოფილა. იხ. Материалы для описания русско-турецкой войны 1877-1878 гг. на Кавказско-Малоазиатском театре. Т. 1. СПб. 1904, გვ. 337. სამხედრო კორესპოდენციაშივე საუბარია რუსების წინააღმდეგ საბრძოლველად არტანუჯში სახალხო ლაშქრის შეკრებაზე. იხ. Материалы для описания русско-турецкой войны 1877-1878 гг. на Кавказско-Малоазиатском театре. Т. 1, გვ. 360.

² Эсадзе С. С., Историческая записка об управлении Кавказом. Т. 2. Тиф. 1907, გვ. 260.

საკენ, აგრეთვე გურიას, ქართლს და თვით ტიფლისშიაც“.¹ ეკონომიკური ლოგიკა მის ინტენსიფიკაციას მოითხოვდა სრული ეკონომიკური ინტეგრაციის კუთხით. მუსლიმ ქართველთა ინდიფერენტულობა თურქთა მიმართ ამითაც იქნებოდა განპირობებული.

1878 წ. ბათუმის, ართვინის და არტაანის² მხარეები უამრავმა ნატურალურმა თურქმა/ოსმალო ყოფილმა ჩინოვნიკმა დატოვა.³ ე.ი. ადმინისტრაცია ცოტა ხნით ადრე სწორედ მათგან კომპლექტდებოდა. მუსლიმ ქართველთა ინდიფერენტულობა თურქთა მიმართ ამითაც იქნებოდა განპირობებული.

XIX ს. 30-იან წლებში სულთანმა თიმარული სისტემა გააუქმა. თიმარიოტებს მიწის სანაცვლოდ პენსია დაენიშნათ, თუმცა

¹ ი. ჭავჭავაძე. ოსმალის საქართველო. *ივერია*. №8. 21 აპრილი. 1877, გვ. 11.

² რუსეთის მიერ დაკავებული ქართველებით დასახლებული ტერიტორიები ორ ოლქში (область) გადანაწილდა: ყარსის და ბათუმის. იხ. Эсадзе С. С., Историческая записка об управлении Кавказом. Т. 2, გვ. 256, 258, 260; თაყაიშვილი ექვ., არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგლში 1907 წელს. პარიზი. 1938, გვ. 3. ყარსის ოლქში შევიდა შემდეგი ქართული ისტორიული პროვინციები – ორივე ტაო, კოლა, არტაანი, ერუშეთი, ფოცხოვი (Эсадзе С. С. Историческая записка об управлении Кавказом. Т. 2, გვ. 261; თაყაიშვილი ექვ., არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგლში 1907 წელს, გვ. 3; Ведомость о количестве коренного населения Карсской области в 1904 году. Памятная книжка и адресь-календарь Карсской области на 1906 годъ. Карсь. 1906 г. №1). ბათუმის ოლქში შევიდა შემდეგი ქართული ისტორიული პროვინციები – აჭარა, კლარჯეთი, შავშეთი (Эсадзе С. С., Историческая записка об управлении Кавказом. Т. 2, გვ. 260).

³ გვაქვს პირდაპირი მინიშნება ქალაქ ყარსიდან თურქი ყოფილი ჩინოვნიკების ევაკუაციაზე. იხ. საქართველოს ეროვნული არქივი. საისტორიო ცენტრალური არქივი. ფ. 1438. ან. 1. ბ. ესადის მიერ შეგროვებული მასალებიდან. საქმე 712. ემიგრაცია და მიგრაცია ყარსის ოლქში (რუსულ ენაზე). ფურ. 3. რატომ არ უნდა გავრცელდეს ეს მოღელი მთელ ოლქზე?!

მათ შეეძლოთ, ადრე მათსავე სარგებლობაში მყოფი თიხარი მემკვიდრეობითი მულქის (მამულის) სახით შეეძინათ. ამიერიდან აქედან შემოსულ გადასახადებს რეგულარული არმია უნდა შეენახა.¹ თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ XIX ს. II ნახ. და უფრო გვიან, უკვე რუსი იმპერატორის ქვეშევრდომი ბეგებიდან მხოლოდ ხიმშიაშვილები და კიდევ ერთი თუ ორი იხსენიება², შეგვიძლია დავასკვნათ შემდეგი: ქართველი თიხარიოტები მულქის გარეშე დარჩნენ, რუსებმა კი ზოგიერთ მათგანს, ვინც პენსიას იღებდა, მამულები უბოძეს.³ ოსმალთა მიერ პროვინციებში კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპის დანერგვამ ადგილობრივი ელიტა ასევე აზარალა – მან ადმინისტრირების პრივილეგიაც დაკარგა. აი, რას წერს გაზეთი „ივერია“ ყოველივე ამასთან დაკავშირებით: „...ხვანთქრის მმართველობამ ახლა ბეგებზე მოიცავლა. 1856 წელს ოსმალთს საქართველოს თავად აზნაურთა (ბეგების) თავკაცები სტამბოლს დაიბარეს და გამოუცხადეს, რომ მმართველობას უნდაო საგვარეულო სიგელები და ფარმანები გაშინჯოსო და ახალი წესის დაგვართ ახალის ფარმანებით შესცვალოსო. ბეგებმა სიხარულით აიღეს მამა-პაპის ქალაქები, საქართველოს მეფეების ბოძებული წერილები და ხვანთქრის ან შაჰების ფარმანები და წარუდგინეს. მოელოდნენ ხვანთქრის წყა-

¹ სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია (1299-2000 წწ.). თბ. 2007, გვ. 289-290, 313.

² თაყაიშვილი ექვ., არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგლში 1907 წელს, გვ. 17. აღწერს რა ყარსის ოლქის ოლთისის ოკრუგის მოსახლეობას, ექვ. თაყაიშვილი აღნიშნავს, რომ აქაურთა უმრავლესობა მუსლიმი ქართველია, ბეგები კი ეკუთვნოდნენ ხიმშიაშვილის გვარეულობას (ერთ-ერთი მათგანი ადგილობრივი მილიციის წევრია).

³ მაგ. ბათუმის ოკრუგში 345594 დესეტინა მიწიდან დიდი ნაწილი სახელმწიფო საკუთრება იყო, მხოლოდ 13500 დესეტინაა კერძო საკუთრებაში. იხ. ბენდიანიშვილი ალ., სამსონაძე მ., ქოქრაშვილი ს., ჭუმბურიძე დ., ჯანელიძე თ., რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში. თბ. 2008, გვ. 170.

ლობას. ოსმალის მმართველობამ რა კი ეს წერილები გამოსტყუა და თავის არხივებში დაჰკეტა, გამოაცხადა თენზიმათის შესანიშნავი სიტყვები: „ყოველი ქვეშევრდომი იმპერიისა, თანაბრათ უნდა სწევდეს ხარჯსა რაც უნდა წოდებისა და სარწმუნოებისა იყოს.“¹ “როდესაც ოსმალის მმართველობამ თენზიმათი გამოაცხადა, რომ ყოველი ქვეშევრდომი ხვანთქრისა თანაბრათ მოხარკენი არიანო, ამ დროიდან მოისპო აზნაურთა უფლება. ბეგებს პენცია მიეცათ და აზნაურნი გათანასწორდნენ გლეხებთან.”² მუსლიმ ქართველთა ინდიფერენტულობა თურქთა მიმართ ამითაც იქნებოდა განპირობებული.

მოდით, ვნახოთ, რა მიიღეს მუსლიმმა ქართველებმა რუსეთის იმპერიაში ინკორპორაციის შედეგად:

1. ბეგებმა – ცოტა მიწა და ადგილობრივ მილიციაში გაწევრიანების საშუალება;
2. მოიჯარეებმა – იგივე სტატუსი სახელმწიფო მიწებზე;
3. ხოლო ქართველებმა ზოგადად – დანარჩენი ქართველები.

¹ პეტრე უმიკაშვილი. ოსმალის საქართველო. აჭარა. *ივერია*. №13. 26 მაისი. 1877, გვ. 14.

² პეტრე უმიკაშვილი. ოსმალის საქართველო. შავშეთი. *ივერია*. №18. 30 ივნისი. 1877, გვ. 9.

Tedo Dundua,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Professor
Giorgi Zhuzhunashvili
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Professor,
Associate Professor

**THE SOUTH-WEST GEORGIA INTO THE RUSSIAN
AND OTTOMAN EMPIRES – COMPARATIVE
ANALYSIS
RESUME**

Georgian principality of Samtskhe-Saatabago was incorporated by the Ottomans in the 16th c. as they wished to secure their Anatolian domains while confronting the Safavis. Georgian feudals lost their lands just to receive them back as the state property now in their use instead of military service rendered to sultan. As zaims and timariots, the Georgians also packed the local administration, i.e. of Gurgistan (Childir) Vilayet, maintaining the Georgian language due to the permanent economic links with the rest of Georgia.

These bilingual warriors resisted the Russian army bravely, while assault of Akhaltsikhe on August 15th, 1828, during Russo-Turkish war of 1828-1829.

Capture of Artaani/Ardahan fortress while Russo-Turkish war of 1877-1878 again shows Georgians fighting against the Russians. But no other signs of local activities are traced. Why? What made Muslim Georgians so indifferent? What happened in the Ottoman Empire towards the midst of the 19th c.?

Even up to 1878 the commodity turnover between Muslim Georgia and Georgia proper was prominent. It is well recorded that South-Western Georgia produced definitely more food than needed just to be sold Northwards, and this was happening while the Ottoman rule. There could be only one way – that is economic reintegration of Georgia. That is also

why the Muslim Georgians were so indifferent towards the Ottomans.

Due to the Russian advance, the sites of Batumi, Artvini and Artaani were left by many Turks from former provincial administration. So, the Turks and not bilingual Muslim Georgians formed the local administration by that time. That is also why the Muslim Georgians were so indifferent towards the Ottomans.

System of the timars was abolished in the 30s of the 19th c. Former timariots were offered pension instead of land. Still, there was a possibility for them to buy former timar as mulk, i.e. in hereditary possession, from which they would pay taxes to support new regular army. Only few Georgian begs, i.e. Muslim Georgian nobles, mostly Khimshiashvilis, are mentioned in the 2nd half of the 19th c. and later, as the subjects of Tsar. That means as follows: Georgian timariots failed to get the mulks. Later, the Russians allotted only some of them, receiving pension, with the lands.

Very feudal in essence, local Muslim élite suffered from the other changes too. Legal equality, now introduced in the Ottoman provinces, cut their privileges at provincial level. That is also why the Muslim Georgians were so indifferent towards the Ottomans.

The Muslim Georgians, what did they receive after being incorporated into the Russian Empire?

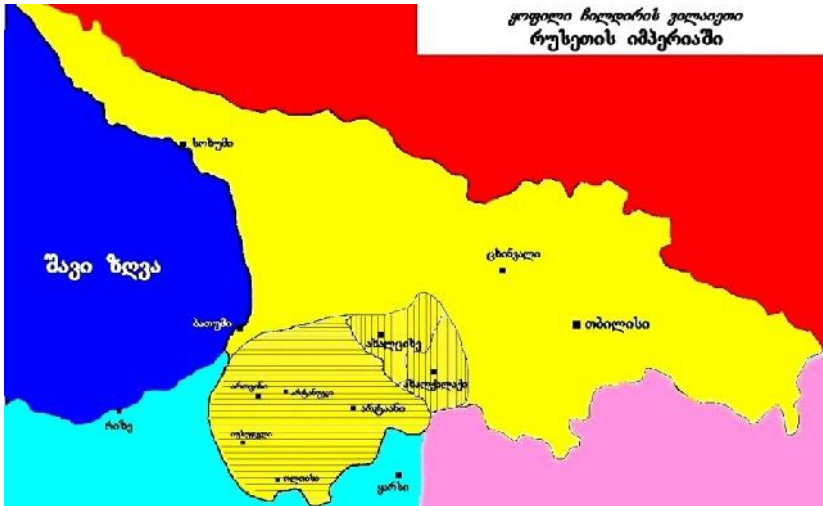
1. There was land reserved for some of the former begs and membership in local militia;
2. Peasants remained mostly at the state lands.
3. And all they joined the Christian Georgians.

რუკები

ყოფილი წილდირის ველაიეთი
რუსეთის იმპერიაში

აპოლონ თაბუაშვილი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასისტენტ-პროფესორი

**ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების
აღწერის დავთრები
(XVIII საუკუნის II ნახევარი)**

ისტორიული ფაქტი და მოვლენა, ზოგადად, კრიტიკულ, ფრთხილ მიდგომას და საფუძვლიან შესწავლას მოითხოვს. წყაროთა სიმცირის გამო წარსული ცხოვრების მრავალი ასპექტი ჩვენთვის მთელი სიცხადით ვერ იშლება, რის გამოც, ისტორიული მეცნიერების განვითარების მიუხედავად, ბევრი კარდინალური საკითხის შესახებ მხოლოდ ირიბი მონაცემებით ვმსჯელობთ. თუმცა არსებობს რიგი საკითხები, რომელთა შესახებ ჩვენს სიძველეთსაცავებში დაცული ისტორიული საბუთები ამომწურავ პასუხებს იძლევა. საჭიროა ასეთი ტიპის საისტორიო მასალის გამომზეურება და ფართო საზოგადოებისთვის მიწოდება. ერთ-ერთ ასეთ მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს საქართველოს წარსულის ამსახველი დემოგრაფიული ძეგლები. აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ „ძეგლთა უმრავლესი ნაწილის დაღუპვისდა მიუხედავად, XVIII საუკუნის აღმოსავლეთ საქართველოს დემოგრაფიული ვითარების შესასწავლად ცოტად თუ ბევრად მასალები მაინც მოგვეპოვება. საჭიროა მხოლოდ მათი გამოქვეყნება და შესწავლა“.¹

სწორედ ასეთი ტიპის საისტორიო წყაროთა რიგს განეკუთვნება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული Hd ფონდის

¹ ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, წიგნი I, თბ., 1930, გვ.45.

სამი საბუთი, რომელთა საარქივო ნომრებია 1606, 1611 და 9324. აღნიშნულ საბუთებში დაცულია შიდა ქართლის 69 დასახლებული პუნქტის, მათ შორის, ქალაქ ცხინვალის მოსახლეობის აღწერის მონაცემები. სამივე ისტორიული დოკუმენტი თარიღდება XVIII საუკუნის ბოლო მეოთხედით.

თანამედროვე პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, აღნიშნულ დოკუმენტებს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან სამივე დავთარში აღწერილი დასახლებული პუნქტების დიდი ნაწილი ეგრეთ წოდებულ „სამხრეთ ოსეთის“ ტერიტორიაზე განლაგებული.

დღესდღეობით საქართველოს ეს ნაწილი ოკუპირებულია რუსეთის ფედერაციის მიერ და იქ ხშირია დეზინფორმაციის გავრცელების ფაქტები. ზოგიერთი ისტორიკოსი ყოველგვარ არგუმენტებს მოკლებულ დასკვნებს გეთავაზობს. ცდილობენ დაადასტურონ ის ფაქტი, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე ოსური ეთნოსის განსახლება თითქოს შორეულ წარსულს უკავშირდება.¹ აღნიშნულ სიყალბეს არაერთმა ქართველმა ისტორიკოსმა მიაქცია ყურადღება და ცალსახად მიკერძოებულ მოსაზრებებს მეცნიერული არგუმენტაცია დაუპირისპირა.² თუმცა, ვფიქრობთ, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით საჭიროა, ფართო საზოგადოე-

¹ ამ მხრივ კიდევ უფრო შორს წავიდა რუსეთის სახელმწიფო დემა, რომელმაც 2004 წელს მიიღო რეზოლუცია იმის შესახებ, თითქოს 1774 წელს ჩრდილოეთ და სამხრეთ ოსეთი ერთად შეუერთდა რუსეთის იმპერიას. საკითხის ისტორიოგრაფია იხილეთ: თოფჩიშვილი რ., საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები. თბ., 1997, გვ. 73-123;

² იხ.: ლომოური ნ., ოსთა საქართველოში ჩამოსახლების ისტორიის ძირითადი ასპექტები. *ცისკარი*. №5. თბ., 1992, გვ. 104-115; თოფჩიშვილი რ., საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები. თბ., 1997; თოფჩიშვილი რ., ეთნიკური პროცესები შიდა ქართლში. საქართველოში არსებული კონფლიქტები და მშვიდობის პერსპექტივები. თბ., 2009, გვ. 135-172; მალაშხია შ., კონფლიქტების ანატომია. თბ., 2011, გვ. 133-161.

ბისათვის ხელმისაწვდომი გახდეს დამატებითი ცნობები. სწორედ ასეთი ტიპის ინფორმაციის შემცველია ჩვენს ხელთ არსებული დავთრები. აღნიშნული დავთრები პირველწყაროს წარმოადგენს XVIII საუკუნის ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების მოსახლეობის ეთნიკური კუთვნილების გარკვევისათვის.

განსახილველი დავთრებიდან ორი მათგანი, რომელთა საარქივო ნომრებია 1606 და 1611, წარმოადგენს საკმაოდ მოზრდილ გრაგნილს. დოკუმენტები მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის გვიანფეოდალური ხანის საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური, დემოგრაფიული და საგვარეულოების ისტორიის თუ ონომასტიკის შესახებ. მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის გარკვევის თვალსაზრისით კი აღნიშნულ დავთრებში ზუსტი ცნობებია დაცული და ამ მხრივ მათი ავთენტურობა ეჭვგარეშეა.

ორივე ისტორიული საბუთის ზოგად მიმოხილვას გვთავაზობს აკად. ივანე ჯავახიშვილი 1930 წელს გამოცემულ ნაშრომში „საქართველოს ეკონომიკური ისტორია“. ავტორი აღნიშნავს: „*არსებობს აგრეთვე ზემო-ქართლის სადროშოს დავთრის ერთი ნაწილიც... ჯერჯერობით ამ დავთრის ორი გრაგნილია აღმოჩენილი, რომელნიც ორივე ერთმანეთთან უნდა იყვნენ დაკავშირებული...*“¹ როგორც ვხედავთ, ივ. ჯავახიშვილს აღნიშნული დავთრებით უსარგებლია. რადგან იმ პერიოდში მათ, სავარაუდოდ, საარქივო ნომრები ჯერ კიდევ არ გააჩნდათ, ავტორი დოკუმენტის ადგილსამყოფელსა და საარქივო ნომერს არ უთითებს, რამაც, სხვა გარემოებებთან ერთად, განაპირობა კიდევ ის ფაქტი, რომ დავთრები დღემდე გამოუქვეყნებელი იყო.

Hd ფონდის საბუთი № 1606 თავნაკლულიც არის და ბოლონაკლულიც. დავთარში აღწერილია დიდი და პატარა ლიახ-

¹ ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, წიგნი პირველი, გვ. 34.

ვისა და ფრონეების¹ ხეობებში მდებარე შემდეგი დასახლებული პუნქტები: არადეთი, სალოლაშენი, ბრეთი, წვერი, ქვემო ხვითი, ფხვენისი, ზემო ხვითი, ზემო ნიქოზი, ქვემო ნიქოზი, ქალაქი ცხინვალი, კეხვი, თირის მონასტერი, აჩაბეთი, მდგვრისი, კარბი, თამარაშენი, ქურთა, სვერი, ქემერტი, ძარწემი, რუსთავი, ხეთი, დიცი, მელვრეკისი, ერგნეთი.

ფეოდალური ეპოქის საქართველოში დამკვიდრებული პრაქტიკიდან გამომდინარე, ღავთარში შეყვანილია არა მოსახლეობის სულადობრივი მონაცემები, არამედ კომლის და „თავის“, ანუ სრულწლოვან სამხედროვალდებულ მამაკაცთა რაოდენობა.

ლოკუმენტი გვაწვდის ზუსტ ინფორმაციას მემამულე-ფეოდალთა და მათი ყმების რაოდენობის შესახებ. სულ ღავთარში თავადაზნაურთა და გლეხთა 540 კომლია შეყვანილი. ყველაზე მეტი მოსახლეობა ცხოვრობდა ცხინვალში – 130 კომლი, დიდი სოფლები ყოფილა თამარაშენი (37 კომლი) და მდგვრისი (36 კომლი). უმეტეს სოფლებში კი 20-მდე კომლი ცხოვრობდა.

ღავთარში აღწერილი ყმების გარკვეული რაოდენობა სამეფო-სახასო საკუთრებას წარმოადგენდა. უმეტეს ნაწილს კი ფლობდნენ სამეფო ოჯახის წევრები და თავადთა შემდეგი საგვარეულოები: მაჩაბლები, ამილახვრები, აბაშიძეები, ავალიშვილები, თაქთაქიშვილები, ხერხეულიძეები, თარხნიშვილები, ბეგთაბეგიშვილები, ფავლენიშვილები. მცირე რაოდენობის ყმები ჰყოლიათ ერისთავს, ორბელიანს, მუხრანბატონს და დავითიშვილს. საკუთარი ყმები ჰყავდათ აგრეთვე ნიქოზელ ეპისკოპოსს, თბილელს და ეკლესია-მონასტრებს – ქვათახევის ღვთისმშობლის ეკლესიას, მღვიმის ეკლესიას, წმინდა ევსტათის ეკლესიას,

¹ ფრონეების ხეობა მოიცავს სამ მცირე მდინარეს: აღმოსავლეთის (ღვანის წყალი), დასავლეთის (ალის წყალი) და შუა (ფცის წყალი) ფრონეს.

მთაწმინდას, თირის მონასტერს და ეჩმიაძინს. დავთარში ასევე შეყვანილია ამ სოფლებში მოსახლე 30-მდე აზნაური.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის დავთარი თავნაკლულია და, შესაბამისად, მისი შედგენის თარიღი მითითებული არ არის. ივ. ჯავახიშვილი დოკუმენტის კონკრეტულ თარიღს არ განსაზღვრავს და ზოგადად მოუთითებს XVIII საუკუნის 70-იან, 80-იან წლებს.¹ აღნიშნული დოკუმენტით უსარგებლია ფეოდალური ხანის ცხინვალის ისტორიის მკვლევარ მიხეილ ცოტნიაშვილს, რომელმაც იგი XVIII საუკუნის 90-იან წლებში შედგენილად მიიჩნია. როგორც ავტორი მიუთითებს, ამის საფუძველს დავთარში მოხსენებული პირები იძლევა, თუმცა მკვლევარი კონკრეტიზაციისაგან თავს იკავებს.²

დავთრის შედგენის კონკრეტული თარიღის განსაზღვრის საშუალებას იძლევა მასში მოხსენებული პირის, ოთარ რევაზის ძე ამილახვრისშვილის, თანამდებობა. XVIII საუკუნის 70-90-იანი წლების ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე ოთარ ამილახვრისშვილი დავთარში „მინბაშად“³ არის მოხსენებული. იმავე დავთრის სხვა ნაწილიდან ჩანს, რომ ამილახვრის, ანუ მემარჯვენე სარდლის ტიტულს იასე ამილახვარი ფლობდა. ისტორიულ დოკუმენტებში ოთარი „მინბაშად“ იხსენიება XVIII საუკუნის 70-იანი წლების შუა ხანებსა და 80-იანი წლების დასაწყისში. შემდეგ ის დაინიშნა სარდლად და მიიღო ამილახვრის საპატიო ტიტული.⁴ წყაროებით დასტურდება, რომ ოთარი ამილახ-

¹ ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. წიგნი პირველი, გვ. 34-36;

² ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია (ცხინვალი ფეოდალურ ხანაში). ცხინვალი, 1986, გვ. 193;

³ სამხედრო მოხელე – „ათასისთავი“;

⁴ ამილახვრად იწოდებოდნენ მხოლოდ მემარჯვენე სარდლები, რომლებიც ამავდროულად იყვნენ სათავადოს „სახლის უფროსები“. სხვა ამ სახლის

ერის ტიტულს 1786-1787 წლებიდან ატარებდა. ამდენად, აღწერა უნდა შესრულებულიყო ოთარის სარდლად დანიშვნამდე, დაახლოებით XVIII საუკუნის სამოცდაათიან-ოთხმოციანი წლების მიჯნაზე. ცნობილია, რომ ამ პერიოდში, 1781 წელს, ჩატარდა ქართლ-კახეთის მოსახლეობის აღწერა¹. ამდენად, ჩვენს ხელთ არსებული დავთარიც სწორედ 1781 წლით უნდა დათარიღდეს.

აღნიშნული დავთარი (Hd-1606) საამილახვროს აღწერის დავთართან ერთად გამოვაქვეყნე 2010 წელს.² მისი გამოცემისას გამოვთქვი ვარაუდი, რომ დავთრის ბოლო ნაწილში ზოგიერთი სოფელი, მაგალითად, დიცი, მელვრეკისი და ერგნეთი, სრულად არ იყო აღწერილი. მასში შეყვანილი იყო მხოლოდ ფარსადან მაჩაბლის ყმები.³ აღწერის ამ თავისებურების შედეგად ზემოთ ჩამოთვლილ სოფლებში კომლთა მცირე რაოდენობაა დაფიქსირებული. ეს გამოწვეული იყო შემდეგი გარემოებით: პრაქტიკულობისათვის ზოგჯერ დასახლებული პუნქტის ერთიანი აღწერის ნაცვლად კონკრეტული თავადის სხვადასხვა სოფლებში მცხოვრები ყმების ამოკრეფილად აღწერა წარმოებდა და გადასახადებიც ამ პრინციპით გაიწერებოდა.⁴ ჩვენ ასევე ვივარაუდეთ, რომ

წვერი თავადიშვილები ამილახვრისშვილებად მოიხსენებოდნენ. ეს წესი მკაცრად იყო დაცული და მისი დარღვევა წარმოუდგენელი იყო.

¹ ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები. დემოგრაფიული ძეგლები. აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხალხის აღწერის დავთრები. წ. I, გვ. 105-247; თაყაიშვილი ექვ., ქსნის საერისთავოს სტატისტიკური აღწერილობა. თბილისის უნივერსიტეტის შრომები. ტ. 45, გვ. 35.

² იხ.: თაბუაშვილი ა., შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის დავთრები. XVIII საუკუნის II ნახევარი. თბ., 2010, გვ. 5-56.

³ თაბუაშვილი ა., შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის დავთრები. XVIII საუკუნის II ნახევარი, გვ. 15-17.

⁴ მაგალითად, 1783 წელს ფარსადან მაჩაბლის სხვადასხვა ადგილას მცხოვრებ ყმებზე ერთიანად გაიწერა გადასახადი. იხ.: ბერძენიშვილი ნ., მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის. მასალები

დავთრის თავდაპირველ, სრულ ვერსიაში ეს სოფლები აღწერილი იქნებოდა ბოლომდე, მებატონეთა მფლობელობის მიხედვით.

ეს მოსაზრება დადასტურდა მეორე დავთრის (Hd-1611) მოძიების შედეგად – Hd-1606-ში ნაწილობრივ აღწერილი ზოგიერთი სოფელი (ერგნეთი, მელვრეკისი) აქ სრულად არის აღწერილი და მასში შეყვანილია ის ოჯახები, რომლებიც პირველ დავთარში არ არის დაფიქსირებული. შესაბამისად, დავთარი Hd-1611, Hd-1606-ის გაგრძელებაა და ისიც 1781 წლით უნდა დათარიღდეს. ამ მოსაზრებას ადასტურებს მასში მოხსენებული პირების იდენტიფიკაცია (მაგალითად, ოთარ ამილახვრისშვილი აქაც „მინბამად“ არის მოხსენებული და ა.შ.), ორივე დავთრის ერთი და იმავე ხელით შედგენა და, ასევე, ქალაქის ზომის იდენტურობა.

Hd-1611-ში აღწერილი სოფლების უმეტესობა იმავე გეოგრაფიულ რეგიონს განეკუთვნება, რომელ არეალსაც მოიცავს პირველი დავთარი (Hd-1606). აღნიშნული დავთარიც თავნაკლულია. მასში აღწერილია 23 სოფელი: **წიქარაული, ცხრაძუხა, ოსიაური, ბრემა, ატოცი, თიღვა, ტყის უბანი, წირეთი, ძალინა, შინდარა, ავლევი, მდგვრისი, ბროწლეთი, ერედვი, ერგნეთი, ძევერა, შერთული, მელვრეკისი,¹ ყელქცეული, კასპი, სამთავისი, ჭალა, ბოლი.**

სულ აღწერილია 400-ზე მეტი კომლი. ამ სოფლების დიდი მებატონეები იყვნენ: ფალავანდიშვილები, ფავლენიშვილები, ამილახვრები, აბაშიძეები, ამირეჯიბები და ხერხეულიძეები. მცირე რაოდენობის ყმა-გლეხებს ფლობდა დედოფალი, მუხრანბა-

შეარჩია და გამოსაცემად მოამზადა ნ. ბერძენიშვილმა. წ. III თბ., 1955. გვ. 73.

¹ სოფლების მდგვრისის, ერგნეთის და მელვრეკისის მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი აღწერილია Hd-1606-ში. Hd-1611-ში შეყვანილია მხოლოდ ის კომლები, რომლებიც პირველ დავთარში არ არის აღწერილი;

ტონი, სინას მთა, მთავარეპისკოპოსი, ვაჭარი ჯულაბაშვილი და სხვ. დავთარში აღწერილი გლეხების უმეტესობა მებატონეების ყმებს წარმოადგენდა, მათი ნაწილი კი სამეფო-სახასო კატეგორიას განეკუთნებოდა.¹ მცირე მებატონეებად გვევლინებიან აზნაურები. დავთარში ოცზე მეტი აზნაურია დაფიქსირებული. აღწერილი სოფლებიდან ყველაზე მეტი მოსახლეობა ცხოვრობდა ძალინასა (65 კომლი) და ერედვში (40-ზე მეტი კომლი).

ვინაიდან ორივე დავთარი ნაკლულია, მასში ფრონეების, დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებში მდებარე ყველა სოფელი არ არის აღწერილი.

ამ ნაკლოვანებას გარკვეულწილად ავსებს ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მესამე დოკუმენტი – Hd-9324. მიუხედავად იმისა, რომ ეს დოკუმენტი ზემოთ აღნიშნული დავთრებისაგან განსხვავდება როგორც შედგენილობით, ასევე თარიღითაც, მასში ჩვენთვის საინტერესო რეგიონის მოსახლეობაა აღწერილი.

დოკუმენტი Hd-9324 წარმოადგენს მოზრდილ თაბახს. დასაწყისში აქვს შემდეგი მინაწერი: „ქ~კს უოჭ (ქორონიკონსა 478, ანუ 1312+478=1790 წ.) ამ წლისა. სურსათის დავთარის პირი არის. პატარა ლიახვისა და ახალის სახასოს საერისთავოსი“. როგორც ვხედავთ, დავთარი თარიღდება 1790 წლით და მასში აღწერილია პატარა ლიახვისა და „ახალი სახასო საერისთავოს“ სოფლები. „ახალი სახასო საერისთავოს“ კი ქსნის ერისთავთა ყოფილი მამული იყო, რომელიც ერეკლე II-მ თავის მებატონეებს ჩამოართვა და სამეფო, ანუ სახასო საკუთრებად აქცია. ერეკლე II-მ ქსნის საერისთავო 1778 წელს გააუქმა. საერისთავოს გაუქმების მიუხედავად, ქსნის ერისთავთა საგვარეულოს წარმომადგენელი, როსტომი, ქსნის ხეობის მომიჯნავე ბარის რაიონებში კვლავ ფლობდა გარკვეული რაოდენობის ყმა-მამულს. მისი მფლობელობა ვრცელდებოდა პატარა ლიახვსა და ქსანს

¹ მებატონეთა მითითების გარეშე აღწერილი ყმები სახასო ყმებს წარმოადგენდნენ.

შორის მდებარე ტერიტორიებზე, ე.წ. „გვერდისძირში“ და შიდა ქართლის ზოგიერთ სოფელში. 1790 წელს ერეკლე II-მ როსტომ ერისთავის მამულებიც სახასო საკუთრებად გამოაცხადა.¹ დოკუმენტში მოხსენებული „ახალი სახასო საერისთავო“ სწორედ როსტომ ერისთავისთვის ჩამორთმეულ მამულს და იქ დასახლებულ ყმა-გლეხებს მოიცავდა.

დავთარში აღწერილია 29 დასახლებული პუნქტი: უფლისციხე, ქვემო ზვითი, ქვემო ნიქოზი, ზემო ზვითი, ცხინვალი, აწერის ხევი, ერტულა, ბელოთი, დიცი, საცხენეთი, იკორთა, ჭარები, ქსუისი, მერეთი, კუბლითი, არცევი, ფლაგი, ფლავისმანი, ჯარიანაშენი, აძვი, ახალუბანი, მეჯვრისხევი, სათემო, ქიწნისი, საკორინთლო, რენა, კარალეთი, მარანა, ტყვიავი.

მცირე გამონაკლისის გარდა, ამ სოფლებში მცხოვრები მოსახელობის აბსოლუტური უმრავლესობა სახასო საკუთრებას წარმოადგენდა.

როგორც აღვნიშნეთ, დავთარი კონკრეტული დანიშნულებით არის შედგენილი, რის გამოც გარკვეული სპეციფიკურობა ახასიათებს: პირველი ხუთი დასახლებული პუნქტის (უფლისციხის, ქვემო ზვითის, ქვემო ნიქოზის, ზემო ზვითის, ცხინვალის) მოსახლეობა დავთარში სრულად არ არის წარმოდგენილი, რადგან იქ მცხოვრებ ყმა-გლეხთა ნაწილი არა ქსნის ერისთავის, არამედ სხვა მებატონეების საკუთრებას წარმოადგენდა, მათი ყმების აღნუსხვა კი გათვალისწინებული არ იყო. ამავდროულად, უნდა გავითვალისწინოთ დოკუმენტის შედგენის დანიშნულებაც – იგი წარმოადგენს „სურსათის დავთარის პირს“. „სურსათის დავთარ-

¹ თაბუაშვილი ა., სტატისტიკური ცნობები XVIII საუკუნის II ნახევრის ქართლის მოსახლეობის შესახებ (ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის მიხედვით). ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. II. თბ. 2011, გვ. 292-293.

ში“ კი მხოლოდ გადასახადის გადამხდელები აღირიცხებოდნენ,¹ გადასახადებს კი იხდიდნენ შეძლებული ყმა-გლეხები. ამდენად, დავთარში არ არის წარმოდგენილი ამ სოფლებში მოსახლე გადახდისუუნარო გლეხები („ბოგანობები“, „შეუძლებლები“ და „ობლები“), „თარხნები“ (ანუ გარკვეული დამსახურებისათვის გადასახადებისაგან გათავისუფლებული, „გათარხნებული“ გლეხები) და აზნაურები.² საერთო ჯამში, აღწერის ამ თავისებურების გამო, დავთარში არ არის აღრიცხული სრული მოსახლეობის დაახლოებით 20-30%. ამ ნაკლოვანების მიუხედავად, დოკუმენტს მაინც დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან მასში აღნიშნული სოფლების მოსახლეობის უმრავლესობაა შეყვანილი – 29 სოფელში აღწერილია 317 გადასახადების გადამხდელი კომლი.

როგორც ვხედავთ, დავთრებში აღწერილია დიდი და პატარა ლიახვის და ფრონეების ხეობების ბარის სოფლების უმრავლესობა. სულ სამივე დავთარაში აღწერილია 69 სოფელი³ და იქ მცხოვრები 1250-ზე მეტი კომლი. ამ მოსახლეობის სულადობრივი ოდენობის მიახლოებითი გაანგარიშებისათვის საჭიროა ყურადღება გავამახვილოთ შემდეგ გარემოებაზე: ტრადიციულად, საქართველოში მიღებული იყო დიდ ოჯახებად ცხოვრება, რის გამოც ერთ კომლში ხშირად რამდენიმე ოჯახი ერთიანდებოდა. ჩვენს ხელთ არსებულ დავთრებშიც მრავლად არის დადასტურებული ერთ კომლში ორი, სამი და მეტი „თავის“, ანუ სრულწლოვანი მამაკაცის არსებობა. ეს კი რამდენიმე ოჯახის

¹ ანალოგიური აღწერის პრაქტიკას ჩვენ სხვა შემთხვევებშიც ვხვდებით. ამ საკითხთან დაკავშირებით იხილეთ: თაბუაშვილი ა., სტატისტიკური ცნობები 1794 წლის ხალხის აღწერის დავთრიდან. ქართული წყაროთმცოდნეობა. XIII-XIV. თბ., 2011/2012, გვ. 173-177.

² სახასო სოფლებში თავადების არსებობა არ არის სავარაუდებელი.

³ რვა დასახლებული პუნქტი (დგვრისი, ერგნეთი, მეღვრეკისი, დიცი, ქვემო ხვითი, ზემო ხვითი, ქვემო ნიქოზი, ცხინვალი) დავთრებში მეორდება, რადგან მოსახლეობის ნაწილი ერთ მათგანშია აღწერილი, ნაწილი – მეორესა და მესამეში.

ერთობლივი ცხოვრებით იყო განპირობებული. დიდ ოჯახებად ცხოვრებას ეკონომიკური მოტივაცია ჰქონდა – გადასახადები კომლობრივად გაიწერებოდა და, შესაბამისად, სახლისკაცების გაყრა ახალი საგადასახადო ერთეულის წარმოქმნას ნიშნავდა. ამდენად, აღწერაში დაფიქსირებულ 1250 კომლში გაცილებით მეტი, მინიმუმ 2000 ოჯახი უნდა ივულისხმებოდეს. თუ ერთ ოჯახზე 5-7 წევრს ვიანგარიშებთ, გამოდის, რომ აღნიშნულ 69 სოფელში 10 000-ზე მეტი ადამიანი ცხოვრობდა.

გარდა სტატისტიკური მონაცემებისა, დავთრები ასევე საინტერესო ინფორმაციას იძლევა სოციალური და ეკონომიკური ისტორიის შესახებ. ზოგიერთი პირი მოხსენებულია თავისი პროფესიის მიხედვით. მაგ. „მეჩითე თამაზა“, „ფეიქარი მატუაშვილი ღთისია“, „მეჭვებე მასურა“, „მეჩახმახე გოლინაშვილი გასპარა“, „მჭედელი ასლანაშვილი ბერუა“, „მეშარბათე ჩიტიაშვილი გოგია“, „დალაქი ჟამიერაშვილი ოთარა“ და სხვ. ერთი სიტყვით, რეგიონში განვითარებული ყოფილა ხელოსნობის სხვადასხვა დარგი: საფეიქრო წარმოება, მეჩახმახეობა, ოქრომჭედლობა და ა.შ.

დავთარში ასევე დაფიქსირებულია „თოფჩები“, ანუ მეზარბაზნეები. როგორც ცნობილია, ერეკლე II-მ XVIII საუკუნის 70-იან წლებში აავო ზარბაზნების ჩამომსხმელი ქარხანა და შექმნა საველე არტილერია, სადაც, იოანე ორბელიანის ცნობით, 400 მეზარბაზნე, ანუ „თოფჩი“ მსახურობდა.¹ ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ ამ რეგიონიდან მეზარბაზნეები ყოფილან არა მხოლოდ სახასო და სადედოფლო ყმები, არამედ თავადების ყმებიც. ესენი იყვნენ: ფარსადან მაჩაბლის ყმები – ხიმშიაშვილი კა-

¹ Акты собранные Кавказскою Агхеографическою Комиссією. Т. II. Изданъ подъ редакцію председателя комиссіи АД. Берже. Тифлисъ 1868, გვ. 288.

ცია და ხალაძე გოგია. მეფე მეზარბაზნეებს ჯამაგირს უხდიდა და „ათარხნებდა“, ანუ გადასახადებისაგან ათავისუფლებდა.

ამავე პერიოდში ერეკლე II-მ მოაწყო ახტალისა და ალავერდის ვერცხლისა და სპილენძის სადნობი ქარხნები. სამეფო კარი ამ საწარმოებში შევირდებოდ გზავნიდა გლეხებს, რომლებიც მადნის წარმოებას სწავლობდნენ. მადნის მწარმოებლებს „მადანხები“ ეწოდებოდათ. ისინი შიდა ქართლიდანაც ყოფილან. დავთრებში დაფიქსირებულია „მადანხები“ – კოკოზაშვილი შიო, მელანაშვილი ტეგია, ბაბუციძე პეტრე და სხვ.

დავთრები მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს სათავადოების ისტორიის მკვლევართათვის, რადგან დეტალური ინფორმაციაა ამა თუ იმ თავადის, მათი ოჯახების წევრებისა და ყმა-გლეხების შესახებ. ბუნებრივია, მასში ძვირფასი ცნობებია დაცული მოსახლეობის საგვარეულოებისა და დასახლებული პუნქტების შესწავლის თვალსაზრისით.

დავთრები ამომწურავ ინფორმაციას გვაწვდის აღნიშნული რეგიონის სოფლებში მცხოვრები მოსახლეობის ეთნიკური კუთვნილების შესახებ – სამოცდაცხრავე დასახლებულ პუნქტში მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა ქართველი იყო. ქალაქ ცხინვალსა და ზოგიერთ სოფელში ქართველებთან ერთად მცირე რაოდენობით ცხოვრობდნენ ებრაელები და სომხები. ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ დავთრებში არც ერთი ოსური სოფელი არ ფიქსირდება.

დავთარში შეტანილი გვარების უმეტესობა შვილზე და ძეზე დაბოლოებული. საკმაოდ ბევრია „ხინხები“, ანუ ამა თუ იმ სოფელს შეხინხული გლეხები.

როგორც უკვე აღინიშნა, ერთ-ერთი დავთარი შეიცავს ქალაქ ცხინვალის მოსახლეობის აღწერასაც. ცხინვალის გვიანფეოდალურ პერიოდში აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ ქალაქად მოიაზრება. დავთარი გვაწვდის ზუსტ ინფორმაციას ქალაქის მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ. იმ დროისათვის ცხინვალში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 130 კომლი სახლობდა.

ქალაქში ყველაზე მეტი ყმა მეფის საკუთრებას წარმოადგენდა. ყმათა მფლობელები ყოფილან ბატონიშვილები, დედოფალი, მაჩაბლები, ამილახვრისშვილები, ხერხეულიძეები, ბეგთაბეგიშვილები და სხვ.

აღწერის დავთარი ზედმიწევნით ზუსტად გადმოგვცემს ქალაქის მოსახლეობის ეთნიკურ სურათს, რომლის მიხედვითაც აქ ცხოვრობენ მხოლოდ ქართული, სომხური და ებრაული ეთნოსის წარმომადგენლები.

დამოწმებანი:

1. ბერძენიშვილი ნ., მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის. მასალები შეარჩია და გამოსაცემად მოამზადა ნ. ბერძენიშვილმა, წ. III თბ., 1955;
2. თაბუაშვილი ა., შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის დავთრები. XVIII საუკუნის II ნახევარი. თბ., 2010.
3. თაბუაშვილი ა., სტატისტიკური ცნობები 1794 წლის ხალხის აღწერის დავთრიდან. ქართული წყაროთმცოდნეობა. XIII-XIV. თბ., 2011/2012.
4. თაბუაშვილი ა., სტატისტიკური ცნობები XVIII საუკუნის II ნახევრის ქართლის მოსახლეობის შესახებ (ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის მიხედვით). ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. II. თბ., 2011.
5. ექვთიმე თაყაიშვილი. ქსნის საერისთავოს სტატისტიკური აღწერილობა. თბილისის უნივერსიტეტის შრომები. ტ. 45. თბ., 1951.
6. თოფჩიშვილი რ.. ეთნიკური პროცესები შიდა ქართლში. საქართველოში არსებული კონფლიქტები და მშვიდობის პერსპექტივები. თბ., 2009.

7. თოფჩიშვილი რ., საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები. თბ., 1997.
8. ლომოური ნ., ოსთა საქართველოში ჩამოსახლების ისტორიის ძირითადი ასპექტები. ცისკარი, N5. თბ., 1992, გვ. 104-115.
9. მალაშხია შ., კონფლიქტების ანატომია. თბ., 2011.
10. მ. ცოტნიაშვილი. ცხინვალის ისტორია (ცხინვალი ფეოდალურ ხანაში), ცხინვალი, 1986.
11. ხელნაწრთა ეროვნული ცენტრი, Hd-1606.
12. ხელნაწრთა ეროვნული ცენტრი, Hd-1611.
13. ხელნაწრთა ეროვნული ცენტრი, Hd-9324.
14. ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები. დემოგრაფიული ძეგლები. აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხალხის აღწერის დავთრები. წ. I. თბ., 1967.
15. ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. წიგნი პირველი. თბ., 1930.
16. Акты собранные Кавказскою Археологическою Комиссією. Т. II. Изданъ подъ редакціею предъседателя комисіи АД. Берже. Тифлисъ 1868.

Apolon Tabuashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Assistant Professor

**CENSUS BOOKS FOR THE TOWN OF TSKHINVALI
AND ITS SURROUNDING VILLAGES
(THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY)
RESUMÉ**

The paper deals with the three historical documents dating back to the second half of the 18th century which are archived at the National Institute of Manuscripts _ Hd-1606, Hd-1611, and Hd-9324. All three documents present more than

sixty populated areas in Shida Kartli including the population census books covering the town of Tskhinvali and its surrounding villages. The Books give us considerable information about social-economic, demographic, ethnical history, onomatology and other important issues in connection with the Kartli population of the late feudal period.

The Books are considered to be a valuable source for researchers in the history of satavados as they contain detailed information about tavadis, their family members and serf-peasants. Naturally, they keep considerable information in terms of populated areas and family names of local residents.

The books provide comprehensive information on the ethnic background of the population residing in the mentioned villages. The vast majority in all sixty-nine settlements was ethnically Georgian, only a small number of Jews and Armenians lived together with Georgians in the town of Tskhinvali and several villages; it is also noteworthy that no single Ossetian village is mentioned in the census books.

გურამ კუტალია
ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

დასავლეთის ისტორიის, სარწმუნოების და პედაგოგიკის საკითხები ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების სამსახურში

წინამდებარე სტატიაში XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული პერიოდიკის მასალებზე დაყრდნობით გაშუქებულია, თუ როგორ გამოიყენებოდა დასავლეთ ევროპის ისტორიის, რელიგიისა და პედაგოგიკის აქტუალური საკითხები ქართველი ხალხის ეროვნული ცნობიერების სამსახურში.

ეს იყო დრო, როდესაც რუსეთის იმპერიაში მნიშვნელოვანი მოვლენები ხდებოდა, განსაკუთრებით გაძლიერდა მასში შემაჯავლი ერების ბრძოლა თავისუფლებისათვის. ამ დიდ მოძრაობაში გამონაკლისი არც ქართველები იყვნენ, აქტიურობდნენ არა მარტო „სამოციანელთა“ თაობის ისეთი გამოჩენილი მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე და სხვები, არამედ ინტელიგენციის რიგითი წარმომადგენლებიც კი, რომლებსაც ოდნავი შეხება მაინც ჰქონდათ ქართულ ყურნალ-გაზეთებთან. იბეჭდებოდა მათი ეროვნული სულის შემძვრელი სტატიები და ინფორმაციები, რომლებშიც მრავლად იყო მაგალითები არა მარტო მშობლიური ქვეყნის ისტორიიდან, არამედ ევროპის ხალხთა წარსულის, რელიგიისა თუ პედაგოგიკური ნააზრვის შესახებაც. მართალია, ეს მასალა ყოველთვის როდი მისდევდა ისტორიულ სინამდვილეს და, ამდენად, სერიოზულ კორექტირებასაც საჭიროებს, მაგრამ ქართველ მკითხველს იმის წარმოდგენას კი უქმნიდა, რაოდენ დიდი ძალისხმევის ფასად მოიპოვება თავისუფლება, რაოდენ მასშტაბურ მსხვერპლს მოითხოვს მამულის სამსახური. ერთი სიტყვით,

ქართული პერიოდიკა თავისი პუბლიკაციებით ერთგვარ იდეოლოგიურ საფუძველს ამზადებდა, ქართველ ხალხს ეროვნულ თვითშეგნებას უღვიძებდა, თავისუფლების მოპოვების სურვილს უძლიერებდა.

ამჯერად ჩვენ ვისაუბრებთ იმ სატატიებზე, რომლებშიც დამაჯერებლად აისახა შუა საუკუნეებში დასავლეთ ევროპის ცალკეული ხალხების თავგანწირული ბრძოლა დამოუკიდებლობისა და სარწმუნოებრივი თავისუფლების მოპოვებისათვის. ერთ-ერთი ასეთი სტატია, სათაურით - „კლოვისი და რიკულოფი“ - ჟურნალ „ცისკარში“ 1884 წლის ნოემბერში დაიბეჭდა. ავტორია გიორგი დიდებულიძე.

მართალია, თხრობა აგებულია მხატვრულ სიუჟეტზე, მაგრამ მასში მაინც ვხვდებით არაერთ ცნობას ფრანკთა ბრძოლის შესახებ ერთიანი სახელმწიფოს შექმნისა და ქრისტიანობის მიღებისათვის. სტატიაში აღნიშნულია, რომ ფრანკებმა რომაელები განდევნეს გალიიდან (დღევანდელი საფრანგეთიდან), თუმცა მათ ხელში კიდევ დარჩა ერთი ქალაქი – სუასონი, რომელსაც მართავდა სიაგრიუსი. გრიგოლ ტურელი სიაგრიუსს შეცდომით იმპერატორად მოიხსენიებს, სინამდვილეში კი ის მხოლოდ რომაელი სარდალი და სენის მადამოებში არსებული მიწების გამგებელი იყო. სტატიის ავტორი ამ შეცდომას, რა თქმა უნდა, არ იმეორებს, თუმცა ერთ უზუსტობას მაინც უშვებს, უთქმელს ტოვებს, რომ არც ფრანკები იყვნენ გალიის მკვიდრნი, მოსულები იყვნენ გერმანიიდან. სტატიაში საუბარია „კლოვისის“ მეფედ არჩევისა და კურთხევის შესახებაც; მეფის არჩევა ტომის ყრილობაზე, მისი დიდი სამეფო ფარისა და კოცონის ირგვლივ შემოტარებით ხდებოდა, რაც მთლიანად ჯდება ძველ გერმანელთა (მათ შორის ძველ ფრანკთა) ეთნოგრაფიულ რიტუალებში.

„კლოვისი“, რომელსაც მეფედ ირჩევენ, უნდა იყოს ფრანკთა მეფე ხლოდვიგი (481-511), რადგან მოთხრობაში ლაპარაკია „კლოვისის“ მეფობაში ქრისტიანობის მიღებაზე.

მართლაც, ცნობილია, რომ ხლოდვიგი (3000 ფრანკთან ერთად) რომაული წეს-ჩვეულებით 496 წელს ეზიარა ქრისტიანობას, გახდა კათოლიკე. გიორგი დიდებულისთვის არ ავიწყდება იმის თქმა, რომ მეფე განეკუთვნება მეროვინგების დინასტიას, რომ იგი იყო შთამომავალი „მეროვეისა“, იმ სამხედრო მეთაურისა, რომელიც ფრანკებს მიუძღოდა კატალაუნის ველზე 451 წელს, როცა ებრძოდა ატილას. ამის შემდეგ სტატია, როგორც ვთქვით, კარგავს ისტორიულ პრინციპულობას, ფრანკთა ბრძოლას გალიაში ისე წარმოაჩენს, თითქოს ისინი ათავისუფლებდნენ საკუთარ მიწა-წყალს რომაელთა ბატონობისაგან. სინამდვილეში, ფრანკები იპყრობდნენ იმ ტერიტორიებს, რომლებიც ადრე ეკუთვნოდათ გალებს ან ფრანკებისავე მონათესავე გერმანელ ტომებს. V საუკუნის მიწურულს მათ დაიპყრეს ტიურინგია და ალემანია, 507 წელს იერიში მიიტანეს სამხრეთ გალიაზე, სადაც ვესტგოთების სამეფო იყო. ამრიგად, ხლოდვიგს არავითარი ბრძოლა რომთან (თუ არ ჩავთვლით სიაგრიუსთან ბრძოლას 486 წელს, როცა მან ხელთ იგდო სუასონის ოლქი) არ ჰქონია და ვერც ექნებოდა, რადგან ამ დროს რომის იმპერია აღარ არსებობდა, მან არსებობა შეწყვიტა 476 წელს, როცა ოდოაკრმა ტახტიდან გადააგდო რომულუს ავგუსტუსი.

ასევე საფუძველს მოკლებულია ფრანკთა მიერ კათოლიკობის მიღების ავტორისეული ვერსია, რომლის მიხედვითაც, ხლოდვიგმა ქრისტიანობა მიიღო მისი ერთგული მონადირის - რიკულფის მოწამებრივი სიკვდილის შემდეგ. სინამდვილეში კათოლიკობის მიღება ფრანკებში სხვა გარემოებით იყო განპირობებული. ხლოდვიგი ომს აპირებდა ვესტგოთებთან, რომლებიც არიანელები იყვნენ. ამიტომაც ხლოდვიგისათვის ბევრად უფრო მომგებიანი ჩანდა კათოლიკობის მიღება, მას რომის პაპის მხარდაჭერა ექნებოდა. მაგრამ შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ხლოდვიგმა ასეთი ნაბიჯი მარტო პოლიტიკური მიზნით გადადგა. საქმე ის არის, რომ ამ

დრომდე, კათოლიკობის გავრცელებამდე, ხლოდვიგის ჯარისკაცებს შორის ბევრი იყო ისეთი, რომელიც მზად იყო ქრისტეს სჯულის მისაღებად. ეს. შეუმჩნეველი არც გრიგოლ ტურელს დარჩენია. „ხლოდვიგი, - წერს იგი, - ხელავდა, რომ ბევრი მისი ჯარისკაცი ბრძოლის დროს გაჰყვიროდა: იესო ქრისტე, დამეხმარე მე, რადგან ჩემი ღმერთები უღონონი არიან, ხოლო თუ დამეხმარები, გიწამებ შენ”¹. ამრიგად, საფუძველი ქრისტიანობის მიღებისათვის არსებობდა და ხლოდვიგმა ეს კარგად გამოიყენა. ერთი სიტყვით, ფრანკების მოქცევა კათოლიკობაზე სულ სხვა ვითარებაში მოხდა, ვიდრე ეს აღწერილი აქვს გ. დიდებულისძეს და მონადირე რიკულფი უფრო მითოლოგიური პიროვნებაა, ვიდრე ისტორიული.

ამგვარად, ვერ ვიტყვით, რომ გრიგოლ დიდებულისძემ არ იცის ფრანკთა ისტორია, მაგრამ ზოგჯერ, როცა ამახინჯებს ფაქტებს და ამძაფრებს სიტუაციას, ამას იგი შეგნებულად აკეთებს. ამ გზით ავტორი კიდევ უფრო ნათელს ხდის თავის მთავარ სათქმელს, რომელსაც იმპერიული ცენზურის პირობებში პირდაპირ ვერ იტყოდა: რომაელთა წინააღმდეგ ფრანკების ბრძოლაზე რომ მოგვითხრობს, მასში დებს პატრიოტული სულისკვეთების სიუჟეტს და ამით თავის ერს მამულის ხსნისაკენ მოუწოდებს.

პატრიოტულ უღერადობას არც დ. ჯავახიშვილის ის სტატიაა მოკლებული, რომელიც დაბეჭდილია ჟურნალ „ცისკრის“ 1857 წლის ივნისის ნომერში სახელწოდებით – „ყრმათა ჯვრებით გალაშქრება სარწმუნოებისათვის მეცამეტე საუკუნეში”. სტატია მოთავსებულია ჟურნალის სპეციალურ განყოფილებაში - „სხვადასხვა ამბავი“ და ეხება დასავლეთ ევროპის ისეთ ტრაგიკულ მოვლენას, როგორცაა ბავშვთა ჯვაროსნული ლაშქრობა, რომელიც წინ უძღოდა V ჯვა-

¹ Григорий Турский. История Франков. М., 1987, გვ. 17.

როსნულ ლაშქრობას (1217-1221 წ.წ.). ამ მოვლენას დ. ჯავახიშვილი, მსგავსად გ. დიდებულიძისა, თავისებურ საცერში ატარებს და ისეთ მომენტებს წარმოაჩენს, რომელთაც, მისი აზრით, ქართველი ხალხისთვის დიდი მიშენელობა ჰქონდა.

„1212 წელს, - წერს დ. ჯავახიშვილი, - ფრანცია და გერმანია იყვნენ მოწმეები იმ დიდი საკვირველებისა, რომელსაც „მათე პარი“ აგვიწერს. ჯერ, უპირველესად, „მათე პარის“ ვინაობის შესახებ, რომელიც ავტორს ამ ამბის მთავარ მემატრიანედ ჰყავს გამოყვანილი. საქმეს ართულებს ის, რომ „ბავშვთა ლაშქრობას აღწერს შუა საუკუნეებისდროინდელი ორმოცდაათზე მეტი ავტორი, აქედან მხოლოდ ოცი ავტორის ცნობას აქვს რეალური მოვლენის ელფერი, რადგან ისინი ან თვითონ იყვნენ მხილველნი ამ მოვლენებისა, ან აღწერილი აქვთ ეს მოვლენები უშუალო მონაწილეთა მონათხრობით“¹. რადგან ტექსტში მოცემული ცნობები შეესაბამება სინამდვილეს, „მათე პარი“ ამ ოც ავტორთა შორის უნდა ვეძიოთ. ირკვევა, რომ იგი წარმოშობით ინგლისელია, რომელიც შემდეგში სენტ-აბატის მონასტერში ბერად მოღვაწეობდა. ასეთი კი იყო მათე პარიზელი, რომელსაც ეკუთვნის თხზულება „დიდი ქრონიკა“, სადაც მოიპოვება ცნობები ბავშვთა ჯვაროსნულ ლაშქრობებზე. რაც შეეხება მის სახელს - „მათე პარის“, იგი ან სასულიერო მეტსახელია, ან ფრანგულიდან დამახინჯებით გადმოტანის შედეგი.

მაინც რა იყო ის დიდი „საკვირველება“, რომლის მოწმენი გახდნენ საფრანგეთსა და გერმანიაში?

უპირველესად, ეს იყო ბავშვი მქადაგებლის - სტეფანეს გამოჩენა საფრანგეთში. „ყოვლად უცნობი ყმაწვილი, - ნათქვამია „დიდ ქრონიკაში“, - დაიარებოდა ფრანციის ქალაქებში და სოფლებში და მშვენიერი ხმით მღეროდა ფრანციულ ენაზე. ამ სიმღერებში გაისმოდა მოწოდება, რომ ჯვრე-

¹ Заборов М. А. Крестоносцы на востоке. М., 1980, გვ. 253.

ბით ხელში გაელაშქრათ მსურველებს პალესტინისაკენ”. ეს ბავშვი იმაში არწმუნებდა თანატოლებს, რომ იგი ღვთის მიერ არის წარმოვლენილი დედამიწაზე და მოუწოდებდა მათ, რომ მიეღოთ მონაწილეობა მუსლიმებისაგან ქრისტეს საფლავის განთავისუფლების საქმეში. ასეთივე მოწოდებით გერმანიაში გამოდიოდა ბავშვთა ლაშქრობის მეორე მქადაგებელი ნიკოლოზი (ნიკოლაუსი), 10 წლის ბავშვი, რომელსაც მონებით მოვაჭრე მამამისი აქეზებდა. ამაზე ღუმს როგორც „დიდი ქრონიკის” ავტორი, ისე დ. ჯავახიშვილი. ბავშვთა ლაშქრობას ისინი ღვთაებრივი ელფერით მოსავენ, რეალური ვითარება კი სხვაგვარი იყო: ჯვაროსანთა მეხუთე ლაშქრობის წინ საფრანგეთსა და გერმანიაში ვრცელდებოდა ხმები, თითქოს წინა ლაშქრობების მარცხის მიზეზი მხოლოდ მოზრდილი ადამიანების მონაწილეობა იყო, უთვალავი ცოდვის მქონენი ვერ იმარჯვებდნენ მუსლიმებზე, საჭირო იყო უცოდველ ბავშვთა ლაშქრობა, რომლებიც ქრისტეს დახმარებით მიაღწევდნენ მიზანს („მოუშვით ჩემთან ბავშვები” – იოანეს სახარებიდან). „იდეის“ სისრულეში მოყვანას ხელი შეუწყო იმანაც, რომ ამ ხანებში დასავლეთ ევროპაში მეტად დიდი იყო ღარიბ ბავშვთა რაოდენობა, რომლებმაც შეადგინეს ძირითადი მასა ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობისა”¹. ეს ლაშქრობა უფრო ჯვრებით სვლის ელფერს ატარებდა, ვიდრე საბრძოლო ლაშქრობისა. ბავშვებს არ გააჩნდათ რაიმე სერიოზული შეიარაღება. „მოლაშქრეებში” მაინცდამაინც არც ასაკობრივი შეზღუდვა იგრძნობოდა, მასში მოზარდებიც მონაწილეობდნენ². ბავშვების შეკრებაში, დ. ჯავახიშვილის მართებული თქმით, ავანტურისტების ხელიც ერია. როცა ისინი შეეცადნენ ათასობით ბავშვის გადაყვანას ზომალდებით, მათი ერთი ნაწილი ზღვაში ამოვარდნილმა ქარიშხალმა იმსხვერპლა, ხოლო გადარჩენილი ზომალდების პატრონებმა ამ ზომალდებ-

¹ Meyer H.E. Geschichte der Kreuzzuge” Stuttgart, 1965, გვ. 131.

² Заборов М.А. Крестоносцы на востоке. М., 1980, გვ. 262.

ში მყოფი უმწიკო ბავშვები ეგვიპტეში გადაიყვანეს და იქ მუსლიმებს მონებად მიჰყიდეს. „ასე უბედურებით გათავდა გასაკვირველი და სამწუხარო ყრმათა ჯვრებით გალაშქრება, რომელსაც ჰქონდა დიდი გავლენა ადამიანებზე“, - წერს დ. ჯავახიშვილი. ამ მართებულ შეფასებებთან ერთად, დ. ჯავახიშვილის სტატიაში უზუსტობანიც გვხვდება. მაგალითად, როცა ეხება ლაშქრობაში მონაწილე ბავშვების ოდენობას, იგი ასახელებს 100 ათასს, ეს მეტისმეტად გაზვიადებულია, სინამდვილეში მოლაშქრეთა რიცხვი საფრანგეთში 30 ათასს არ აღემატებოდა, გერმანიაში 20 ათასს. ამასთან, ვერ ვიტყვით, რომ ევროპის ყველა მონარქი ხსენებულ ლაშქრობას მხარს უჭერდა. ცნობილია, რომ საფრანგეთის მეფე ფილიპ II ოგიუსტმა აკრძალა ეს ლაშქრობა, ხოლო იტალიაში არც კი გაატარეს მისი მონაწილენი. ამაზე დუმს სტატიის ავტორი. იგი ტოვებს სხვა ისტორიულ ნიუანსებსაც და დაშვებული აქვს ზოგიერთი ისეთი უზუსტობაც, რომელსაც ვერ ახსნით ავტორის მიერ საკითხის ზედაპირული ცოდნით. ასე მაგალითად, როცა იგი წერს: „ყრმანი, რომელთაც ჰქონდათ ჯვრები, ერთიანად გაიძახოდნენ, რომ არა თუ ხმელეთზე ვივლით, ზღვაშიც კი გავალთ სარწმუნოებისა და მამულისათვისო“, ამკარაა, რომ აქ სიტყვა „მამულის“ ხმარება ისტორიული მოვლენის ავტორისეული ინტერპრეტაციის ნაყოფია. ჯვაროსნული ომი არ შეიძლება ყრმათათვის ყოფილიყო მამულისათვის ომი, რადგან აქ ლაპარაკია არა საფრანგეთის ან გერმანიის გათავისუფლებაზე, არამედ პალესტინის ქრისტიანული სალოცავების ხსნაზე. ამ ლაშქრობას მხოლოდ სარწმუნოებრივი საფუძველი შეიძლება ჰქონოდა. ამას ნიშნავს პაპი ინოკენტი III-ის სიტყვებიც, რომელიც მან წარმოთქვა ბავშვების სამზადისის დროს: „ეს ყმაწვილები ნიშნ გვიგებენ, ისინი თავს სწირავენ სარწმუნოების გულისათვის“. რა თქმა უნდა, დ. ჯავახიშვილმა მშვენივრად იცის, რომ ინოკენტი III „სარწმუნოების“ ქვეშ სულაც არ გულისხმობ-

და მამულს, მაგრამ თვითონ თუ აკეთებს ამას, ეს იმიტომ, რომ, მისი აზრით, ასე სჭირდებოდა ქვეყანას. ასე იმიტომაც იქცევა, რომ ოდითგანვე ქართველებში სარწმუნოებისა და მამულის ცნებები გაიგივებული იყო. ერთი სიტყვით, დ. ჯავახიშვილი თავის სტატიას ბევრად უფრო მეტ დატვირთვას აძლევს, ვიდრე ისტორიული ფაქტის ან ნააზრევის გადმოცემაა, ოდნავი გადახვევა ცალკეული ფაქტისაგან ან მისი იმდაგვარად გააზრება (დროებით მანც), რომ სიკეთე მოუტანოს მის ხალხს, მას დასაშვებად მიაჩნია. თუ ქართველებში აამაღლებდა ეროვნული თვითშეგნების გრძნობას და განაწყობდა მათ მამულისა და სარწმუნოების თავდადებისათვის, მისი მისიაც შესრულებული იქნებოდა, – ასე ფიქრობდა დ. ჯავახიშვილი.

ამ სტატიის გამოქვეყნება ემთხვევა იმ დროს, როდესაც ევროპის ქვეყნებში აღინიშნება ეროვნული მოძრაობის აღმავლობა. ეროვნული თანასწორობა – აი, რა მოთხოვნას აყენებდნენ ისინი. ეს პროცესი ეხმიანებოდა ქართველი კაცის სულიერ განწყობილებას და XIX საუკუნის ქართველი ინტელიგენციაც იმას ცდილობდა, რომ ყოველმხრივი მხარდაჭერა გამოეხატა ჩაგრულთა მიმართ. მათი ყურადღების გარეშე არ დარჩენილა ოსმალეთის იმპერიაში მიმდინარე პროცესებიც. ოსმალეთის იმპერიაში, რომელიც რუსეთით ხალხთა საპყრობილეს წარმოადგენდა, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში აზვირთდა ეროვნული მოძრაობის ტალღა, განსაკუთრებით აღსანიშნავია კრეტელი ბერძნების ბრძოლა ოსმალების წინააღმდეგ. მდგომარეობა ისე გამწვავდა, რომ დაიწყო ომი საბერძნეთსა და ოსმალეთს შორის. მთელი პროგრესული კაცობრიობის ყურადღება ამ კონფლიქტისაკენ იყო მიპყრობილი, გამონაკლისი არც საქართველო იყო. გაიზარდა ინტერესი კუნძულ კრეტის ისტორიული წარსულისადმი, ქართულ პერიოდიკაში სისტემატურად იბეჭდებოდა წერილები კრეტის

მკვიდრ ბერძენთა მდგომარეობაზე, ჩნდება კრეტის ხალხის ისტორიის წარმომჩენი პუბლიკაციებიც.

ერთ-ერთი ამგვარი სტატია 1868 წელს ჟურნალ „ცისკრის“ მეექვსე ნომრის ფურცლებზე დაიბეჭდა. წერილის ავტორი უცნობია. მხოლოდ ის ვიცით, რომ მას ჰქონდა ფსევდონიმი „წყალტუბოელი“, რომელიც ჯერჯერობით გაშიფრული არ არის.

სტატიაში უპირველესად მოცემულია კუნძულ კრეტის გეოგრაფიული მდებარეობის აღწერა და მისი მოსახლეობის დახასიათება. ავტორი მხოლოდ ამის შემდეგ მოგვითხრობს კრეტის ისტორიას უძველესი დროიდან. ეყრდნობა რა „დაბადებას“, ავტორი უარყოფს თეორიას ებრაელების კრეტიდან წარმოშობის შესახებ და ამ კუნძულის თავდაპირველ მოსახლეობად ფილისტიმელებს მიიჩნევს. სტატიაში განხილულია კრეტაზე რომაელთა ბატონობის პერიოდიც, ნათქვამია, რომ იმპერატორ კონსტანტინეს კუნძულზე ახალშენიც კი დაუარსებია.

ავტორი შედარებით ვრცლად ჩერდება შუა საუკუნეების ამსახველ კრეტის ისტორიაზე, უპირველესად, ჩერდება არაბების შემოსევაზე აბდულ-მელიქ ხალიფას დროს (685–705 წ.წ.), რომელიც მარბიელ ლაშქრობებს აწყობდა არმენიაში, კვიპროსზე; ასევე თავს ესხმოდა კუნძულ კრეტას ბრძოლას სათავეში ედგა ანდრია კრეტელი და წარმატებითაც იგერიებდა არაბთა შემოტევებს.

კრეტელ ხალხს ბრძოლა არც მომდევნო საუკუნეებში შეუწყვეტია. ისინი ვერ ეგუებოდნენ არა მარტო არაბების ბატონობას, არამედ ბიზანტიელების გავლენის ქვეშ ყოფნას, ებრძოდნენ ჯვაროსნებს, ვენეციელებს და გენუელებს. მათი ბრძოლა ხშირად სარწმუნოებრივი ხასიათის მატარებელიც იყო. „წყალტუბოელი“ მართებულად წერს: „გარდა სამოქალაქო გავლენის დაკარგვისა, კრეტელ ბერძნებს ავიწროებდნენ თავისი სარწმუნოების (მართლმადიდებლობის) გამო;

ვენეციელებმა ალაშენეს კრეტაში რომის საკათოლიკო ტაძარი და მონასტრები, დააწესეს რამდენიმე ეპარქიაც კი. იყო იმისთანა დრო, როცა კრეტელ ბერძნებს უკრძალავდნენ ღვთისმსახურების აღსრულებას. ყველა ამ მიზეზმა გააძლიერა სიძულვილი ბერძნებსა და ვენეციელებს შორის. იმ მდგომარეობაში მიიყვანეს ბერძნები, რომ „თათრის უღლის ქვეშ ყოფნა ერჩინათ“. ამ აზრის შემცველია „წყალტუბოელის“ ეს სიტყვებიც: „ლათინთა იმპერიის ბატონობის პერიოდში (1204-1264 წ.წ.), ასევე ვენეციელთა ბატონობის დროს კრეტელი მართლმადიდებლები მეტად შევიწროებულნი იყვნენ. უფრო ადრე არც მართლმადიდებელი ბიზანტიელები ინდობდნენ მათ. ამან გამოიწვია მათი ინდიფერენტული დამოკიდებულება ოსმალური საფრთხოსადმი“. „ერთმორწმუნეობამ ვერც სხვა ხალხებს მოუტანა სიკეთე“, – ასკენიდა ავტორი. ამდაგვარი მსჯელობანი და მინიშნებანი მრავლადაა სტატიაში. შეიძლება ამ მსჯელობების მეცნიერულ ღირებულებებზე გვესაუბრა, მაგრამ ამჯერად ეს არ შეადგენს ჩვენი ინტერესის საგანს. დაგვკმაყოფილდებით იმის თქმით, რომ ავტორი ამ სტატიის დაბეჭდვით თანადგომას უცხადებდა თავისუფლებისათვის მებრძოლ კრეტელ ბერძნებს, ამასთან, ქართველებს იმ აზრს ჩაავონებდა, რომ ამ პატარა ხალხის (კრეტელების) ბრძოლაშიც ბევრი რამ მისაბამია.

ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლები შუა საუკუნეების ევროპულ პედაგოგიკაშიც ეძებდნენ მისაბამს, ყველაფერ იმას, რაც ქართველების სულიერებას და თვითშეგნებას აამაღლებდა.

ისინი ხედავდნენ, რომ XIX საუკუნის 70-80-იან წლებში რუსეთის იმპერიული ხელისუფლება „პირუთენელად“ და სამხედრო დისციპლინით ატარებდა ჯერ კიდევ ეკატერინე II-ის დროიდან მომდინარე პრინციპს – „სხეულით ქართველი, სულით რუსი“. უმეტესობა სკოლებისა და კომპლექტებული იყო რუსი მასწავლებლებით, რომლებიც,

ძირითადად, სასჯელის მოსახდელად იგზავნებოდნენ საქართველოსა და, საერთოდ, კავკასიაში. ამიტომაც მათი პედაგოგიური ღირსება საეჭვო იყო, და მეორეც, პიროვნება, რომელიც ვერ იღებდა ქართველთა ზნე-ჩვეულებას, ადათებს, რომლისთვისაც უცხო იყო ქართული კულტურა და ქართული ენა, რასაკვირველია, ვერ გახდებოდა ქართველი ყმაწვილის სულიერი მოძღვარი. ერთი სიტყვით, ახალგაზრდა თაობის აღზრდის საქმეს და, საერთოდ, ქართულ სკოლას განსაცდელი დაუდგა, განსაკუთრებით ეს ითქმის რუსი შოვინისტის იანოვსკის პოლიტიკაზე, რომელმაც თავისი „მეთოდური მითითებებით“ ქართული ენა და საქართველოს ისტორია სკოლიდან გააძევა და იქ რუსული ყაზარმული წესები დაამკვიდრა. სკოლა ქართული სულის საწამებელ ადგილად აქცია, მას მიზნად დაუსახა ისეთი თაობის აღზრდა, რომელიც რუსული იმპერიალიზმის დასაყრდენი იქნებოდა საქართველოში. ქართველთა მოძულეობის ასეთ პოლიტიკას, ბუნებრივია, ქართველი მამულიშვილები ვერ შეურიგდებოდნენ. სულ მალე „ივერიის“ ფურცლებზე პროტესტის ნიშნად და ქართველთა გასამხნეველად იბეჭდება დიდი იტალიელი ჰუმანისტის და პედაგოგის მატეო ვეჯიოს (1408-1458 წ.წ.) სიტყვები: „უფრო იოლია მზეს შეაცვლევინოთ გზა, ვიდრე დაბადებით თანდაყოლილი მიდრეკილებანი ბავშვებმა შეცვალონ“. დაბადებიდან კი ადამის ძეს პიროვნული თავისუფლებისაკენ მიდრეკილება დაჰყვება, რომელსაც შემდგომ ეფუძნება ეროვნული თავისუფლება, – წერს სტატიაში „განახლების ეპოქის პედაგოგიური თეორიების“ (დაიბეჭდა 1888 წლის 11 მაისს „ივერიაში“, №96) უცნობი ავტორი.

სტატიაში ასევე ვეცნობით რენესანსის ხანის სხვა პედაგოგთა თუ ჰუმანისტთა (ვიტორინო დე ფულტარეს, ასულიო ვერტერიოს, ფრანსუა რაბლეს, ერაზმ როტერდამელის) პედაგოგიურ ნააზრევს და მის ავტორისეულ შეფასებას, მაგრამ ამ მასალას დაწვრილებით ვერ გავაშუქებთ. ამ ნააზრე-

ვიდან და ავტორისეული შეფასებიდან უფრო ისეთ ამონარიდებს წარმოვაჩინო, რომლებიც ხელს უწყობდნენ ქართველი ხალხის სულიერებისა და ეროვნული თვითშეგნების ამადლებას, მიანიშნებდნენ ქართულ სკოლებში რუსი შოვინისტების თვითნებობაზე.

ასე მაგალითად, უცნობი ავტორი ქართველებისაგან დაბეჯითებით მოითხოვს, რომ სკოლებში დანერგონ არა იანოვსკის „მეთოდური მითითებანი“, არამედ გადმოიღონ ჯერ კიდევ XV საუკუნეში მოღვაწე ვიტორინო დე ფულტარეს (1414-1447 წ.წ.) სკოლისათვის დამახასიათებელი პროგრესული მხარეები, სახელდობრ, მასთან „სკოლის კარი ღია იყო ყველა წოდების შვილთათვის, როგორც მდიდართა, ისე ღარიბთათვის. ეს სკოლა იმიტომაც იყო მისაღები, რომ აქ ღარიბთა შვილები „მუქთად“ სწავლობდნენ, თანაც სკოლაში არ გამოიყენებოდა ფიზიკური სასჯელის მეთოდი; ვიტორინო თავის მოწაფეებს ზრდიდა არა „ცემა-ტყეპის“ გამოყენებით, არამედ მაგალითებისა და ჩაგონების გზით, ძალიან იშვიათ შემთხვევაში თუ გამოიყენებოდა „ხორცთა სასჯელი“. ამ სიტყვებით სტატიის ავტორი მიანიშნებს იმ აუტანელ მდგომარეობაზე, რომელიც ასე დამახასიათებელი იყო XIX საუკუნეში რუსული სასკოლო განათლების სისტემისათვის, სკოლებში სწავლების თითქმის ერთადერთი მეთოდი ფიზიკური დასჯა იყო.

უცნობი ავტორი ქართველთა ყურადღებას ფრანსუა რაბლეს პედაგოგიურ გამონათქვამებსაც მიაპყრობდა, მათ იმაში არწმუნებდა, რომ „გარგანტუა და პანტაგრუელის“ ფრანგი ავტორისათვის მიუღებელი იყო „პიროვნული თავისუფლების დამთრგუნველი პედაგოგები“, ისინი, ვინც ბავშვებს წკეპლავდნენ. გაწკეპვლის ამ წესს, - იგონებს რაბლე, - პედაგოგები განსაკუთრებით რელიგიური დღესასწაულების წინ მიმართავდნენ და ამას იმ მიზნით აკეთებდნენ, რომ ეს დღესასწაულები კარგად დამახსოვრებოდათ ბავშვებს.

გაწკეპვლაზე მოგონება ერაზმ როტერდამელსაც აქვს. მის თანამედროვე ზოგიერთ სკოლას, - ამბობს იგი, - ბავშვების სპეციალური გამწკეპვლებიც კი ჰყავდა. „ცემა-ტყეპის” ეს მეთოდი მისთვისაც მიუღებელი იყო.

ამგვარად, როგორც უცნობი ავტორი ამბობს, რენესანსის ხანის პედაგოგებისა და ჰუმანისტებისაგან ქართველებს ბევრი რამის გადმოღება შეეძლოთ, მათ ხანდახან ყური უნდა ათხოვონ ისტორიას, ზოგჯერ უკანაც უნდა მიიხედონ და ზოგიერთი რამ შეითვისონ იმ დიდბუნებოვანი პედაგოგებისაგან, რომელთაც უმოძღვრეს კაცობრიობას ბევრი რამ მოზარდი თაობის საკეთილდღეოდ.

ერთ-ერთ ასეთ დიდბუნებოვან პედაგოგთა რიცხვს, უცნობი ავტორის თანამედროვის, ანთიმოზ ჯუღელის აზრით, მარტინ ლუთერიც განეკუთვნება. მან თავის სტატიაში „ლუთერი როგორც პედაგოგი”, რომელიც დაბეჭდილია 1884 წელს ჟურნალ „ივერიაში” (№5-6) „გადაღმელის” ფსევდონიმით, ის აზრი გამოთქვა, რომ ლუთერს, ამ დიდ რეფორმატორს და პედაგოგს, სურდა მოეხდინა არა მარტო საეკლესიო გარდაქმნები, არამედ დაემყარებინა ქვეყანაზე ძმობა, ერთობა, თანასწორობა და კეთილდღეობა, ე. ი. მას სურდა ის, რასაც თვით მაცხოვარი ქადაგებდა; ლუთერი გერმანელი ერის გაერთიანებისათვის იბრძოდა და ამ საქმეში წარმატების საწინდარს განათლებაში ხედავდა. ლუთერის ეს პოზიცია, ჯუღელის აზრით, ასევე მისაღები უნდა ყოფილიყო ქართველებისათვის, იმ ერისათვის, რომელსაც ლუარსაბ თათქარიძეები, ტარიელ მკლავაძეები და მედროვე ადამიანები მოსძალეობდნენ. დიახ, ქართველებისათვის ყურადსაღები იყო ლუთერის ეს მოწოდება: „ჩვენ თუ ახალ თაობას აღვზრდით და კეთილ გზაზე დავაყენებთ, იცოდეთ, რომ ქვეყანაზე ძმობა, ერთობა და ბედნიერება დამყარდება და ამის მეტი რაღა უნდა კაცობრიობას!” ერთობა კი საქართველოსათვის როდის არ იყო აქტუალური მოწოდება?

ქართველებისათვის, ჯუღელის აზრით, არანაკლებ საჭირო იყო ლუთერის იმ გამონათქვამების გაცნობაც, რომლებიც მისი ქვეყნის მანკიერებათა მხილებას ეხებოდა. მას გულს უკლავდა ის ფაქტი, რომ მის ქვეყანაში ბევრი იყო მშობელი, რომელიც თავის ბავშვებს ფუფუნებაში აცხოვრებდა, ან კიდევ „დიდი მოწიწებით ლოცულობდა და უხვ შესაწირავს სწირავდა ეკლესიას, მაგრამ ღვთის ნამდვილ სამსახურს – შვილის კარგად აღზრდას კი ივიწყებდა“, არ ზრუნავდა მისი განათლებისათვის, სკოლების შექმნისათვის. ასეთ მშობლებს იმის უნარიც არ შესწევდათ, დაენახათ, თუ რა განსაცდელს უმზადებდნენ მათ ქალიშვილებსა და ვაჟებს ის ადამიანები, რომლებიც გერმანიის დიდ ქალაქებში საროსკიპოების გახსნას მხარს უჭერდნენ, იმას ამტკიცებდნენ, რომ ხალხი უკვე მიეჩვია ასეთი სახლების არსებობას და უკეთესიცაა, რომ ახალგაზრდებმა იარონ ასეთ დაწესებულებებში, ვიდრე შეარცხვინონ წესიერი ქალები. „მეტწილად, – წერდა ლუთერი, - ასეთ აზრს გამოთქვამენ გერმანიაში ჩამოსახლებული ადამიანები“, ე.ი. არაგერმანელები, რომლებიც „უხვად სარგებლობენ ამ ქვეყნის მკვიდრი მოსახლეობის ღმობიერებით (ზოგჯერ სიბრიყვით, ბრიყვს რა გამოლევს) და ყველა იმ სიკეთით, რისი მოცემაც ჩვენს მიწა-წყალს შეუძლია; ასე მგონია ეს ადამიანები გერმანული საროსკიპოების შექმნის სურვილით იძინებენ და იღვიძებენ, თუმცა თავიანთ ძირძველ ქვეყანაში, საიდანაც მოვიდნენ, ამგვარი სახლების შექმნის გაგონებაც არ სურთ“. ამ ადამიანებს მხოლოდ იმის სურვილი ამოძრავებთ, რომ „აცურაონ ჩვენი ქვეყანა უზნეობის ჭაობში“; „მათგან მომდინარეობს „დროსტარების“ იდეაც, მათ მშვენივრად იციან, რომ ადვილია უზნეო და რწმენადაკარგულ ახალგაზრდებთან საერთო ენის გამონახვა და მათი წარმართვა იქითკენ, საითაც მოისურვებ“¹. ამგვარად, გმოხდა

¹ მარტინ ლუთერი, დადგა ჟამი ჭეშმარიტების დაღადისა და დიდი ცვლილებებისა, თარგმანი და კომენტარები ნ. კალანდიასი და გ.

რა გერმანიაში დაბუდებულ მანკიერ მხარეებს, ლუთერი იმავდროულად მათი გამოსწორების გზებსაც სახაზდა, განათლების სწორად წარმართვაში ხედავდა გამოსავალს. ასე იქცეოდა ქართული ინტელიგენციაც, რომლის წარმომადგენელი ანთიმოზ ჯუღელი იყო; მანკიერებისაგან თავისი ქვეყნის ხსნას იგი განათლების სწორად წარმართვასა და ლუთერისა თუ სხვა ევროპელი მოწინავე ადამიანების რჩევა-დარიგების გათვალისწინებაში ხედავდა. მხოლოდ ამდაგვარ მიდგომას თუ შეეძლო ქართველების გათავისუფლება (თუ მთლიანად არა, ნაწილობრივ მაინც) რუსული მმართველობის იმ დისკრიმინაციული პოლიტიკისაგან, რომელსაც იგი ყველაზე მძაფრად სკოლაში ავლენდა. ეს იყო ბრძოლა ერის მომავლისათვის, მისი სულიერი არსებობის შენარჩუნებისათვის. და თუ განათლების იმპერიულმა მანქანამ ქართველ კაცს ვერ დააკარგვინა თავისი ისტორიული სახე, ვერ შეძლო მისი ალაპარაკება „სამხრეთული დიალექტის რუსულზე“, ეს იმითომ, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულმა ინტელიგენციამ ეს სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა მოიგო.

დამოწმებანი:

1. ჟურნალი „ცისკარი“, 1884, №11;
2. Григорий Турский. История Франков. М., 1987;
3. ჟურნალი „ცისკარი“, 1857, №5;
4. Заборов М.А. Крестonosцы на востоке. М., 1980;
5. Meyer H.E. Geschichte der Kreuzzuge” Stuttgart, 1965;
6. ჟურნალი „ცისკარი“, 1868, №6;
7. გაზეთი „ივერია“, 1888, №96;
8. Фемков М.У. История западно-европейской педагогики. М., 1912;
9. ჟურნალი „ივერია“, 1884, №5-6;

10. მარტინ ლუთერი, დადგა ჟამი ჭეშმარიტების დადისა და დიდი ცვლილებებისა, თარგმანი და კომენტარები ნ. კალანდიასი და გ. კუტალიასი, თბ., 2012.

Guram Kutalia

Doctor of Historical Science,

Professor of Gori Teaching University

**THE ISSUE OF THE HISTORY OF THE WEST,
RELIGION AND PEDAGOGY IN THE SERVICE OF
THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF GEORGIA
SUMMARY**

In the second half of the XIX century the wild –type expression of Russian imperialism dictated to Georgian Intellectuals that it was necessary that the Issues of History, Religion and pedagogic of middle ages Western Europe should be served as raising of Georgian national identity. Georgians started to print the materials expressed these issues in Georgian periodical publications. Often, it was like Ezope language which prepared ideological basis, arouse people's national self-consciousness, forced Georgian people to struggle against Royal dominance. The Georgian reader learnt how much effort is necessary to obtain freedom, that service for motherland requests a lot of victims. Only such approach could make Georgians free (if not completely, then still partially) from humiliating civil restrictions and from discriminative policy, which was expressed by Tsarism mostly at schools. It was a struggle for Nation's future, to maintain its spiritual existence. And if Imperial machine of education could not manage to lost Georgian's historic face, could not make them speak on “Russian language of Southern dialect”, then it was due to the fact, that Georgian Intellectuals of the second half of the XIX century won the Struggle for life or death.

ელდარ მამისთვალიშვილი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი,
სრული პროფესორი

მართა მონაზონის წერილი იერუსალიმის ქართული მონასტრების მდგომარეობის შესახებ

1899 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა „საქართველოს სიძველენის“ პირველ ტომში გამოაქვეყნა წერილი, რომლის ავტორია ვინმე მართა მონაზონი. წერილი მრავალმხრივ საინტერესოა, მაგრამ, ამჯერად, მას განვიხილავ, როგორც ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ინფორმაციის შემცველ წერილობით წყაროს XVII ს. პირველ ნახევარში იერუსალიმის ქართული ეკლესია-მონასტრების მდგომარეობის შესაწავლად.

იერუსალიმში მოღვაწე ქართველი მართა მონაზონის წერილი გამიზნულია დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ გრიგოლისადმი (წერილის ადრესატის სოციალური მდგომარეობა და სახელი დაქარაგმებულია: „კაჴს გრილს“).

საკმაოდ რთულად გადასაწყვეტად მიმაჩნია გრიგოლის კათალიკოსობის წლები, რაც წერილის ზუსტად დათარიღებას და ზოგიერთი მომენტის გარკვევას წაადგება. ექვთიმე თაყაიშვილმა გრიგოლის კათალიკოსობა შემოფარგლა 1650-1658 წლებით, რაც დაზუსტებას საჭიროებს.

დღეისათვის დადგენილია, რომ გრიგოლ I-ის წინამორბედი იყო კათალიკოსი მალაქია II გურიელი (1616-1639), მომდევნო კი, მაქსიმე მაჭუტაძე (1639-1657). გამოდის, რომ გრიგოლი კათალიკოზობდა 1639 წლის რომელიღაც მონაკვეთში. გელათური გულანი ამბობს: „ქკს: ტკზ: ამა ქკს მიიცვალა გრიგოლ კათალიკოზი და იმავე წელსა ქრისტიანე

და ღვთისმოყვარე მაჭუტაძე კათალიკოზი ბატონი მაქსიმე ეკურთხა კათალიკოზად¹. მართა მონაზონის წერილში დაცული ერთი ცნობა წინააღმდეგობაში მოდის ქართული წერილობითი წყაროების მონაცემებთან და ამ საკითხის შესახებ არსებულ გამოკვლევებთან. მხედველობაში მაქვს შემდეგი: მართა კათალიკოს გრიგოლს, რომლის საქმიანობით, იერუსალიმის ქართული ეკლესია მონასტრების გადასარჩენად უკმაყოფილოა, ეკითხება: „ბატონი კათალიკოზი მაქსიმე კაცი არ იყო, რომ ნაწილსასუებელ არს მისი სახელი?“.

მაქსიმე სახელის მატარებელი აფხაზეთის კათალიკოსი სხვა არავინ არის თუ არა ზემოხსენებული მაქსიმე მაჭუტაძე. წერილის ადრესატი კათალიკოსი გრიგოლი, რა თქმა უნდა, წერილიდან გამომდინარე, მართას ჯერ ისევ ცოცხლად ეგულება, მაჭუტაძე მაქსიმე კი მის წინამორბედად, რაც ეწინააღმდეგება დღეისათვის დადგენილ დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსთა რიგს. ის რასაც მართა მონაზონი კათალიკოს მაქსიმეს შესახებ ამბობს სრულ სიმართლეს შეეფერება. იგი ცნობილი იყო, როგორც იერუსალიმის ქართულ მონასტრებზე დაუდალავი მზრუნველი.

არქანჯელო ლამბერტის მიხედვით, დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი მაქსიმე მაჭუტაძე (1639-1657) სამჯერ იყო იერუსალიმში და გაჭირვებაში ჩავარდნილი ქართული სავანების დასახმარებლად ყოველთვის დიდძალი შეწირულობა წაუღია. არქანჯელო კიცხავსა კათალიკოსს იმის გამო, რომ იგი იერუსალიმის სიწმინდეთა დასხმარებლად

¹ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შერეული, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, II (1213 წლიდან 1700 წლამდე) თფილისი, 1897, 454; ლომინაძე ბ., მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII ს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, თბილისი, 1954, 132; ლომინაძე ბ., ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, I, თბილისი, 1966, 196-197.

ფულის შოენისათვის, ზოგჯერ, არასაკადრის კადრულობდა¹.
და¹.

ქრისტეფორე კასტელის მიერ სამეგრელოდან რომში გაგზავნილი გაგზავნილი წერილიდან (1642 წლის 30 ოქტომბერი) ვიგებთ მაქსიმე მაჭუტაძის იერუსალიმში მოგზაურობაზე 1641-1642 წლებში² (ამავე პერიოდში გამოგზავნილად მიაჩნდა მართას წერილი კ. კეკელიძეს³). მაქსიმეს სხვა მოგზაურობის ცნობები არა გვაქვს.

როგორც ითქვა წერილი გამოაქვეყნა ე. თაყაიშვილმა და მანვე, გაურკვეველი არგუმენტით, დაათარიღა 1650-1658 წლებით. დათარიღებისათვის ამოსავალი იყო, მართას წერილის ადრესატი, აფხაზეთის კათალიკოსი გრიგოლი, რიგით პირველი. ე. თაყაიშვილის ვარაუდით მისი ზეობის პერიოდი 1650-1658 წლები თავსდება⁴, კ. კეკელიძის მიხედვით კი გრიგოლ I-ის ზეობის წლები 1640-1659 წლები იყო. გრიგოლი მაქსიმე მაჭუტაძეს გადადგომის შემდეგ გაკათალიკოსდა, ე.ი. 1640 წელს⁵. მაქსიმე გარდაიცვალა 1657 წ.⁶ იერუსალიმში და, სავარაუდოდ დაიკრძალა წმ. ჯვრის მონასტერში⁷.

¹ არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან ალ. ჭყონიასი. ლ. ასათიანის წინასიტყვაობით, თბ., 1938, 119-120.

² თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 188; მაქსიმე მაჭუტაძის შესახებ იხ. ლომინაძე ბ., ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, I, თბ., 1966, 196-197.

³ კეკელიძე კ., ნიკიფორე ირბახი ინიციატორი ქართული სტამბის დაარსებისა რომში. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, II, თბილისი, 1945, 304

⁴ საქართველოს სიძველენი, I, თბ., 1899, 39.

⁵ კეკელიძე კ., ნიკიფორე ირბახი ინიციატორი ქართული სტამბის დაარსებისა რომში, 303

⁶ ქრონიკები, II, 469.

⁷ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქები, თბილისი, 2000, 149.

ამგვარად, მოყვანილი მწირი ცნობები არ იძლევა საშუალებას დავადგინოთ კათალიკოს გრიგოლ პირველის ზეობის დრო და რიგი. ვიდრე გრიგოლ პირველის ზეობის დრო არ გაირკვევა, მანამდე სიზუსტის პრეტენზია ვერ გვექნება მალაქია II გურიელისა და მაქსიმე მაჭუტაძის ზეობის ზუსტად განსაზღვრაზე. აქედან გამომდინარე, ვერც მართას წერილის დათარიღება მოხერხდება, მანამ ვიდრე ახალი მასალები არ აღმოჩნდება.

მართა მონაზონის შესახებ სხვა არავითარი ცნობა არ გაგვაჩნია გარდა იმისა, რასაც იგი წერილში აღნიშნავს თავის შესახებ.

წერილის მიხედვით, მართა მონაზონი წმ. ქალაქში იმყოფება. მას გოლგოთაზე დაუდია ბინა. მისი მონათხრობიდან ჩანს, რომ იგი ქართლის დედოფალის მარიამს, როსტომ მეფის მეუღლეს არაერთხელ გაუგზავნია იერუსალიმში. იგი არის „საქართველოს ამბის დანატრებული, მარიამ დედოფალს აქეთ სისხლის ნთხევით ამ დიდს დავითის ქალაქს და წმიდას იერუსოლიმს მაგალი. ცოდვისაგან დახშულის პირით მაგათის ტახტისა, და დოვლათისა, და უფროსად ამ წმიდად იორუსოლიმად მოვლინებისათვის მხურვალედ რუდუნებით ცრემლით მტირალი, წმიდა საფლავსა და სისხლ შეწამულს გოლგოთას მდგომი, მლოცველი, საბრალო, ხელის დებადცა უღირსი, მონა უფლისა და ერდგულად მაღიდებელი მაგათი, მონაზონი მართა კკადრებთ...“

მართა მონაზონი ჯეროვნად აფასებს ქართული ეკლესიისა და დიდებულების მიერ გაწეულ ხარჯსა და ამაგს, მაგრამ მისი აზრით, ეს საკმარისი არ არის. მიზნის მისაღწევად აუცილებელია ყველა მართლმადიდებელი ქრისტიანის მობილიზება. „ხომ მაგათი სიკეთე დიდი მოვიდა ამ საუფლოს ქვეყანასა? თუ ამასთანა კათალოკოზი ბრძანდებისო, ვინ ქრისტიანი ურჩ იქნების მაგათის ბრძანებისათვის, რასთვის კრებას არ იქმენ ეფისკოპოზნი? რომ ქრისტიანს მოუჭირონ,

ხომ ყველა დამონდების? ვისი შიში აქეთ უფროს უფლისა? ... და ვით¹ მამა უფლისა ამას არ მოგახსენებს? „უკეთუ და-გივიწყო შენ იერუსალიმ, დაივიწყენ მარჯვენეცა ჩემი“ ... ამისთანა რა გასაჭირი არის, რომ აქაურობა ასრე დაკარ-გეთ? აქაური ამბავი ამ ჩემა შვილმან² ვერ ნახა, თუ რა დი-დი გაჭირვება არის მაგისთანა, რომ მონასტერი³ ასე დაკარ-გეთ?“

მართა აღწერს იერუსალიმის ქართველთა, მათი ეკლე-სია-მონასტრების სავალალო მდგომარეობას და გამოსთქვამს საყვედურს ქართული ეკლესიის მესვეურთა, კერძოდ, კათა-ლიკოს გრიგოლის მიმართ, მაშინ როდესაც სანიძეშოდ მიაჩ-ნია კათალიკოსი მაქსიმე მაჭუტაძის თავდადება. „ბატონი კა-თალიკოზი მაქსიმე⁴ კაცი არ იყო, რომ ნაწილ სასუებელ არს მისი სახელი? აგრე იქნება? წამობრძანდით, ამათა აღარ უნდათ ჩვენი კაცი, რომ მონასტრები საქართველო ამათ ჩა-იგდეს ხელად და ჭამენ. რა უანგარიშო საქონელი გამოზი-დეს ჩვენი მონასტრების...“ მართას თქმით, ქართული ეკლე-სია-მონასტრების ქონების დამტაცებლები განსაკუთრებით ჩქარობდნენ, რადგან ხმა გავრცელებულა, ქართველების ვა-ლების დასაფარი ფული მოდის და სავანეები კვლავ ქართვე-ლებს დაუბრუნდებო (,,ამანათი არის, ხვალ ზეთ პატრონები მოვლენ და ეშურებიან“).

იერუსალიმში ერთი გულმხურვალე ქართველი სვიმო-ნიც ჩასულა, რომელიც, სავარაუდოა, მართას ის შვილი უნ-და იყოს, რომელზეც ზემოთ ითქვა. სვიმონი, ქართული მო-

¹ „და ვით“ უნდა იყოს ერთად და აღნიშნავდეს ბიბლიურ ღვთის – წინასწარმეტყველს.

² როგორც ჩანს, მართა მონაზონის წერილის საქართველოში ჩამომტანი არის მისი შვილი, რომელსაც წერილის გარდა სხვა მრავალიც უნდა მოეთხრო იერუსალიმის ქართული სავანეების გასაჭირის შესახებ.

³ იგულისხმება წმ. ჯვრის მონასტერი.

⁴ დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი მაქსიმე მაჭუტაძე, 1639-1657.

ნასტრების ქონების დამტაცებელთა დასაშინებლად ტყუილი ხმების გავრცელებასაც არ ერიდებოდა. მართა წერს: „ახლა ჩემი სვიმონ ოსტატი და ბრძენი შეიქნა, აქაური ანბავი დიად კარგად შეიტყო, ამისი ფიქრი ქონდენ, თუ აქ დადგეს, მაგრამ ამანაც კარგად მოიხდინა საქმე, თუ ღმერთი წარუმატებელს. ასრე უთხრა, რომ კათალიკოზის შორეს ძმა ვარო და მონასტერს ნუ ეშურებითო, თვარა კათალიკოზი მობრძანდებისო, იმისთვის მოველ, ანბავი შევიტყვოვო, მე წინ მოვუძღვებო. და ახლა ცოტა ნამუსი დაიდვეს“.

მართამ იცის, რომ გავრცელებული ხმა სიმართლეს არ შეეფერება და გრიგოლ კათალიკოსს მოუწოდებს იღონოს რამე რათა მომავალ თაობებს არ დაეკარგოთ წმინდა ადგილები: „ნუ იქთ, ნუ დაუკარგავთ ამ მეუფის სახლს. ყოველი სული ამისთვის კვლების, რომ აქ ერთის ტრაპეზის დასადები ადგილი იშონოს, და თქვენ სულ იერუსალიმი დაკარგეთ. ეს წმიდა ადგილი სრულად ქართველის ყოფილა, და ეხლა ღამის რომ სულა გამოვრდეთ. წმიდას საფლავზედ ფრანგნი ჟამს სწირავს. ერთის სიტყვით მისცა ხვანთქარმა და ასრე უბრძანა: „რაც გურჯის ბატონების ზიარეთი და სალოცავი იყოსო, არა კადროთ რამეო“. ხმა დიდი არის მაგ ბატონების და ხათრიც, მაგრამ ერთი ელჩი რომ გამოგზავნოთ სტამბოლს რა იქნება? დიდი სირცხვილი არ არის ეს, რომ პატიოსანი დიდი წმიდა იაკობის მონასტერი სომეხებმა იშონეს: ხვანთქარი მოატყუეს და ახლა სომეხს აქუს“.

როგორც მართა მონოზანის წერილიდან ჩანს, ამ დროს ქართველებს ბეთლემის ტაძარში ჯერ კიდევ ჰქონდათ თავიანთი საკურთხეველი. „ჩვენი სამწირველ ისრევ მორთული არის, თუ არ მოხვალთ, დააქცევენ“ – აფრთხილებს მართა იმათ ვისაც, მისი აზრით, ჯერ კიდევ ხელეწიფებათ ზოგიერთი რამის გადარჩენა წმ. მიწაზე.

მართას წერილში მოყვანილი ეს ცნობა მნიშვნელოვანია, რადგან ჩანს, რომ XVII ს. 40-იანი წლების დასაწყისში

ბეთლემის ტაძარში ჯერ კიდევ ფლობდნენ თავიანთ საკურთხეველს. ამის აღნიშვნა საჭიროა იმდენად, რამდენადაც, იმავე საუკუნის 30-იან წლებში, ბეთლემის ტაძარში უპირატესობის მოსაპოვებლად ერთმანეთს ექიშპებოდნენ კათოლიკები და მართლმადიდებლები და ისინი, სხვათა შორის, ქართველების საკუთრების დაპატრონებასაც ცდილობდნენ და ორივე მხარე, ამ დავის დროს, ქართველი ბერების იგნორირებას ახდენდა¹.

ამის შემდეგ, მართა მონაზონი წერილში აყალიბებს მოქმედების გეგმას და კათალიკოს გრიგოლს სთავაზობს. მისი აზრით, ჯერ კიდევ შეიძლება ქართული სიწმინდეების გადარჩენა წმ. მიწაზე. თუ საქართველოდან თუნდაც ერთ ელჩს გაგზავნიან სულთანთან, მაშინ ის ქართველებს უკან დაუბრუნებს ყველაფერს რაც მათ ეკუთვნით. მართა აფრთხილებს კათალიკოსს, რომ ფრანგებმა თავიანთი კუთვნილი გოლგოთის ნაწილი უკვე დაიკავეს და მალე ქართველების წილსაც დაეპატრონებიან. ასეთი ხვედრი ემუქრება გეთსიმანიასაც, თუ არ მოეშველებითო: „ერთი ელჩი გამოგზავნეთ ხვანთქართან, ისრევ მოგცემსთ. უსაცილოთ გოლგოთასაც და გესამანიას დაიჭირავს ფრანგი, თუ არ მოეშველებით. ამათი კერძო გოლგოთა დაიჭირა, ჩვენი ჯერ კარგათ არის“. მას მნიშვნელოვან ნაკლად მიაჩნია. რომ წმ. მიწაზე არ არის ჯვრის მონასტრის წინამძღვარი – ჯვარისმამა. მართას აუცილებლად მიაჩნია საქართველოდან ჯვარისმამის გაგზავნა. მნიშვნელობა არა აქვს ის ერისკაცი თუ სასულიერო იქნება, მთავარია ისეთი იყოს, რომ წამხდარ საქმეს უშველოს. მართა იქვე მიუთითებს, რომ გაგზავნილმა პიროვნებამ სტამბოლზე გაიაროს, საპატრიარქოში მივიდეს და სულთნის ვეზირიც ნახოს. მაგრამ მდგომარეობის გამოსასწორებლად ესეც არ კმარა, აუცილებელია საქართველოს პოლიტიკური

¹ იხ. მამისთვალისმიელი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, 34-36.

გაერთიანება. „ერთი თავი ჯვარის მამა გაიჩინეთ, – წერს მართა. – რომ წამოვიდეს, ან ერის კაცი, ან ბერი გამოაშურეთ ამ ქვეყანას, თვარამ წახდა საქმე, უსათუოდ შავი ზღვით გამოავზანეთ კაცი და საპატრიარქოშიდ სტანბოლს მოვიდეს, და იქიღამა ვეზირი ნახოს, თუ ასრე არა იქთ, ეს მონასტრები და იერუსოლიმი დაგეკარგვიან“.

ნიშანდობლივია, რომ 1643 წელს მართას ამ თხოვნის შემდეგ იერუსალიმში ჯვარისმამად გაიგზავნა, რაც უნდა მომზადარიყო მართა მონაზონის თხოვნის შედეგად. არჩევანი ნიკიფორე ჩოლოყაშვილზე შეჩერდა, როგორც დიდი გამოცდილების საეკლესიო და პოლიტიკური მოღვაწეზე. ნიკიფორე ყველაზე კარგად იცნობდა იერუსალიმს (ის 1614-1626 წლებში, თეიმურეაზ I-ის მიერ დასავლეთ ევროპაში ელჩად გაგზავნამდე¹, იერუსალიმში იმყოფებოდა) ერკვეოდა იქაურ ამბებში და მრავალი მხარდამჭერი ჰყავდა, როგორც იერუსალიმელ ქართველებში, ისე ორთოდოქსალურ საპატრიარქოში. იმასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ მან პირველად 13 წელი გაატარა ამ ქალაქში და მეორედ გამგზავრებამდე არასოდეს გაუწყვეტია მასთან კავშირი.

მართა იერუსალიმში არსებულ ვითარებაზე დაკვირვებით, კათალიკოსს ურჩევს: „ნუ იქთ, სხვას ნუ უყურებთ, თავისის ფეხით იარეთ და, ვინც ბატონები იყოს ან გურიას, ან ოდიშს, ან იმერეთს და ქართლით, პირობა დასდევით და ამგვარად კრება და ვეზირობა ქენით“.

¹ ნიკიფორე ირბახის ევროპაში მოგზაურობის შესახებ იხ. აკოფაშვილი გ., ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი – ნიკიფორე ირბახი, თბ., 1977; ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, II, თბილისი, 1985, 141-244; Жордания Г., Гамезардашвили З., Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, Тб., 1994, 401-418; Ватейшвили Д. Л., Грузия и европейские страны. Т. I. Грузия и Западная Европа XIII-XVII века, кн. I, 2003, 245-378; მამისთვალღიშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, თბილისი, 2011, 197-312.

მართალია, მართას წერილის ადრესატი კათალიკოსი გრიგოლი არის, მაგრამ იგი, სინამდვილეში, მთელ საქართველოს მიმართავს და აქტიური მოქმედებისაკენ მოუწოდებს. თუ გაბეღულად არ იმოქმედებთ და „თუ იერუსალიმი დაგეკარგვიან, რასლა სჯული და ან რასლა პირჯვრის წერა გექნებათ“.

ჩანს, მაშინდელი ქართული საზოგადოებრიობა გარკვეულ იმედს მართლმადიდებელ რუსეთზე ამყარებდა და მისი დახმარებით ფიქრობდა წმინდა ადგილების განთავისუფლებას. მართას კი მიაჩნია, რომ მიზნის მიღწევა მხოლოდ ოსმალეთზე ორიენტაციით შეიძლება, რადგან რეალური ძალა პალესტინაში მხოლოდ მას გააჩნია. ამიტომაც მართა წერილს ამთავრებს იმ განწყობილებით, რომ იერუსალიმის წმინდა ადგილების დაკარგვა ქართველობის დაღუპვაცაა: „ეს უნდა დაუწეროთ ხვანთქრის წიგნშიდ – ევეღრება მართა კათალიკოსს, – რომ ამბავი მოვიდა, იერუსალიმი გაგიცემიათქო, ჩვენი ბერი გავგზავნეთქო და სალოცავი რაც ქართველების არის, ყველა გაგიცემიათქო. ან დაგვათათრე, ან დაგვზოცე, ან სჯულსა და სალოცავს ნუ წავგვართმევთქო“¹.

მართა მონაზონის წერილი წინასწარმეტყველურია. მართლაც ისე დასრულდა იერუსალიმში ქართული დიასპორისა და მონასტრების ისტორია, როგორც ის არსებული ვითარების ანალიზის საფუძველზე აფრთხილებდა ქართულ საერო და საეკლესიო ხელისუფლებას. XVII საუკუნის დასასრულს წმ. ქალაქში დასრულდა ქართველთა მრავალსაუკუნოვანი რელიგიური და კულტურული ცხოვრება.

¹ საქართველოს სიძველენი, I, 39-42

Eldar Mamistvalishvili
Gori State Teaching University, Full Professor
**NUN MARTHA’S LETTER ON THE STATE OF THE
GEORGIAN MONASTERIES IN JERUSALEM
RESUME**

In 1893, in the first volume of “The Antiquities of Georgia”, Ekvtime Takaishvili published a letter by nun Martha. The letter is interesting in many ways but this time I consider it to be one of the most important written sources containing considerable information with respect to the condition of the Georgian orthodox churches and monasteries in Jerusalem in the first half of the 17th century.

Nun Martha described the poor condition of the Georgian churches and monasteries. Based on the analysis of the existing situation, she warned both secular and religious authorities. The letter by nun Martha is actually prophetic; by the end of the 17th century, the religious and cultural life of Georgians in the Holy City was over.

ზურაბ პაპასქერი

*ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სრული პროფესორი*

საქართველო-ბიზანტია, საქართველო-რუსეთი. ერთი ისტორიული პარალელის გააზრებისათვის

საქართველო, თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობიდან გამომდინარე, ისტორიულად ყოველთვის სხვადასხვა იმპერიების სამიზნე იყო. ფაქტობრივად, არ არსებობს მსოფლიო ისტორიაში მეტ-ნაკლებად ამბიციური ზესახელმწიფო, რომლის სამხედრო-პოლიტიკურ გეგმებში არ მოქცეულიყო კავკასიის რეგიონი და, უპირველეს ყოვლისა – საქართველო. ჯერ კიდევ ქართული სახელმწიფოებრიობის გარიჟრაჟზე (ძვ. წ. II-I ათასწლეულების მიჯნა) უძველესი გაერთიანებები (დაიანეი-დიანოხი, კოლხა-კოლხეთი) მოყვნენ ასურეთისა და ურარტუს იმპერიული ინტერესების არეალში. მოგვიანებით, რეგიონში გაბატონებულ ძალად იქცა აქემენიდური ირანი, რომლის გავლენის სფეროში მოექცა როგორც აღმოსავლეთი, ისე დასავლეთ საქართველო. ალექსანდრე მაკედონელის „აღმოსავლეთზე შეტევისა“ (ერთგვარი ბერძნული „Drang nach Osten“)¹ და აქემენიდური ირანის განადგურების შემდეგ დიდი ხნის მანძილზე ქართული პოლიტიკური სამყარო თავდაპირველად ელინისტური სისტემის ნაწილი გახდა, ხოლო ძვ. წ. I საუკუნიდან უკვე რომის რესპუბლიკის გავლენის ქვეშ

¹ გერმანულ გამოთქმას „Drang nach Osten“-ს ქართულად თარგმნიან, როგორც „აღმოსავლეთით ზეწოლას“.

(http://www.wikipeetia.org/Dreng_nach_Ostenn), რაც, ჩვენი აზრით, მთლად ადეკვატური არ არის და შინაარსობრივად უფრო შესატყვისად მიგვაჩნია „შეტევა აღმოსავლეთზე“, ან „სვლა აღმოსავლეთისაკენ“.

აღმოჩნდა. ახ. წ. III-VII საუკუნეებში საქართველო-კავკასია რომის (მოგვიანებით ბიზანტიის) იმპერიისა და სასანიდური ირანის პერმანენტული დაპირისპირების ობიექტი გახდა. შემდეგ იყო არაბთა სახალიფო, სელჩუკები, მონგოლები, ოსმალეთი, სეფევიდური ირანი და ბოლოს - რუსეთის იმპერია.

ქართული პოლიტიკური ერთეულები, ერთიანი ქართული სახელმწიფო უკვე 3 ათას წელზე მეტია ჩაბმულია ამ უთანასწორო ბრძოლაში მსოფლიო იმპერიებთან და მეტ-ნაკლები წარმატებით ახერხებს ეროვნული სახელმწიფოებრიობისა და სუვერენიტეტის შენარჩუნებას. მთელი ამ ხნის მანძილზე საქართველო არაერთხელ მდგარა უძძიმესი განსაცდელის წინაშე. იყო პერიოდები, როდესაც არ არსებობდა ეროვნული სახელმწიფოებრიობა და ქვეყანა უშუალო იმპერიული მმართველობის ქვეშ იყო მოქცეული. XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე ქართული სახელმწიფოებრიობა მორიგი დიდი განსაცდელი წინაშე დადგა. მის სუვერენიტეტსა და ტერიტორიულ მთლიანობას საფრთხეს უქმნის რუსეთის იმპერია, რომელიც ორ საუკუნეზე მეტია, ჯიუტად არ ეხსნება თავის დიდმპყრობელურ იდეას და ვერაფრით ეგუება საქართველოს სწრაფვას დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისკენ. XX ს. მიწურულისა და XXI ს. დამდეგის მოვლენები - „ერთმორწმუნე“ რუსეთის „ჯვაროსნული ლაშქრობა“ საქართველოს წინააღმდეგ ბევრ ანალოგიას პოულობს I და II ათასწლეულების მიჯნაზე განვითარებულ პოლიტიკურ პროცესებთან, როდესაც ახლად წარმოქმნილ ერთიან ქართულ სახელმწიფოს დაუპირისპირდა ასევე „ერთმორწმუნე“ ბიზანტიის იმპერია.

I ანალოგია:

X ს. უკანასკნელ მეოთხედსა და XI ს. დამდეგს საქართველოში განვითარდა მოვლენები, რომელთა შედეგად, პირველად ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში, რეალურად გახდა შესაძლებელი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნა. ამ სახელმწიფოს მესა-

ძირკვლე იყო დავით III დიდი კურაპალატი, რომელმაც შეამზადა სათანადო სამხედრო-პოლიტიკური ფონი და, რაც მთავარია, დაბლომატიურადაც უზრუნველყო თავისი შვილობილის – ბაგრატ ბაგრატიონის ჯერ 975 წელს ქართლის მმართველად დაყენება, ხოლო 978 წელს კი „აფხაზთა“ (დასავლეთ საქართველოს) მეფედ გამოცხადება. სწორედ ბაგრატ უფლისწულის ქუთაისის ტახტზე აღზევებით დაიწყო მის ირგვლივ დანარჩენი ქართული რეგიონების გაერთიანების პროცესი, რომელიც XI ს. დამდეგს ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნით დაგვირგვინდა.¹

ბიზანტიის იმპერიას ძალზე გაუჭირდა უშუალოდ მის ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთ საზღვრებთან კონსტანტინოპოლის კონტროლიდან გამოსული ძლიერი ქართული სახელმწიფოს არსებობასთან შეგუება, რომელიც პერსპექტივაში უთუოდ გაუწევდა მეტოქეობას „მეორე რომს“ და, შესაძლოა, წინ აღუდგებოდა ბიზანტიის აგრესიულ გეგმებს აღმოსავლეთში. ამდენად, იმპერიის ხელისუფლება, „რომელიც ამიერკავკასიაზე ბატონობის ძველ რომაულ ტრადიციას არ ეხსნებოდა“² და რომელსაც ქართული პოლიტიკური სამყარო არც მეტი, არც ნაკლები, ბიზანტიური „ოიქუმენის“, ანუ ბიზანტიური „თანამეგობრობის“ ნაწილად მიანხნდა,³ ბუნებრივია, ვერ დარჩებოდა გულგრილი X ს. 70-იან

¹ ამის შესახებ დაწვრილ. იხ.: პაპასქირი ზ., ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის ზოგიერთი საკითხი. თბ., 1990, გვ. 14-62.

² ბერძენიშვილი ნ., კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის გამოვლინება საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობაში. – *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, ტ. II. თბ., 1965, გვ. 24.

³ ამის შესახებ დაწვრილ. იხ.: პაპასქირი ზ., ქართული პოლიტიკური სამყარო „ბიზანტიურ თანამეგობრობაში“ (X საუკუნის I ნახევარი). – *ისტორიანი. სამეცნიერო კრებული, მიძღვნილი როინ მეტრეველის დაბადების 70 წლისთავისადმი*. გამომც. *არტანუჯი*. თბ., 2009, გვ. 158-180; Папаскири З., Т. н. «Византийское Содружество Наций» и международное положение

წლებში საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური ცვლილებების მიმართ, მაგრამ პირველ ეტაპზე (XI ს. 70-80-იან წლებში), როგორც ჩანს, გართულებული საშინაო თუ საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის გამო, იმპერიის ხელისუფლებას არ შეეძლო, რაიმე ზეგავლენა მოეხდინა გაერთიანების გზაზე მდგარ ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებზე.¹ პირიქით, როგორც ცნობილია, ამ პერიოდში იმპერიის ხელისუფლება, რომელიც ვერაფრით ახერხებდა ამბიციური სარდლის, ბარდა სკლიაროსის უზურპატორული ზრახვების აღაგმვას (ბარდა სკლიაროსის აჯანყება გრძელდებოდა თითქმის 4 წლის განმავლობაში – 976-979 წწ.), იქით საჭიროებდა დახმარებას, რომელიც აღმოუჩინა კიდეც მაკედონ-

грузинских политических образований в I половине X столетия. – *Кавказ и глобализация*. Журнал социально-политических и экономических наук. Институт стратегических исследований Кавказа (Баку, Азербайджан). CA&CC Press, Швеция. 2011. Т. 5. Вып. 3-4, сс. 147-168; Papaskiri Z., The Byzantine Commonwealth and the International Status of the Georgian Political Units in the First Half of the 10th Century. – *The Caucasus & Globalization*. Journal of Social, Political and Economic Studies. Institute of studies of the Caucasus (Baku, Azerbaijan). CA&CC Press®. Sveden. 2011. Vol. 5. Issue 3-4, сс. 126-144.

¹ ამასთან დაკავშირებით სრულიად მიუღებელია აკად. გ. მელიქიშვილის მოსაზრება, რომლის მიხედვით, ბიზანტიის ხელისუფლება თურმე მთლიანად აკონტროლებდა X ს. 70-იან წლებში საქართველოში მიმდინარე გამაერთიანებელ მოძრაობას და დავით კურაპალატის მიერ 978 წელს ბაგრატ ბაგრატიონის „აფხაზთა“ სამეფო ტახტზე დასმა, რომლითაც ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ფორმირების პროცესი გადამწყვეტ სტადიაში შევიდა, საერთოდ სანქცირებული იყო ოფიციალური კონსტანტინოპოლის მიერ (იხ.: მელიქიშვილი გ., ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი. თბ., 1973, გვ. 12-17). ამ თვალსაზრისის კრიტიკა იხ.: პაპასქირი ზ., ერთიანი ქართული..., გვ. 26-38.

ნელთა დინასტიას იმიერტაოს ძლევამოსილმა მმართველმა დავით III დიდმა კურაპალტმა.¹

საქართველოს „საქმეებისთვის“ იმპერიამ მხოლოდ 1001 წელს მოიცალა, როდესაც დავით კურაპალატის გარდაცვალებისთანავე ბასილი კეისარი დიდი ლაშქრით გამოცხადდა ტაოში და 986-989 წლებში ბიზანტიის იმპერატორის წინააღმდეგ მიმართულ აჯანყებაში მონაწილეობის გამო იმიერტაოს ხელმწიფისათვის თავსმოხვეული „ანდერძის“ საფუძველზე, როგორც გარდაცვლილი კურაპალატის „კანონიერმა“ მემკვიდრემ, „ჩაიბარა“ ამ უკანასკნელის მთელი მემკვიდრეობა. იმიერტაოს დაკარგვა დიდი დანაკლისი იყო გაერთიანების გზაზე შემდგარი ქართული სახელმწიფოსათვის, თუმცა „აფხაზთა“ მეფის, ბაგრატ III-ისა და მისი მამის „მეფეთ-მეფე“ გურგენის ტანდემმა ამ ეტაპზე წინააღმდეგობის გაწევა ვერ გაბედა და მრისხანე იმპერატორს სრული ლოიალობა გამოუცხადა. თავის მხრივ, ბასილი II-მაც არ ჩათვალა მიზანშეწონილად ურთიერთობების გამწვავება მამაშვილთან, მიღებულით დაკმაყოფილდა და ოფიციალურად ცნო ახალი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი წესრიგი საქართველოში. იმპერატორმა ბაგრატ „აფხაზთა“ მეფეს მიანიჭა კურაპალატის ტიტული. ამით ბიზანტიის იმპერატორმა ოფიციალურად

¹ დაწვრილ. იხ.: კახაძე მ., ქართველები ბიზანტიის პოლიტიკურსა და კულტურულ ცხოვრებაში. თბ., 1954, გვ. 38-41; ვიორგი კედრენე. ქრონოგრაფია. – *გეორგია*. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, ტ. V. თბ., 1963, გვ. 32-45; Ломоури Н. Ю., К истории восстания Варды Склира. – *თსუ შრომები*, ტ. 67. თბ., 1957, გვ. 29-31; კოპალიანი ვ., საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში. თბ., 1969, გვ. 36-39; ბადრიძე შ., საქართველოს ურთიერთობები ბიზანტიასთან და დასავლეთ ევროპასთან. თბ., 1984, გვ. 19-45; პაპასქირი ზ., ერთიანი ქართული..., გვ. 26-31.

აღიარა ბაგრატ III-ის პრიორიტეტი ქართულ პოლიტიკურ სამყაროში.

ისტორიოგრაფიაში სავსებით სამართლიანად არის შენიშნული, რომ ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა საგვარეულოს წარმომადგენლებისათვის ბიზანტიის საიმპერატორო კარის საკარისკაცო ტიტულების (კურაპალატის, მაგისტროსის თუ ანტიპათოსის) მინიჭება, პირველ რიგში, მიმართული იყო ამ ორი ქვეყნის პოლიტიკური ურთიერთობის განმტკიცებისაკენ, ხოლო შემდეგ იმპერიის მხრივ ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონებზე ფორმალური სიუზერენობის შენარჩუნების მიზნებს ემსახურებოდა.¹ თუმცა არც იმის უარყოფა შეიძლება, რომ კურაპალატის ტიტულს გარკვეული პოლიტიკური დივიდენდები ტიტულის მიმღები ქართველი ლიდერებისათვისაც მოჰქონდა, რადგან, გარდა იმისა, რომ კურაპალატის მინიჭება საიმპერატორო კარის მხრიდან, ზოგადად, ერთგვარი მოფერების ფორმაც იყო,² ის მნიშვნელოვანწილად მალლა სწევდა ამ ტიტულის მატარებლის პოლიტიკურ რეიტინგს და ამყარებდა ამ ტიტულის მფლობელის მემკვიდრეობით უფლებებს ტაო-კლარჯეთში.³ კურაპალატის ტიტული ერთგვარი „იარლიყი“ იყო „ქართველთა“ სამეფოში პოლიტიკური პირველობის მოპოვებისათვის.

¹ კოპალიანი ვ., საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა..., გვ. 14.

² *Obolensky D., The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy. – XII Congres Internationale D'Etudes Byzantines.* Ochride, 1961, Rapports II, გვ. 58; Лордкипанидзе М. Д., Возникновение новых феодальных государств. – *Очерки истории Грузии*, т. II. Тб., 1988, გვ. 323.

³ ლორთქიფანიძე მ., საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება X ს. 80-იანი წლებიდან XI ს. 80-იან წლებამდე. – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. III. თბ., 1979, გვ. 173.

1001 წლის შეთანხმება იმ ეტაპზე არც ქართული მხარისთვის იყო მთლად მიუღებელი. მართალია, კურაპალატის ტიტულის მიღებით ბაგრატ III ფორმალურად აღიარებდა იმპერიის უზენაესობას, რაც რამდენადმე ლახავდა აღზევების გზაზე შემდგარი ქართული სახელმწიფოს სუვერენიტეტს, მაგრამ ერთიანი საქართველოსათვის ბრძოლის ამ ეტაპზე ამგვარი დიპლომატიური მანევრი ჯერ კიდევ აუცილებელი იყო, რათა ბიზანტიის იმპერიას ხელი არ შეეშალა ქვეყნის შიგნით მიმდინარე გამაერთიანებელი პროცესებისათვის. მართლაც, 1001 წელს ბასილი კეისართან მიღწეულმა შეთანხმებამ უზრუნველყო კონსტანტინოპოლის ნეიტრალიტეტი და საშუალება მისცა ბაგრატ III-ს, დაეგვირგვინებინა თავისი დიდი მამობილის – დავით III კურაპალატის მიერ გაკვალული საქართველოს გაერთიანების საქმე.

აღნიშნულ მოვლენებს ბევრი რამ აქვს საერთო XX-XXI ს.ს. მიჯნის საქართველო-რუსეთის კონფრონტაციასთან. 1992-1993 წლებში რუსეთი, ისევე როგორც ბიზანტია XI ს. დამდეგს, ღიად არ გამოსულა ქართული სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ, კრემლმა ოფიციალურად ცნო საქართველოს სახელმწიფოს სუვერენიტეტი 1991 წლის საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვრებში, ანუ აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ჩათვლით, მაგრამ რეალურად ყველაფერი გააკეთა ამ სეპარატისტული რეგიონების დანარჩენი საქართველოსაგან მოსაწყვეტად და მათზე მოსკოვის სრული კონტროლის („მშვიდობისმყოფელის“ სტატუსით) დასამყარებლად. ამ ეტაპზე უფრო შორს რუსეთის ხელისუფლება არ წასულა. ის დაკმაყოფილდა საქართველოს გაწვერიანებით დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში, რაც უთუოდ ნიშნავდა ურჩი საქართველოს დაბრუნებას რუსულ ორბიტაზე. როგორც ვნახეთ, პრაქტიკულად იგივე მოიძოქმედა ბიზანტიამ, რომელმაც 1001 წელს ასევე აღიარა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სუვერენიტეტი (მართალია, ფორმალურად შეზღუდული, ვინაიდან კურაპალატის ტიტულის მინიჭებით ერ-

თიანი საქართველოს მეფემ ოფიციალურად სცნო იმპერიის სი-
უზერენიტეტი – ეს თავისი არსით დაახლოებით იგივეა, რაც სა-
ქართველოს დსთ-ში შესვლა), ოღონდ იმიერტაოს ძირძველი
ქართული რეგიონის გამოკლებით. თუმცა განსხვავება ამ ორ
ფაქტს შორის მაინც იყო. თუ ბიზანტიის ხელისუფლება, რო-
გორც უკვე აღინიშნა, „ლეგიტიმურად“ (დავით კურაპალატის
„ანდერძის“ საფუძველზე) ისაკუთრებდა მეზობელი სახელმწი-
ფოს ტერიტორიას, რუსეთის ხელისუფლება ამ ეტაპზე ოფიცია-
ლურად აღიარებდა საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორი-
ულ მთლიანობას და ცნობდა თბილისის იურისდიქციას სეპარა-
ტისტულ რეგიონებზე.

ახლოვია II

XI ს. დამდეგს გაერთიანებული საქართველოს პირველი მე-
ფის წარმატებულმა სამხედრო-პოლიტიკურმა აქციებმა (კახეთ-
ჰერეთის შემომტკიცება, ძლევაძოსილი ლაშქრობა განძაში და
სხვ.) ერთიორად ამაღლა ახალი ქართული სახელმწიფოსა და
მისი ლიდერის საერთაშორისო ავტორიტეტი და ის რეგიონის
ყველაზე ძლიერ ხელისუფლად, ხოლო მისი სამეფო ყველაზე
ძლევაძოსილ სახელმწიფოდ აქცია.¹ ყოველივე ამან კი შექმნა
საკმაოდ მყარი საფუძველი ბიზანტიასთან არსებული ურთიერ-
ობის გადასინჯვისათვის. გაერთიანებული (ძირითადად) ქარ-
თული სახელმწიფოსათვის, რომელიც მტკიცედ დაადგა პოლი-
ტიკური აღმავლობის გზას და თვითონ აპირებდა ჰეგემონობას
რეგიონში, სულაც არ იყო მისაღები სხვა სახელმწიფოს ვასალის
(თუნდაც ფორმალური) როლში დარჩენა. უკვე დადგა დრო, ბი-
ზანტიას „ეგრძნო საქართველოს სიძლიერე, ერთხელ და სამუდა-

¹ Tumanoff C., *The Background to Manzikert. – The Proceedings of the XIII-th International Congress of Byzantine Studies.* Oxford, 1967, გვ. 425; აბდლაძე ა., „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველო-სომხეთის ურთიერთობა. თბ., 1982, გვ. 75.

მოდ ელიარებინა მისი სუვერენობა და თანასწორობა“.¹ ამისათვის კი, პირველ რიგში, საჭირო იყო იმპერიასთან 1001 წელს დადებული ხელშეკრულების რევიზია, რაც გულისხმობდა ბრძოლის დაწყებას დავით კურაპალატის მემკვიდრეობის დაბრუნებისა და კონსტანტინოპოლის პროტექტორატიდან ქვეყნის გამოყვანისათვის. სწორედ ამ ამოცანის გადაჭრა იტვირთა ბაგრატ III-ის მემკვიდრემ, გიორგი I-მა.

ბიზანტიასთან სამხედრო-პოლიტიკური კონფრონტაცია, ბუნებრივია, მოითხოვდა საერთაშორისო ვითარების ზუსტ ანალიზს და სათანადო დიპლომატიურ სამზადისს. გიორგი I-მა სწორად განსაზღვრა გადამწყვეტ შეტევაზე გადასვლის დრო (1014-1018 წლები, როდესაც ბასილი II-ის მთელი ყურადღება გადართული იყო ბულგარეთის კამპანიაზე), შეიჭრა იმიერტაოში და დაიკავა იქაური ციხეები. მან მოიმხრო სომეხი მეფე-მთავრები და ჩართო ისინი თავისი საგარეო-პოლიტიკური გეგმების რეალიზაციაში. ამას საქართველოს მეფე, ძირითადად, დიპლომატიური არხებით ახერხებდა, თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში ის სამხედრო ძალის გამოყენებასაც არ ერიდებოდა. ასე მაგალითად: თუ ვასპურაკანის სომხური სამეფოს ანტიბიზანტიურ კოალიციაში ჩართვისათვის გიორგი I-ისათვის საკმარისი გამოდგა დინასტიური ქორწინება ვასპურაკანის მეფის, სენექერიმ არწრუნის ასულ მარიამთან, ანისის სამეფო ტახტზე პროქართული ორიენტაციის პრეტენდენტის ასაყვანად (1017 წელს, გაგიკ I-ის გარდაცვალების შემდეგ) საჭირო შეიქნა საქართველოს მეფის მხრიდან სომხეთის საშინაო საქმეებში სამხედრო ჩარევა.² გიორგი I უშუალო-

¹ მესხია შ., ძლევაი საკვირველი. – წგნ.: *მესხია შ., საისტორიო ძიებანი*, ტ. III. თბ., 1986, გვ. 22.

² არისტაკეს ლასტივერტეცი. ისტორია. ქართული თარგმანი გამოკვლევით, კომენტარებითა და საძიებლებით გამოსცა ცაგარეიშვილმა ე. თბ., 1974, გვ. 44-45; პაპასქირი ზ., ერთიანი ქართული..., გვ. 107-113.

ოდ იყო დაკავშირებული ბიზანტიის იმპერიაში მოქმედ ანტიისახელისუფლებო ოპოზიციასთანაც.¹ გიორგი მეფის დიპლომატიის მასშტაბები ყველაზე მკაფიოდ გამოვლინდა მის მიერ ეგვიპტის ფატიმიან ხალიფა ალ-ჰაქიმთან დამყარებულ დიპლომატიურ კონტაქტებში,² რომლის მიზანი ბიზანტიის იმპერიის წინააღმდეგ ფართო კოალიციის შექმნა იყო.³

მიუხედავად ამგვარი დიდი დიპლომატიური მზადებისა, გიორგი I-მა მაინც ვერ შეძლო დასახული მიზნის მიღწევა და ის ბიზანტიასთან ჭიდილში დამარცხდა, თუმცა, როგორც ჩანს, გიორგი I-ს არც ამის შემდეგ შეუწყვეტია ზრუნვა ბიზანტიის წინააღმდეგ ახალი სამხედრო კამპანიის მოსამზადებლად. გამოთქმულია ვარაუდი, რომ სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში მან ბიზანტიის წინააღმდეგ გამოსვლის ახალი გეგმა შეიმუშავა, რომელშიც ოვსეთის ძლიერი სამეფოს ჩართვა იყო გათვალისწინებული.

¹ **არისტაკეს ლასტივერტეცი.** ისტორია..., გვ. 50, 54; **გიორგი კვდრენე.** ქრონოგრაფია. – *გეორგიკა...*, ტ. V., გვ. 46-47; **პაპასქირი ზ.,** ერთიანი ქართული..., გვ. 118-119, 121.

² **სილაგაძე ბ.,** იაპია ანტიოქიელის ცნობები საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობის შესახებ X ს.-ის ბოლო მეოთხედსა და XI ს.-ის პირველ მეოთხედში. – *ქართული წყაროთმცოდნეობა*, ტ. V. თბ., 1986, გვ. 116; **ცქიტიშვილი ო.,** მასალები საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ისტორიისათვის გიორგი I-ის მეფობის პერიოდში. – *მაცნე*, #4. თბ., 1968, გვ. 121. იაპია ანტიოქიელის ცნობები უფრო სრულად მოცემულია გ. ბუაჩიძის პუბლიკაციაში. იხ.: **ბუაჩიძე გ.,** ერთი ეპიზოდი საქართველოსა და ბიზანტიის ურთიერთობიდან იაპია ანტიოქიელის „ისტორიაში“. – *ქართული დიპლომატია.* წელიწადი, ტ. 3. თბ., 1996, გვ. 96-116.

³ სწორედ ასეთი მასშტაბური დიპლომატიური აქციების გამოა მიჩნეული გიორგი I – აღმოსავლეთში ფართო ანტიბიზანტიური ფრონტის სულისჩამდგმელი და ორგანიზატორი – პირველ ქართველ მოღვაწედ, რომელიც შეეცადა საქართველოს ფართო საერთაშორისო ასპარეზზე გაეყვანას. იხ.: **ცქიტიშვილი ო.,** მასალები საქართველოს..., გვ. 125; **პაპასქირი ზ.,** ერთიანი ქართული..., გვ. 144.

ლი.¹ მაგრამ საქართველოს მეფის ეს მცდელობაც ჩაიშალა. მან ვერც თავი გაითავისუფლა ბიზანტიის დიქტატისაგან და ვერც იმიერტაო დაიბრუნა. ეს კი იყო საქართველოს სამეფო კარის ანტიბიზანტიური კურსის სრული კრაზი, რომელიც იურიდიულად გააფორმა კიდევ გიორგი I-ის ქვრივმა მარიამ დედოფალმა კონსტანტინოპოლში 1028/1029-1030 წლებში² დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულებით „ერთობისა და სიყვარულისათვის“.

ეს მოვლენებიც ძალზე წააგავს XX ს. მიწურულისა და XXI ს. დამდეგის საქართველო-რუსეთის ურთიერთობებში შექმნილ ვითარებას. მას შემდეგ, რაც დამოუკიდებელ ქართულ სახელმწიფოს ვერაფერი შეეძა მოუტანა მოსკოვის გეოპოლიტიკურ ფარვატერში ყოფნამ, საქართველოს სახელმწიფომ ორიენტაცია ერთნიშნად დასავლეთზე აიღო და პირველი შედეგი უკვე 1999 წელს მიიღო, როდესაც ეუთოს მე-6 სამიტზე სტამბოლში რუსეთი იძულებული შეიქნა დათანხმებულიყო საქართველოდან სამხედრო ბაზების გაყვანას, რაც, ძირითადად, აღასრულა კიდევ 2007 წლის მიწურულისათვის.³ ამავე დროს გააქტიურდა ქართული დიპლომატია საქართველოს ნატოში გაწევრიანების მიმართულებით, რაც რუსეთის ხელისუფლებისათვის კატეგორიულად მიუღებელი იყო. კრემლის ანტიქართული რიტორიკა განსაკუთრებით გამომწვევი გახდა 2008 წლის თებერვლიდან, როდესაც პრეზიდენტი ვ. პუტინი ღიად დაიმუქრა თავისი „домашние заготовки“-ებით იმ შემთხვევაში, თუ დასავლეთი კოსოვოს დამოუკიდებლობას ცნობდა. ამასთან, მან პირდაპირ ახ-

¹ პაპასქირი ზ., ერთიანი ქართული., გვ. 123-138.

² ამ ბოლო დროს ეს მოვლენა 1028/1029-1030 წლებით თარიღდება (ნაცვლად ადრინდელი 1030-1031 წლებისა). იხ.: ბუაჩიძე გ., ერთი ეპიზოდი საქართველოსა და ბიზანტიის., გვ. 104-116.

³ თუმცა, როგორც ცნობილია, მოსკოვმა ბოლომდე მაინც არ შეასრულა საერთაშორისო დონეზე ნაკისრი ვალდებულება და არ გაიყვანა სამხედრო ბაზა გუდაუთიდან.

სენა ამ კონტექსტში აფხაზეთი და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთი“.¹ სრულიად ცხადი იყო, რომ ამ დროიდან რუსეთის ხელისუფლება ყოველნაირად ეცდებოდა პროვოკაციების მოწყობას საქართველოს მიმართ და მოაწყო კიდევ 2008 წლის აგვისტოში, როდესაც ბ. ივანიშვილის სავსებით სწორი შეფასებით, განახორციელა „გაუგონარი აგრესია“² სუვერენული სახელმწიფოს მიმართ.³

რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომი თითქმის სრული ანალოგია 1021-1022 წლების საქართველო-ბიზანტიის ომისა. ისევე როგორც ბიზანტიამ არ იკმარა იმიერტაოს ტერიტორია და ქვეყნის სიღრმეშიც შემოვიდა, რუსული სამხედრო შენაერთებიც გასცდნენ ცხინვალს და, ფაქტობრივად, მთელი შიდა ქართლი დაიკავეს. უფრო მეტიც, მათ ჯარები დაძრეს აფხაზეთიდანაც და თითქმის მთელი სამეგრელოს ოკუპაცია მოახდინეს. 1021-1022 წლების ომის შედეგად ბასილი II-მ იმიერტაო საბოლოოდ შემოიმატკიცა და იქ ბიზანტიური ადმინისტრაციული ერთეული – „იბერიის თემი“ შექმნა.⁴ მართალია, 2008 წლის ომ

¹ *Путин: у России есть домашние заготовки в ответ на отделение Косово.* – *Новый Регион.* Российское информационное агентство. – <http://www.nr2.ru/about/403845.html>.

² ანთაძე მ., ქართველი მილიარდერი სააკაშვილს გამოწვევას უგზავნის. – <http://foreignpress.ge/?p=18486>.

³ ამასთან დაკავშირებით სავანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყოველგვარი სპეკულაციები იმის თაობაზე, რომ საომარი ოპერაციების ინიცირება თითქოს მოხდა ქართული მხარის მიერ და 2008 წლის ომის გამწაღებელია მ. სააკაშვილი და მისი მთავრობა, უკეთეს შემთხვევაში, არის პრობლემატიკური სრულიად არაკვალიფიციური მიდგომა, ხოლო უარეს შემთხვევაში – კრემლის დანაშაულებრივი ქმედებების „გათეთრების“ მცდელობა, რაც მთლიანად ვ. პუტინის აღვირახსნილ ანტიქართულ პროპაგანდისტულ კამპანიაზე ასხამს წყალს.

⁴ იბერიის თემის შექმნის თარიღთან დაკავშირებით ისტორიოგრაფიაში აზრთა სხვადასხვაობაა. ჩვენ ვიზიარებთ იმ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც ამ ადმინისტრაციული ერთეულის საბოლოო ჩამოყალიბება და იქ

„გამარჯვების“ შედეგად რუსეთმა მთლად იგივე ვერ მოახერხა და ამ ეტაპზე მხოლოდ აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ საქართველოს სახელმწიფოსაგან „ოფიციალურ“ ჩამოცილებას (ამ სეპარატისტული რეგიონების „დამოუკიდებელ“ სახელმწიფოებად აღიარების გზით) დასჯერდა, მაგრამ არის დიდი ალბათობა იმისა, რომ უახლოეს პერიოდში (სავარაუდოდ, ეს სოჭის ოლიმპიადის შემდეგ ფორსირებულად მოხდება) მოსკოვი შეეც-

ოფიციალურად კატეხანის დანიშვნა 1021-1022 წლების საქართველო-ბიზანტიის ომის შემდეგ უნდა მომხდარიყო (Adontz N., *Études arméno-byzantines*. Lisbonne, 1965, გვ. 170-172; Бартикян Р. М., О феме Иверия. – *Вестник общественных наук АН Армянской ССР*. # 12, 1974, გვ. 68-79; Юзбашян К. Н., Завещание Евстафия Воилы и вопросы фемной администрации «Иверии». – *Византийский временник*. Т. 36. Л.-М., 1974, გვ. 75; Степаненко В. П., К дискуссии о дате образовании фемы Иверия. – *Византийский временник*. № 44, 1983. გვ. 211-214). განსხვავებული თვალსაზრისი აქვს ვ. არუთუნიოვა-ფიდანანს, რომელიც თვლის, რომ „იბერიის“ თემი შეიქმნა 1001 წლის ახლო ხანებში – უშუალოდ დავით კურაპალატის გარდაცვალებისა და ბასილი II-ის მიერ იმპერტაოს დაკავების შემდეგ (Арутюнова-Фиданян В. А., Из истории северо-восточных пограничных областей Византийской империи в XI в. – *Историко-филологический журнал*. № 1, 1972, გვ. 91-101; Арутюнова-Фиданян В. А., Византийские правители фемы «Ивирия». – *Вестник общественных наук АН Армянской ССР*. № 2, 1973, გვ. 63-78; Арутюнова-Фиданян В. А., Еще раз о феме Ивирия. – *Кавказ и Византия*. Ереван, 1979, вып. 1, გვ. 36-55; Арутюнова-Фиданян В. А., Армяно-халкидониты на восточных границах Византийской империи (XI в.). Ереван, 1980, გვ. 100-104, 109-122.). ბოლო დროს, ფაქტობრივად, ამავე შეხედულებას ავითარებს ჯ. სამუშიაც (იხ: სამუშია ჯ., ბიზანტიის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის – „იბერიის თემის“ დაარსების თარიღისათვის. – *სამეცნიერო პარადიგმები*. კრებული, მიძღვნილი ნათელა ვაჩნაძის 70 წლისთავისადმი. თბ., 2009, გვ. 171-183).

დება, „რეფერენდუმის“ მეშვეობით მიიერთოს მიტაცებული ტერიტორიები.

შესაძლო ანალოგია.

ჩვენი მსჯელობების კუთხით ძალიან საინტერესოა ის მოვლენებიც, რომლებიც განვითარდა XI ს. 30-50-იან წლებში, როდესაც ბაგრატ IV თავგამოდებით იბრძოდა ბიზანტიის იმპერიის მიერ მიტაცებული იმპერატოს დაბრუნებისა და კონსტანტინოპოლის „მფარველობისაგან“ თავის დაღწევისათვის. მან დაარღვია თავისი დედის – მარიამ დედოფლის მიერ კონსტანტინოპოლში დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულება „ერთობისა და სიყვარულისათვის“ და კვლავ შეუტია ბიზანტიას. ეს იმიტომ მოხდა, რომ აღნიშნული შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც საქართველოს სამეფო ხელისუფლებამ ცნო ბიზანტიის იმპერიის უზენაესობა და დინასტიური ქორწინებით განამტკიცა „მშვიდობა და ერთობა“ იმპერიასთან, არც ერთი მხარისათვის არ იყო მისაღები. ბიზანტიის იმპერია, რომელიც ამკარად ექსპანსიონისტურ კურსს ადგა აღმოსავლეთის მიმართ და თანმიმდევრულად ახორციელებდა ამას მეზობელ სომხეთში, იძულებული გახდა (ეს უკვე მესამედ, 1001 და 1022 წლების შემდეგ), იურიდიულად ეცნო ბაგრატიონთა მესვეურობით შექმნილი გაერთიანებული ქართული სახელმწიფოს არსებობა და მასზე მხოლოდ თავისი პროტექტორატის დამყარებით დაკმაყოფილებულიყო. რაც შეეხება საქართველოს სამეფოს, კონსტანტინოპოლის შეთანხმებამ კიდევ ერთხელ დააფიქსირა ის ურთიერთობა საქართველო-ბიზანტიას შორის, რომლის წინააღმდეგ ასე ენერგიულად გამოდიოდა გიორგი I. ე.ი. „აფხაზთა“ და „ქართველთა“ მეფის საგარეო-პოლიტიკური საქმიანობა კვლავ ექცეოდა იმპერიის გარკვეული კონტროლის ქვეშ და, შესაბამისად, საქართველო საერთაშორისო არენაზე კვლავ რჩებოდა ბიზანტიის „ქვეყნად“.

ძნელია იმის დადგენა, თუ რამდენად რეალური იქნებოდა ბიზანტიელთა დიქტატი საქართველოს ხელისუფლებაზე. შესაძლებელია, კონსტანტინოპოლი დასჯერებოდა საქართველოს მეფის მიერ იმპერატორის უზენაესობის უბრალო აღიარებას და ტაოს მიწების საბოლოო დაპატრონებას, თუმცა ისიც არ არის გამოსარიცხი, რომ იმპერიის მმართველი წრეები ვარაუდობდნენ საქართველოს საშინაო საქმეებში უფრო აქტიურად ჩარევას და მომავალში მასაც იმავე ბედს უმზადებდნენ, რაც ეწიათ ანისის სამეფოსა და სხვა სომხურ პოლიტიკურ ერთეულებს, როგორც ამას ვარაუდობდა აკად. ნ. ბერძენიშვილი.¹ იმავე აზრისაა აკად. მ. ლორთქიფანიძეც, რომელიც ასევე თვლის, რომ ბიზანტიის ხელისუფლება ერთნაირ პოლიტიკას ადგა „სომხურ-ქართული ქვეყნების მიმართ და მათ იმპერიასთან შეერთებას ცდილობდა“.² მათგან განსხვავებით, ალ. აბდალაძეს გამართლებულად არ მიაჩნია „X-XI სს-ში საქართველოსა და სომხეთისადმი ბიზანტიის იმპერიის დამოკიდებულებათა ერთ სიბრტყეზე დაყენება“ და ასკვნის, რომ ბიზანტიას საქართველოს დაპყრობა პრაქტიკულად არ შეეძლო და ის მხოლოდ ტაო-კლარჯეთის ხელში ჩაგდებას ლაშობდა.³ ჩვენ უფრო ამ თვალსაზრისისკენ ვიხრებით და ასევე მიგვაჩნია, რომ ბიზანტიის საიმპერატორო კარს საქართველოს მიმართ არ უნდა ჰქონოდა შორს მიმავალი მიზნები და მისგან მხოლოდ თავისი უზენაესობის აღიარებას სჯერდებოდა.

ამას გვაფიქრებინებს ის, რომ, როდესაც იმპერიის თითქოს მესვეურებს საქართველოს ანექსიის შესაძლებლობა მიეცათ, მათ

¹ ბერძენიშვილი ნ., ქართული მიწების პოლიტიკური გაერთიანება. – *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, ტ. VI. თბ., 1973, გვ. 26-27; *საქართველოს ისტორია*. დამხმარე სახელმძღვანელო, ტ. I. თბ., 1958, გვ. 146-147.

² ლორთქიფანიძე მ., საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება X ს. 80-იანი წლებიდან., გვ. 191.

³ აბდალაძე ალ., ამიერკავკასიის პოლიტიკურ..., გვ. 265.

ეს არ განახორციელეს. მხედველობაში გვაქვს საიმპერატორო კარის მიერ ბაგრატ IV-ის შემორიგება XI ს. 50-იან წლებში. იმ ბაგრატიისა, რომელმაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დაარღვია „ერთობისა და სიყვარულის“ ხელშეკრულება და დაადგა მკვეთრად გამოხატულ ანტიბიზანტიურ კურსს, რომელსაც დროგამოშვებით, თითქმის 20 წლის განმავლობაში ატარებდა. ამ ხნის განმავლობაში საქართველოს მეფემ არაერთი პრობლემა შეუქმნა იმპერიას აღმოსავლეთში. მათ შორის უთუოდ ყველაზე გამომწვევი იყო ბაგრატ IV-ის აქტიური ჩარევა ე.წ. „სომხეთის საკითხის“ გადაჭრაში 1045 წელს, როდესაც ის გამოეხმაურა ანისის თავკაცთა დიპლომატიურ ინიციატივას და მოინდომა ბიზანტიის გამოძევება ანისის ქვეყნიდან.¹ მაშინ იმპერიის ხელისუფლებამ თავისი კონტრაგენტის – ლიპარიტ ბაღვაშის მეშვეობით მოახერხა ბაგრატ IV-ის ამ ჩანაფიქრის ჩაფუშვა.² მიუხედავად ამგვარი რუდუნებისა, ბაგრატ IV-მ მაინც ვერ მიაღწია მიზანს და ის XI ს. 50-იანი წლების დამდეგს იძულებული შეიქნა ხლებოდა ბიზანტიის იმპერატორს კონსტანტინოპოლში, სადაც „საპატიო ტყვეობაში“ სამი წელი გაატარა. და აი, აქ მოხდა ის, რაც ოცწლიანი სამხედრო დაპირისპირების შედეგად ვერ მოახერხა საქართველოს მეფემ. მან ბიზანტიის იმპერატორთან „უმალღეს დონეზე“ შეხვედრისას შეძლო დაერწმუნებინა იმპერიის ხელისუფლება საქართველოს მეფესთან კონფორმაციის შემდგომი გაგრძელების სრულ უპერსპექტივობაში. ამ დროიდან პრინციპულად შეიცვალა საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობის ხასიათი

¹ ბიზანტიის ინტერესების შესახებ ანისის სამეფოსადმი დაწვრ. იხ.: Юзбашян К. Н., Грузинские послы в Ани 1045 г. – *ბიზანტინოლოგიური ეტიუდები*. თბ., 1978; Юзбашян К. Н., Скилица о захвате Анийского царства в 1045 г. – *Византийский временник*, т. 41. М., 1980, გვ. 76-91

² პაპასქირი ზ., ერთიანი ქართული., გვ. 160-176; ამის შესახებ იხ. აგრეთვე: აბდლაძე ა., ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეულთა., გვ. 23-25

და მათ შორის ფაქტობრივად თანასწორუფლებიანი სამოკავშირეო ურთიერთობა დამყარდა.¹

სწორედ ბიზანტიის იმპერატორის ეს გადაწყვეტილება იწვევს გაკვირვებას. აზრი იმის შესახებ, რომ ბაგრატ IV-ის შემორიგება განაპირობა ბიზანტიის ხელისუფალთა სურვილმა – საქართველოს მეფის სახით ჰყოლოდა ძლიერი (ვიდრე ლიპარიტი იყო) მოკავშირე სელჩუკთა წინააღმდეგ, დამაჯერებელი არ არის. გასათვალისწინებელია, რომ ლიპარიტი, ბაგრატ IV-ის ბიზანტიაში წასვლის შემდეგ, ფაქტობრივად, მთელი საქართველოს ბატონ-პატრონი შეიქნა. როგორც „*მატიანე ქართლისადს*” ქრონიკიდან ჩანს, მან „*ითხოვა... ძე ბაგრატისი გიორგი, მეფედ, რათა მისცეს იგი დედამან მისმან და დიდებულთა მის ქუეყანისათა. მოიყვანეს საყდარსა რუისისა და აკურთხეს მეფედ და მოიყვანეს მზრდელად მისა ლიპარიტ და პატრონად დად ბაგრატისი გუარანდუხტ დედოფალი...*“² ე. ი. ბაგრატის მიერ „ქუთათისს მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა“ დატოვებული გიორგი უფლისწული ლიპარიტმა ამჯერად აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოიყვანა და რუისს მეფედ აკურთხა, თვითონ კი გუარანდუხტ დედოფალთან ერთად მას რეგენტად დაუდგა. ამით ლიპარიტმა მიაღწია დასახულ მიზანს – ქვეყნიდან გააძევა მისთვის არასასურველი მეფე – ბაგრატ IV და სახელმწიფოს სათავეში მისი ნება-სურვილის აღმსრულებელი მცირეწლოვანი გიორგი II დააყენა. ამით აღსრულდა ბიზანტიის საიმპერატორო კარის დიდი ხნის ოცნებაც – კონსტანტინოპოლში საპატიო ტყვეობაში მყოფი

¹ პაპასქირი ზ., ერთიანი ქართული., გვ. 205-210; Папаскири З. В., От Давида до Давида. Из истории международных отношений. 70-е годы X – 80-е годы XI вв. Тб., 2001, გვ. 81-84.

² *მატიანე ქართლისა*. – *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I. თბ., 1955, გვ. 304.

ურჩი ბაგრატ IV-ის ნაცვლად, საქართველოში იმპერიისათვის სრულიად მისაღები პოლიტიკური რეჟიმი დამყარდა, რომლის სათავეში, ფაქტობრივად, ბიზანტიის უერთგულესი ვასალი ლიპარიტ ბაღვაში დადგა.

ყოველივე ამის შემდეგ გაუგებარი ხდება ბიზანტიის მმართველი წრეების ზრუნვა ბაგრატ IV-ის ხელისუფლების აღდგენისთვის საქართველოში. სრულიად ცხადია, რომ კონსტანტინოპოლში მიღწეული ეს შეთანხმება ბაგრატ IV-ის გარკვეულ დიპლომატიურ გამარჯვებად უნდა მივიჩნიოთ და ის, ჩვენი აზრით, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ჩაითვალოს „მზაკვრულ ღონისძიებად“, რომლიდანაც თითქოს „კარგად ჩანდა, რომ კეისარი საქართველოსაც იმას უმზადებდა, რაც სომხეთის სამეფოს შეამთხვია“ (ნ. ბერძენიშვილი).¹ თუ საიმპერატორო კარს საქართველოს მიმართ („მზაკვრულად“) იგივე ჰქონდა განზრახული, რაც სომხურ სამეფო-სამთავროებს უყო, მაშინ როგორ გავიგოთ ბაგრატის სამშობლოში გამობრუნება და მისი უფლებების სამეფო ტახტზე აღდგენა? განა უფრო ადვილი არ იყო საქართველოს მეფის დატოვება ბიზანტიაში (ანისის მეფე გაგიკ II-სავით) და ლიპარიტ ბაღვაშის მეშვეობით მთელი ქვეყნის სრულად დაპატრონება?

ამ კითხვაზე მხოლოდ ერთი პასუხი შეიძლება არსებობდეს – საქართველოს სახელმწიფოს „ჩაყლაპვა“ არ იყო (თუ იმთავითვე არა, ამ ეტაპზე მაინც) ბიზანტიის იმპერიის სტრატეგიული ამოცანა და ის, მართლაც, სჯერდებოდა ქვეყნის გვირგვინოსანი მეფის მხრიდან უზენაესობის აღიარებას. რასაკვირველია, ეს არ შეიძლებოდა ყოფილიყო იდეალური ვარიანტი მსოფლიო ბატონობის ამბიციის მქონე იმპერიისათვის, რომლის მესვეურები ამ დროისათვის უკვე ხვდებოდნენ, თუ რა გეოპოლიტიკური სირთულებები შეუქმნა მათს სახელმწიფოს ანისის სომხური სამეფოს

¹ საქართველოს ისტორია..., 1958, გვ. 147.

გაუქმებამ და ბიზანტიასთან შემოერთებამ – იმპერიას მოეშალა ერთგვარი ბუფერი და უშუალოდ აღმოჩნდა სელჩუკთა ექსპანსიის საფრთხის ქვეშ. სწორედ ეს გარემოება გახდა უმთავრესი მიზეზი იმპერიის მმართველი წრეების მხრიდან ბაგრატ IV-ის შემორიგებისა. მათ აშკარად დაინახეს, თურქ-სელჩუკთა დასავლეთის მიმართულებით ძლევამოსილი ლაშქრობების ფონზე, საქართველოს სამეფოსთან – აღმოსავლეთში ერთადერთ ქრისტიანულ სახელმწიფოსთან – შემდგომი კონფრონტაციის სრული უპერსპექტივობა და მასთან კეთილმეზობლური, სამოკავშირეო ურთიერთობის დამყარება აძვობინეს, რომელიც მოგვიანებით დინასტიური ქორწინებითაც (ბაგრატ IV-ის ასულის, მართა-მარიამის მითხოვება მიხეილ დუკასთვის) იქნა განმტკიცებული. სწორედ მარიამ დედოფალი, რომელიც თითქმის ათ წელს იჯდა ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტზე (ჯერ როგორც იმპერატორ მიხეილ VII დუკას /1072-1078 წწ./, ხოლო შემდგომ იმპერატორ ნიკიფორე ბოტანიატეს /1078-1081 წწ./ თანამეცხედრე)¹ და უდიდესი ავტორიტეტით სარგებლობდა იმპერიის პოლიტიკურ წრეებში, უნდა ყოფილიყო საქართველო-ბიზანტიის კეთილმეზობლური-სამოკავშირეო ურთიერთობების შემდგომი განმტკიცების მთავარი შემომქმედი.

სპეციალურ ლიტერატურაში სწორადაა შენიშნული, რომ უცხოელი პრინციპების გამოჩენას ბიზანტიის ტახტზე თან სდევდა მათ თანამემამულეთა გავლენის ზრდა საიმპერატორო კარზე.² შესაძლოა, XI ს. 70-80-იან წლებში მარიამ დედოფლის ირგვლივაც შეიკრიბა თანამემამულეთა ჯგუფი, ერთგვარი „ქართუ-

¹ აღსანიშნავია, რომ მარიამ ბაგრატიონი იყო ერთადერთი უცხოელი პრინციპა ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტზე XI საუკუნეში. იხ.: Удальцова З. В., *Дипломатия*. – წგნ.: *Культура Византии*. Вторая половина VII-XII вв. М., 1989, გვ. 252

² Удальцова З. В., *Дипломатия*, გვ. 252-253

ლი პარტია“, რომლის ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო გრიგოლ ბაკურიანის ძე – პეტრიწონის ქართული სამონასტრო კომპლექსის აღმშენებელი – პიროვნება, რომლის ნამდვილი აღზევება მეტად ნიშანდობლივად ემთხვევა მიხეილ VII დუკასა და მარიამ დედოფლის მმართველობის ხანას და რომელმაც უშუალოდ გადასცა „*კარის ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქვეყანა*“ გიორგი II-ს.¹

ამრიგად, XI ს. 50-იანი წლების II ნახევრიდან სრული გარდატეხა მოხდა საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობებში, ამიერიდან საქართველოს სახელმწიფო, ფაქტობრივად, ბიზანტიის იმპერიის თანასწორუფლებიან პარტნიორად იქცა, რისი დადასტურებაც იყო ბაგრატ IV-ისათვის ჯერ ნოველისიმოსისა და სევასტოსის წოდებების, ხოლო მოგვიანებით გიორგი II-ისათვის უმაღლესი ბიზანტიური ტიტულის – კესაროსის მინიჭება.²

ასეთია ბიზანტიის იმპერიის აგრესიული ქმედებების წინააღმდეგ ქართული სახელმწიფოს ბრძოლის ზოგადი სურათი. როგორც ღავინაძე, მიუხედავად ოფიციალური კონსტანტინოპოლის პერმანენტული მცდელობისა, სრული კონტროლი დაემყარებინა საქართველოზე და ექცია ის იმპერიის ყურმომჭრილ ვასალად, საბოლოოდ, საიმპერატორო კარი მაინც იძულებული გახდა (საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის მკვეთრად გაუარესების გამო, რაც, როგორც უკვე აღინიშნა, მთლიანად უკავშირდებოდა სელჩუკთა ექსპანსიის გაძლიერებას) უკან დაეხია, ეცნო ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სუვერენიტეტი და ტერიტო-

¹ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. ცხოვრება მეფეთ-მეფე დავითისი. – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის, მიერ, ტ. I. თბ., 1955, გვ. 318.

² დაწვრილ. იხ.: პაპასქირი ზ., შუა საუკუნეების საქართველო საერთაშორისო არენაზე. საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა XI ს. 60-80-იან წლებში. თბ., 1991, გვ. 37-40; Папаскири З. В., От Давида до Давида..., გვ. 102-103.

რიების გარკვეული ნაწილიც (კარის ციხე-ქალაქი და მისი შემოგარენი) დაებრუნებინა.

ბიზანტიის ხელისუფლებისაგან განსხვავებით, დღევანდელი კრემლის რეჟიმი ჯერ კიდევ შორსაა მოვლენების ადეკვატური შეფასებისაგან და არაფრით არ ეხსნება თავის იმპერიულ სწრაფვას, რადაც უნდა დაუჯდეს, კვლავ დაეუფლოს საქართველო-კავკასიას. ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ მოსკოვმა ამ მიზნის მისაღწევად სრულიად მცდარი გზა აირჩია. მან ვერ გათვალა საქართველოს როლი და ადგილი რეგიონის გეოპოლიტიკურ განლაგებაში, გეზი აიღო საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს მოსპობაზე და თბილისზე კონტროლის დამყარებით დანარჩენი სამხრეთ კავკასიის შემომტკიცებაზე. სეპარატისტული ამბოხებები აფხაზეთსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთში“ ამ გეგმის განხორციელების საშუალება იყო. მართალია, რუსეთის ხელისუფლებამ მოცემული გეგმის პირველი ნაწილი თითქოს „წარმატებით“ შეასრულა – „გაიმარჯვა“ მის მიერ პროვოცირებულ ომში და ურჩ საქართველოს დროებით მოსწყვიტა მისი ისტორიული კუთხეები – მაგრამ ვერ მიაღწია მთავარს, ვერ დააჩოქა საქართველო, ხოლო სეპარატისტული რეგიონების „დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად“ აღიარებით სრულ დიპლომატიურ ჩიხშიც მოექცა. ამიტომაც მიჩნეული 2008 წლის აგვისტოს ომში რუსეთის გამარჯვება „პიროსის გამარჯვებად“.¹

¹ ეს ფორმულა ამ მოვლენასთან დაკავშირებით პირველად გამოიყენა აშშ-ს იმჟამინდელმა თავდაცვის მდივანმა რობერტ გეიტსმა. რადიოსადგურ „თავისუფლების“ ინფორმაცია: იხ.: *The Georgian Times* (ელექტრონ. ვერსია: <http://www.geotimes.ge/index.php?m=home&newsid=14647&lang=geo>); პაპასქირი ზ., საქართველო-რუსეთის ომი და აფხაზეთის კონფლიქტის მოწესრიგების პერსპექტივები. – წგნ.: პაპასქირი ზ., და აღმოცისკრდა საქართველო ნიკოფსიდან დარუბანდამდე, თბ., 2009, გვ. 215. აღნიშნული სტატია სრულად იხ. აგრეთვე:

ამჟამად რუსეთი, ფაქტობრივად, გამოუვალ მდგომარეობაშია. მას სამხრეთ კავკასიაში ჰყავს ერთადერთი მოკავშირე – სომხეთი, იქ განთავსებული რუსული სამხედრო ბაზით, რომლის შენახვა მოსკოვს ძალზე ძვირი უჯდება. აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ სატელიტი „დამოუკიდებელი სახელმწიფოები“, რეგიონში ზოგადი გეოპოლიტიკური ბალანსის თვალსაზრისით, რუსეთს არათუ არაფერს აძლევს, არამედ საერთოდ წამგებიანია, რადგან გარკვეულ პრობლემებს უქმნის ჩრდილოეთ კავკასიაში, სადაც, ფაქტობრივად, სახეზეა რუსული სახელმწიფოებრიობის კოლაფსის ნიშნები.¹ უფრო მეტიც, ბოლო პერიოდში მოსკოვს სერიოზული პრობლემები შეექმნა თვით აფხაზეთსა და „სამხრეთ ოსეთშიც“. აფხაზები სულაც არ აღმოჩნდნენ მორჩილნი და კრემლის ნების უსიტყვო შემსრულებელნი. მათ რამდენიმე მიმართულებით განავითარეს იდეოლოგიური შეტევა² და აგრძნობინეს რუსეთის ხელისუფლებას, რომ არ აპირებენ საკუთარი „დამოუკიდებლობის“ დათმობას. სხვათა შორის, აფხაზთა ეს უმ-

<http://iberiana.wordpress.com/afxazeti/perspektiva/>.

¹ ამ მხრივ მეტად საშიში ვითარებაა დაღესტანში, რომელიც ჩეჩნეთის მოჩვენებითი „მორჯულების“ შემდეგ ყველაზე ცხელი წერტილია „რუსულ“ კავკასიაში. კრიტიკულ ნიშნულს უახლოვდება (მოახლოებული სოჭის ოლიმპიადის ფონზე) ვნებათა ღელვა ადიღე-ჩერქეზეთშიც, სადაც მოსკოვს სულ უფრო უჭირს აუხსნას ფედერაციის სამ სუბიექტში გადანაწილებულ ერთი (ადიღე-ჩერქეზეთული) მოდემის ხალხს, თუ რატომ შეიძლება „დამოუკიდებლობა“ ჰქონდეთ აფხაზებსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსებს“, ხოლო ჩერქეზებს არ ჰქონდეთ ერთიანი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი, თუნდაც რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაში.

² ამის შესახებ დაწვრილ. იხ.: პაპასკირი ზ., აფხაზები კრემლს ძალიან გაუთამამდნენ... – *საგენტო პირველი*.

http://www.pirweli.com.ge/old/index.php?option=com_content&task=view&id=85955&Itemid=1. აღნიშნული პუბლიკაციის რუსული ვერსია იხ. წიგნში: Папаскири З., Моя Абхазия. *Воспоминания и размышления*. Тб., 2012, გვ. 462-475.

ადურობა და გამოძვრევი ანტირუსული გამოხდომები ძალზე აღიზიანებთ რუს ექსპერტებსა და ანალიტიკოსებს, რომლებიც უკვე ღიად საუბრობენ კრემლის კავკასიური პოლიტიკის კრახზე.¹ ამ თვალსაზრისით, რად ღირს თუნდაც ერთ-ერთი ცნობილი რუსი ჟურნალისტის, ა. ეპიშევის დასკვნა: „А что имеем мы? Только лишь военные базы. А для чего они нам, против грузин? Так с Грузией мы воевали из-за абхазов и осетин. Может быть мы ошиблись? Дешевле было бы дружить с Грузией и иметь в союзники весь Кавказ“.²

სწორედ რომ „Дешевле было бы дружить с Грузией и иметь в союзники весь Кавказ“. ღიახ, უკვე რუსი ანალიტიკ-

¹ ამის შესახებ დაწვრილ. იხ.: Епифанцев А., Абхазия: необъяснимая щедрость бытия. Грузинский вопрос. –

<http://www.apn.ru/publications/article22606.htm>; Епифанцев А., Опять Абхазия. Как власть делают моноэтничной. – <http://kop-budenogo.livejournal.com/343081.html?thread=5344041>; Епифанцев А.,

В Абхазии уже построена классическая этнократия. –

<http://www.iarex.ru/articles/30547.html>; А. Епишев. Хватит кормить Абхазию! – http://news-ru.blogspot.com/2012/02/blog-post_19.html;

Глебов А., Записки из «Страны мертвецов». გამოქვეყნებულია ამ სერიის 7 წერილი. – იხ.: <http://in-sider.org/politic/item/67-zapiski-iz-strani-mertvecov.html>;

<http://in-sider.org/politic/item/69-zapiski-iz-strani-mertvecov-2.html>;

<http://in-sider.org/politic/item/77-zapiski-iz-strani-mertvecov-3.html>;

<http://in-sider.org/politic/item/81-zapiski-iz-strani-mertvecov-4.html>;

<http://in-sider.org/politic/item/83-zapiski-iz-strani-mertvecov-5.html>;

<http://in-sider.org/politic/item/87-zapiski-iz-strani-mertvecov-6.html>;

<http://in-sider.org/politic/item/90-zapiski-iz-strani-mertvecov-7.html>; Глебов А., Абхазию по распоряжению президента Багапша «зачищают» от русскоязычного населения. –

<http://www.iapm.ru/showpage.php?id=150&h=9> და ა.შ.

² А. Епишев. Хватит кормить Абхазию! – *Новости России.* http://news-ru.blogspot.com/2012/02/blog-post_19.html (ზაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

ოსებიც მიხვდნენ ვ. პუტინის სტრატეგიულ შეცდომას. სწორედ საქართველოა მთლიანად „კავკასიის გასაღები“ (ასე იყო ისტორიულად) და არა სომხეთი, რომ არაფერი ვთქვათ აფხაზეთსა და „სამხრეთ ოსეთზე“. სამწუხაროდ, რუსეთის სახელისუფლებო ელიტა ჯერჯერობით ვერაფრით ითავისებს ამ ელემენტარულ ჭეშმარიტებას და საკუთარი გაუთვლელი და უგუნური პოლიტიკური კურსის მძევლად რჩება. ოფიციალური მოსკოვის გაუთავებელი მოწოდებები, მსოფლიომ აღიაროს კავკასიაში 2008 წლის აგვისტოს შემდეგ შექმნილი ე.წ. „ახალი რეალობა“, პრაქტიკულად, მთლიანად ბოიკოტირებულია საერთაშორისო თანამეგობრობის მხრიდან და ამ საკითხში რუსეთი სრულ დიპლომატიურ იზოლაციაშია მოქცეული.

არათუ წამყვანი სახელმწიფოები, არამედ თვით დსთ-ში შემავალი ისეთი სატელიტი ქვეყნებიც კი, როგორცაა ბელორუსი და სომხეთი, არ უჭერენ რუსეთს მხარს და ის თითო-ოროლა (ფულით მოსყიდული) დიქტატორული რეჟიმის (ვენესუელა, ნიკარაგუა) და ოკეანეთის ჯუჯა-სახელმწიფოების (ნაურუ, ვანუატუ)¹ „დიპლომატიური თანადგომის“ იმედად რჩება. ამ მხრივ ნიშანდობლივია მეზობელი სომხეთის მაგალითი, რომლის ლიდერმა გამომწვევი ანტიმოსკოვური ნაბიჯი გადადგა. მან 2009 წ. ივნისში განსაკუთრებული პატივით მიიღო ერევანში ვიზიტით ჩასული საქართველოს პრეზიდენტი მიხეილ სააკაშვილი, რომელსაც კრემლი დიად სდებდა ბრალს ე.წ. „კაცობრიობის წინაშე ჩადენილ დანაშაულში“² და არც მეტი, არც ნაკლები, დააჯილდოვა

¹ ვანუატუს მიერ რამდენიმეჯერ პოზიციის შეცვლა აფხაზეთის „დამოუკიდებლობის“ ე.წ. „აღიარების“ საკითხის ირგვლივ ნათელი დადასტურებაა იმისა, თუ რა ტრაგიკომიკურ სახეს იღებს ს. ლავროვის უწყების დიპლომატიური მანიპულაციები და როგორ წევს ყოველივე ეს დაბლა რუსეთის ავტორიტეტს საერთაშორისო არენაზე.

² *Россия будет настаивать на привлечении М. Саакашвили к уголовной ответственности за совершенное преступление. Заявление*

სომხეთის სახელმწიფოს უმაღლესი ჯილდოთი – ღირსების ორდენით,¹ ხოლო ერევნის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა საქართველოს პრეზიდენტს საპატიო დოქტორის ხარისხი მიანიჭა.² აი ეს არის საქართველოს მიმართ გატარებული რუსული იმპერიული პოლიტიკის სრული დისკრედიტაცია და კრახი.

ბუნებრივია, ასეთი სიტუაცია დიდხანს ვერ გასტანს. მართალია, კრემლში ჯერ კიდევ ეიფორიაში არიან და სჯერათ, რომ დღეს თუ ხვალ მაინც მოახერხებენ საქართველოზე სრული კონტროლის აღდგენას, მაგრამ, რაც დრო გადის, ეს იმედები სულ უფრო ილუზორული ხდება. აშკარაა, რომ ერთადერთი საშუალება, რომლითაც რუსეთი შეძლებს თავისი გავლენის აღდგენას საქართველო-კავკასიაში, ეს ღია სამხედრო აგრესია და ქვეყნის ანექსიაა. სხვა მექანიზმები საქართველოს რუსეთის პოლიტიკურ ორბიტაზე დაბრუნებისა, მით უფრო, სოხუმსა და ცხინვალში რუსეთის საელჩოების არსებობის ფონზე, უბრალოდ წარმოუდგენელია. რაც არ უნდა შეცვალოს რიტორიკა საქართ-

председателя Совета Федерации *Сергея Миронова*. – <http://www.garant.ru/news/14219>;

¹ მოსკოვისათვის განსაკუთრებით გამაღიზიანებელი აღმოჩნდა „ორდენის დებულების“ ის ნაწილი, რომლის თანახმადაც, აღნიშნული ჯილდო ენიჭებათ: „за значительный вклад в дело укрепления мира между народами“. – *Армения наградила Саакашвили орденом Чести*. – <http://news.mail.ru/politics/2689163/>. აღსანიშნავია, რომ სერჟ სარგსიანის ეს დემარში რუსულ პოლიტიკურ ისტებლიშმენტში შეფასდა, როგორც არამეგობრული, რუსეთისადმი „შურაცხმყოფელი“ ნაბიჯი, რომელიც „**может создать непростую атмосферу в российско-армянских отношениях**“. იხ.: **Владимир Гусев**: Наградив Саакашвили Орденом Чести, Армения оскорбила Россию. – *Новости федерации*. 26.06.2009. <http://regions.ru/news/2223706/>, (ხაზგასმა ჩვენია – ზ.ა.).

² Михаил Саакашвили стал почетным доктором Ереванского госуниверситета. – РИА НОВОСТИ

<http://ria.ru/world/20090625/175404739.html>.

ველოს დღევანდელმა (თუ ნებისმიერმა მომავალმა) მთავრობამ რუსეთის მიმართ და რაც არ უნდა დამთმობი გახდეს ის მოსკოვის მიმართ, პრაქტიკულად გამორიცხულია, ოფიციალური თბილისი ოდესმე წავიდეს აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობის აღიარებასა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი ერთიანობის მოშლის იურიდიულ გაფორმებაზე.

ასეთ ვითარებაში არ უნდა გამოვრიცხოთ, რომ რუსეთში გონს მოეგონ და გადასინჯონ თვით რუსეთის ეროვნული ინტერესებისათვის აბსოლუტურად საზიანო კურსი. სავსებით შესაძლებელია, რუსეთის ხელისუფლებამ შეწყვიტოს სეპარატისტული რეგიონებით მანიპულირება, გაწიროს ისინი (როგორც ეს გააკეთა ბიზანტიის საიმპერატორო კარმა XI ს. 50-იანი წლების მიწურულს ლაპარიტ ბაღვაშის მიმართ) და ერთიან ქართულ სახელმწიფოსთან თანასწორუფლებიანი სამოკავშირეო ურთიერთობების დამყარების გზით მეტ-ნაკლებად აღიდგინოს თავისი გავლენა კავკასიაში. ეს იქნებოდა სწორი გეოპოლიტიკური გათვლა, რომელიც რუსეთს გაცილებით მეტ პოლიტიკურ (და არა მხოლოდ პოლიტიკურს) დივიდენდებს მოუტანს როგორც ქვეყნის შიგნით (პირველ რიგში, ჩრდილოეთ კავკასიაში), ისე საერთაშორისო არენაზე.

სხვათა შორის, ამის პირველი ნიშნები გამოჩნდა რუსეთის მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში (მსო) გაწევრიანებასთან დაკავშირებით მიმდინარე დიპლომატიური ბატალიებისას. იმისათვის, რომ მოსკოვს თანხმობა მიეღო ქართული მხარისაგან და ამით დაეძლია უკანასკნელი ბარიერი მსო-ში გაწევრიანების გზაზე, რუსეთის ხელისუფლებას მოუწია მის მიერვე „დამოუკიდებელ“ სახელმწიფოებად „აღიარებული“ აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ „სუვერენიტეტის“ შემლახველი პრინციპული გადაწყვეტილებების მიღება. კერძოდ, კრემლმა 2008 წ. 26 აგვისტოს (სწორედ ამ დღეს მოხდა აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“

„დამოუკიდებელ“ სახელმწიფოებად (ცნობა) შემდეგ ოფიციალურ დოკუმენტში პირველად დააფიქსირა საქართველო-რუსეთის სახელმწიფო სასაზღვრო პუნქტებად ფსოუ და როკი, ხოლო აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ ე.წ. „სუვერენული სახელმწიფოების“ ტერიტორია „სავაჭრო კორიდორებად“ გამოაცხადა, რამაც აფხაზეთი საზოგადოების პატრიოტულად განწყობილი ნაწილის უკიდურესი გაღიზიანება გამოიწვია.

ასე მაგალითად, მთავარი ოპოზიციური ძალის – რესპუბლიკური პარტიის „აფხაზეთის სახალხო ერთიანობის ფორუმის“ ოფიციალურ განცხადებაში ღიადაა დაფიქსირებული, რომ რუსულ-ქართული შეთანხმება რუსეთის მსო-ში გაწვევრიანების თაობაზე „представляет собой серьезную угрозу национальной безопасности Абхазского государства, его реализация способна привести к эскалации напряженности в зоне конфликта, в регионе в целом. Попытка подрыва, от кого бы она ни исходила, независимого статуса Абхазии, ее суверенитета, может быть расценена как серьезное преступление против всего многонационального народа Абхазии. Данное соглашение способно нанести серьезный ущерб развивающимся абхазо-российским отношениям“.¹ აფხაზი ექსპერტები ღიადაცხადებენ, რომ «Двустороннее Соглашение России и Грузии – прецедент, когда фактически впервые после 2008 г. Россией подтверждается право Грузии на мониторинг и контроль нашей границы, а, следовательно, и юрисдикцию над всей абхазской

¹ *Заявление республиканской партии «Форум Народного Единства Абхазии».* – *Апсныпресс* за 7 ноября

http://www.abkhaziya.org/news_detail.html?nid=30941 (საზვასმა ჩვენია – ზ.პ.).

территорией... Грузия продемонстрировала, что торг с Россией в отношении юрисдикции над границами, а, следовательно, и над территорией Абхазии возможен. Впервые после признания Россия фактически дезавуирует юрисдикцию Абхазии над своей границей, а, следовательно, и ее суверенитет...» (ლ. ტანია)¹; „В результате подготовки российско-грузинского соглашения мы оказались предметом серьезного компромисса. Этот шаг России показал, что компромиссы вообще возможны“ (ირინა აგრბა). აფხაზური ოპოზიციის აღიარებული ლიდერი რაულ ხაჯიმბა განაწყენებულა იმით, რომ „В соглашении Абхазию называют «торговым коридором», игнорируя название нашего государства“. კიდეკ უფრო შორს მიდის ცნობილი აფხაზი საველე მეთაური, „აფხაზეთის გმირი“, ამჟამად სეპარატისტული პარლამენტის – „აფხაზეთის სახალხო კრების“ წევრი ასლან კობახია, რომლის კომენტარში ღია მუქარის ტონიც კი შეინიშნება: „Наша страна названа «торговым коридором», который проходит по железной и автомобильной дороге. Не встанет ли вопрос защиты «торгового коридора», если Абхазия не допустит на своей территории его существования? Какая речь может быть о торговле между Россией и Грузией через территорию Абхазии? Может, нам стоит заявить о том, что никакого коридора мы не допустим?“² ცნობილი აფხაზი ჟურნალისტი ი. ხაშიგი, აჯამებს რა აფხაზური საზოგადოე-

¹ Вступление России в ВТО – выгоды и риски. Абхазская точка зрения. – <http://abkhaz-auto.ru/news/6/586/> (საზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

² Абхазские эксперты обсуждают последствия для республики российско-грузинского соглашения по ВТО. – <http://apsnypress.info/news/4821.html> (საზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

ბის რეაქციას რუსეთის მსო-ში გაწვევრიანების საკითხთან დაკავშირებით რუსულ-ქართული შეთანხმების გამო აღნიშნავს: **«Власть втихую матерится, а общественность до предела возмущена. Как же так, даже не предупредив, хотя бы приличия ради, Россия взяла и согласилась в своих договоренностях с Грузией по поводу принятия ее в ВТО обезличить ею же признанную Абхазию до обидного термина «торговый коридор №1».**¹

ეს და სხვა პუბლიკაციები სავსებით არაორაზროვნად მიუთითებს, რომ რუსულ-აფხაზურ „დიდიურ“ ურთიერთობებში აშკარად გაჩნდა ბზარი და, საჭიროების შემთხვევაში (როდესაც ამას რუსეთის ეროვნული ინტერესები მოითხოვს), მოსკოვი ნამდვილად გაწირავს აფხაზეთს (კომიკურ „სამხრეთ ოსეთზე“ რომ არაფერი ვთქვათ) და შეეცდება გადასინჯოს თავისი კონფორტაციული პოლიტიკა საქართველოს მიმართ. ანუ ჩვენ იმის თქმა გვინდა, რომ საკუთარი გეოპოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, დღეს თუ ხვალ მოსკოვი იძულებული გახდება გადასინჯოს საქართველოსთან კონფორტაციული კურსი, უარი თქვას ე.წ. 2008 წლის აგვისტოს შემდეგ მის მიერ დეკლარირებულ ყბადღებულ „ახალ რეალობაზე“, აღიაროს ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სუვერენიტეტი საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვრებში და დაამყაროს მასთან კეთილმეზობლური, კონსტრუქციული ურთიერთობა, ისევე როგორც ეს გააკეთა ბიზანტიის იმპერიამ XI ს. 50-80-იან წლებში.

სწორედ მოვლენების ამ სცენარით განვითარება მიგვაჩნია ჩვენ ზემოაღნიშნულ შესაძლო ანალოგიად, როდესაც ვეძებთ ერთგვარ პარალელს XI საუკუნის საქართველო-ბიზანტიისა და

¹ Хашиг И., Застенчивые «коридорные». – <http://www.ekhokavkaza.com/content/blog/24408769.html>.

XX ს. მიწურულისა და XXI ს. დამდეგის საქართველო-რუსეთის ურთიერთობებს შორის. მომავალი გვიჩვენებს, რამდენად გამართლებას ჩვენი პროგნოზი.

Zurab Papaskiri

Sokhumi State University, Full Professor

**GEORGIA–BYZANTINE EMPIRE, GEORGIA–RUSSIA. TO
THE UNDERSTANDING OF ONE HISTORICAL PARALLEL
RESUME**

At the edge of 20-21st cc. the Georgian state found itself against another great threat. Russian Empire, which persists in her imperial idea and cannot accept the Georgian desire for independence and liberty, still threatens Georgia's sovereignty and territorial integrity. The events of the end of 20th c. and beginning of 21st c., specifically a “crusade” launched by “coreligionist” Russia against Georgia, are similar in many ways with the political processes that took place at the edge of the 1st and 2nd Millennium, when the newly unified Georgian state was opposed by “coreligionist” Byzantine Empire. The article pays attention to those analogies and, based on them, gives a supposition that the Kremlin may have to change its policy, which is disastrous, first of all, for the Russian interests. It is possible, that future Russian authorities will stop using the separatist regions, drop their support to them (as it was done by the Byzantine empire in regards to Liparit Baghvashi at the end of 1050's), and establish equal relations with unified Georgian state. Alliance with Georgia will be a correct geopolitical calculation, which will allow Russia to restore some of its influence in Caucasus and give her significant political (and not only political) dividends both inside country (especially in North Caucasus) and on the international arena.

გიორგი სოსიაშვილი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი,
სრული პროფესორი

**ცხინვალი და ახალგორი ევროპელ მოგზაურთა
ცნობების მიხედვით
(XVIII საუკუნის ბოლოს და XIX საუკუნის I მეოთხედში)**

2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომი ჩვენი ქვეყნის უახლეს ისტორიაში ყველაზე მძიმე ფურცელია. როგორც არ უნდა შეფასდეს ეს ფაქტი, სამხედრო თუ პოლიტიკური თვალსაზრისით, რა სახის დასკვნებიც არ უნდა დაიდოს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის, ევროკავშირის თუ ევროსაბჭოს მიერ, ერთი რამ ცხადია - რუსეთმა დამოუკიდებელი ქვეყნის მიმართ სამხედრო აგრესია განახორციელა, რომელიც კარგა ხნის დაგეგმილი იყო და მიზნად ისახავდა ცენტრალურ კავკასიაში რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური პლაცდარმის შექმნას. რუსული აგრესია არც გუშინ დაწყებულა და არც დღეს. ჩრდილოელი მეზობელი XIX საუკუნის დასაწყისიდან ამუშავებდა სხვადასხვა გეგმას, რათა კავკასიაში მტკიცედ მოეკიდებინა ფეხი.¹ XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული 2008 წლის აგვისტოს ომით დამთავრებული, რუსეთმა საქართველოს ტერიტორიის 20 პროცენტი მიისაკუთრა. თუმცა, ოკუპაცია ამით არ დასრულებულა, რუსეთი საოკუპაციო ხაზის გადმოწევას კვლავ აგრძელებს. ძალზე საინტერესოა, ის ფაქტი, რომ 1922 წლის 20 აპრილის დეკრეტს „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიუ-

¹ ქუუუნაშვილი გ., „კავკასიის დაპყრობა“, გამოყენებული მეთოდები და საშუალებები (თანამედროვე შეფასებები), ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი, შრომათა კრებული VI, თბ., 2012, გვ. 260.

რი ოლქის მოწყობის შესახებ“ თან ერთვის სია იმ ქართული სოფლებისა, რომლებიც აღნიშნულ ოლქს გადაეცა. ამ სიაში ცალკეა გამოყოფილი „ცხინვალის საზოგადოება“, რომელშიც შედიოდა ქალაქი ცხინვალი. დოკუმენტის თანახმად, იმ დროისათვის ცხინვალში 3832 მაცხოვრებელი ყოფილა, აქედან - 1185 ქართველი, ოსი არც ერთი, ხოლო სხვა ეროვნების - 2697.¹ 1922 წლის 20 აპრილის დეკრეტის გაფორმების შემდეგ ბოლშევიკური ხელისუფლების ინიციატივით შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქზე ზოგიერთი უბნების გადაძვები კომისია. არსებობს აღნიშნული კომისიის სხდომის ოქმიც. იგი შედგენილია 1922 წლის 13 აგვისტოს, დეკრეტის გამოცემიდან რამდენიმე თვის შემდეგ. ამ დოკუმენტში აღნიშნულია: „თანახმად სრულიად საქართველოს ცა-კის და სახალხო კომისართა საბჭოს ამა წლის 20 აპრილის თარიღით და №2-ით გამოცემული დეკრეტის მე-8 §-ისა, დეტალური დათვალიერების და საზღვრების ხაზის ცხინვალიდან ჩარჩანის წნელისამდე ადგილობრივი შემოწმებით დავადგინეთ, გადაეცეს სამხრეთ-ოსეთს შემდეგი სოფლები: კალეთი, წნელისი, ოკონა, თედეტკაუ, იონჯა, ქვათეთრი, გვირგვინა, გაბარათ-კაუ, დიდმუნა, გუდჯაბაური (დოკუმენტში სოფ. გუჯაბაურის სახელწოდება არასწორად არის დაფიქსირებული – გ.ს.), ცხინვალი“. ოქმს ხელს აწერენ კომისიის წევრები: კ. კაკაბაძე, მოწონელიძე, გაგლოევი.² 1922 წლის 20 აპრილს სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის მოწყობის შესახებ გამოცემულ დეკრეტში ნათლად წერია: „მოეწყოს სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი, როგორც საქართველოს სოც. საბჭ. რესპუბლიკის შემადგენელი

¹ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 89.

² სოსიაშვილი გ., ქართულ-ოსური ურთიერთობა XX საუკუნის I მეოთხედში უცნობი დოკუმენტების მიხედვით, *გორის უნივერსიტეტის მეხუთე საერთაშორისო კონფერენცია*, გორი, 2012, გვ. 322.

ნაწილი; აღნიშნული ოლქის ცენტრად იქნეს ქ. ცხინვალი“.¹ იბადება კითხვა: თუკი ოლქის ცენტრად ცხინვალი იქნა გამოცხადებული, რატომ მოხდა მისი მიკუთვნება ოლქისადმი დამატებით შექმნილი კომისიის მიერ რამდენიმე თვის შემდეგ? ოლქის შექმნის პროცესში, როგორც ლ. თოიძე აღნიშნავს, „უთანხმოება მოჰყვა სამხრეთ ოსეთის ადმინისტრაციულ ცენტრად ცხინვალის გამოცხადებასა და ოლქისათვის ქართული სოფლების გადაცემას“.² მიუხედავად იმისა, რომ დეკრეტში საბოლოოდ ოლქის ცენტრად ცხინვალი დაფიქსირდა, მსჯელობა მისი ოლქისადმი მიკუთვნების შესახებ მომდევნო თვეებშიც გაგრძელდა და, როგორც აღვნიშნეთ, საბოლოოდ 1922 წლის 13 აგვისტოს ცხინვალი რამდენიმე „სადავო“ ქართულ სოფელთან ერთად ოლქის შემადგენელი ნაწილი გახდა. დეკრეტში დაწვრილებით არის საუბარი, თუ სად უნდა გაეგლო ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის“ საზღვარს. ქსნის ხეობაში „საზღვარი“ სოფელ ოძისის ჩრდილოეთით გადიოდა: „გადასჭრის მდინარე ლეხურს სოფ. საკორინთლოსა და ოძისის ჩრდილოეთით; გადასჭრის მდინარე ქსანს სოფ. ოძისის ზევით და მიეზღინება იფნიანის ქედის მთას“.³ როგორც ვხედავთ, დეკრეტის ამ ნაწილში ახალგორი ნახსენებიც არ არის, თუმცა, მოგვიანებით უძველესი ქართული ქალაქი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შემადგენელი ნაწილი გახდა და მას 1934 წელს ლენინგორი დაერქვა.⁴ ხელოვნურად შექმნილ ოლქში ძალით შეყვანილი სხვა ქართული თემების მსგავსად, ქსნის ხეობის

¹ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 81.

² თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 68.

³ იქვე, გვ. 82;

⁴ ხარაძე კ., საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია, შიდა ქართლი, თბ., 1992, გვ. 99.

მოსახლეობამაც გამოთქვა უკმაყოფილება და ადმინისტრაციულად კვლავ ღუშეთის მაზრაში არჩია ყოფნა, მაგრამ ხელისუფლებამ ეს არ გაითვალისწინა.¹ ცხინვალი და ახალგორი, რომლებიც დღევანდელი მდგომარეობით „სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკის“ ქალაქებად ითვლება, საუკუნეების განმავლობაში დიდ როლს ასრულებდნენ ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივ, ეკონომიკურ თუ კულტურულ ცხოვრებაში. მათ შესახებ ძვირფას ინფორმაციას გვაწვდის როგორც ქართული, ისე უცხოური საისტორიო წყაროები. ამჯერად ჩვენი დაინტერესების საგანს წარმოადგენს იმ ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერები, რომლებმაც ცხინვალი და ახალგორი XVIII საუკუნის II ნახევარსა და XIX საუკუნის დასაწყისში მოინახულეს და უაღრესად საინტერესო ცნობები დაგვიტოვეს აღნიშნულ დასახლებათა როგორც გარეგნული იერ-სახის, ისე მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის, მათი სოციალური მდგომარეობის, სამეურნეო საქმიანობის შესახებ და სხვ. ევროპელ ავტორთაგან ერთ-ერთი საყურადღებოა 1768-1774 წწ. რუსეთ-თურქეთის ომში საქართველოში გამოგზავნილი რუსული სამხედრო კორპუსის სარდლის, გენერალ ტოტლებენის ყოფილი ადიუტანტი, კაპიტანი კარლო დე გრაი დე ფუა. დე გრაი დე ფუას ჩანაწერების მიხედვით, საქართველოში ჩამოსული გენერალი ტოტლებენი ცხინვალში ყოფილა დაბანაკებული. დე ფუა, როგორც ადიუტანტი, მას თან ახლდა. მ. ცოტნიაშვილი აღნიშნავს, რომ 1769 წლის 29 აგვისტოს სოფელ ხოდასთან ერეკლე მეორე ტოტლებენს შეხვდა. აქედან გრაფი მეფესთან ერთად წავიდა თბილისში, ხოლო შემდეგ – ცხინვალში“.² ამ მოსაზრებას გამორიცხავს დე გრაი დე ფუას ცნობა, რომლის მიხედვით, შეხვედრის შემდეგ ერეკლე II თბილისში დაბრუნდა, ხოლო ტოტლებენს

¹ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 87.

² ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 357.

და მის მხლებლებს გზა გაუგრძელებიათ შემდეგი მიმართულებით: ანანურიდან ჩასულან ღუშეთში, ღუშეთიდან - მუხრანში, შემდეგ ლამისყანაში, ლამისყანიდან - მეჯვრისხევში, ხოლო შემდეგ კი ცხინვალში. ფრანგი ადიუტანტი ცხინვალს ქართლში ნანახ ქალაქთაგან ყველაზე დიდს უწოდებს: „მუხრანიდან ლამისყანამდე 120 ვერსია. ეს პატარა ქალაქი მთისძირში მდებარეობს და ისევე გაძარცვულ-გაუკაცრიელებულია, როგორც ღუშეთი. აქედან მივედით მეჯვრისხევს, რომელიც ლამისყანიდან 30 ვერსითაა დაშორებული და სადაც ასევე ცუდი მდგომარეობაა. ბოლოს აქედან 40 ვერსის მანძილზე ვიხილეთ ქალაქი ცხინვალი, ყველაზე დიდი ქალაქი, რომელიც ჩვენ შემოგვხვდა. შემდგომში შესაძლებლობა მექნება მოვითხროთ მის შესახებ, ვინაიდან ჩვენ იქ გამოვიზამთრეთ“.¹ როგორც ამ ცნობიდან ჩანს, დე ფუა აპირებდა, ცხინვალის შესახებ საკმაოდ ვრცელი აღწერა დაეტოვა, თუმცა მის რეალაციაში ცხინვალის აღწერა არ ჩანს, მან, ალბათ, ველარ მოახერხა ამის გაკეთება. რუსული ჯარი ერთხანს ცხინვალში დაბანაკდა, ხოლო მცირე ხნის შემდეგ ტოტლებენი იმერეთის საზღვრებს მიაღწა: „საბოლოოდ პირველ აპრილს დავიდართ ცხინვალიდან და დავტოვეთ რა მარჯვნივ აბისი, საიდანაც იმერეთს გადავვედით, მივედით სურამში“.² რუსებმა შორაპნის ციხეს ალყა შემოარტყეს. ამ დროს სოლომონ პირველმა იმერეთში თურქებისა და დადიანის შემოჭრის ამბავი შეიტყო და იმერეთის მეფე მათ წინააღმდეგ დაიძრა. ტოტლებენმა შორაპნის ციხეს ალყა მოხსნა

¹ დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 44.

² დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 52.

და ისევ ცხინვალში დაბრუნდა.¹ დე ფუა წერს: „ნოემბრის დასაწყისი იდგა. წვიმა მეტად გვაწუხებდა. საკვების ნაკლებობის გამო თითქმის ყველა ცხენი დაგვეხოცა, ამ დროს გრაფი დაიდრა ცხინვალისაკენ იმ გადაწყვეტილებით, რომ იქ გამოეზამთრა“.² ტოტლებენმა თავისი ადიუტანტი ერეკლესთან გაგზავნა, რათა მისთვის რუსის ჯარის ქართლში გადმოსვლა ეცნობებინა.³ ერეკლეს ფრანგი ჩინოვნიკისთვის გორში, ხოლო ტოტლებენისთვის თბილისში გამოეზამთრება შეუთავაზებია: „განკარგულებას გავცემ თქვა მან (ერეკლე II – გ.ს), რომ ცხინვალში თქვენ არაფერი მოგაკლდეთ. მაგრამ ქალაქი მეტად პატარაა იმისათვის, რომ ყველა დაგიტიოთ. თქვენი ხალხის ნაწილი გორში დააბინავეთ და გრაფს კი ვთხოვდი, რომ ზამთრის ნაწილი თბილისში გაატაროს“.⁴ მ. ცოტნიაშვილის განმარტებით, რუსის ჯარის დასაბანაკებლად ცხინვალი შემთხვევით არ შერჩეულა: „ცხინვალს მოხერხებული გეოგრაფიული მდებარეობა ეკავა. აქ გადიოდა ჩრდილო კავკასიიდან ქართლში მომავალი გზა-ბილიკები: როკის, ზეკარის, ბახფანდაგისა და სხვა გადმოსასვლელები“.⁵ ტოტლებენსა და ერეკლეს შორის უთანხმოება არსებობდა. საქართველოში ჩამოსული ტოტლებენი მცირე ხნის შემდეგ მაშველი ძალების ჩამოსაყვანად ჩრდილოეთ კავკასიაში გადავიდა და როგორც მისი ადიუტანტი წერს, მოზლოკიდან დამხმარე ჯართან ერთად, რომელშიც შედიოდა ორენბურგის დრაგუნთა პოლკის ოთხი ასეული, ოთხი ზარბაზანი, 70 არტილერისტი

¹ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 357.

² დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 46.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 48.

⁵ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 358.

და ჰუსართა ასეული, ცხინვალში დაბრუნდა.¹ გრაფი მეფის დაუკითხავად მოქმედებდა და მისი ნაბიჯები სამეფო ხელისუფლების თუ ადგილობრივი მოსახლეობის უკმაყოფილებას იწვევდა. დე გრაი დე ფუას ინფორმაციით, ტოტლებენმა მეფის დაუკითხავად ცხინვალის შემოგარენში არსებული სოფლები გაძარცვა. ტოტლებენის ადიუტანტი წერს: „რამდენიმე დღის შემდეგ მან შეიტყო, რომ რამდენიმე თათარმა ლეკმა ცხინვალს ჩაუარა და რომ ისინი მეზობელ სოფელში გაჩერდნენ. ჰუსართა ორი ასეულით იგი ველზე გავიდა ამ თათრების შესაპყრობად. ამ მხარის მებატონე გამოგვეგება იმის განსამარტავად, რომ ეს თათრები სულაც არ იყვნენ მტრები, რომ ისინი ერეკლეს სამსახურში იყვნენ ქირით. ტოტლებენმა სულ არ ათხოვა ყური ამ განმარტებას. იგი თავს დააცხრა ლეკებს და გაჟლიტა. ისინი ოცდაშვიდ კაცს მოითვლიდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ არაფერი გააჩნდათ, გრაფს არ სურდა, ხელიდან გაეშვა ხელსაყრელი შემთხვევა ძარცვისა. მან მიიტაცა სოფლის მაცხოვრებლების პიტურყვი იმ საბაბით, რომ 24 საათის განმავლობაში ეს საქონელი ლეკებს ეკუთვნოდა. ერეკლემ, რომელთანაც იჩივლეს, დაბეჯითებით მოსთხოვა ტოტლებენს, აენაზღაურებინა ამ საქონლის საზღაური, მაგრამ მას არაფრის გაკეთება არ სურდა. ამრიგად, მეფე სოფლის მცხოვრებთა დასაშოშმინებლად იძულებული გახდა, თავად გაეღო ეს საზღაური“.² მიუხედავად იმისა, რომ დე გრაი დე ფუას ცნობები ცხინვალის შესახებ მწირია, ის მაინც გვეხმარება, წარმოვიდგინოთ იმდროინდელი ქალაქის სახე. ცხინვალი ამ დროს ქალაქური ტიპის დასახლება იყო,

¹ დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 51.

² დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 52.

სადაც რამდენიმე ათასეულ რუს ჯარისკაცს შეეძლო გამო-
ზამთრება. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ტოტლებენი სა-
ქართველოში ჩამოსვლისთანავე ცხინვალში გაემართა. რო-
გორც ჩანს, იგი წინასწარ შედგენილი გეგმით და საგზაო
რუკით მოქმედებდა. გრაფმა იცოდა, რომ ცხინვალიდან ადვი-
ლი იყო დასავლეთ საქართველოში გადასვლა. არ არის გა-
მორიცხებული, რომ ტოტლებენს ცხინვალში მცხოვრებ ქარ-
თველ დიდებულებთანაც ჰქონოდა კავშირი და რუსებისათვის
გამოსაზამთრებელი ადგილი ტოტლებენტან ალიანსში მყოფ
დიდგვაროვნებს წინასწარ მოემზადებინათ. ტოტლებენს ქარ-
თველ ფეოდალებთან საერთო ენის გამონახვა არ უჭირდა.
ცნობილია, რომ მან ერეკლე II-ს სხვა ქართველ წარჩინებუ-
ლებთან ერთად მაჩაბლებიც აუშხედრა.¹ საფიქრებელია, რომ
ტოტლებენს წინასწარ ჰქონდა მოლაპარაკება ერეკლეს მო-
წინააღმდეგე ფეოდალებთან, რომელთაც ცხინვალში თავიანთი
ყმა-მამული გააჩნდათ* და ჯარი სწორედ მათს მამულში და-
აბინავა. დე გრაი დე ფუა თავის რელაციაში ახსენებს ასევე
ახალგორს. როდესაც ფრანგი ადიუტანტი ქართლის და კახე-
თის სადროშოებზე საუბრობს, ის ეხება ქართლის მესამე
სადროშოს და განმარტავს: „მესამე სადროშო თავადი ერის-
თავისაა (იგულისხმება ქსნის ერისთავი – გ.ს.) და აერთიან-
ებს გლეხებს მისი კუთვნილი მიწებიდან, სხვათა შორის,
ქალაქ ახალგორიდან, რომელიც მთლიანად მას ეკუთვნის“.²
როგორც ვხედავთ, დე გრაი დე ფუას საქართველოში ყოფ-
ნის დროს ახალგორი ქალაქის სტატუსს ატარებდა. აღსა-

¹ სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია, თბ., 2005, გვ. 130.

* ერთ-ერთი ქართული დოკუმენტის მიხედვით, რომელიც
დათარიღებულია XVIII საუკუნის 70-80-იანი წლებით, ცხინვალში ყმა-
მამულს ფლობდნენ: ხერხეულიძეები, მაჩაბლები, ამილახერიშვილები და
სხვ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფ. დ-1606

² დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან
თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ
ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 53;

ნიშნავია, რომ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდ დავთარში, რომელიც ოსმალთა მოხელეებისგან არის შედგენილი და ფისკალურ დოკუმენტს წარმოადგენს, ახალგორი სოფლად არის მოხსენიებული. იმ დროისათვის ქსნის ერისთავების კუთვნილ სოფელში სულ 50 სახლი ანუ კომლი ყოფილა, ამასთანავე, დასახელებულია 65 კაცი.¹ XVIII საუკუნის მოსახლეობის აღწერებში გამოიყენებოდა ტერმინი „თავი“, რომელსაც აკად. ივ. ჯავახიშვილი კომლში ოჯახის უფროსად მიიჩნევდა. მისი აზრით, კომლში შესაძლებელია რამდენიმე ოჯახიც ყოფილიყო და თითოეული ოჯახის სათავეში „თავი“ იდგა.² აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხალხის აღწერის დავთრებში ხშირად ერთ კომლში ორი, სამი ან უფრო მეტი „თავი“ შედიოდა.³ თუ დავუშვებთ იმ გარემოებას, რომ დავთარში მოხსენიებული ტერმინი „სახლი“ იგივე კომლია, ხოლო წყაროში მოხსენიებული „კაცი“ XVIII საუკუნის აღწერებში გავრცელებული ტერმინის - „თავის“ იდენტურია, მაშინ XVIII საუკუნის I მესამედში ახალგორში 50 კომლს უცხოვრია, სადაც გაერთიანებული ყოფილა 65 ოჯახი. თუ საშუალოდ თითოეულ ოჯახზე 7 სულს ვიანგარიშებთ*⁴, გამოდის, რომ ახალგორში 1728

¹ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წიგნი I, ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, გამოკვლევით და ფაქსიმილეებით გამოსაცემად მოამზადეს აკად. სერგი ჯიქიაშვილი და პროფ. ნოდარ შენგელიაშვილი, თბ., 2009, გვ. 423-424.

² ჯავახიშვილი ივ., ხალხის აღწერის და შემოსავლის დავთრები საქართველოში, ჟურნ. „მოამბე“, IV, 1901, გვ. 10-11.

³ ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, ტ. I, თბ., 1967, გვ. 212-213.

⁴ აღსანიშნავია, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის რაიონებში კომლზე საშუალოდ 8.32 მოსახლე, ხოლო მთიან რაიონებში 7.54 მოსახლე იანგარიშებოდა. ჯაფარიძე ვ., საქართველოს მოსახლეობა, XVIII-XX ს.ს., თბ., 1984, გვ. 46.

წლისათვის 455 მოსახლე ყოფილა. 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხის მიხედვით, ახალგორში, რომელიც ქალაქის სტატუსს ატარებდა, 140 კომლი ცხოვრობდა.¹ თუმცა, როგორც ვ. ჯაოშვილი აღნიშნავს: „ვ. გამრეკელმა 1770 წლის 5 აპრილის ნუსხაში მოტანილი კომლთა რაოდენობა 10 %-ით გაზარდა იმ კონტინგენტების ხარჯზე, ვინც პრივილეგიურ ფენებს ეკუთვნოდა, ან გამოტოვებულთა რაოდენობა არ იქნებოდა 11-12%-ზე ნაკლები, რადგან ბატონყმური ურთიერთობის პირობებში ყველა, ვისაც ყმები ჰყავდა, ცდილობდა, რაც შეიძლება შემცირებულად ეჩვენებინა მათი რაოდენობა. ასეთი ვითარების გამო ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ნუსხაში ნაჩვენები კომლთა რაოდენობა, იმ კორექტივების, გათვალისწინებით, რომლებიც ჩვენ ზემოთ უკვე შევიტანეთ, უნდა გადიდდეს 15%-ით მაინც, რაც ეკვივალენტი იქნება პრივილეგიური და გამოტოვებული კონტინგენტებისა“.² თუ ვ. ჯაოშვილის ამ თვალსაზრისს გავიაზიარებთ, ახალგორის მოსახლეობა 1770 წლისათვის 200 კომლამდე ყოფილა, ხოლო მოსახლეობა კი დაახლოებით 1400. ცხინვალის და ახალგორის შესახებ ძალზე საინტერესო ცნობები შემოგვინახა გერმანელმა მოგზაურმა იაკობ რაინეგსმა, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფის – ერეკლეს კარზე 1778-1781 წლებში იმყოფებოდა. იაკობ რაინეგსი რუსეთის საიმპერატორო კარისათვის სხვადასხვა მიმართულებით საიდუმლო ინფორმაციას აგროვებდა, როგორც იყო: ქვეყნის გეოგრაფიული აღწერა, სასარგებლო წიაღისეულების დაზვერვა, კავკასიაში გადმოსა-

¹ გამრეკელი ვ., ცქიტიშვილი ზ., 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხა. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების სერია. 1973, №1, გვ. 144-145

² ჯაოშვილი ვ., საქართველოს მოსახლეობა, XVIII-XX ს.ს. თბ., 1984, გვ. 34.

სავლელი გზების შესწავლა და სხვ. სწორედ ამიტომ მოხვდა ცხინვალის ფრანგულ ენაზე შედგენილ მის ერთ-ერთ წერილში, რომელიც 1782 წლის 6 დეკემბერს ტფილისიდან პოტიომკინს გაუგზავნა. რაინეგსი წერს: „მე რომ კავკასიიდან მივდიოდე საჭიროდ ჩავთვლიდი მომეხსენებინა თქვენი უმაღლესობისათვის, თუ რომელია ყველაზე მოსახერხებელი გზები კავკასიონზე ადვილად გადასასვლელად: 1. მოზდოკიდან ტარტარდუჰამდე თეთრი წყლის გაყოლებით კარდაულამდე, ჯიმიტამდე, ტაიოკამდე, დუმაშვილამდე, ქსილვანამდე და იბერია-გეორგიის საზღვრამდე. ეს გზა ძალიან ხელსაყრელია ამ ორი სამეფოსაკენ გასასვლელად, ოღონდ იმ ადგილამდე, რომელიც მათგან 2-3 ვერსის დაშორებითაა, საჭიროა რამდენიმე დაბრკოლების გადალახვა, რომ შესაძლებელი გახდეს ჩასვლა კარასში“.¹ ამ ჩამონათვალში რაინეგსი რამდენიმე გზას ახსენებს და იქვე დასძენს: „ნ. ტარტარდუჰიდან ტიგურამდე, დევლეთამდე (დვალეთი? – გ.ს.), ქსილვანამდე: ეს ყველაზე კარგი გზაა, საჭიროებს მხოლოდ ცოტა შეკეთებას, რათა დიდ გზად გარდაიქმნას“.² დევლეთი, როგორც რაინეგსის თხზულების ქართულ ენაზე გამომცემელი ვია გელაშვილიც ვარაუდობს, ეს იგივე დვალეთი უნდა იყოს და ეს შემთხვევითი არ არის. როგორც ცხინვალს, ისე დიდი და პატარა ლიახვის ხეობის სოფლებს ჩრდილოეთ კავკასიასთან შუა საუკუნეებში არაერთი გზა აკავშირებდა,³ მათ შორის დვალეთის გზა.⁴ რაინეგსი ჩრდილოეთ კავკასიიდან ცხინვალისაკენ მომავალ გზას ყველაზე კარგ გზას უწოდებდა. თხზულებიდან არ ჩანს, მონიხულა თუ არა იაკობ რაინეგსმა ცხინვა-

¹ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 16.

² იქვე.

³ თოგოშვილი გ., საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII საუკუნეებში, თბ., 1969, გვ. 41.

⁴ სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია, თბ., 2005, გვ. 132.

ლი, მაგრამ მოგზაური იხსენიებს მა, როგორც ქალაქს, სადაც ასახელებს ებრაელთა დასახლებას: „ქართლის ყველაზე ბევრი და მჭიდრო მოსახლეობა ახლაც, ისევე როგორც წარსულში, უნდა ვეძებოთ დასავლეთ კავკასიონის სამხრეთ ნაწილის მთისწინეთსა და შუა მთებში. მთელი ზოლი მრავალტოტიან მდინარე ქსანსა, ლარგვსა და პატარა ლიახვს შორის (ამ უკანასკნელის მარცხენა ნაპირზე ძვეს ძველი მაგარი მთის ციხე ბელოთი) უკავიათ სგრუსს გვარის მრავალრიცხოვან ოჯახებს; ამათ სოფლებში დიდი რაოდენობით არიან ებრაელებიც, რომელთა უმრავლესობა ცხოვრობს ქალაქ ქსილვანში, ანუ ქრც(ხ)ინვალში დიდ ლიახვზე“.¹ რაინეგსის მოგზაურობის დროს, როგორც ვხედავთ, ცხინვალის ქალაქური ტიპის დასახლება იყო და აქ ებრაელებიც ცხოვრობდნენ. ცხინვალში ებრაელებს იხსენიებს ვახუშტი ბატონიშვილიც. იგი წერს: „ამ ნიქოზის ჩრდილოეთ, დიდის ლიახვის კიდეზედ, არს მცირე ქალაქი ქრცხილვანი, კეთილჰაოვანი. მსახლობელნი არიან ქართველნი, სომეხნი, ურიანი. გარემოს წალკოტოვან-ვენახოვანი, საზრდელით მაძლარი“.²* ცხინვალში ებრაულ მოსახლეობას ადასტურებს გერმანელი მოგზაური ედუარდ აიხვალდი (ამაზე ქვემოთ შეგჩერდებით). ებრაული მოსახლეობის არსებობა ცხინვალში ჯერ კიდევ 1392 წლის მცხეთის სიგელით დასტურდება.³ ე. მამისთვალიშვილი სხვადასხვა სახის დოკუმენტურ წყაროებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ ცხინვალში XIV-XVIII საუკუნეებში მრავალი ებრაელი ცხოვრობდა. მკვლევარს მოჰყავს ასევე 1770 წლის

¹ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

² ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამოფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1956, გვ. 370.

³ ჟორდანიას თ., ქრონიკები, II, ტფ., 1897, გვ. 177.

აპრილში შედგენილი ერთ-ერთი ცნობა, რომელიც ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე თავად ანტონ მოურავოვისათვის გადასაცემად შეუდგენიათ და ასახავს ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობას, მის ეროვნულ შემადგენლობას, სამეფო შემოსავალს და სამხედრო პოტენციალს. ცნობაში ნათქვამია: ქ. არის ქალაქი ცხილვანისა და ამას შინა მკვიდრობენ მართლმადიდებელნი ქართველნი, სომეხნი და ურიანი, ზიზნით, კომლით შვიდასი“.¹ XIX საუკუნის 30-იან წლებში ცხინვალელ ებრაელებს გერმანელი მოგზაურის – კარლ კოხის ცნობით, ერთი უბადრუკი სინაგოგა ჰქონდათ.² უცხოელი მოგზაურები ცხინვალში მცხოვრებ ებრაელებს უფრო მოგვიანებითაც იხსენიებენ. ი. ჩორნი 1870 წლების ცხინვალის შესახებ წერს: „ამ ქალაქის მცხოვრებნი არიან ებრაელები, სომეხები, ქართველები და ოსები ასე 5-6 კომლი, მაგრამ აქაური სტარშინას თქმით, ის 6 ოსური კომლი ვალდებულია დასტოვოს ცხინვალი, რადგან არა აქვთ საკმარისი ადგილი, მთავრობას სთხოვეს სხვა ადგილი მისცეს ცხინვალის მახლობლად“.³ როგორც ე. მამისთვალიშვილი აღნიშნავს: „ცხინვალის ებრაულმა მოსახლეობამ საგრძნობლად იმატა XIX ს. მეორე ნახევარში სხვადასხვა ადგილებიდან გადასახლებულთა ხარჯზე“.⁴ იაკობ რაინეგსი თავის ჩანაწერებში ცხინვალის სა-

¹ მამისთვალიშვილი ე., გორის ისტორია, ტ. I, თბ., 1994, გვ. 131. აღსანიშნავია, რომ ცხინვალი „1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდ დავთარში“ სოფლად იხსენიება. იხ. სოსიაშვილი გ., ცხინვალი 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთრის მიხედვით, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, სამეცნიერო კონფერენცია ქართულ-თურქული ურთიერთობები, გორი, 2012, გვ. 67.

² K. Koch, Raise durch Rusiand nach dem Kaukasischen Isthmus in den Jahren 1836, 1837 und 1838, Stuttgart, 1843, p. 61.

³ მამისთვალიშვილი ე., ქართველ ებრაელთა ისტორია, თბ., 1995, გვ. 132.

⁴ იქვე.

ხელწოდების განმარტებასაც გვაძლევს. იგი აღნიშნავს: „იწერება ქრცილოვა და სახელი წარმოსდგება ქრცილადან, ნიშნავს კოპიტს, რაც აქ ძალზე ხშირია (რ.) (თუ რცხილას? – გ.ს.).¹ ცხინვალის სახელწოდების ახსნა გერმანელი მოგზაურის მიერ დამაჯერებელია. როგორც მ. ცოტნიაშვილი აღნიშნავს: „გეოგრაფიული სახელი „ცხინვალი“ უნდა მომდინარეობდეს მცენარის სახელ რცხილა-დან და მისგან ნაწარმოებ „რცხილნარიდან“, რომელიც რცხილის ტყის აღსანიშნავად იხმარება. „რცხილას“ ადრეული ფორმა უნდა ყოფილიყო „კრცხილი“, ამას ადასტურებს დღესაც ხმარებაში მყოფი ხევსურული ფორმა კრცხილისა – კირცხილი, მთიულური – კირცხალი, და 1451 წლის სიგელში ნახმარი ფორმა „კრცხილოანი“.² იაკობ რაინეგსი თავის ჩანაწერებში მიუთითებს ცხინვალსა და მის მიდამოებში არსებულ სასარგებლო წიაღისეულზე: „დასავლეთ კავკასიის შუაქედის მთელი სამხრეთი მხარე სურამიდან ცხინვალიდან ძალინიდან ახალგორამდე, მდიდარი საბადოების გამო გამოკვლევის ღირსია“.³ იაკობ რაინეგსი მდიდარ საბადოებს აღწერს ასევე ახალგორის ტერიტორიაზე, სადაც, მისი ცნობით, დიდი რაოდენობით ყოფილა მაგნიტური ქვა, რკინის მადანი და შაბიამანი: „ახალგორთან რკინის მადნები და ნაპრალები (ხევები) სავსეა რკინის ოქრას მიწით და სისხლას ნაჭრებით. ამ მაგნიტურ რკინაქვაში ხშირად ძევს აგრეთვე შაბიამნის სოლები, რომელთა სისქე ზოგჯერ ორი დიუმიანია, ხოლო სიგრძე ხუთი დიუმი. გარეთა ფერი უფრო ყავისფერია, ვიდრე თვით მაგნი-

¹ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

² ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 33.

³ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 192.

ტური რკინაქვაა, რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა შაბიამ-ნიანი მიწა, რომელსაც სარგებლიანად იყენებენ გეორგიაში მღებავები და ტარსიკონის მკეთებლები“.¹ რაინეგსის ცნობით, ქსნის საერისთავო, კერძოდ კი ახალგორი მდიდარი იყო საძოვრებითაც, რაც ოდითგანვე იძლეოდა მესაქონლეობის განვითარების საშუალებას. რაინეგი წერს: „ახალგორის ჩრდილოეთით არის მაღალი მინდორი (ანუ მაღალი ველი), აქ სავსებით ერთდებიან შუა ქედის უმაღლესი ნაწილის მწვერვალები და იშლებიან მწვანე ვაკედ, რომელსაც შვიდი ვერსი სიგრძე და სამი ვერსი სიგანე აქვს. ის წარმოადგენს ცხვრებისა და რქოსანი პირუტყვის საზაფხულო საძოვარს“.² ქსნის ხეობის ქვემო წელზე განვითარებული იყო მეურნეობის სხვადასხვა დარგი, მათ შორის მევენახეობა,³ ხოლო ზედა ნაწილზე კი ძირითადად მესაქონლეობას მისდევდნენ. როგორც დ. გვრიტიშვილი აღნიშნავს: „ქსნის საერისთავოს გეოგრაფიულ თავისებურებათა გამო მესაქონლეობას აქ განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა. საერისთავოს ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი, მართალია, მემინდვრეობისთვის ხელსაყრელი არ იყო, მაგრამ, სამაგიეროდ, საქონლის საძოვრებისათვის გამოდგებოდა. ცხვრის საზაფხულო იალალებისთვის საუკეთესო ადგილები იყო ქარჩოხის, ჭურთის, ჟამურის და მალრან-დვალეთის სანახები, ზამთარში კი საერისთავოს ბარის ზოლში (იკოთი, ოძისი, ლამისყანა, თეზი, მეჯვრისხევი) უხვად იყო საზამთრო საძოვრები“.⁴ როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რაინეგი ახალგორის ჩრდილოეთით ცხვრის და მსხვილფეხა საქონლის საზაფხულო საძოვრებზე მიუთი-

¹ იქვე, 194.

² იქვე.

³ ჯალაბაძე გ., მემინდვრეობის კულტურა აღმოსავლეთ საქართველოში, თბ., 1986, გვ. 281.

⁴ გვრიტიშვილი დ., ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955, გვ. 157.

თებს. რაც შეეხება ზამთრის საძოვრებს, როგორც ჯ. გვასალია აღნიშნავს: „ქსნის ხეობის საზამთრო საძოვრებად გამოყენებული იყო მუხრანისა და შემდეგდროინდელი საამილახვროს საძოვრები: აშურიანი, ალაიანი, თხოთიწლოვის მთა, სხალტა, გორის მიდამოები და სხვ. ქსნელები საზამთრო საძოვრების სარგებლობისათვის საბალახე გადასახადს იხდიდნენ“.¹ იაკობ რაინეგსის ცნობით, ახალგორის მოსახლეობის დიდ ნაწილს სომხები შეადგენდნენ: „გორის ჩრდილოეთით და შემდეგ ჩრდილო-აღმოსავლეთით კავკასიის მთისწინები გადადიან გრძელ, ნაკლებ განიერ, მაგრამ ნაყოფიერ ველში, სადაც მრავალრიცხოვან ნაკადულებზე ძვეს ახალგორი (ახალი გორი), პატარა ქალაქი; მისი მოსახლეობის მეტწილს ასევე ქრისტიანი სომხები შეადგენენ, რომლებიც თითქმის ყველანი ბამბის, ან ტილოს მქსოველები არიან. ისინი უმთავრესად ამზადებენ სხვადასხვანაირ ბამბის ქსოვილებს და ხელსახოცებს, რომლებსაც ორივე მხარეს მოკლე კვანძიანი ფოჩები აქვს და ბანაობის შემდეგ ტანის გასამშრალელად იხმარება“.² ახალგორში სომხური მოსახლეობის არსებობას ადასტურებს ვახუშტი ბატონიშვილიც. მისი ცნობით: „ოძისს ზევით არს მონასტერი ხოფა უგუშბათო დიდშენი კეთილად და აწ ცარიელი. მის ჩრდილოთ არს მცირე ქალაქი ახალგორი, მსახლობელნი არიან სომეხნი, და სასახლე ქსნის ერისთავისა“.³ საისტორიო წყაროებში არსებული ცნობები ახალგორის სომხური მოსახლეობის შესახებ შემთხვევითი არ არის. დ. ახლოური თვლის, რომ სომხები ახალგორში

¹ გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 12.

² იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამოფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1956, გვ. 359.

XV საუკუნეში გადმოსახლდნენ ქალაქ გორიდან და ახალგორიც, შესაძლებელია, სწორედ ამიტომ დაარქვეს.¹ ჩვენი აზრით, ახალგორში სომხური დასახლება XV საუკუნეზე ადრე უნდა გაჩენილიყო. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ XV საუკუნეში სომხებმა ახალგორში ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია განაახლეს, რასაც მოწმობს ეკლესიის დასავლეთ კედელზე დატანილი სომხური წარწერა. იგი 1462 თარიღდება და მოხსენიებულია ტაძრის განმაახლებელი ვინმე ხაჩატური.² ჩვენი აზრით, სომხები აქ კარგა ხნის ჩამოსულები იყვნენ, რადგან მათ საკუთარი ეკლესიაც ჰქონდათ. წარწერაში მოხსენიებულმა ხაჩატურმა სწორედ ის სომხური ეკლესია განაახლა, რომელიც მისმა წინაპრებმა (ყოველ შემთხვევაში, რამდენიმე თაობის წინ ჩამოსახლებულმა სომხებმა) ააშენეს. ტაძრის კედელზე კიდევ ერთი სომხური წარწერაა, რომელიც 1693 წლით თარიღდება. წარწერაში აღნიშნულია: „ღმერთო შეიწყალე, ტერ-პეტროს ბევრი შრომა მოვიწიე ბაღდასარის მამის არუთინის გვარის მეშვეობით, ვაშენეთ ეკლესია 1693 წელს, ღმერთმა შეიწყალოს ბაღდასარი“.³ ეს ეკლესია ს. მაკალათიას სომხურ ეკლესიად მიაჩნდა,⁴ რასაც დ. ახლოური არ ეთანხმება და თვლის, რომ ს. მაკალათიას ადგილობრივმა სომხებმა არასწორი ინფორმაცია მიაწოდეს. მისი მტკიცებით, ეკლესია ქართულია და არა სომხური. ჩვენი აზრით, დ. ახლოურის მსჯელობა ამ შემთხვევაში არასწორია, რადგან ქართული მართლმადიდებლური ტაძრის კედელზე ასეთი სახის წარწერის ამოკვეთას და ტაძრის ამშენებლებად თუ განმაახლებლად გრიგორიანული რწმენის აღმსარებელთა გამოცხადებას ადგილობრივი ერისთავები თუ მართლმადიდებელი მრევლი

¹ ახლოური დ., ახალგორის ისტორია, თბ., 2006, გვ. 41.

² იქვე, გვ. 42.

³ იქვე.

⁴ მაკალათია ს., ქსნის ხეობა, თბ., 1968, გვ. 60.

არ დაუშვებდა. ეჭვსგარეშეა, რომ საქმე გვაქვს სომხურ ტაძართან, რომელიც 1693 წელს განუახლებიათ ადგილობრივ სომხებს. აქ საყურადღებოა ერთი გარემოება – წარწერაში აღნიშნულია, რომ ეკლესია ბაღდასარის მამის – არუთინის გვარის შემწეობით აუშენებიათ. როგორც ჩანს, ახალგორში სომეხთა საკმაოდ დიდი დასახლება არსებობდა, რომელსაც იმ დროისათვის ტაძრის რეაბილიტაცია მოუხდენია. აღსანიშნავია, რომ ქსნის ხეობაში, მუხრანთან ახლოს, სოფ. ციხისძირში სომხებს იხსენიებს გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი. მისი ცნობით, ციხისძირში სამი პატარა ეკლესია ყოფილა, სადაც ორი სომხური და ერთი ქართული წარწერა ყოფილა შესრულებული.¹ მუხრანის მიმდებარე ტერიტორიაზე სომხური მოსახლეობის არსებობას ადასტურებენ ასევე გერმანელი მოგზაურები იაკობ რაინეგსი² და ედუარდ აიხვალდი.³ 1774-1781 წლების აღწერის მასალებიდან ჩანს, რომ ახალგორში ქართველები და სომხები ცხოვრობდნენ. ამ დროისათვის ახალგორში ყმები ჰყავდათ: ქსნის ერისთავებს, რატიშვილებს, არღუთაშვილებს, ყაფლანიშვილებს და სხვ.⁴ სომხების ჩამოსახლება საქართველოში დიდი ხნის წინ დაიწყო. როგორც ე. მამისთვალიშვილი აღნიშნავს, სომხები XII საუკუნის დასაწყისიდან ცხოვრობდნენ გორში.⁵ ახალგორის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვი-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 55.

² იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

³ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 114;

⁴ ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, ტ. I, თბ., 1967, გვ. 221-223, 243-245.

⁵ მამისთვალიშვილი ე., გორის ისტორია, ტ. I, თბ., 1994, გვ. 175.

ტოვა გერმანელმა მოგზაურმა იოჰან ანტონ გიულდენშტედტმაც. იგი საქართველოში XVIII საუკუნის 70-იან წლებში იმყოფებოდა. ქვეყნის სხვადასხვა მხარეებთან ერთად რუსეთის საიმპერატორო აკადემიისგან საქართველოში სამეცნიერო მისიით მოვლენილმა მოგზაურმა შიდა ქართლიც მოინახულა. მან გარკვეული პერიოდი დაჰყო ქსნის ხეობაში. როგორც თვითონ აღნიშნავს, ანანურში ჩამოსული მეცნიერი ქსნის ხეობაში, კერძოდ, ახალგორში ქსნის ერისთავს – დავითს მიუპატიჟებია: „ანანურში მთხოვა ქსნის ერისთავმა (დავითმა – გ.ს.), საქართველოს ყველაზე მძლავრმა მაგნატმა, მივსულიყავი მის რეზიდენციაში ახალგორში“.¹ დავით ქსნის ერისთავი, როგორც დ. ახლოური აღნიშნავს, ამ დროისთვის ავად ყოფილა და ერეკლე II-ს გიულდენშტედტისთვის მისთვის მკურნალობის გაწევა უთხოვია.² როგორც ჩანს, ქსნის ერისთავისთვის მკურნალობის გაწევა გიულდენშტედტისათვის ერეკლე II-ს უთხოვია. მკურნალობის სანაცვლოდ მოგზაურს ქსნის ერისთავმა მცველი რაზმი გამოუყო, ახალგორში დააბინავა და როგორც უცხოელი აღნიშნავს: „მე არა მარტო სხვა მხარეშიც ცნობილი შევიქენი, არამედ ამ ბატონმა (დავით ქსნის ერისთავმა – გ.ს.) ამის შემდეგ ბევრჯერ მომცა მცველი რაზმი 50, 100 და მეტი კაცისაგან, ხშირად საკუთარი მეთაურობით, უამისოდ ზოგი ექსკურსიები შეიძლება ჩაშლილიყო“.³ გიულდენშტედტი ახლომდებარე თემებს ათვალიერებდა და შემდეგ ისევ ახალგორში ბრუნდებოდა.⁴ მიუ-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 47.

² ახლოური დ., იოჰან (ანტონ) გიულდენშტედტი ქსნის ხეობაში, თბ., 2007, გვ. 7.

³ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 47.

⁴ იქვე, გვ. 49.

ხედავად იმისა, რომ მან ახალგორში კარგა ხანს დაჰყო, ქსნის საერისთავოს ცენტრი სრულყოფილად ვერ აღწერა. ეს, შესაძლებელია, არც შედიოდა მის ინტერესში. მას უფრო სასარგებლო წიაღისეულებით მდიდარი მხარეები აინტერესებდა. გიულდენშტედტს ახალგორი სოფლად აქვს მოხსენიებული. მას ჩამოთვლილი აქვს ქსნის ხეობის ზემო წელზე არსებული სოფლები და იქვე იხსენიებს ახალგორს, სადაც, მისი ცნობით, ციხეც ყოფილა.¹ ახალგორში გიულდენშტედტს რამდენიმე წისქვილი უნახავს: „აქ დავათვალიერე აგრეთვე პატარა წისქვილები, უმეტესობა 24 საათში ფქვავს 20 დან 24 კოდამდე ხორბალს, აქედან მეწისქვილე იღებს მხოლოდ ორმოცდამეათედ ნაწილს. თბილისში და საერისთაოში იღებენ მეათედ ნაწილს. დოლაბებს ახალგორში ღებულობენ სარკინეთის ქვასატეხიდან [რომელიც მდებარეობს] მტკვარზე, თბილისის ქვემოთ. რუსულ ფულზე წყვილი ღირს 40 მანეთამდე, მაგრამ მათი გამოყენება შეიძლება ოც წლამდე“.² ახალგორში წისქვილების არსებობას ადასტურებს ასევე 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, რომლის მიხედვით, იმ დროს ახალგორში 5 თვალი წისქვილი ყოფილა.³ ახალგორის წისქვილებიდან შემოსავალს ქსნის ერისთავები იღებდნენ, ხოლო ქსნის საერისთაოს გაუქმების შემდეგ აქ არსებული წისქვილები მარიამ დედოფლის საკუთრება გახდა, რასაც ადასტურებს 1801-1806 წლების დედოფლის შემოსავლის ნუსხა ქართლიდან.⁴ ახალგორში წისქვილების არსებობა დასტურდება ასევე 1804 წლის რუ-

¹ იქვე, გვ. 275.

² იქვე, გვ. 51.

³ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წიგნი I, ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, გამოკვლევით და ფაქსიმილეებით გამოსაცემად მოამზადეს აკად. სერგი ჯიქიამ და პროფ. ნოდარ შენგელიამ, თბ., 2009, გვ. 424.

⁴ ახლოური დ., ახალგორის ისტორია, თბ., 2006, გვ. 132.

სული აღწერითაც.¹ გიულდენშტედტს დაუთვალეირებია ახალგორის შემოგარენი, რომლის შესახებაც წერს: „პატარა მწვერვალები ახალგორის, ქსოვრისის გარშემო და, საერთოდ, ქსანსა და არავს შორის, შესდგებიან კირქვის ბრეჭისაგან და ნაწილობრივ აგრეთვე მერგელის რიყის ქვებისაგან, რომლებიც გამაგრებულ თიხაშია ჩამსხდარი... ქსანზე, ახალგორიდან ლარგვისამდე ზემოთ (დაახლ. 20 ვერსი) არის უფრო სუფთა, მოთეთრო, ნაწილობრივ ფიქალისებრი კირქვა, რომელიც ქსანს უქმნის უმეტესად მხოლოდ ვიწრო, ღრმა ციცაბო ხეობას“.² გიულდენშტედტის მოგზაურობის დროს აღმოსავლეთ საქართველოში ლეკთა თავდასხები ძალზე გახშირებული იყო.³ მოგზაური აღნიშნავს, რომ ახალგორში მან შეიტყო ლეკთა მიერ მუხრანის გაძარცვა. ის ერთგან მიუთითებს, რომ ქვეყანაში დაღესტნელების გახშირებული თავდასხმების გამო ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II საკუთარ სამეფოში 1000 - კაციანი რაზმით გადაადგილდებოდა. ახალგორიდან გიულდენშტედტი დასავლეთ საქართველოში აპირებდა წასვლას. იმერეთამდე იგი ქსნის ერისთავს უნდა გაეცილებინა.⁴ მოგზაური ახალგორიდან ქსნის ხეობაში არსებული გზით პატარა ლიახვის ხეობაში გადავიდა (უკან დაბრუნებისას მან ისევ ამ გზით ისარგებლა),⁵ აქედან კი ცხინვალში ჩავიდა. „ერედვიდან* გადავუხვიეთ დასავლეთით და 1 საათ-

¹ სოსიაშვილი გ., ახალგორის მოსახლეობა XIX საუკუნის დასაწყისში, გორის უნივერსიტეტი, II საერთაშორისო კონფერენცია, გორი, 2009, გვ. 251.

² გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 29.

³ აღიმბარაშვილი ი., ლეკიანობა აღმოსავლეთ საქართველოში, თბ., 2011;

⁴ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, დასახ. ნაშრომი, გვ. 145.

⁵ სოსიაშვილი გ., გზები პატარა ლიახვის ხეობაში, უკრნ. „აღმოსავლეთი და კავკასია“, №5, 2007, გვ. 94.

ში, მთისძირას მდებარე სოფლების არგვისის და ფრისის გავლით, მოვედით ქრცხინვალში, სადაც დაგბანაკდით. ეს ადგილი მდებარეობს დიდი ლიახვის მარცხენა ნაპირას, მისი ეკლესია კი დგას მარჯვენა ნაპირზე“. ცხინვალს მოგზაური დაბად მოიხსენიებს: „შიდა ქართლის მთავარი ქალაქია გორი და მის მახლობლად მნიშვნელოვანი ადგილია (დაბაა) ქრცხინვალი“.¹ სიტყვა „მნიშვნელოვანი“ აქ შემთხვევით არ გვხვდება. გიულდენშტედტი ცხინვალთან მიმართებაში სხვა ადგილზეც იყენებს ამ სიტყვას. ცხინვალს იგი შიდა ქართლში არსებულ „მნიშვნელოვან ადგილს“ უწოდებს და გორსა და სურამს ადარებს: „რაც შეეხება მოსახლეობას და მის მცირერიცხოვნებას (საუბარია შიდა ქართლზე – გ.ს.), განადგურებათა მრავალ კვალს და მცირედ მოშენებულობას, ამაშიც მთლიანად კახეთს ემსგავსება. მისი ყველაზე მნიშვნელოვანი ადგილებია – გორი, ქრცხინვალი და სურამი“.² ლიახვის ხეობის ქვემო წელზე არსებულ სოფლებზე საუბრისას გიულდენშტედტი ცხინვალს ქალაქად იხსენიებს: „ქართული მხარე მდრან-დვალეთი და მეჯვრისხევი მთიანეთის ძირში, რომლებსაც ეკუთვნიან შემდეგი, არა ყველა ქართველებით დასახლებული სოფლები ლიახვის ქვემო დინებაზე, რომელთაც მე ზუსტად ვერ გადმოგცემთ: ამ სოფლებში მოხსენიებული აქვს ქრცხინვალი, ოსურად კრება, რომელსაც ქალაქად სთვლიან“.³ სიტყვა „კრება“, მოგზაურს, როგორც ჩანს,

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 175. პატარა ლიახვის ხეობაში არსებული სოფელი, მდებარეობს ცხინვალიდან 7 კმ-ის დაშორებით. იხ. სოსიაშვილი გ., ნარკვევები ლიახვის ხეობის ისტორიიდან, თბ., 2011, გვ. 109.

² გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 267.

³ იქვე, გვ. 279.

არასწორად ჩაუწერია ლიახვის ხეობაში ჩამოსახლებული ოსებისაგან. ოსები ცხინვალს „ჭრებას“ უწოდებენ, რაც კიდევ ერთხელ მიანიშნებს, რომ ეს სახელი ცხინვალს ჩამოსახლების შემდეგ უწოდეს ოსებმა. ქართლის თავადებიდან მოგზაური ცხინვალში ასახელებს თავთაქიშვილებს, ხოლო დიდი ლიახვის ხეობაში – მაჩაბლებს.¹ გიულდენშტედტი ცხინვალში რამდენიმე დღეს გაჩერდა. ამას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ მას იმერეთის მეფესთან, ვიდრე ის დასავლეთ საქართველოში გაემგზავრებოდა, ორი შიკრიკი გაუგზავნია და სოლომონ I-თან წერილი გაუტანებია.² ცხინვალში ყოფნის დროს მას თავის მხლებელთა ცხენებისთვის ნალები შეუძენია: „ქრცხინვალში 48 ნალში გადავიხადე ცხრა მანეთი და სამოცი კაპიკი“.³ საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიისათვის გაგზავნილ მოხსენებაში გიულდენშტედტი ცხინვალში ციხეს იხსენიებს: „1772 წლის 3 აგვისტოს გავიარე 30 ვერსი დასავლეთით შუა ალპების თხემზე და დავეშვი ხეობაში, რომელშიც პატარა ლიახვი მიედინება. მას დავეყვი 30 ვერსის მანძილზე ქვევით ან სამხრეთით, გავიარე ქართული ციხეები – აწრისხევი, ბელოთი და ერედვი და იქიდან გავუხვიე ქრცხინვალის ციხისკენ, რომელიც დიდ ლიახვზე ძევს“.⁴ ციხე-სიმაგრე ქალაქს მნიშვნელოვნად იცავდა, როგორც ირანელების, ისე ლეკების შემოსევების დროს.⁵ ერთი პერიოდი ცხინვალის ციხეში რუსი ჯარი ჩადგა. ეს უკავშირდება საქართველოში გენერალ ტოტლებენის შემოსვლას, რაზეც ჩვენ ზემოთ უკვე მივუთითებდით. ამასთან დაკავშირე-

¹ იქვე, გვ. 227.

² გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 257.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 153.

⁵ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 381.

ბით ჩვენ მიერ მოყვანილ დე გრაი დე ფუას ცნობას ავსებს გიულდენშტედტიც. იგი აღნიშნავს, რომ ტოტლებენს თავისი რაზმები ქართლის რამდენიმე ციხეში ჰყავდა, მათ შორის ცხინვალში.¹ მისი ცნობით, ტოტლებენი თბილისიდან ცხინვალში ერეკლესთან ერთად ჩასულა. „ამ მხარეში თერგზე კობთან, პატარა ველზე, რომელსაც ქართველები ადოს მინდორს უწოდებენ შეხვდა მას (ტოტლებენს – გ.ს.) ერეკლე მეფე, აქედან გრაფი მეფესთან ერთად წავიდა თბილისში და ქრცხინვალში, სადაც სოლომონ მეფეც მივიდა“.² მოგზაური ცხინვალში მდ. დიდი ლიახვის მარჯვენა ნაპირზე არსებულ ეკლესიას იხსენიებს, რომელიც, ჩვენი აზრით, ზღუდრის გორაზე არსებული წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია უნდა იყოს. იგი აგებულია XVII საუკუნეში. მასზე დატანებულია ორი ასომთავრული წარწერა, ერთ წარწერაში მოხსენიებულია მარიამ დედოფალი (დადიანი), როსტომ მეფის მეუღლე (XVII ს.), ხოლო მეორე წარწერაში კი ვინმე მიქაელი და იოანე.³ გერმანელი მოგზაურის ჩანაწერიდან ჩანს, რომ იგი ცხინვალამდე დავით ქსნის ერისთავმა მიაცილა და აქედან

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 227.

² იქვე, გვ. 225. ჩვენი აზრით, აქ გიულდენშტედტი ცდება, რადგან ტოტლებენის ადიუტანტი დე ფუა გრაფის ერეკლესთან ერთად ცხინვალში ჩასვლაზე არაფერს გადმოგვცემს.

აღსანიშნავია, რომ ის ცხინვალს მდ. დიდი ლიახვის მარცხენა მხარეს იხსენიებს, ხოლო ეკლესიას კი მარჯვენა მხარეს, როგორც ჩანს, გიულდენშტედტი ქალაქს მდინარის დინების საწინააღმდეგო მხრიდან აღწერს. ზღუდრის წმინდა გიორგის ეკლესია ი. მეგრელიძეს მოხსენიებული აქვს მდ. ლიახვის მარცხენა მხარეს, რაც საკვებით სწორია. მეგრელიძე ი., სიძველეები ლიახვის ხეობაში, ტ. I, თბ., 1983, გვ. 167.

³ შიდა ქართლი, I, პატარა და დიდი ლიახვის ხეობების არქიტექტურული მემკვიდრეობა (ცხინვალის რაიონი), 1981-1983 წლების ექსპედიციის მასალები, თბ., 2002, გვ. 222.

იმერეთში ოს მამასახლისთან ერთად გაისტუმრა. ამის შესახებ გიულდენშტედტი მოგვითხრობს: „მან ჩემი თავი გადააბარა ოს მამასახლისს გუფთიდან და გამატანა წერილი ონში მმართველ თავად გიორგი ჯაფარიძესთან“.¹ მოგზაური დიდი ღიახვის ხეობიდან თანმხლებ რაზმთან ერთად ფაწის ხეობაში გადავიდა. გზად მიმავალი, ფაწის მარცხენა ნაპირზე იხსენიებს სოფლებს: გვერწერს, კოლალტოს. კოლალტოსთან მოგზაურის რაზმი ხიდზე გადასულა და გაუვლია სოფელი ტამუტა, შემდეგ წახო, რომელიც ფაწის დასავლეთ მხარეზე მდებარეობდა. აქ უნახავს ციხე, რომელსაც, მისი ინფორმაციით, თავადი მაჩაბელი საზაფხულო სადგომად იყენებდა. წახოდან მოგზაური ჩავიდა მდ. ყვირილას სათავეში არსებულ სოფელ წონაში.² გზა, რომლითაც ცხინვალიდან რაჭაში გადასასვლელად ისარგებლა გიულდენშტედტმა, იმ დროისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იყო. გიულდენშტედტი აღნიშნულ გზას ეხება მოკლე მიმოხილვაში, რომელიც მან რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ დაწერა. ის აღნიშნავს, რომ 1768 წელს ლეიტანტი ფაბულოვი (გიულდენშტედტის ტექსტის მთარგმნელი და გამომცემელი, გ. გელაშვილი მას აიგივებს ხვაბულოვთან, იმავე ქობულაშვილთან) დიდი ღიახვის ხეობაში, ცხინვალამდე არღონის ხეობიდან ნარის გავლით გადმოსულა, აქედან კი ჯაუკომის (ჯავის)

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანიურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 103.

² იქვე. როგორც ჩანს, ქსნის ერისთავებს ღიახვის ხეობაში მცხოვრებ ოსებთან გარკვეული კავშირი ჰქონდათ. ცნობილია, რომ მათ მალრანდვალეთზე (დიდი ღიახვის ხეობის ზედა ნაწილი) მიუწვდებოდათ ხელი, რაც 1804 წლის ერთი საბუთითაც დასტურდება. იხ. გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 75.

გავლით რაჭაში წასულა სოლომონ I შესახვედრად.¹ ეს გზა უფრო მოგვიანებითაც გამოიყენებოდა. სწორედ ამ გზით ისარგებლა სოლომონ II, როდესაც იგი პატარა ლიახვის ხეობაში, კერძოდ, სოფ. ვანათში გადმოვიდა იმერეთიდან და მთავარმართებელ ტორმასოვს შეხვდა.² პატარა ლიახვის ხეობიდან იმერეთში გადასასვლელ გზას იხსენიებს იულონ ერეკლეს ძის მწიგნობარი იოანე ქართველიშვილი. მისი ცნობით, იულონ ბატონიშვილი ამ გზით გაიხიზნა იმერეთში, როდესაც მის წინააღმდეგ დავით გიორგის ძე ბატონიშვილი პატარა ლიახვის ხეობაში აპირებდა შეჭრას.³ გიულდენშტედტი ლიახვის ხეობაში სხვა გზებსაც ასახელებს, მათ შორის, სტეფანწმინდასთან დამაკავშირებელ გზას: „სტეფანწმინდიდან მიდის ჩვეულებრივი გზა ქუთაისში, ლარგვისის მონასტერზე გავლით (ქსანზე). დაახლოებით – 93 ვერსი. ქრცხინვალამდე დიდ ლიახვზე – 50 ვერსი“.⁴ აქ არ ჩანს ამ გზის ზუსტი მარშრუტი, მაგრამ ჩვენს ხელთ არსებული სხვა წყაროებით შესაძლებელია სტეფანწმინდიდან ლიახვის ხეობაში გადმოვალი გზის დადგენა. ამ გზით უსარგებლია XIX საუკუნის 80-იან წლებში გაზ. „დროების“ კორესპონდენტს გიორგი ლიახველს (ჩოჩიშვილს), სტეფანწმინდიდან იგი პატარა ლიახვის ხეობაში, სოფელ ვანათში ჩავიდა.⁵ სტეფანწმინდიდან გზა პატარა ლიახვის ხეობას უკავშირდებოდა, აქედან კი შე-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 223.

² მაკალათია ს., ლიახვის ხეობა, თბ., 1971, გვ. 57.

³ ქართველიშვილი იოანე, მემუარები, ავთ. იოსელიანის გამოკვლევით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1952, გვ. 86.

⁴ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 5.

⁵ სოსიაშვილი გ., გზები პატარა ლიახვის ხეობაში, ჟურნ. *აღმოსავლეთი და კავკასია*, № 5, 2007, გვ. 94.

საძლებელი იყო როგორც ქსნის, ისე დიდი ლიახვის ხეობებში გადასვლა. როგორც გიულდენშტედტი მიუთითებს, ლიახვის ხეობას გზა აკავშირებდა არაგვის ხეობასთანაც. ამ გზას ჩრდილოეთ კავკასიიდან შემოჭრილი მძარცველი ლეკებიც იყენებდნენ. „ილტოხის ახლოს ქსანსა და ნარეკვავს შორის, მიდის ჩვეულებრივი გზა ლეკებისა, რითაც ისინი არაგვიდან, მჭადისჯვარზე გავლით, მიდიან მთით ლამისყანამდე და ქრცხინვალამდე“.¹ რაჭაში, კერძოდ, სოფელ სხარტალში გიულდენშტედტი იმერეთის მეფეს, სოლომონ I შეხვდა. როგორც თვითონ აღნიშნავს, აქედან მას ცხინვალში მყოფ რუსეთის საქმეთა რწმუნებულ ლვოვისათვის წერილი გაუგზავნია: „სხარტალიდან ქრცხინვალში ბ-ნ ლვოვთან მე-27 მოხსენებით გაგზავნილ შიკრიკს მივეცი ექვსი მანეთი“.² მისი ინფორმაციით, ცხინვალში ლვოვთან ერთად ყოფილა ერეკლე II: „2 და 3 აგვისტო, ჩემი გამყოლებისა და ცხენების დასვენების მიზნით, გავატარე სამეფო ბანაკში, საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიისთვის დავწერე რაპორტი, რომელიც მე გაუგზავნე ქრცხინვალში რუსეთის საქმეთა რწმუნებულს ლვოვს, სადაც ის უნდა ყოფილიყო მეფე ერეკლესთან ერთად“.³ იმერეთიდან გერმანელი მოგზაური სოლომონ I გამოყოლილი 300 - კაციანი დაცვით (სურამის და შემდეგ სოფ. დირბის გავლით), ცხინვალში ჩავიდა. აქედან ქსნის ხეობაში, კერძოდ, ლარგვისში გადავიდა, სადაც მას ექსპედიციის დანარჩენი წევრები ელოდებოდნენ. მცირე ხნის შემდეგ მოგ-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 53.

² გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 259.

³ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 127.

ზაური ლომისის, მლეთის და თერგის ხეობის გავლით ჩრდილოეთ კავკასიისაკენ გაემართა.¹ ცხინვალის და ახალგორის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა გერმანელმა მოგზაურმა ელუარდ აიხვალდმა. იგი კავკასიაში 1825-1826 წ.წ. იმყოფებოდა. მისი თხზულება, რომელიც კავკასიას ეხება, ძალზე ძვირფას მასალას შეიცავს XIX საუკუნის I მესამედის ჩვენი ქვეყნის ისტორიის შესასწავლად. 1826 წლის 5 აპრილს აიხვალდი თბილისში ჩამოვიდა. აქედან მან ორი ექსპედიცია მოაწყო. აპრილ-მაისში მან დასავლეთ საქართველო მოინახულა, შემდეგ კვლავ აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდა. სურამის გავლით ჩავიდა გორში, ხოლო გორიდან კი ცხინვალში გაემართა: „9 საათზე ჩავედი გორში, მივედი მხარის უფროსთან, მაიორ პეტროვთან, დავისვენე რამდენიმე საათი, ხოლო საღამოსკენ მასთან ერთად ცხინვალში წავედი, რომელიც მდებარეობს აქედან 30 ვერსზე ოსეთის მთებში“.² ეჭვს გარეშეა, რომ ამ ადგილას გერმანელი მოგზაური „ოსეთის მთებს“ პირობითად იყენებს. გორიდან 30 ვერსის ანუ 48 კმ-ის მანძილზე დიდი ლიახვის ხეობის სოფლებია (კეხვი, აჩაბეთი, ქემერტი, ძარწემი, სვერი), რომლებიც ელუარდ აიხვალდის მოგზაურობის დროს ქართლის ერთ-ერთ სათავალოში – სამაჩაბლოში შედიოდა. ოსეთის მთების ასე ახლოს „გადმოტანა“ გერმანელი მოგზაურის მიერ განპირობებული უნდა იყოს შიდა ქართლში ჩამოსახლებული ოსების შიდა-მიგრაციული პროცესების ზედაპირული შეფასებით. როგორც რ. თოფჩიშვილი მიუთითებს: „XVIII ს-ის დასასრულსა და XIX ს-ის დასაწყისში მათი (ოსები – გ.ს.) განსახლების ად-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 157.

² ელუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და სძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 229.

გილები ძირითადად მთიანი ზოლი იყო და არსად ის მთის-წინა ზოლშიც კი არ ჩამოდიოდა“.¹ მკვლევრის შეხედულებით, 1814 წლის შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის მასალებზე დაყრდნობით, ოსები დიდი ლიახვის ხეობაში განსახლებული იყვნენ გუფთის ზემოთ.² ძალზე საინტერესოა ის ფაქტი, რომ 1804 წლის რუსული აღწერის მიხედვით, ცხინვალში მცხოვრები 180 კომლიდან (რუსულ აღწერაში შეცდომით არის დაანგარიშებული და მიწერილია 182 კომლი), სულ 12 კომლი ოსი იყო.³ ელჟარდ აიხვალდის ცნობით, დიდი ლიახვის ხეობაში ჩამოსახლებული ოსები თავს ესხმოდნენ და დარცვავენენ ქალაქ გორის მოსახლეობას: გორიდან 30-ოდე ვერსზე ჩრდილოეთით, ცხინვალის იქითა მხარეს, მთებში ოსები ცხოვრობენ. ახლა მათ ქალაქის მოსახლეობასთან ზავი და მშვიდობა აქვთ, რომლებსაც ადრე გაუთავებლად დარცვავენენ“.⁴ მოგზაურის ინფორმაციით, ოსები იმდროისათვის მშვიდად ცხოვრობდნენ და რუსეთის ქვეშევრდომები იყვნენ. ელჟარდ აიხვალდის ცნობით, ცხინვალს იმდროისათვის სოფლის სტატუსი ჰქონდა და იგი გორის მაზრის ყველაზე დიდ სოფლად ითვლებოდა, სადაც მოსახლეობის დიდ ნაწილს ქართველები და სომხები შეადგენდნენ. მათთან ერთად ცხინვალში ცხოვრობდა 30 კომლი ებრაელი და რამდენიმე კომლი ოსი: „წინათ მოინდომეს ცხინვალის ქალაქად გადაქცევა, რადგან ის ყველაზე დიდი სოფელია გორის მაზრაში, მაგრამ თვით მცხოვრებლებმა მოისურვეს თავიანთ ძველ მდგომარეობაში – როგორც სოფელში, დარჩენილიყვნენ; რა თქმა უნდა, ისინი დატოვეს თავისაზე, მაგრამ

¹ თოფჩიშვილი რ., საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები, თბ., 1997, გვ. 148.

² იქვე, გვ. 169.

³ სცსსა, ფონდი 254, № 58, გვ. 14-16.

⁴ ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 116.

ახლა ნანობენ ამას და ბევრჯერ სცადეს მაღალ ინსტანციებში საქალაქო წყობილების მიღება, მაგრამ უშედეგოდ. ცხინვალში მაშინ 200-მდე სახლი იყო, უმეტესად ქართველებითა და სომხებით დასახლებული. სოფელში, გარდა 30 ებრაული ოჯახისა, ცხოვრობს აგრეთვე 3-5 ოსური კომლი¹. მოგზაური აღწერს ცხინვალის ჰავასაც: „ჰაერი ცხინვალში საოცრად გრილი უნდა იყოს, რაც უეჭველად მთებიდან მომდინარეობს. ხეებიდან, სადაც თოვლი დიდხანს ძვეს გამუდმებით უბერავს ცივი ქარი; ამიტომაც ზაფხულობით არასდროს თბილა; უცხოელს ზაფხულშიც კი სითბო ძალზე ზომიერი ეჩვენება“². აიხვალდი გარკვეულ ადგილს უთმობს ცხინვალელ ებრაელთა ცხოვრების აღწერას. მათ თავიანთი სინაგოგაც ჰქონიათ, სადაც რაბინი მსახურობდა. აიხვალდი წერს: „ებრაელები ერთმანეთში ქართულად ლაპარაკობენ და ჰყავთ რაბინი, რომელიც მათ თავიანთ სინაგოგაში თალმუდს უკითხავს. აქ თავიანთი წესიერებით ყველა სომხებისგან გამოირჩევიან უმთავრესად ექვსი ებრაელი, ძმები ერთი ოჯახიდან, ერთად აქვთ ქონება 20000 ვერცხლის მანეთისა. საერთოდ ებრაელები ქართველებისა და სომხებივით იგივე გადასახადებს იხდიან; წინათ ზოგიერთ ებრაელს ჰყავდა ებრაული წარმოშობის ყმები, ახლა ყველანი ტახტის ქვეშევრდომები არიან და უხდიან მას იგივე გადასახადს. სომხები აქ, ისევე როგორც საქართველოს ყველა ქალაქში, ცხოვრობენ ვაჭრობით და ქალაქებში ქართველებზე მრავალრიცხოვანი არიან“³. ებრაელ და სომეხ ვაჭრებს ცხინვალსა და მის შემოგარენ სოფლებში საკმაოდ წარმატებული ვაჭრობა ჰქონდათ. ისინი ადგილობრივი მოსახლეობისგან გირაოს სახით სახნავ-სათეს

¹ ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 235.

² ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვ. გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 239.

³ იქვე, გვ. 235.

მიწებს იღებდნენ და მათზე სესხებს გაცემდნენ.¹ ცხინვალში მცხოვრებ ებრაელ ვაჭრებს გაცილებით დიდი ავტორიტეტი ჰქონდათ ადგილობრივ მოსახლეობაში, ვიდრე სომხებს. აიხვალდის ცნობით, ეს გამოწვეული იყო ებრაელთა სამართლიანობით.² შიდა ქართლში ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსახლებული ოსების მხრიდან ადგილობრივი მოსახლეობის ძარცვა-რბევაზე გერმანელ მოგზაურს საკმაოდ ბევრი ინფორმაცია ჰქონდა. ამის შესახებ იგი წერდა: „ამჟამად ოსები ლაგამამოდებულნი არიან მხოლოდ აქაური სამხედრო ძალის საშუალებით, რომელთაც ყველგან უდგათ საგუშაგოები. წინათ ოსები ძალზე ხშირად დიდ ჯგუფებად მოულოდნელად გამოცვივდებოდნენ მთის ხევეებიდან, იჭრებოდნენ სოფელში (ცხინვალში – გ.ს.) აწიოკებდნენ და ძარცვავდნენ, რაც კი ხელთ მოხვდებოდათ. ახლა კი სოფელში (იგულისხმება ცხინვალი – გ.ს.) საკმაო სიმშვიდეა, რადგან სამხედრო ძალა ყოველთვის ფეხზეა“.³ მთებში მცხოვრები ოსები ცხინვალში მხოლოდ სავაჭროდ ჩადიოდნენ: „ისინი არიან მშვიდნი, თავს რუსეთის ქვეშევრდომებად თვლიან და თავის მთებს იშვიათად სტოვებენ, თუ არ ჩავთვლით ცხინვალში ჩასვლას იქ რაიმეს შესაძენად ან გასაყიდად“.⁴ გერმანელი მოგზაურის ტექსტიდან სრულიად ნათლად ჩანს, რომ ოსები „წინათ“ ცხინვალში არ ცხოვრობდნენ. ისინი მთებში სახლობდნენ და დროდადრო ცხინვალის მშვიდობიანი მოსახლეობის ძარცვით ირჩენდნენ თავს. გერმანელი მოგზაურის ცხინვალში ყოფნის დროს ოსები რუსული სამხედრო ძალების იქ ყოფნის გამო იკავებდნენ თავს ადგილობრივი მოსახლეობის შევიწროები-

¹ ვაზ. დროება, 1867, №42, გვ. 4;

² ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 231.

³ ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 235.

⁴ იქვე, გვ. 244.

საგან. რუსეთის ხელისუფლება საქართველოში ჩამოსახლებული ოსების გასაქრისტიანებლად და მათზე სარწმუნოებრივი გავლენის გასაგრძელებლად გარკვეულ ფულს ხარჯავდა. გაქრისტიანების შემთხვევაში ხელისუფლება ოსებს ფულად გასამრჯელოს ურიგებდა: „ხელსუფლება ოსების გასაქრისტიანებლად გარკვეულ ფულად სახსრებს ხარჯავდა. თითოეული მოსანათლი ერთ ვერცხლის მანეთს და ერთ წყრთა ტილოს საპერანგეს იღებდა“.¹ მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლება ოსების გასაქრისტიანებლად ძალ-ღონეს არ იშურებდა, ოს მოსახლეობაში ქრისტიანული რელიგია მაინც ძნელად ვრცელდებოდა.² აიხვალდის ცნობით, ცხინვალსა და მის შემოგარენში მყოფი ოსების გაქრიტიანება ცხინვალის ეკლესიაში ხდებოდა. იგი წერს: „ცხინვალის ქართულ ეკლესიაში ნახეს, რომ ღვთისმსახურების დროს თვით მღვდლები ეჩხუბებოდნენ ერთმანეთს და რის გამო? ყველა მათგანს სურდა მიეთვისებინა ვერცხლის მანეთი; ხანდახან ის გადაიზრდებოდა ხელჩართულ ჩხუბში; ზოგჯერ ერთი ან მეორე ასევე ღვთისმსახურების შემდეგ ქუჩაში წოლილა მთვრალი“.³ ცხინვალთან ახლოს დასახლებული ოსები რუსული გავლენის ქვეშ იყვნენ მოქცეულები. როგორც ჩანს, ამ დროს ცხინვალში რუსის ჯარი იღვა და დიდი ლიახვის ხეობის ზემო წელზე მცხოვრები ოსები მათთან სავაჭრო ურთიერთობაში იყვნენ ჩაბმულნი, რუს ჯარისკაცებზე ჰყიდდნენ სხვადასხვა სახის პროდუქტს: „ცხინვალის ახლოს ოსები უფრო მშვიდად ცხოვრობენ, რადგან, როგორც რუსების ქვეშევრდომები, რუსთაგან მოგებას ნახულობენ და მათ ყოველი

¹ ელუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 237.

² სოსიაშვილი გ., გზები პატარა ლიახვის ხეობაში, ჟურნ. *აღმოსავლეთი და კავკასია*, №5, 2007, გვ. 43.

³ ელუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 238.

სახის სურსათ-სანოვაგეს მიჰყიდიან, როგორცაა ცხვრები, ხბოები, ყველი, კარაქი და ა. შ. მაგრამ ამავე დროს მათ ცხინვალის ბაზარზე სომხები ხშირად ატყუებენ“.¹ სომეხი გადამყიდველების მიერ მთიდან ჩამოსული ოსების მოტყუების ფაქტებს უფრო მოგვიანებითაც ჰქონდა ადგილი. ცხინვალი ამ დროს მნიშვნელოვანი სავაჭრო ცენტრი იყო, სადაც თავს იყრიდნენ დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებიდან სავაჭროდ ჩამოსული ოსები.² აიხვალდის ცნობით, მიუხედავად იმისა, რომ ცხინვალის ბაზარზე ოსებს გადამყიდველი სომხები ატყუებდნენ, „ოსები ამას ყურადღებას არ აქცევენ, ოღონდაც მიიღონ საქონელი, რომელთა შეძენა ცხინვალის გარდა არსად შეუძლიათ“.³ აიხვალდის ცნობით, წელიწადში ორჯერ ეწყობა ცხინვალში დიდი ბაზრობა ძველი ეკლესიის გვერდით ფართე, დიდ მოედანზე, სადაც ყოველი მხრიდან მოდიან მყიდველები და გამყიდველები. ჩემი მოსვლის წინა დღეს, კვირას იყო ასეთი წლიური ბაზრობა გამართული. მრავალი ოსი იყო ახლო თუ შორი მთებიდან სოფელში ჩამოსული. თვით ეკლესია ერთ ამადლებზე დგას სოფლიდან ორიოდ ვერსზე; ქართველები მის შესახებ ჰყვებიან, რომ ადრე საუკუნეებში აქ შენახული იყო წმინდა გიორგის კბილი, რომელიც ოსებმა იქიდან მოიპარეს. სხვა მხრივ პატარა ეკლესია უმნიშვნელოა და საკმაოდ მოძველებული“.⁴ ეკლესია, რომელსაც აიხვალდი იხსენიებს, ჩვენი აზრით, უნდა იყოს ზღუდრის წმინდა გიორგის ეკლესია, რომელზეც ზემოთ უკ-

¹ იქვე, გვ. 234.

² სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია, თბ., 2005, გვ. 92

³ ელუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ.234. როგორც აღვნიშნეთ, ამ გზის მნიშვნელობის შესახებ ჯერ კიდევ იაკობ რაინესმა მიაწოდა რუსეთის ხელისუფლებას ინფორმაცია.

⁴ ელუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 234.

ვე გვექონდა საუბარი. აიხვალდის ცნობას ცხინვალში წლის განმავლობაში ორჯერ გამართული ბაზრობის შესახებ ადასტურებს გაზ. „დროების“ კორესპონდენტი ი. ეფემიაშვილი.¹ მ. ცოტნიაშვილი აღნიშნავს, რომ ცხინვალის ბაზრობას „ზღუდრობა“ ერქვა, რომელიც მაისის თვის პირველი კვირიდან იწყებოდა და მომდევნო ორ კვირა დღეს გრძელდებოდა.² გამორჩეული მდებარეობის გამო ცხინვალი რუსული ხელისუფლების ყურადღების ცენტრში მოექცა და აქედან ჩრდილოეთ კავკასიაში გზის გადაყვანა დღის წესრიგში დადგა.* ელუარდ აიხვალდის ცნობით, გენერალ ერმოლოვს სურდა, რომ სამხედრო გზისთვის მიმართულება შეეცვალა. ტფილისიდან კობზე გავლით გზა გადადიოდა ვლადიკავკაზში და რადგან ამ გზის მოვლა ძალზე ძვირი ჯდებოდა (ყოველწლიურად მის შესაკეთებლად იხარჯებოდა 30000 ვერცხლის მანეთი), ამიტომ ხელისუფლების ინიციატივით გზას უნდა გაეკვლო შემდეგი მიმართულებით: თბილისიდან გორზე, შემდეგ კი ცხინვალიდან ონში, რაჭიდან კავკასიონზე ეკატერინოგრადამდე. 1824 წელს კავკასიის კორპუსის ერთი ქვედანაყოფი ცხინვალიდან ონისკენ გაემართა. მათი მიზანი კავკასიონზე გადასვლა და მოზდოკში მყოფ ერმოლოვთან შეხვედრა იყო. თუმცა, როგორც აიხვალდი წერს: „მაგრამ გაუთვალსწინებელმა გარემოებამ ის დიდხანს დააყოვნა მოზდოკში და არ მიეცა ამ ქვედანაყოფთან შეხვედრის საშუალება. ამდენად ამ წელს ეს ცდა განუხორციელებელი დარჩა. ხოლო მომდევნო წელს მოხდა ჩეჩნების აჯანყება, რის გამოც აღნიშნულ გზაზე აღარ უფიქრიათ“.³

დასკვნის სახით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ევროპულ მოგზაურთა ცნობები მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავს ცხინ-

¹ გაზ. *დროება*, 1867, №42, გვ. 3;

² ცოტნიაშვილი მ., *ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი*, 1986, გვ. 155.

³ ელუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 237.

ვალისა და ახალგორის შესახებ. მათი ანალიზი დღეისათვის ოკუპირებული ქართული ქალაქების ობიექტური ისტორიის აღდგენის შესაძლებლობას იძლევა.

Giorgi Sosiashvili

Gori State Teaching University, Full Professor

**TSKHINVALI AND AKHALGORI ACCORDING
TO THE REFERENCES OF EUROPEAN TRAVELERS
(At the end of XVIII century and I quarter of XIX century)
RESUME**

The Russia - Georgia war of August 2008 is the heaviest event in the newest history of our country. As how this fact should be evaluated as by military or political points of view, what kind of conclusions should be put down by the United Nations Organization, European Union or Council of Europe one thing is clear that Russia carried out military aggression against an independent country which was planned a long time ago and aimed to form a military-political springboard of Russia in the Central Caucasus. Tskhinval and Akhalkgori and also many Georgian villages with them according to the current situation are occupied and considered as the cities of “Republic of South Ossetia”. During the centuries the mentioned cities fulfilled a great role in national, economic or cultural life of our country. As Georgian as foreign historical sources give us valuable information about them. This time the object of our interest represents European travelers’ records, they were: De Grai De Pua, Jacob Reineggs, Johann Anton Gldenstdt, Eduard Eichwald. They visited to Tskhinvali and Akhalkgori in the II half of XVIII century and at the beginning of XIX century and left us the most important information about as outward appearance of the mentioned settlements also about ethnical composition of population, their social condition, economic activities.

კახაბერ ქებულაძე

*აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასისტენტ-პროფესორი, ისტორიის აკადემიური დოქტორი*

ივორ კეკელია

*აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს ისტორიის დეპარტამენტის დოქტორანტი*

**XI-XII საუკუნეების საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური
სტრატეგიის კონტურები თანამედროვე გეოსტრატეგიის
ჭრილში**

საქართველოს უდიდესი მეფე-მხედართმთავრის - დავით IV აღმაშენებლისა (1089-1125 წწ.) და მისი აღმზრდელის - გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელის პოლიტიკური მოღვაწეობა იმთავითვე სამი მიმართულებით წარიმართა - რელიგიურ-კულტურული მთლიანობის, ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული ერთიანობის აღდგენის კუთხით. ისინი აქტიურად იბრძოდნენ არაბთა და თურქთა მიერ მიტაცებული ქართული მიწა-წყლის ქართულ სივრცეში დასაბრუნებლად.

პოლიტიკურ მოვლენებში ზუსტი ორიენტირებით შესაძლებელი გახდა ერის სასიცოცხლო ნიშან-თვისების - ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა, რაც საბოლოოდ (გიორგი ჭყონდიდელის გარდაცვალების შემდეგ) 1121 წელს დიდგორის ველზე თურქ-სელჩუკებთან გამართული ბრძოლითა და ქართველთა „ძლევაი საკვირველით“ დაგვირგვინდა.

წინამდებარე სტატიაში შევეხებით დავითისა და გიორგის ეპოქის საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ისტორიას თანამედროვე გეოსტრატეგიის ჭრილში.

„სახლის სახლს შეერთებას“, დღევანდელი გაგებით - საერთო-კავკასიური „სახლის“ შექმნას, კავკასიის ხალხთა პოლიტიკურ-კულტურულ თანამეგობრობას ითვალისწინებდა ჩრდი-

ლოეთ კავკასიის ხელისუფლებასთან გამართული აქტიური და მნიშვნელოვანი მოლაპარაკება, რომელსაც ყივჩაღთა 4000 ოჯახის საქართველოში ჩამოსახლებისა და სასაზღვრო-სანაპირო ზოლში განსახლებისათვის ხელშეწყობის მიზნით, მეფე დავითის დაავალებით და მასთან ერთად, სწორედ გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი აწარმოებდა.

დავითის მეორე ცოლი, გურანდუხტ დედოფალი, ყივჩაღთა მთავრის - ათრაქა შარადანისძის ასული იყო. ქართველი მეცნიერები ფიქრობენ, რომ ეს ქორწინებაც პოლიტიკური ნიშნით იყო ნაკარნახევი. ასეთი ახლობლობა ერთ-ერთ ხელშემწყობ ფაქტორს წარმოადგენდა ყივჩაღებთან პოლიტიკური ურთიერთობის გაუმჯობესებისა და საერთო-პოლიტიკური ენის გამონახვის საქმეში.

ყივჩაღთა ჩამოსახლებას სამხედრო რეფორმა ითვალისწინებდა - საჭირო იყო ძლიერი ჯარის შექმნა, რომელშიც გაერთიანდებოდნენ „რჩეულნი და მოკაზმულნი, ცხენკეთილნი და პირშეუქცევლნი“ სპანი, რომელთა დახმარებით შესაძლებელი გახდებოდა ქვეყნის მომხდურთაგან დაცვა. ყივჩაღთა ყოველ ოჯახს თითო მოლაშქრის გამოყვანა ევალებოდა.¹ წინა აზიის ერთადერთი ქრისტიანული სახელმწიფო - საქართველო, XI საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან მოყოლებული, როცა ახლოაღმოსავლურ ქრისტიანულ ქვეყანასთან - ბიზანტიასთან (დედაქალაქი კონსტანტინოპოლი, „მეორე რომი“), აგრეთვე იმდროინდელ კავკასიასთან, რუსეთთან და ეგვიპტესთან ერთად, ეთნიკურად და ყოფა-ცხოვრების წესით მნიშვნელოვნად განსხვავებული ისლამურ-თურქული გარემოცვის მხრიდან დაპყრობისა და გადაგვარება-გათურქების რეალური საფრთხის წინაშე პირისპირ აღმოჩნდა, გეოპოლიტიკური სტაბილიზაციის აღდგენას და ამ ნაბიჯით ეთნო-

1 ლორთქიფანიძე მ., საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედში, დავით IV აღმაშენებელი. წგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, თბ., 1979, გვ.226-228; მესხია შ., ძლევაი საკვირველი, წგნ. საისტორიო ძიებანი, III, თბ., 1986, გვ. 36-41.

კულტურული კატაკლიზმისაგან (ისლამიზაცია-თურქიზაციის პროცესი) თავდაცვას დავით მეფე და გიორგი ჭყონდიდელი სწორედ ჩრდილოეთ კავკასიისათვის პოლიტიკური პრიორიტეტის მინიჭებით შეეცადნენ¹.

„თურქული ტაიფუნისგან“ თავის დაღწევის ამ ახალი, უაღრესად ანგარიშგასაწევი და ოპტიმალური გეგმის განხორციელება მეტად რთული და წინააღმდეგობრივი პროცესი აღმოჩნდა - დარიალის ხეობის („დარიალანის გზა“, „დარიალანის კარი“, „კარნი ოვსეთისანი“, „არაგვის კარი“) გამოვლით საქართველოში ყივჩაღთა შემოსვლას საფრთხე დაემუქრა, რადგან ოვსებმა გზის ჩაკეტვა გადაწყვიტეს. აღნიშნული პრობლემის მოგვარების მიზნით ჩრდილოეთ კავკასიაში („იმეერ-კავკასია“) გაემგზავრნენ მეფე დავითი და გიორგი, რომლებსაც ოვსეთში, მორჩილების ნიშნად, მიეგებნენ ადგილობრივი მეფე-მთავარი. „და აღიხუნეს მძევალნი ორთაგანვე, ოვსთა და ყივჩაყთა, - წერს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, - და ესრეთ ადვილად შეაერთნა ორნივე ნათესავნი. და ყო შორის მათსა სიყუარული და მშვიდობა ვითარცა ძმათა... და შექმნა გზა მშვიდობისა ყივჩაყთათვის და გამოიყვანა სიმრავლე ფრიად დიდი“².

ამიერ და იმიერკავკასიის ხალხთა პოლიტიკურ-კულტურული თანამეგობრობისთვის დაუცხრომელი ზრუნვა და ამ გზით ისლამური ფუნდამენტალიზმისა და პანთურქიზმის საშიში იდეის წინააღმდეგ გალაშქრება ქართველების (როგორც ეთნოსის) და ქართული სახელმწიფოს გადარჩენა-შენარჩუნების საქმეში სასიცოცხლო მნიშვნელობის მოვლენა აღმოჩნდა, რადგან შენარჩუნდა მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მქონე კავკასიურ-ქრისტიანული გარემოცვა, ქართლოცენტრული

1 კეკელია ი., სანაია ა., XII საუკუნის საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიის ისტორიიდან. გაზ. *ვერისის მაცნე*, №22 (192), 15-22 ოქტომბერი, 2006.

2 „ქართლის ცხოვრება“ .ტ. I, თბ., 1955, გვ. 336.

კულტურულ-ისტორიული სივრცის დომინანტური პოზიციით კავკასიაში¹.

საერთო-კავკასიური „სახლის“ ჩამოყალიბების პროცესისადმი გლობალური და სივრცობრივი მიდგომა ქართული მიწა-წყლის გაერთიანებისა და ერთიანი ფეოდალური საქართველოს ჩამოყალიბების შემდეგ, X საუკუნის ბოლო მესამედიდან დაიწყო, რომლის მშენებლობას საძირკველი ჩაუყარა ბაგრატიონთა დინასტიის ერთ-ერთმა ძლიერმა და სახელმძღვანელომ წარმომადგენელმა, ტაოს მეფე დავით III კურაპალატმა (961-1001 წწ.) ქართლის ერისთავ იოანე მარუშისძესთან ერთად². ეს პროცესი თითქმის საუკუნე-ნახევარს, თამარის (1184-1212 წწ.) ეპოქამდე გაგრძელდა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კავკასიური სამყაროს ერთიანობაზე ფიქრს დავით კურაპალატის დროისათვისაც უძველესი ფესვები ჰქონდა და, არქეოლოგიური მონაცემებით, სულ ცოტა, 1000-1400-წლოვანი ისტორიით შემოიფარგლებოდა. ამაზე მეტყველებს გვიანი ბრინჯაოს ხანაში ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალური და დასავლეთი ტერიტორიის „კოლხური კულტურის“ არეალში მოქცევა.

საერთო-კავკასიური „სახლის“ ეთნოლოგიურმა კონცეფციამ ასახვა ჰპოვა XI საუკუნის მემატიანის, ლეონტი მროველის თხზულებაში - „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“, რომელშიც კავკასიური სამყაროს ერთიანობის დასაბუთების ცდა ქართველი და კავკასიელი ტომების მეთაურთა (ეთნარქეპონიმების) გენეალოგიური სქემის სახითაა მოცემული. ეს კონცეფცია, როგორც აღვნიშნეთ, პრაქტიკულად განხორციელდა კიდევ თამარის მეფობის ხანაში.

გარდა ზემოთ თქმულისა, ქართველთა და იმიერკავკასიელთა პოლიტიკურ-კულტურულ თანამეგობრობაზე მიუთითებს ქართული ქრისტიანული ტაძრების მშენებლობა ჩრდი-

1 კეკელია ი., სანაია ა., გაზ. *ვერისის მაცნე*, №22, 2006 გვ. 2.

2 ქართლის ცხოვრება, ტ. I, 1955, გვ. 274-278.

ლოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე - ხოზიტა მაირამი (სოფელი თლი, დვალეთი), ტყობა-ერდი (ქისტეთი), დათუნას ქართული ეკლესია (ხუნზახი); **აგრეთვე ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების აღმოჩენა** - ქვის პატარა ჯვარი ხუნზახიდან, „ალოგლოტოგრაფიის“ ანუ სხვა ენაზე წერის პრაქტიკის დამკვიდრება, როცა ჩრდილოკავკასიური (ხუნძური) ენით გადმოცემული ტექსტი ქართული ანბანით იწერებოდა.

ქართველთა და ჩრდილოეთ-კავკასიელთა ხანგრძლივი და მჭიდრო თანაცხოვრების შესწავლის თვალსაზრისით ყურადსაღებია ეთნოლინგვისტური ასპექტებიც. ოდინდელი ისტორიული ერთობის შეგნების (ისტორიული მეხსიერება) დამადასტურებლად უნდა მივიჩნიოთ „თვისისა“ („ნათესავი“) და უცხო („სხვა“), ანუ მკვიდრისა და მოსულის გარჩევის ტრადიცია, ეთნიკურ დონეზე დაპირისპირების გამორიცხვა და კონფლიქტების იზოლირება პიროვნულ (ფრატრიულ) ჩარჩოებში, საერთო სამართლებრივი პრინციპების აღიარება ხალხურ სამართალში (მედიატორობის ინსტიტუტი), მეტოქეობის რაინდული კოდექსის დაცვა, ანუ გაფეტიშება ერთმანეთის ღირსებისა და სტუმარმასპინძლობისა და ჭირ-ლხინის თანაზიარობის ჩვეულება, ძმობა-მეგობრობა ან ძმანდაფიცობა (ყონალობის ინსტიტუტი), საერთო დღეობები, საკუთარი მიწა-წყლიდან აყრილის (ხიზანის) მიღების ტრადიცია (შენაყრობის ინსტიტუტი), თემთაშორისი მიგრაციები, სამეურნეო-სამესაქონლეო, სამონადირეო, ხელოსნური კავშირ-ურთიერთობები და სხვ¹. მკვლევართა აზრით, „კავკასიურ-გეოგრაფიულმა მდგომარეობამ, მისმა გარემოცვამ, იმპერიებისა და მომთაბარე მოთარეშეთა მუდმივმა მუქარამ ობიექტურად ჩამოაყალიბა იმის შეგნება, რომ ურთიერთგაგების, ურთიერ-

¹ იხ. არაბული ა., ქურდიანი მ., ქართველ და ჩრდილოკავკასიელ მთიელთა ურთიერთობების ეთნოლინგვისტური ასპექტები, კრ. *მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის*, XXVI (მიძღვნილი პროფ. ვერა ბარდაველიძის დაბადებიდან 100 წლისთავისადმი), თბ., 2005, გვ. 63-74;

თინტერესების გათვალისწინების გარეშე არსებობის შენარჩუნება შეუძლებელი იქნებოდა“¹ .

კავკასიის ხალხთა „მმადნაფიცობის“ იდეისადმი ერთგულება არა მხოლოდ შორეულ ისტორიულ წარსულში, არამედ საქართველოს უახლესი ისტორიის გონსაწიერშიც გამოიკვეთა, კერძოდ, 1918-1921 წლებში, დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის სამწლიან პერიოდში. დიდი ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე პავლე ინგოროყვა 1918 წელს წერდა: „ამ საბედისწერო რეალის გარღვევის პოლიტიკა ჩვენ გვიკარნახებს ახლო კავშირს კავკასიის მთიულებთან, და საამისოდ მართლაც არის რეალური პირობები. მთიულებს ჩვენთან აერთებს არა მარტო ძმური რასიული ნათესაობა, არამედ საარსებო ინტერესებიც. პანმონგოლიზმის საფრთხე ორმხრივ ელის ქართულ-კავკასიურ რასას. სამხრეთით თურქეთისა, ჩრდილოეთით რუსებისა... ჩვენ აქაც დავაყოვნეთ, იქნებ სამუდამოდ, რომ არა ვთქვათ იმ კულტურული მისიის შესახებ, რომელიც ქართველობას ევალებოდა და ახლაც ევალება კავკასიის მთიულებთან... მთიულებში ბუნებრივი რასიული მიზიდულობა არის ქართველობასთან და თვითონ მთიელების ხელმძღვანელი წრეები იზიარებენ კიდევ ქართულ ორიენტაციას, ვიდრე უიმედო არ გამოდგა ჩვენი პოლიტიკური თვითგამორკვევის ლოდინი. და უნდა ვიცოდეთ, მომავალში ეს კავშირი იქნებ შეუძლებელი გახდეს, რადგან მთიულები მეთოდურად თანდათანობით თურქდება, როგორც კულტურულად, ისე ლინგვისტურად და არც ისე შორეულ მერმისში საბოლოოდ გადაგვარდება, თუკი იგი უშუალოდ თურქების გავლენის სფეროში მოჰყვება და მაშინ ჩვენი ისტორიის მაგისტრალი დასრულდება კიდევ“² .

1 არაბული ა., ქურდიანი მ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 63.

2 იხ. ინგოროყვა პ., საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ. თბ., 1990, გვ. 36-37.

და ბოლოს, გასული საუკუნის უკანასკნელ ათწლეულში, სამოცდაათწლიანი კომუნისტური (პოლიტიკური და იდეოლოგიური) მარწუნებიდან თავდახსნილი, დამოუკიდებელი საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ დოქტრინაში ერთ-ერთ უმთავრეს მიმართულებად კვლავ რჩებოდა ტრადიციული, მრავალსაუკუნოვანი ქართული გეგმით, საერთო -კავკასიური „სახლის“ მშენებლობა, თანასწორუფლებიან ხალხთა ასევე თანაბარი უშიშროების საფუძველზე, „საერთო ჭერქვეშ“ თანაცხოვრების პრინციპებით.

ევროპულ სამყაროში საქართველოს კვლავ დაბრუნების ძიებასთან ერთად, სწორედ ზემოთ აღნიშნული საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიის განვითარებაზე ზრუნვას შეაღია თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობა დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუბლიკის პირველმა პრეზიდენტმა **ზვიად გამსახურდიამ...**

ჩვენთვის საინტერესო განსახილველ საკითხთან მიმართებაში იმთავითვე მკვეთრად და თვალშისაცემად იკვეთება ერთი უცილობელი ჭეშმარიტება:

კავკასიური სამყაროს ერთიანობის სანუკვარი იდეისადმი ქართველთა გლობალურ-სივრცობრივი მიღგომის დღიდან (ანუ X საუკუნიდან, მას შემდეგ, რაც ჩამოყალიბდა ქართული სახელმწიფო ზოგადკრებსითი სახელწოდებით - „საქართველო“) მოყოლებული, თითქმის დღევანდლამდე, გამაერთიანებლის კეთილშობილურ და, იმავდროულად, უმთავრეს ისტორიულ როლს ყოველთვის ქართველები ასრულებდნენ. იმიერკავკასიელთა და ქართველთა კულტურულ-პოლიტიკური გაერთიანების გეგმა, უმთავრესად, ქართული „სცენარით“ ხორციელდებოდა¹...

ასე იყო დავით აღმაშენებლისა და გიორგი ჭყონდიდელის ეპოქაშიც - მკვიდრ საფუძველზე აღმოცენებულ და

1 ი. კეკელია, ა. სანაია, ვაზ. ევრისის მაცნე, №22, 2006, გვ. 2.

სრულიად რეალურ, დიდ მისიას - საქართველოსა და კავკასიის გაერთიანებას მეფისა და მისი აღმზრდელის („მამამძუძე“) ურყევი ნებით ხორცი შეესხა; შეიქმნა მძლავრი კავკასიური იმპერია, რომელიც მოიცავდა ტერიტორიას ნიკოფსიიდან (ახლანდელ ტუაფსედან 47-ე კილომეტრზე) დარუბანდამდე (ძველი ჩორი, დღევანდელი დერბენი) და ოვსეთიდან არაგაწამდე (სამხრეთი სომხეთი).

ნაშრომი გვსურს დავასრულოთ დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის - გრიგოლ რობაქიძის სიტყვებით: „დავითის საქართველო ორი ღმერთქართველის - დავით IV-ისა და გიორგი ჭყონდიდელის გულზე მსვენვარებს. მე ახლაც ჩამესმის მათი გულთაკუმშვა-კვნესის ტკივილიან-სიხარულიანი ხმები, რომელიც თოთოეული ქართველის ნაბიჯის გადადგმაზე ისმის. ამიტომაც უნდა მოვზომოთ ნაბიჯები ჩვენი, არ ვატკინოთ გული დავით აღმაშენებელსა და გიორგი ჭყონდიდელს, რადგანაც მათზე უდიდესი საქმე დღემდე არავის უქმნია და ისეთ საქართველოს, ეკ, ვინ იცის, ვინ მოესწრება კიდევ!“

დამოწმებანი:

1. არაბული ა., ქურდიანი მ., ქართველ და ჩრდილოკავკასიულ მთიელთა ურთიერთობების ეთნოლინგვისტური ასპექტები, კრ. *მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის*, XXVI (ედღვნება პროფ. ვერა ბარდაველიძის დაბადებიდან 100 წლისთავს), თბ., 2005.
2. ინგოროყვა პ., საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ. თბ., 1990.
3. ი. კეკელია, ა. სანაია, XII საუკუნის საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიის ისტორიიდან. *გაზ. ეგრისის მაცნე*, 22 (192), 15-22 ოქტომბერი, 2006;

4. ლორთქიფანიძე მ., საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედში, დავით IV აღმაშენებელი. წგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, თბ., 1979.
5. მესხია შ., ძლევაი საკვირველი, წგნ. საისტორიო ძიებანი, III, თბ., 1986.
6. ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ., 1955.

Kakhaber Kebuladze

*Akaki Tsereteli State University, Assistant Professor, Academic
Doctor of History*

Igor Kekelia

*Akaki Tsereteli State University, Phd Student of the Georgian
History Department*

**THE OUTLINES OF FOREIGN-POLITICAL
STRATEGY OF XI- XII CENTURY GEORGIA VIEWED
IN MODERN GEOSTRATEGY
RESUME**

The article deals with the Georgian foreign and geopolitical history in the XI-XII century viewed in modern geostrategic.

The aim of the important negotiation with the North Caucasian government dealt with creation of common-Caucasian “House” and political-cultural friendship of the Caucasians . The negotiation was followed by installation of 4000 Kipchaks’ families in the frontier foreshores of Georgia by George Chqondidi, Grand Chancellor of Georgia ordered by King David.

The second wife of David –Gurangukht (Queen) was a granddaughter of Kipchak chieftain Otrok Sharagan. For some people, this marriage had a political background in order to improve political relationship with Kipchaks.

A big mission, unification of Georgia and Caucasia was accomplished by the firm will of King and his master (“Fosterage”) and a powerful Caucasian Empire was created. This Empire expanded the territory from Nikopsia (47 km from present Tuapse) to darubandi (old Chori, present Derbendi) and from Ovsetia to Aragatsa (the South Armenia).

მალხაზ მაცაბერიძე

*ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი*

1921 წლის თებერვალ-მარტის ომი და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია

შესავალი

სტატიაში განხილულია საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის პოზიცია 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის დროს, მისი წვლილი სამშობლოს დამოუკიდებლობის დაცვის საქმეში. სტატია ძირითადად ეყრდნობა იმდროინდელი პრესის მონაცემებს. სამწუხაროდ, ქართული ეკლესიის საქმიანობას თებერვალ-მარტის ომის დროს ყურადღებას უთმობს მხოლოდ ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების გაზეთი „საქართველო“, რაც შეეხება ოფიციალურ („საქართველოს რესპუბლიკა“) და სოციალისტური მიმართულების გაზეთებს („ერთობა“, „სახალხო საქმე“), ეკლესიის საქმიანობა ომის პერიოდში, ფაქტობრივად, არ გაუშუქებიათ. 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის დროს საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ მკვეთრად გამოხატული პატრიოტული პოზიცია დაიკავა და მრევლს მოუწოდა, ყველაფერი ელონა სამშობლოს დამოუკიდებლობის დასაცავად.

ბრძოლა თბილისისათვის

თბილისის მისადგომებთან მიმდინარე მძიმე ბრძოლების დროს ეკლესიებში პარაკლისებს იხდიდნენ ქართული ჯარის გამარჯვებისათვის და მრევლს სიმტკიცისა და ერთიანობისაკენ მოუწოდებდნენ. პარაკლისების შესახებ, რომელშიც საქართველოს

კათალიკოს-პატრიარქი ლეონიდე მონაწილეობდა, გაზეთი „საქართველო“ მოკლედ იუწყებოდა:

„18 თებერვალს, სიონის ტაძარში მათმა უწმინდესობამ გადაიხადა პარაკლისი ჩვენი ჯარების გამარჯვებისათვის.

19 თებერვალს სიონის ტაძარში მათი უწმინდესობა, თბილისის სამღვდელოების თანამსახურებით, 11 საათზე გადაიხდის პარაკლისს ჯარების გამარჯვებისათვის.

20 თებერვალს, კვირას, მათი უწმინდესობა შეასრულებს სიონის ტაძარში საღმრთო ლიტურგიას და პარაკლისს თბილისის სამღვდელოების თანამსახურებით. მათი უწმინდესობა ლიტურგიაზე წარმოსთქვამს მომენტის შესაფერის სიტყვას“.¹

20 თებერვალს კათალიკოს-პატრიარქ ლეონიდე მკვიდრად წარმოთქმული სიტყვა გაზეთმა „საქართველო“ 25 თებერვალს გამოაქვეყნა. თუმცა, როდესაც გაზეთი გამოვიდა, ქართულ არმიას თბილისი უკვე დატოვებული ჰქონდა. 20 თებერვალს სიონის ტაძარში გამართულ ლიტურგიაზე წარმოთქმულ სიტყვაში კათალიკოს-პატრიარქმა მრევლს თავდადებისკენ მოუწოდა. „სამშობლოს კეთილდღეობაზე ზრუნვა გვიკარნახებს მთელი ჩვენი ენერგიის, ქონების და სიცოცხლის მიტანას მამულის სამსხვერპლოზე“- განაცხადა პატრიარქმა. მან საგანგებოდ აღნიშნა, რომ შექმნილ ვითარებაში საჭიროა მთავრობის გარშემო გაერთიანება და ყოველგვარი შიდაპარტიული დაპირისპირების, განხეთქილებისა და უსიამოვნების დავიწყება. „მომენტი მოითხოვს, რომ მოხდეს ყოველი ძალების მობილიზაცია. მთავრობა მეთაურობას გვიწევს თავდაცვის საკითხებში და ჩვენც ყველანი მოვალენი ვართ მჭიდროდ გავერთიანდეთ მის გარშემო, დავივიწყოთ პარტიული განსხვავება, ყოველგვარი განხეთქილება, უსიამოვნება, თუ გნებავთ, ცხადი უსამართლობაც. ჯერ მტრის დამარცხება და ჩვენი

¹ გაზ. საქართველო, 19 თებერვალი 1921 წ., №39

დამოუკიდებლობის განმტკიცება, მერე შინაური საქმეების მორიგება“, - ასეთი იყო პატრიარქის პოზიცია.¹

22 თებერვალს გამოქვეყნდა სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მოწოდება საქართველოს მოქალაქეებისადმი, რომელშიც გამოთქმულია გამარჯვების რწმენა. პატრიარქმა ფრონტის ზურგში მყოფთ სიმშვიდისა და სიმტკიცის შენარჩუნებისკენ მოუწოდა, რაც ქართულ ლაშქარს გამარჯვებისათვის ბრძოლას გაუადვილებდა. „საყვარელნო, ფრონტის ზურგში მყოფნო! შევინარჩუნოთ სრული დარბაისლობა, გულის სიმშვიდე და ხასიათის სიმტკიცე. ნუ მიეცემით იმ საშიშარ და ცრუ ხმებს, რომლებსაც ავრცელებენ ხოლმე მხოლოდ ჩვენი მტრები, ხალხში შიშისა, სასოწარკვეთილებისა და არეულობის გამოსაწვევად. ენდეთ ჩემს ჭალარას, როგორც ვერავითარი ძალა ვერ მოგლევს თავის ძირიდან კავკასიონს, თუ არა მიწის ქვეშეთიდან ამოხეთქილი ძლიერება, ისე ვერავითარი ბოლშევიკები და სომეხ-ადერბეიჯანელები ვერას დააკლებენ სახელოვან კახელ-ქიზიყელისა, თუშ-ფშავ-ხევსურ მთიელებისა, უტენი ქართლელებისა და ამაყ იმერ-ოდიშარ-აფხაზებისგან შემდგარ საქართველოს ლაშქარს, თუ ფრონტის ზურგი მტკიცედ გვექნება დაცული“, - ნათქვამია პატრიარქის მიმართვაში.²

23 თებერვალს სამხედრო ტაძრის გალავანში დაკრძალეს თბილისის მისადგომებთან დაღუპული ქართველი მეომრები. „მწირველი იყო ქალაქის სამღვდელეობა და კათალიკოზი ლეონიდე“, - მოკლედ იუწყებოდა გაზეთი „საქართველო“.³

¹ კათალიკოსის სიტყვა თბილისის მცხოვრებლებისადმი, თქმული სამხედრო ტაძრის ეზოში კვირას თებერვლის 20-ს - გაზ. *საქართველო*, 25 თებერვალი 1921 წ., №44

² სრულიად საქართველოს კათალიკოზ-პატრიარქის მოწოდება - გაზ. *საქართველო*, 22 თებერვალი 1921 წ., №41, გვ. 1

³ სამშობლოსათვის თავდადებულთა დაკრძალვა - გაზ. *საქართველო*, 24 თებერვალი 1921 წ., №43, გვ. 2.

25 თებერვალს, ქართული ჯარის მიერ თბილისის დატოვების შემდეგ, კათალიკოს-პატრიარქი ლეონიდე, საეკლესიო სიწმინდეებთან ერთად, დროებით ქუთაისში გადავიდა. 13 აპრილს დედაქალაქში დაბრუნდა.¹ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის წინაშე ახალი ამოცანა იდგა - ხელი შეეწყო საქართველოს განთავისუფლებისათვის მიმდინარე ბრძოლისათვის.

რეპრესიები ეკლესიის წინააღმდეგ

ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციისა და ფაქტობრივი ანექსიის შემდეგ საბჭოთა რეჟიმმა გაატარა „საგანგებო მეთოდური ღონისძიებანი, რათა საერთოდ მოესპო ეკლესია“.² საქართველოში დამყარებულმა საბჭოთა ხელისუფლებამ („რეკომმა“) 1921 წლის 15 აპრილს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია კანონგარეშედ გამოაცხადა,³ დაიწყო საეკლესიო ქონების ჩამორთმევა, ეკლესია-მონასტების დახურვა, სასულიერო პირების დევნა.⁴

¹ ლეონიდე ოქროპირიძე - <http://burusi.wordpress.com/2010/05/14/leonide-okropiridze-2/>

² ჯაფარიძე ანანია. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტომი 4, თბილისი, გამომცემლობა „გუმბათი“, 2012 - 209

³ საქართველოს რეკომმა №21 დეკრეტით მიიღო დადგენილება „სახელმწიფოსაგან ეკლესიისა და ეკლესიისგან სკოლის გამოყოფის შესახებ“, რომელშიც არა უბრალოდ სახელმწიფოსაგან აცალკევებდა, არამედ მთელ ქონებასაც ართმევდა: „არცერთ საეკლესიო და სარწმუნოებრივ საზოგადოებას არა აქვს უფლება იქონიოს საკუთრება. მათ არ აქვთ ოურიდიული პიროვნების უფლება, საქართველოს რესპუბლიკაში არსებული საეკლესიო და სარწმუნოებრივ საზოგადოებათა მთელი ქონება გამოცხადებულია სახალხო კუთვნილებად“. (საქართველოს სსრ კანონთა, საქართველოს სსრ პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა ქრონოლოგიური კრებული. 1921-1940 წ.წ. თბ. 1959, გვ. 10-13).

⁴ ლეონიდე ოქროპირიძე - <http://burusi.wordpress.com/2010/05/14/leonide-okropiridze-2/>

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ პოლიტიკური პარტიებიდან გამოყოფილი ცალკეული ჯგუფები დაადგინეს საოკუპაციო რეჟიმთან თანამშრომლობის გზას, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის კი მიუღებელი იყო საბჭოთა ხელისუფლებასთან - რელიგიის წინააღმდეგ მებრძოლ ანტიეროვნულ რეჟიმთან თანამშრომლობის იდეა. მართლმადიდებლური ეკლესიის წელში გატეხვის, მასზე კონტროლის დამყარების გარეშე ბოლშევიკური ხელისუფლება საქართველოში თავს მყარად ვერ იგრძნობდა. კომუნისტური ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში ეკლესია იქნებოდა ის ლეგალური არხი, რომელიც მართალ სიტყვას მიაწვდიდა ხალხს და სამშობლოს თავისუფლებისათვის ბრძოლის სურვილს გაუღვივებდა.

საბჭოთა რეჟიმის პოლიტიკური რეპრესიების ინსტრუმენტის - „საგანგებო კომისიის“ („ჩეკას“) მიერ მომზადებულ ქვეყანაში არსებული ვითარების საიდუმლო მიმოხილვებში ყოველთვის საგანგებო ყურადღება ეთმობოდა „სამღვდელოების“ საკითხს. მაგალითად, „საქართველოს საგანგებო კომისიის საინფორმაციო ცნობა-მოხსენებაში“, რომელიც 1921 წლის 1-15 მაისის ვითარებას ასახავს, სამღვდელოებასთან დაკავშირებით ნათქვამია: „სამღვდელოება განწყობილია კონტრ-რევოლუციურად და ბევრგან, განსაკუთრებით პროვინციაში უზარმაზარი გავლენით სარგებლობს. ამას ბევრად უწყობს ხელს ქართველი გლეხობის ბნელ მასაში ძველი რელიგიური გადმონაშთების არსებობა, ასევე ხელისუფლების მხრიდან შესაბამისი კულტურულ-საგანმანათლებლო და პოლიტიკური მუშაობის არარსებობა“. ჩეკა გეგმავდა მთელი სამღვდელოების „აღრიცხვაზე“ აყვანას, მაგრამ, როგორც ანგარიშშია აღნიშნული, ამას ჯერ არ აკეთებდა „ზოგადი პოლიტიკური მოსაზრებებიდან გამომდინარე, რათა არ აღეშფოთებინა მასები“.¹

¹ Информационная сводка-доклад Чрезвычайной комиссии Грузии за время с 1 по 15 мая 1921 г. - საქართველოს შსს არქივი.

საქართველოს გასაბჭოების პირველ თვეებში საბჭოთა რეჟიმი პოზიციების გამყარებით იყო დაკავებული და თავის რეპრესიულ მანქანას სრული ძალით არ ამუშავებდა. ეს სიტყვისა და მოქმედების გარკვეულ თავისუფლებას იძლეოდა, ოღონდ ყველა ასეთი ადამიანი რეჟიმს მკაცრ აღრიცხვაზე აჰყავდა და მხოლოდ შესაფერისი დროის დადგომას უცდიდა მათს „გასანეიტრალებლად“.

პანაშვილები, როგორც ეროვნული პროტესტის ფორმა

თბილისის დაცემის და საქართველოს ოკუპაცია-გასაბჭოების შემდეგ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია დარჩა მტკიცე ეროვნულ პოზიციაზე. საქართველოს ეკლესიებში ბრძოლებში დაღუპული მეომრების დაკრძალვისას ან ორმოც დღეზე გადახდილი პანაშვილები, ფაქტობრივად, ოკუპანტების წინააღმდეგ მიმართული პროტესტის ფორმად იქცა. იქ შეკრებილი ხალხი არა მარტო პატივს მიაგებდა სამშობლოსათვის დაღუპულებს, არამედ პროტესტს უცხადებდა არსებულ რეჟიმსაც. რაც არ უნდა ემტკიცებინა ბოლშევიკურ პროპაგანდას, რომ ესენი იყვნენ „მენშევიკების მიერ მოტყუებული მუშები და გლეხები“, ხოლო საბჭოთა ხელისუფლება საქართველოს დამოუკიდებლობას საფრთხეს არ უქმნიდა, ამის სიყალბე და ცინიკურობა, ალბათ, ყველაზე კარგად ასეთ პანაშვილებზე ჩანდა. გაზეთ „სოციალისტ-ფედერალისტში“ გამოქვეყნებული განცხადებები¹ კი მთელ საზოგადოებას შეახსენებდა სამშობლოსათვის დაღუპული გმირის სახელს. აი, რამდენიმე მათგანი:

¹ „სოციალისტ-ფედერალისტის“ გამოცემის უფლება ჰქონდათ საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობის გზაზე დამდგარ მემარცხენე ფედერალისტებს. ბოლშევიკური რეჟიმი კი დროებით ურიგდებოდა გაზეთის მიერ გამოქვეყნებულ მეტ-ნაკლებად თავისუფალ მასალებს, რომლებიც საბჭოთა მმართველობის კრიტიკასაც შეიცავდა.

„ღრმად დამწუხრებული ჯარისკაცები მე-2 ბატ. 2 დივიზიონისა: მიხეილ ახვლედიანი, გიორგი ყანჩაველი, ვასილ ზედგენიძე და ლევან ჩუბინაშვილი აუწყებენ ყველა ამხანაგებს და ნაცნობთ გამირულად დაღუპულ ბათომის ფორტზედ №2 „კახაბერი“ გიგუცა (გრიგოლ) ზაალიშვილის უდროოდ დაკარგვას. დაკარძალვა მოხდება ოთხშაბათს, პანაშვიდი ყოველ დღეს. ადრესი: დუშეთის ქუჩა, ანანურის შესახვევი №7. საკუთარი სახლი.¹

„ღრმად დამწუხრებული და გულდათუთქული დედა მინადორე, ბიძები: ილიკო და ვასო, ბიცოლები კატო და ლილია, ძმა გიორგი, მარუსა და ნინო ტურაბელიძეები, აუწყებენ ნათესავთ და მეგობართ, რომ ხუთშაბათს აპრილის 28-ს ქ. ქუთაისში მთავარ ანგელოზის ეკლესიაში გადახდილი იქნება ორმოცი დღის წირვა და პანაშვიდი უდროოდ დაღუპულის ქ.ბათუმში მარტის 18-ს ქემალისტების წინააღმდეგ ბრძოლაში სტუდენტ ქართ. სახელმწიფო უნივერსიტეტისა შალვა სერაფიონის ძე ტურაბელიძისი“.²

„უღრმეს მწუხარებაში მყოფნი გაუბედურებული მშობლები: მამა, მღ.დიმიტრი ცომაია მეუღლით სალომე ცომაიასი და შვილებით: მიხაკო, პავლე, სოფრომ, გულნარა, თინია და ნუცუელასი, ღრმა მწუხარებით აუწყებენ ნათესავთ და ნაცნობთ, რომ სოფელ ზოდის წმ. გიორგის ეკლესიაში ხუთშაბათს მაისის 5, (ძველით 22 აპრილს) გადახდილი იქნება ორმოცი დღის წირვა და პანაშვიდი, პირველის და მეორესი უსაყვარლესი შვილის და დანარჩენის უსაყვარლესი ძმის. მარტის 18-ს ბათომში თათრებთან ბრძოლაში გამირულად დაღუპულის ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მედიკურ ფაკულტეტის სტუდენტის კირილე (ბადიში) დიმიტრის ძე ცომაიასი“.³

ამ პანაშვილების ჩატარება კი მართლმადიდებელი ეკლესიის ღვთისმსახურთა მიერ ხდებოდა. შეიძლება ითქვას, რომ ასეთ

¹ *სოციალისტ-ფედერალისტი*, 30 მარტი 1921 წ.

² *სოციალისტ-ფედერალისტი*, 27 აპრილი 1921 წ.

³ *სოციალისტ-ფედერალისტი*, 1 მაისი 1921 წ.

პანაშვიდებს იხდიდნენ საქართველოში იმ დროს მოქმედ 1.350 ეკლესიაში, ხოლო ერთადერთ მეტ-ნაკლებად თავისუფალ გაზეთ „სოციალისტ-ფედერალისტში“ კი მხოლოდ ცალკეული განცხადებები ქვეყნდებოდა. გასაგებია, რომ საბჭოთა რეჟიმისათვის საქართველოს ეკლესია მიუღებელი იყო მისი ეროვნული პოზიციის გამო და რეჟიმის ათეისტური ღონისძიებები მიმართული იყო არა მხოლოდ რელიგიის, არამედ საქართველოს თავისუფლების იდეის წინააღმდეგაც.

8 მაისს სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა ნამდვილი საპროტესტო აქცია მოუწყო საბჭოთა რეჟიმს. გაზეთმა „სოციალისტ-ფედერალისტმა“ 1921 წლის 8 მაისს მე-4 გვერდზე დიდი ასოებით გამოაქვეყნა შემდეგი განცხადება:

„დღეს 8 მაისს,¹ სრულიად საქართველოს კათალიკოზი ლეონიდი ტფილისის სამღვდელოების თანამწირველობით სამხედრო ტაძარში შეასრულებს ლიტურგიას და პანაშვიდს ტფილისის დაცვის დროს დახოცილთა სულის მოსახსენებლად“.² ეს უკვე აღარ იყო რომელიმე კონკრეტული პიროვნების პანაშვიდი, ეს იყო პირდაპირი პატრიოტული აქცია და პროტესტი საქართველოს საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ.

1921 წლის 11 ივლისს საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ლეონიდე გარდაიცვალა. 17 ივლისს დაკრძალეს სიონის საპატრიარქო ტაძარში. საოკუპაციო ხელისუფლების შიში გადალახა ასობით თბილისელმა, საქართველოს სხვადასხვა პროვინციიდან ჩამოსულმა თანამემამულემ, რათა უკანასკნელი პატივი მიეგო განსვენებული პატრიარქისათვის.³

¹ გაზეთში გამოქვეყნებულ განცხადებაში შეცდომაა - 8 მაისის ნაცვლად „8 აპრილი“ წერია.

² *სოციალისტ-ფედერალისტი*, 8 მაისი 1921 წ.

³ ლეონიდე ოქროპირიძე - <http://burusi.wordpress.com/2010/05/14/leonide-okropiridze-2/>

მიმართვა გენუის კონფერენციას

1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის საკითხს უშუალოდ უკავშირდება და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის პოზიციას წარმოაჩენს 1922 წლის 7 თებერვალს კათალიკოს-პატრიარქ ამბროსი ხელაიას (რომელმაც 1921 წლის ივლისში გარდაცვლილი კათალიკოს-პატრიარქი ლეონიდე შეცვალა) მიერ საკათალიკოსო საბჭოს თანხმობით გენუის კონფერენციაზე¹ გაგზავნილი მემორანდუმი, რომლითაც საერთაშორისო საზოგადოებისაგან საქართველოს დეოკუპაციის და დამოუკიდებლობის აღდგენის საქმეში მხარდაწერას მოითხოვდა. „1918 წელს ერმა გამოაცხადა დამოუკიდებლობა და დაუყოვნებლივ ხელი მოჰკიდა თავისი პოლიტიკური და ეროვნულ-კულტურული ცხოვრების რესტავრაციასპ რასაკვირველია ამას ვერ შეურიგდებოდა მისი ყოფილი ბატონი, მცირე ერთა მჩაგვრელი რუსეთი. მან დასძრა საქართველოს საზღვრებისაკენ საოკუპაციო არმია და 1921 წლის 25 თებერვალს, უსწორო ბრძოლაში სისხლიდან დაცლილ საქართველოს ხელმეორედ დაადგა კისერზე ისეთი მძიმე და სამარცხვინო მონობის უღელი, რომლის მსგავსი მას არ განუცდია თავის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში“, - ნათქვამია მიმართვაში. მოთხოვნები კი ორ პუნქტად იყო ჩამოყალიბებული:

1. დაუყოვნებლივ გაყვანილ იქნეს საქართველოს საზღვრებიდან რუსეთის საოკუპაციო ჯარი და უზრუნველყოფილი იქნეს მისი მიწა-წყალი უცხოელთა თარეშობისა და მძლავრობა-მიტაცებისაგან.

¹ 1922 წლის 10 აპრილიდან 19 მაისამდე იტალიის ქალაქ გენუაში მიმდინარეობდა საერთაშორისო კონფერენცია, რომელზეც ევროპის სახელმწიფოების გარდა, მიწვეული იყო ახლადჩამოყალიბებული საბჭოთა სოციალისტური რუსეთის მთავრობის დელეგაცია. დელეგაციის შემადგენლობაში საბჭოთა საქართველოს წარმომადგენელიც იყო შეყვანილი.

2. საშუალება მიეცეს ქართველ ერს თვითონ, სხვათა ძალდაუტანებლივ და უკარნახოდ მოაწყოს თავისი ცხოვრება ისე, როგორც ეს მას უნდა.¹

გენუის კონფერენციისთვის გაგზავნილ მიმართვას შედეგად ბოლშევიკური რეპრესიების გაძლიერება მოჰყვა. როგორც კონფერენციის მონაწილე ბუღუ მდივანმა შემდგომ საქართველოს მთავრობის სხდომაზე განაცხადა, კათალიკოზის სიტყვამ დიდი ვნება მოგვიტანა, რატომ სამართალში არ მივცემთ მასო.² საქართველოს ბოლშევიკურმა მთავრობამ კათალიკოს-პატრიარქ ამბროსი ხელაიას არ აპატია მემორანდუმის გაგზავნა, მისი ანტიეროვნული პოლიტიკის საქვეყნოდ მხილება და დააპატიმრა. პატიმარს საბჭოთა სასამართლოზე ღირსეულად ეჭირა თავი. მან სასამართლოს ასე მიმართა: „გული ჩემი საქართველოს ეკუთვნის, სული – ღმერთს, გვამს რაც გინდათ, ის უყავით“.³ 1922 წელს დაპატიმრებული ამბროსი ხელაია 1924 წლის დამლევაში იმყოფებოდა მეტეხის ციხეში.

დასკვნა

1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის დროს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია აქტიურად ცდილობდა, თავისი წვლილი შეეტანა საქართველოს დამოუკიდებლობის დაცვის საქმეში. იგი საზოგადოებას მოუწოდებდა, ყველაფერი ელონა შემოსეული მტრის დასამარცხებლად. საქართველოს დემოკრატიული

¹ კათალიკოს ამბროსი ხელაიას მიმართვა გენუის კონფერენციისადმი - <http://www.orthodoxtheology.ge>

² ვარდოსანიძე სერგო. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1952 წლებში. თბ., 2001.

http://library.church.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=390%3A-1921-1932-&catid=47%3A2010-03-11-12-05-46&Itemid=67&lang=ka

³ კათალიკოს ამბროსი ხელაიას მიმართვა გენუის კონფერენციისადმი - <http://www.orthodoxtheology.ge>

რესპუბლიკის დამარცხებისა და საქართველოს საბჭოური ოკუპაციის შემდეგ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია დარჩა საქართველოს დამოუკიდებლობისა და თვითმყოფადობის იდეის მტკიცე მატარებლად. საბჭოთა რეჟიმის რეპრესიული აპარატი მთელი ძალით მუშაობდა ეკლესიის გავლენის შესამცირებლად და მისი საქმიანობის აღსაკვეთად.

დამოწმებანი:

1. კათალიკოსის სიტყვა თბილისის მცხოვრებლებისადმი, თქმული სამხედრო ტაძრის ეზოში კვირას თებერვლის 20-ს - გაზ. *საქართველო*, 25 თებერვალი 1921 წ., №44, გვ. 1
2. სრულიად საქართველოს კათალიკოზ-პატრიარქის მოწოდება - გაზ. *საქართველო*, 22 თებერვალი 1921 წ., №41, გვ. 1
3. სამშობლოსათვის თავდადებულთა დაკრძალვა - გაზ. *საქართველო*, 24 თებერვალი 1921 წ., №43, გვ.2
4. ლეონიდე ოქროპირიძე - <http://burusi.wordpress.com/2010/05/14/leonide-okropiridze-2/>
5. კათალიკოს ამბროსი ხელაიას მიმართვა გენუის კონფერენციისადმი - <http://www.orthodoxtheology.ge>
6. ვარდოსანიძე ს., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1952 წლებში. თბ., 2001. <http://library.church.ge/index.php?option=com-content&view=article&id=390%3A-1921-1932-&catid=47%3A2010-03-11-12-05-46&Itemid=67&lang=ka>
7. ჯაფარიძე ანანია. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტომი 4, თბილისი, გამომცემლობა *გუმბათი*, 2012 – 270 გვ.

Malkhaz Matsaberidze

*Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Professor, Doctor of
Political Science*

**THE WAR OF FEBRUARY-MARCH, 1921 AND THE
ORTHODOX CHURCH OF GEORGIA
RESUME**

During the War of February-March, 1921, the Orthodox Church of Georgia expressed a sharp patriotic position and appealed to its parish to take any necessary measure for the defense of independence of its motherland. The thanksgiving services were held in churches for “the victory of our army.” At the time of severe battles at gates of Tbilisi, the Catholicon-Patriarch of Georgia, Leonide, delivered a sermon during a liturgy, which called on parish for devotion to the motherland. “Talking care on the prosperity of our nation calls for sacrifice of our entire energy, property and even life,” the Catholicon-Patriarch declared.

On February 22, the appeal of the Catholicon-Patriarch of Georgia to the citizens of Georgia was publicized, expressing hope for the victory and urged those being in home front for calmness and courage. According to the words of the Catholicon-Patriarch, this would make the battle of the Georgian army for the decisive victory easier.

The Orthodox Church of Georgia staid on the firm national position after the fall of Tbilisi and occupation-Sovietization of Georgia. The thanksgiving services conducted at churches for the soldiers, who had died in the war, dedicated either to the burial day or the 40th day after the death, in essence became a protest movement against the occupants. On May 8th, Catholicon-Patriarch of Georgia, Leonide, conducted a special liturgy and church service “for the souls of those, who had died in the defensive war of Tbilisi.”

On April 15, 1921, the Orthodox Church of Georgia was declared as out of the law by the Soviet power imposed in Georgia (“Revkom”); As a result of this fact, expropriation of the property of the church was started, some churches and monasteries were closed and priests were continuously pursued. In spite of these facts, the Orthodox Church of Georgia kept its struggle for the freedom and independence of its motherland. On February 7, 1922, the Catholicos-Patriarch of Georgia, Ambrosi Khelaia (who was elected by the synod after the death of Catholicos-Patriarch Leonide, who had died in July 1921) under the consent of the Council at the Catholicos sent a special memorandum to the Genoa Conference. He was referring to the international society for support and asked for assistance in deoccupation of Georgia and restoration of its independence. This appeal was followed by reinforcement of the Bolshevik repressions. In spite of this fact, the Orthodox Church of Georgia kept the idea of independence and uniqueness of the country.

ალექსანდრე მღებრიშვილი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი,
სრული პროფესორი

ქართულ-ოსური ურთიერთობები XIX საუკუნის ათიან წლებში რუსული წყაროების მიხედვით

ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა საკითხს არაერთხელ შევხებივართ და გვითქვამს, რომ ეს ურთიერთობები ოსთა საქართველოში თანაცხოვრების სხვადასხვა ეტაპზე არაერთგვაროვანი გახლდათ.

თითქმის მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში ოსთა ძირითადი განსახლების არეალს კავკასიის მაღალმთიანი ხეობები წარმოადგენდა. მაგალითად, XIX საუკუნის 60-იანი წლების ერთ-ერთი რუსულენოვანი სტატისტიკური მონაცემის მიხედვით, თბილისის გუბერნიაში მოსახლე ხალხებს შორის ქართველებთან ერთად ნახსენები არიან: სომხები, თათრები, რუსები, გერმანელები და ებრაელები. ყველა დანარჩენ ხალხთა საერთო რაოდენობა კი მხოლოდ 2, 2/3 პროცენტს შეადგენს.¹

თუ ზემოთ წარმოდგენილ სურათს გავითვალისწინებთ, ოსთა საცხოვრებელი ადგილების შესაბამისად, მათი ცხოვრების დონე ამ დროისათვის ძალზე დაბალია. ნ. ვორონოვის აზრით, ოსები, სიღარიბესთან ერთად, სიძუნწითაც გამოირჩეოდნენ: „Все осетины весьма жадны до денег, котория однакоже они стараются приобрести не для употребления, не для улучшения своего быта, а для хранения в заперти; богатый и бедный одинаково ходят почти голые в

¹ Воронов Н. И., Сборник статистических сведений о Кавказе, Том I, Тифлис 1869, ст. 49.

лохмотьях. Всеобщая бедность царствует между осетинами“¹.

იმავე ავტორის ცნობით, მთიანი ოსეთის ნიადაგის მცირე-მოსავლიანობამ მიიყვანა მოსახლეობა უკიდურეს სიღარიბემდე. ოსები ყოველთვის განიცდიდნენ ისეთი პროდუქტების სიმცირეს, როგორებიცაა მარილი და პური. მიწა მოსახერხებელია ხორბლის მოსაყვანად, მაგრამ უკანასკნელ ხანებამდე გაუგონარი ფასი აქვს: ღირს იმ ცხოველად, რომელიც მასზე დაეტევა. მიწის ნაწილი, რომელსაც დაიკავეს მწოლიარე ძროხა, ღირს ერთი ძროხა, სხვა - ერთი ცხვარი და ა.შ. ეს მცირემიწიანობა გახლდათ მიზეზი, რომ ოსთა ნაწილი გადასახლდა კავკასიონის მთავარი ქედის სამხრეთ ფერდობზე და ნებაყოფლობით მისცა თავი ქართველი თავადების ყმობას. ამგვარად, დიდი და პატარა ლიახვის, ქსნის, სხვა ხეობებისა და მათი შენაკადების დაკავებით ოსები გახდნენ თავადი ერისთავებისა და მჩაბლების ყმები... ყველა დანარჩენი ოსი ღარიბია, თითქმის შიმველი და უკიდურესად ცუდად ჩაცმული. ცხოვრობენ მიწურებში, დანგრეულ კოშკებში და მიტოვებულ სიმაგრეებშიც კი. ²

ოსთა მძიმე სოციალური ფონი განაპირობებდა მათი თანდათანობით ჩამოსახლების დასაწყისს საქართველოში, უფრო კონკრეტულად, შიდა ქართლის მთიან ზოლში, რაც, ძირითადად, XVIII საუკუნის დამდეგიდან ხორციელდებოდა კუდაროს, ჟამურის, დიდი და პატარა ლიახვისა და თრუსოს სათავეებში.

¹ Дубровин Н., История войны и владычества русских на Кавказе, Том I, Санкт-Петербург 1871, ст. 288.

² Дубровин Н., История войны и владычества русских на Кавказе, Том I, Санкт-Петербург 1871, ст. 287.

XIX საუკუნის რუსულენოვანი წყაროების თანახმად, 1802 წელს ცხინვალის რეგიონში მხოლოდ ქართველები, ებრაელები და სომხები მოსახლეობენ.¹

ოსთა ისედაც მძიმე მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა XIX საუკუნის დამდეგს, რუსეთის ცარიზმის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ. რუს მოხელეთა თვითნებობამ ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. ჩინოვნიკების თავკასულობა, უსამართლობა მძიმე ტვირთად დააწვა ადგილობრივებს და, განსაკუთრებით, საქართველოს სამხედრო გზისპირა მოსახლეობას. მათ, ყველა სხვა „სიკეთესთან“ ერთად, ემატებოდათ ამ გზის გაწმენდის, გაფართოების, რუსული ჯარის ნაწილების სურსათით და სხვა საშუალებებით უზრუნველყოფის ვალდებულებანიც.

რუსული კოლონიზატორული უღლისაგან XIX საუკუნის დასაწყისში იულონ, ფარნაოზ და ალექსანდრე ბატონიშვილების მიერ წამოწყებულ განმათავისუფლებელ მოძრაობაში აქტიურად ჩაება ოსი მოსახლეობაც. აჯანყებულ ოსთა რაზმები თავს ესხმოდნენ რუსულ სამხედრო შენაერთებს, საგუმაგოებს და მნიშვნელოვან ზიანს აყენებდნენ.

აღნიშნული მოვლენები სისტემატური განსჯის საგანი ხდება XIX საუკუნის რუსულ ისტორიოგრაფიაში.

ერთ-ერთი რუსი ავტორი ა. სოკოლოვი ჯერ ოსთა დასახასიათებლად იძლევა გარკვეულ განმარტებას: „Народ же кроме женщин, старый и малый, около нас толпился, оказывая ко всему удивление, как дикие, а мы должны были соблюдать величайшую осторожность, чтобы они нас не обокрали, по враждебной склонности, и особенному их к тому искусству“², ხოლო შემდეგ დასძენს, რომ ისინი მოსყი-

¹ Акты собранные кавказской археографической комиссией, Том I, Тифлис 1866;

² Соколов А., Путешествие мое в имеретию с линии кавказской, Москва 1874, ст. 8.

დულნი არიან ბაგრატიონთა მიერ, რუსული ჯარის ნაწილების საქართველოში შემოსვლის ხელშესაშლელად: „Осетинцы, в горах живущие, по дороге из России в Грузию, были подкуплены Багратионами, с тем, чтобы они препятствовали проходу войск из России в Грузию“ (საუბარი ეხება 1802 წელს - ა. მ.)¹.

XIX საუკუნის ცნობილი რუსი ავტორი ნ. დუბროვინი თავის საყურადღებო ნაშრომში „ამიერკავკასია“ ზემოთ ხსენებული მოვლენების შეფასებისას მიუთითებდა, რომ ბატონიშვილები: ალექსანდრე, იულონი და ფარნაოზი ნათლად ხელავდნენ, პირდაპირი გზითა და ძალით ისინი სასურველ მიზანს - რუსეთის ქვეშევრდომობისგან გათავისუფლებას ვერ მიაღწევდნენ, ამიტომ გადაწყვიტეს, საიდუმლო შეთქმულებებითა და მოსახლეობის მღელვარების გზით რამენაირად დროებითი შედეგისათვის მანც მთელწიათ.²

„Возстание горцев все более и более усиливалось и распространилось по рекам большой и малой Лиахве...

Царевичи Александр, Иулон и Парнаоз принимали деятельное участие в поддержании этого возстания“.³

ბუნებრივია, ამ გამოსვლების დროს შექმნილი ქართველთა და ოსთა რაზმები რუსული რეგულარული ჯარების დამარცხებას ვერ უზრუნველყოფდნენ. აჯანყებულთა დამარცხების შემდეგ ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგ რუსთა მხრიდან არაერთი სადამსჯელო ოპერაცია განხორციელდა. იგივე დუბროვინი ზემოხსენებულ ნაშრომში მიუთითებს ოსთა ე.წ. „დამშვიდებისა“

¹ Соколов А., Путешествие мое в имеретию с линии кавказской, Москва 1874, ст. 123.

² Дубровин Н., Закавказье (от 1803 – 1806 года), Санкт-Петербург 1866, ст. 357.

³ Дубровин Н., Закавказье (от 1803 – 1806 года), Санкт-Петербург 1866, ст. 361.

და ფარნაოზ ბატონიშვილის შეპყრობის შემდეგ შვიდ ათეულ ადამიანზე მეტის პასუხისგებაში მიცემის ფაქტზე.¹

1801 წლის შემოდგომაზე, ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, ქართველ ბატონიშვილთა მიერ ქვეყანაში გაშლილმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ, მარცხის მიუხედავად, გარკვეული შედეგი გამოიღო. ოსი მოსახლეობის უმრავლესობა მტკიცედ დადგა საქართველოს გვერდით და საკუთარი მხარდაჭერა და ერთგულება გამოხატა.

ქართველთა და ოსთა მხარდამხარ ბრძოლა ცარიზმის რუსეთის გავლენისაგან საქართველოს გასათავისუფლებლად განსაკუთრებულ ფაზაში შევიდა იმავე საუკუნის 10-იანი წლების ბოლოს.

1810 წლის ივნისის ბოლოს აჯანყდა ცხინვალის ჩრდილოეთით მცხოვრები მოსახლეობა, რომელსაც სოლომონ II მიერ ახალციხის საათაბაგოდან ჩამოყვანილი 24 წლის ლეონ (levan) იულონის ძე ბაგრატიონი ჩაუდგა სათავეში. ლეონი კარგად იცნობდა ამ მხარეს. იულონ ერეკლეს ძეს ციხესიმაგრე და სამსართულიანი სასახლე ჰქონდა სოფელ ბელოთში, სადაც მისი ოჯახი 1795 წლიდან მუდმივად ცხოვრობდა. ქართლ-კახეთში რუსეთის მმართველობის დამყარებამდე ქსნისა და გვერდისძირის მამულები იულონის სამფლობელოს წარმოადგენდა, შესაბამისად, ამ მხარის მცხოვრებნი იულონის ქვეშევრდომები იყვნენ. მათ შორის ოსური მოსახლეობაც იყო. 1803 წელს გორის კაპიტან-ისპრავნიკ ენონინის მიერ ჩატარებული აღწერის მიხედვით, ამ პერიოდში საქართველოს საზღვრებში ოსები კომპაქტურად მოსახლეობენ ძირითადად მდინარეების: დიდი და პატარა ლიახვის, ქსნის, ფრონეს, ფცის და არაგვის ზემო წელის მთიან ზოლში, ასევე ისტორიული დვალეთის ტერიტორიაზე. ერეკლე II და ბაგრატიონთა სხვა წარმომადგენლები ოსების ეკონომიკური და კულტურუ-

¹ Дубровин Н., Закавказье (от 1803 – 1806 года), Санкт-Петербург 1866, ст. 372.

ლი მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის მუდმივად ზრუნავდნენ. ოსებიც ერთგულებით პასუხობდნენ. ეს გამოვლინდა 1810 წელს დაწყებულ აჯანყებაშიც, რომელსაც მკვეთრად გამოხატული პოლიტიკური მიზნები ჰქონდა: ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების დამოუკიდებლობის და ბაგრატიონთა დინასტიის აღდგენა. საქართველოში მცხოვრები ოსები უყოყმანოდ ჩაებნენ აჯანყებაში, რითაც ბაგრატიონთა დინასტიისა და ქართული სამეფოს მხარდაჭერა და ერთგულება დაადასტურეს.¹

გენერალ-მაიორ პოტტოს რედაქციით თბილისში 1902 წელს დაბეჭდილი ერთ-ერთი რუსულენოვანი ნაშრომი საგულისხმო ცნობებს გვაწვდის ქართველთა და ოსთა ანტირუსული აჯანყების შესახებ.

კონკრეტული მოვლენების აღწერამდე ოსთა დასახასიათებლად მოცემულია შემდეგი შტრიხები: „В центральной части главного Кавказского хребта, по обоим его склонам, в ущельях Арагвы, Ксанки, Лиахвы, верховий Терека и Ардона, с незапамятных времен ютились полудикия племена горских хищников, называвшихся общим именем осетин“.²

მოცემული წყაროს მიხედვით, მღელვარება და პირველი თავდასხმა ოსთა მხრიდან დაიწყო საქართველოში რუსული ხელისუფლების დამყარებისთანავე: „Теперь, осетины считали уже нас виновниками тягостного своего положения и ненависть, которую раньше питали к грузинам, перенесли на русских. Волнения начались с самого

¹ <http://expertclub.ge>

² Утверждение русского владычества на Кавказе (под редакцией генерал – майора Потто), Том II, Тифлис 1902, ст. 225.

открытия в Грузии нашего правительства. Осетины нападали на наши войска...“.¹

მოცემული პერიოდის სამხედრო მიმოწერასა და სხვა დოკუმენტებზე დაყრდნობით, წარმოდგენილი ნაშრომი იუწყება, რომ 1810 წელს ირანის წაქეზებით საქართველოში ჩამოვიდა რუსთა მიერ დატყვევებული ბატონიშვილი იულონის მემკვიდრე ლევანი, რომელიც ბიძასთან, ბატონიშვილ ალექსანდრესთან ერთად იმყოფებოდა სპარსეთში.

გამოირჩეოდა რა რუსების მიმართ აგრესიით, ლევანი 1810 წლის 26 ივლისს ეწვია სოფელ კეხვს, საიდანაც დაუკავშირდა ქართველ თავადაზნაურობას და საქართველოს განმათავისუფლებელ ბრძოლაში მხარდაჭერისაკენ მოუწოდა.

ოსეთში ლევანს ნოციერი ნიადაგი დახვდა ჩანაფიქრის განსახორციელებლად. ოსებმა მიიღეს იგი, მისცეს თავშესაფარი და აღუთქვეს ყოველგვარი დახმარება.

საქართველოს მმართველი გენერალ-მაიორი ახვერდოვი ყველა ზომას მიმართავდა ლევანის მომხრეთა დასაკავებლად და გასანეიტრალებლად, ხოლო მთავარმართებელი ტორმასოვი დიდად აფასებდა გატარებულ ღონისძიებებს და ურჩევდა ახვერდოვს, რომ შეამბოხებები არ დაენდო და ამასთან, მეტი სიმკაცრისაკენ მოუწოდებდა.²

ბატონიშვილ ლევანისადმი ოსთა განსაკუთრებულ ერთგულებაზე მიუთითებს შემდეგი სტრიქონები: „Мятеж все более и более распространялся по Осетии. Число сторонников

¹ Утверждение русскаго владычества на Кавказе (под редакцией генерал – майора Потто), Том II, Тифлис 1902, ст. 226.

² Утверждение русскаго владычества на Кавказе (под редакцией генерал – майора Потто), Том II, Тифлис 1902, ст. 229.

Левана увеличилось настолько, что не оставалось никакой надежды покончить с ним путем подкупа...¹.

ან კიდევ (amonaridi ტორმასოვის წერილიდან ახვერდოვისადმი): „Эти осетинцы, которые клялись вам быть ревностными исполнителями вашего приказа и непременно поймать Левана, сами теперь сделались главными мятежниками“.²

ცხინვალის გარნიზონის გაძლიერების და კაპიტან ვრონსკის მიერ ცხინვალის მახლობლად ამბოხებულთა წინააღმდეგ განხორციელებული წარმატებული სამხედრო ოპერაციის შედეგად დაკავებულ იქნა ამბოხებულ მანაბელთა ზოგიერთი წარმომადგენელი და ლიკვიდირებულ იქნა აჯანყებულ ოსთა რვა ათეულ წევრზე მეტი. შეიძლება ითქვას, რომ ეს გახლდათ პირველი ფაზის დასასრული.

რუსული მხარის მომავალ მოქმედებათა გეგმა შემდეგი გახლდათ: „Дабы положить предел буйствам волнующихся осетинцев, наказать их строго и достать или истребить Левана, послать в Осетию, под начальством полковника Сталя, отряд из 6-ти рот пехоты, двух эскадронов драгун, части казаков и грузинской милиции. Отряд этот должен был двумя колоннами, по ломонасхевскому и джавскому ущельям, войти во внутрь жилищ хищных осетинцев и, силою оружия разсеяв мятежные их толпы, привести в должное устройство и совершенную покорность“³.

¹ Утверждение русского владычества на Кавказе (под редакцией генерал – майора Потто), Том II, Тифлис 1902, ст. 230.

² Утверждение русского владычества на Кавказе (под редакцией генерал – майора Потто), Том II, Тифлис 1902, ст. 231.

³ Утверждение русского владычества на Кавказе (под редакцией генерал – майора Потто), Том II, Тифлис 1902, ст. 235.

მიუხედავად ოსთა მხრიდან შეუპოვარი თავდაცვისა, აჯანყებულები ვერ უძლებდნენ რუსთა რეგულარული შენაერთების შეტევებს და უკან იხევდნენ. აქვე განხორციელდა მეამბოხეთა ერთ-ერთი აქტიური მონაწილისა და მოთავის, დურმიშხან თუ-სიშვილის ლიკვიდაციაც.

ასეთივე წარმატებული აღმოჩნდა რუსული მხარის მიერ მეორე მიმართულებით წარმოებული საომარი მოქმედებებიც.

„Столь же успешны были действия и другой нашей колонны, майора Потлога, которой пришлось в джавском ущелье встретиться более чем с двух-тысячным скопищем мятежников, находившихся здесь под личным предводительством самого Левана“¹.

მეამბოხეები დამარცხდნენ. ლევან ბატონიშვილმა მალალ მთებს შეაფარა თავი.

ლევან ბატონიშვილმა ღირსეული ადგილი დაიმკვიდრა XIX საუკუნის დამდეგის ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ისტორიაში.

რუსულმა ხელისუფლებამ უმკაცრესი სადამსჯელო ღონისძიებები გაატარა ამბოხებულთა წინააღმდეგ. დაარბიეს, გადაწვეს და გაანადგურეს ორ ათეულზე მეტი სოფელი, უამრავი საგვარეულო კოშკი, ფიზიკურად უსწორდებოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას და ა.შ.

რუსებმა დასაჯეს აჯანყებაში მონაწილე ქართველი თავადებიც. თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობით: „შეიპყრეს მაჩაბელი ლუარსაბ და ბაადურ ბორტიშვილი. მაჩაბელი ლუარსაბ წარგზავნეს პყრობილად რუსეთსა შინა და ბაადურ მოკუდა ციხესა ტფილისისასა პყრობილად, და შთამოართვეს თავიანთი კერძი ყმა

¹ Утверждение русского владычества на Кавказе (под редакцией генерал – майора Потто), Том II, Тифлис 1902, ст. 237.

და მამული და დადვეს სახელმწიფოდ, ვითარცა ჯავახიშვილს და თარხნიშვილებს, ძეთა დემეტრესათა“¹.

ამრიგად, XIX საუკუნის 10-იანი წლების მოვლენები ჩვენ მიერ გაშუქებულია იმავე პერიოდის რუსულენოვანი წყაროების მიხედვით. როგორც წარმოდგენილი მასალებით ირკვევა, საქართველოში მცხოვრები ოსები ქართული სახელმწიფოებრიობის და ქართული სამეფო სახლის მიმართ ერთგულებით გამოირჩევიან. ქართველთა მხარდამხარ იბრძვიან ცარიზმის რუსეთის დამპყრობლურ-კოლონიზატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ, აქტიურად არიან ჩართულები საქართველოში წარმოებულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში და მათში სეპარატისტული განწყობილება არ არსებობს. მიგვაჩნია, რომ მოგვიანებით, თანდათანობით გამოვლენილი ოსთა სეპარატისტული გამოსდომები მავანთა და მავანთა შორსგამიზნული, არაკეთილმოსურნე და მზაკვრული პოლიტიკის შედეგია.

დამოწმებანი:

1. Воронов Н. И., Сборник статистических сведений о Кавказе, Том I, Тифлис 1869.
2. Дубровин Н., История войны и владычества русских на Кавказе, Том I, Санкт-Петербург 1871.
3. Акты собранные кавказской археографической комиссией, Том I, Тифлис 1866.
4. А. Соколов, Путешествие мое в имеретию с линии кавказской, Москва 1874.
5. Н. Дубровин, Закавказье (от 1803 – 1806 года), Санкт-Петербург 1866.
6. Утверждение руссаго владычества на Кавказе (под редакцией генерал – майора Потто), Том II, Тифлис 1902.
7. <http://expertclub.ge>

¹ <http://expertclub.ge>

Aleksandre Mgebrishvili

Gori State Teaching University, Full Professor

**THE GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS IN THE
FIRST DECADE OF THE 19TH CENTURY ACCORDING
TO THE RUSSIAN REFERENCES
RESUME**

During the entire period of the XIX century, the Ossetians were mostly populated in the Caucasian high mountain valleys. Their severe social disruption caused their early gradual settlement in Georgia, more specifically, in the mountainous zone in Shida Kartli where the rivers of Kudaro, Zhamuri, Truso, Greater and Little Liakhvi take the origins. This process began to be carried out in the beginning of the XVIII century.

The Ossetian people's existing severe conditions further aggravated in the beginning of the XIX century after the annexation of Georgia by the Russian tsarism. The Russian officials' injustice exceeded all expectations. This fact became a heavy burden for local residents, especially for the ones living nearby the Georgian Military Road; in addition to all the other "goodness", they had to participate in the road clearing and broadening works and provide the Russian troops with food and other obligations as well.

All the mentioned circumstances have conditioned certain conflicts over time. Beside the annoyed and displeased Georgians, there were the Ossetians fighting against the Russian forces. Right the Ossetian rebelled troops were those who attacked the Russian military formations and posts with the purpose of liberation of Georgia from Russia. The three princes Alexandre, Iulon and Parnaoz were also actively involved in the struggle. The mentioned events have become the subject of permanent discussions between the Russian references of the 19th century.

After the abolition of the kingdom of Kartl-Kakheti in 1801, the Georgian princes expended the national-liberation movement which, despite the loss, had a certain result; the Ossetian people stood firmly beside the Georgians and expressed their own support and loyalty. The Georgians and Ossetians' joint struggle to liberate Georgia from the tsarist Russian influence came into a particular phase in the first decade of the same century.

We have lighted up the events of the first decade of the XIX century according to the Russian sources of the same period. The presented evidences show that the Ossetians living in Georgia were distinguished with special devotion towards the Georgian royal house and its sovereignty; Along with the Georgians they fought against the conquest-colonialist policy of Russia. The Ossetians were also actively involved in the Georgian national-liberation movements and they did not have any separatist attitudes. We believe that later, gradually revealed Ossetian separatist attacks can be considered as a result of certain people's faraway and treacherous policy.

ლელა სარალიძე
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის
და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი
უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

საქართველო-ინგლისის ურთიერთობის ისტორიიდან
(1920-1921 წწ)
(უცნობი საარქივო დოკუმენტების მიხედვით)

ინგლისის ხელისუფლება დიდი ხნის მანძილზე ოცნებობდა ამიერკავკასიაში დამკვიდრებაზე. ამის რეალური შესაძლებლობა XX საუკუნის დასაწყისში შეიქმნა. პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულმა ოსმალეთმა 1918 წლის 30 ოქტომბერს ინგლისთან მუდროსის დროებით ზავს მოაწერა ხელი, რომლის ძალითაც მოკავშირე ანტანტის ქვეყნებს ბათუმის დაკავების უფლება მიენიჭათ. დაზავებას ანტანტის სახელით ხელი მოაწერა აღმირალმა კალთროპმა, ხოლო ოსმალეთის მხრიდან - ჰუსეინ რაულმა, ჰიკმეტმა და საადულმა. დაზავების XV მუხლის თანახმად: „ამიერკავკასიის რკინიგზის იმ ნაწილში, რომელიც უნდა გადაეცეს მოკავშირეებს დანიშნული იქნებიან მოკავშირეთა ოფიცრები მეთვალყურეებად... მოკავშირეებს აქვთ უფლება დაიკავონ ბათუმი“.¹ 1918 წლის 3 დეკემბერს ბათუმის პორტში ინგლისური კრეისერი „ლივერპული“ გამოჩნდა. ინგლისელების ამიერკავკასიაში გაბატონებას უდიდესი მიზანი ჰქონდა; სტრატეგიულად და გეოგრაფიულად კავკასია აერთიანებდა იმ ხიდს, რომელსაც შა-

¹ Ключников Ю., Сабанин А.. *Муждународная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях*, часть II, Москва, 1926, стр: 188-189.

ვი ზღვა არაბეთის ზღვასთან უნდა დაეკავშირებინა. ბაქოს ნავთობი, საქართველოს მანგანუმი და სხვა მრავალი წიაღისეული სიმდიდრე დიდ ინტერესს იწვევდა ინგლისის მმართველ წრეებში. მუდროსის ზავის პირობების თანახმად, ბრიტანეთის გავლენა მთელ ახლო აღმოსავლეთში გავრცელდა.

ინგლისის ხელისუფლება, ისევე როგორც მოკავშირე სახელმწიფოები, მომხრე იყო ერთიანი რუსეთის. იგი, ასევე, არ გამორიცხავდა რუსეთიდან გამოყოფილი დამოუკიდებელი რესპუბლიკების მხარდაჭერასაც. საქართველოს საკითხი მოკავშირეებისთვის ბოლომდე ნათლად არ იყო გარკვეული. ისინი მთელი რიგი პრობლემების წინაშე იდგნენ, როგორცაა - ოსმალეთის იმპერიის დანაწილების საკითხი, ძველი რუსეთის აღდგენა. რუსეთში იმ დროს სამოქალაქო ომი მძვინვარებდა და საბოლოოდ ერთი ხელისუფლება არ იყო ჩამოყალიბებული, თუმცა მთავარი სტრატეგიული ადგილები ბოლშევიკებს ეჭირათ. ინგლისის ხელისუფლება რუსეთში მიმდინარე სამოქალაქო ომს ხელსაყრელ პირობად მიიჩნევდა, რათა ამიერკაკასია რუსეთისთვის ჩამოეცილებინა.¹ მოკავშირეები მეფის რუსეთის აღდგენით იყვნენ დაინტერესებული. ინგლისის ხელისუფლება თავის ძველ მოკავშირეს, მეფის რუსეთს უჭერდა მხარს. მოკავშირეთა საბჭომ გადაწყვიტა, მნიშვნელოვანი დახმარება გაეწია თეთრგვარდიელებისთვის, რითაც აშკარა გახდა ანტანტის წევრ სახელმწიფოთა მხრიდან დიდი და ძლიერი რუსეთის შექმნის სურვილი.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ პარიზის საზავო კონფერენციაზე ოფიციალური დელეგაცია გაგზავნა. დელეგაციის წევრებმა დიდი მუშაობა გაწიეს წამყვანი სახელმწიფოების მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარების საქმეში. 1919 წლის 18 იანვარს დელეგა-

¹ Afanasyan Serge, *L' Arménie, L'Azerbaïdjan et la Géorgie de l'indépendance à l'instauration du pouvoir Soviétique 1917-1923*“, éd., l' Harmattan, Paris, 1981, p. 68.

ციის წევრები დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს, ლორდ კერზონს შეხვდნენ. მათ განუმარტეს ინგლისელ მინისტრს, რომ საქართველოს ხელისუფლება ბოლშევიკების წინააღმდეგ აგრესიულ მოქმედებას არ აპირებს, ხოლო თავდაცვის მიზნით საქართველოს სჭირდებოდა ანტანტის დახმარება სურსათით და სამხედრო მასალით.¹

ცხადია, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი, რომელიც ქვეყნის სრულ დამოუკიდებლობას გულისხმობდა და დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ ერთხმად მიიღო, საკმარისი გარანტია ვერ იქნებოდა დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად, ამას წამყვანი სახელმწიფოების მიერ ვერც ქვეყნის ფორმალური ცნობა უშველიდა. საქართველოს სჭირდებოდა ძლიერი მოკავშირე, რომელიც ქვეყანას გარეშე მტრებისგან დაიცავდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება ინგლისის საოკუპაციო ჯარის ბათუმში ყოფნას უნდობლობით უცქერდა. 1919 წლის 28 აპრილს სოციალისტური პარტიების ამსტერდამის კონფერენციამ ქართველი სოციალ-დემოკრატის, ირაკლი წერეთლის, თხოვნით მიიღო რეზოლუცია, რომელიც ცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას, ამასთანავე, უცხო სახელმწიფოს მხრიდან ყოველგვარი კონტროლი გამორიცხული უნდა ყოფილიყო. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ემიგრანტი ქართველი ისტორიკოსი ალექსანდრე მანველიშვილი წერს: „მწუხარებით უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველებმა ინგლისის მიერ გამოწვდილი ხელი ვერ გამოიყენეს, ქართველი სოციალისტები ხედავდნენ საფრთხეს ინგლისის იმპერიალიზმში... მათ ასეთ მოქმედებაზე ევროპის პრესაშიც ბევრი იწერებოდა

¹ საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის მიკროფირების ასლები, საქმე №1483.

და ეს ჩვენს ქვეყანას ახასიათებდა, როგორც მოუმზადებელ ერს დამოუკიდებლობისთვის...“¹

1920 წლის იანვარში ვერსალის უმაღლესმა საბჭომ საქართველოს „დე ფაქტო“ დამოუკიდებლობა ცნო. პარიზში მყოფმა ბრიტანეთის დელეგაციის წევრმა ფორმს ადამსმა ქართულ დელეგაციასთან შეხვედრისას განაცხადა, რომ კავკასიაში ინგლისელებს ნდობით არ ეპყრობიან, რაც მისი აზრით, უსაფუძვლო იყო, რადგან ინგლისის ხელისუფლება იმ პირობით ეხმარებოდა დენიკინს, რომ მან კავკასიის წინააღმდეგ არ იმოქმედოს და, თუ გენერალმა შეტევა განიზრახა, მთელი ანტანტა კავკასიის მხარეს დაიჭერდა.²

ამიერკავკასიაში ინგლისის ხელისუფალთა პოზიციები მნიშვნელოვნად შეირყა. ინგლისის ხელისუფლებამ, დაკარგული ნდობის აღსადგენად, საქართველოში უმაღლესი კომისრის პოსტზე ოლივერ უორდროპი გამოგზავნა. მას დაევალა, ინგლისელებს და ქართველებს შორის არსებული უნდობლობისთვის ბოლო მოეღო. საქართველოში გამომგზავრებამდე ო. უორდროპმა პარიზში სამშვიდობო კონფერენციაზე მყოფი ქართული დელეგაციის წევრები მონახულა. მან ქართველებს განუმარტა, რომ კავკასიიდან ინგლისის ჯარის წასვლის შემთხვევაშიც საქართველოს დამოუკიდებლობას დენიკინის მხრიდან საფრთხე არ მოელოდა. სინამდვილეში დენიკინის აგენტურა საქართველოს ხელისუფლების შევიწროებას აფხაზეთსა და ბათუმის ოლქში ანტიქართული ძალების გამოყენებით ცდილობდა, ხოლო სომხეთ-საქართველოს საომარი შე-

¹ მანველიშვილი ალ., რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა, სან-ფრანცისკო, 1984, გვ: 223

² მასალები მოხსენებისათვის პარიზის საქართველოს დელეგაციის მუშაობის შესახებ, 1920 წ., საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის მიკროფირების ასლები, საქმე №1483.

ტაკების დროს მოხალისეთა არმია სომხეთის ინტერესებს იცავდა.

1919 წლის აგვისტოში ბრიტანელებმა ბაქოდან ჯარების ევაკუაცია დაიწყეს. 1920 წლის 28 აპრილს აზერბაიჯანი ბოლშევიკებმა დაიკავეს. 1920 წლის მაისში ბოლშევიკები საქართველოს დაპყრობასაც შეეცადნენ, თუმცა მაშინ ეს ვერ მოახერხეს. ბოლშევიკური აგრესიის თავიდან აცილების მიზნით 1920 წლის 7 მაისს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ რუსეთის ფედერაციულ რესპუბლიკასთან ხელშეკრულება დადო. რუსეთი ცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას. ხელშეკრულების V მუხლის მიხედვით, საქართველომ საკუთარი ტერიტორიიდან უცხო ძალების გაყვანაზე ვალდებულია აიღოს. უცხო ძალაში ბათუმში მყოფი ინგლისის ჯარი იგულისხმებოდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ა. მანველიშვილი აღნიშნავს: „...ცხადია, სანამ საქართველოში ინგლისის ჯარები იქნებოდნენ, მათთვის საქართველოზე თავდასხმა ადვილი არ იქნებოდა. ბოლშევიკებს ბათუმი აინტერესებდათ და არა სიღნაღი და ზესტაფონი, ხოლო იქ ინგლისელები იყვნენ და ბოლშევიკებს სურდათ ეს ეკალი ქართველების ხელით მოეგლიჯათ... აღნიშნულ მუხლზე ხელის მოწერით საქართველო სჭრიდა იმ ტოტს, რომელზედაც მისდა უნებურად თვითონ იჯდა. ე.ი. თავისი სურვილით უარს ამბობდა დასავლეთის ყოველგვარ დახმარებაზე. მითვე უარყო დასავლეთის ორიენტაცია, რომლისთვისაც ორი წელიწადი მუშაობდა“.¹ ამიერკავკასიაში დიდი ბრიტანეთის უმაღლესი კომისრის მოვალეობის შემსრულებლის, საზღვაო კაპიტან ლუკის განმარტებით, 7 მაისის ხელშეკრულება შეიცავდა „ორაზროვან პუნქტებს, რომლებიც უნდა იკითხებოდეს ისე, თითქოსდა საქართველო იძულებულია გაყაროს მოკავში-

¹ მანველიშვილი აღ., „რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა, სან-ფრანცისკო, 1984, გვ: 273-274.

რეები“.¹ 1920 წლის ივნისში ანტანტის უმაღლესმა საბჭომ ინგლისის ჯარების ბათუმიდან ევაკუაციის გადაწყვეტილება მიიღო. 1920 წლის 28 ივნისს ინგლისის წარმომადგენელმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასთან ბათუმისა და მისი ოლქის საქართველოს ეროვნული მთავრობისთვის გადაცემის ხელშეკრულებას მოაწერა ხელი. 1920 წლის ივლისში ინგლისმა ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას გადასცა. ინგლისის საგარეო საქმეთა მინისტრის, ლორდ კერზონის საიდუმლო წერილიდან ჩანს, რომ მან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს, ევგენი გეგეჭკორს განმარტება მოსთხოვა, თუ რა იყო 7 მაისს ბოლშევიკებთან გაფორმებული ხელშეკრულების ნამდვილი მიზეზი, მაშინ როცა ქართველი დიპლომატები მუდმივად აპროტესტებდნენ ბოლშევიკების აგრესიას ქართული სახელმწიფოს მიმართ.²

1920 წლის 12 ნოემბერს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ევგენი გეგეჭკორმა ინგლისის საგარეო საქმეთა მინისტრს, ლორდ კერზონს ოფიციალური წერილით მიმართა და მხარდაჭერა სთხოვა რუსეთ-ოსმალეთის მოსალოდნელი აგრესიის თავიდან ასაცილებლად, რაშიც, მისი აზრით, მთავარ როლს ანტანტის მხრიდან საქართველოს დამოუკიდებლობის „დე იურე“ ცნობა შეასრულებდა. წერილში აღნიშნულია: „ჩემი მთავრობა ფლობს ინფორმაციას, რომლის მიხედვით ის უნდა მოემზადოს ბათუმზე ქემალისტების რაზმების შეტევის მოსაგერიებ-

¹ სიორიძე მ., „ბათუმის საკითხის“ ინტერნაციონალიზაცია 1919-1920 წწ., წიგნში: *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, აარა, ტომი III, ბათუმის ოლქი 1877-1920, ბათუმი, 2008, გვ: 488.

² Earl Curzon to Colonel Stokes (Tiflis), confidential, Foreign Office, October 21, 1920, *საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა*, აკაკი რამიშვილის არქივი, საქმე №Fo 371/ 6277.

ლად. ქემალისტების მთავრობისთვის, რომელიც მოსკოვის საბჭოთა მთავრობასთან კავშირში მოქმედებს, ეს შეტევა შეადგენს მხოლოდ ერთ ეპიზოდს ანტანტის წინააღმდეგ მათ საერთო ბრძოლაში. ეს მოქმედება მხოლოდ ერთ მიზანს ისახავს: დაიკავოს ის ტერიტორიები, რომელსაც ოსმალეთი ითხოვს ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის საფუძველზე. მისი მიზანია, ასევე, გადაეღობოს ევროპას აღმოსავლეთისაკენ მიმავალ დიდ გზაზე, რომლის კარიბჭესაც ბათუმი წარმოადგენს და რომლის ბუნებრივი მეპატრონეც საქართველოა. საქართველოს მთავრობამ მიიღო საჭირო ზომები, რათა მოიგერიოს ეს დარტყმა. საქართველოს რესპუბლიკას დიდი იმედი აქვს, რომ მისი შეიარაღებული ძალები დაიცავენ საკუთარი ტერიტორიის მთლიანობას. იბრძვის რა საკუთარი დამოუკიდებლობის დასაცავად, საქართველოს რესპუბლიკა იმავდროულად იცავს ცივილიზაციის საქმესაც, კერძოდ, დიდი ბრიტანეთის ინტერესებს ამიერკავკასიაში და წინა აზიაში. მისი ეს ბრძოლა ემყარება დიდი ბრიტანეთის დახმარების იმედს... აქამდე, საქართველოს რესპუბლიკას თავისი თავის იმედი ჰქონდა, რამაც საწინააღმდეგო შედეგებამდე მიგვიყვანა. საქართველო იტოვებს უფლებას განაცხადოს, რომ საქართველოში შექმნილი სიტუაცია ანტანტის ინტერესებშიც შედის. საქართველოს რესპუბლიკის ახლანდელი გადაუწყვეტელი მდგომარეობა საერთაშორისო თვალსაზრისით, აქეზებს ქემალისტებს მიზანში ამოიღონ ბათუმი. მეორე მხრივ, ევროპის ორჭოფული დამოკიდებულება საქართველოს საერთაშორისო სტატუსის მიმართ აფერხებს რესპუბლიკის ბრძოლისუნარიანობას... მე ჩემს მოვალეობად მიმაჩნია ვაუწყო თქვენ აღმატებულებას და ამასთანავე, ბრიტანეთის მთავრობას იმ გადაუდებელი და დაჟინებული პირობების აუცილებლობაზე, რა-

საც უნდა მოჰყვეს ბრიტანეთის პოლიტიკის ახალი კურსი საქართველოს მიმართ“.¹

1920 წლის 28 ნოემბერს წითელმა არმიამ სომხეთის საზღვარი გადაკვეთა და 4 დეკემბერს ერევანში შევიდა. სომხეთის მთავრობა მათ უბრძოლველად ჩაბარდა. ბოლშევიკების აგრესია ევროპელი მმართველებისთვის შეუძნეველი არ დარჩენილა. 1920 წლის დეკემბერში ინგლისის მთავრობა სპეციალური ნოტიო, რომელსაც ხელს ლორდ კერზონი აწერდა, შეეკითხა რუსეთის ხელისუფლებას, ხომ არ აპირებდა საქართველოს დაპყრობას. საპასუხო ნოტაში, რომელსაც ხელს აწერდა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი გიორგი ჩიჩერინი, ნათქვამია: „...ნოტა პროტესტს აცხადებს წინააღმდეგ იმის მტკიცებისა, თითქოს ბათუმი და საქართველო იმყოფება რუსეთის საფრთხის ქვეშ. ეს არ არის მართალი. ერთადერთი მოსალოდნელი საფრთხე არის საფრთხე ანტანტისა. რუსეთმა სცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა, ანტანტამ კი არა (ანტანტამ 1921 წლის 27 იანვარს აღიარა საქართველოს იურიდიული დამოუკიდებლობა — ლ. ს.). რუსეთის მთელი პოლიტიკა მიმართულია პატარა ერების თვითგამორკვევის სასარგებლოდ, არავითარ მოთხოვნას საქართველოს მიმართ ადგილი არ ჰქონია, გარდა იმისა, რომ ბათუმი არ იყოს დაკავებული მტრის ძალების მიერ. საბჭოთა რუსეთს არ მიუღია და არც აპირებს მტრულ მოქმედებას საქართველოს წინააღმდეგ ბათუმის დაკავებით...“²

სინამდვილეში, საქართველოს დაპყრობის პირველი გეგმა რუსეთის XI არმიის მეთაურის ჰეკერის მიერ, სწორედ

¹ Le ministre des affaires étrangères de République Géorgienne, A son excellence le ministre des affaires étrangères de Grande Bretagne, Paris, le 12 novembre, 1920, *საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა*, აკაკი რამიშვილის არქივი, საქმე №Fo 371/ 4948.

² მანველიშვილი აღ., რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა, სან ფრანცისკო, 1984, გვ. 283;

1920 წლის დეკემბერში დაიწერა. 1920 წლის 18 დეკემბერს სამხედრო საბჭოს თავმჯდომარის, ტროცკისადმი წარდგენილ მოხსენებაში ჰეკერი წერს: „...როგორც უკვე მოგახსენეთ, XI არმიის რეოლუციური სამხედრო საბჭოს კრებაზე 3 დეკემბერს, ოპერაციები საქართველოს წინააღმდეგ შესაძლებელია მხოლოდ ერთი პირობით - თუ ქიაზიმ ყარაბეჯირის ნაწილები დაიცავენ მეგობრულ ნეიტრალიტეტს, რადგან XI არმიას მე-2 კავალერიის კორპუსი რომც შეუერთდეს, რათა მონაწილეობა მიიღოს ამ ოპერაციებში, ჩვენს მეთაურობას არ ეყოლება თავის განლაგებაში საკმარისი ძალები თურქთა წინააღმდეგ უსაფრთხო ბარიერის შესაქმნელად... რაც შეეხება ქართული არმიის და გვარდიის მდგომარეობას, მე აქ არ შევეხები მას, რადგან ამის შესახებ დაწვრილებით მოგახსენე XI არმიის რეოლუციურ სამხედრო საბჭოს 1920 წლის 24 ნოემბერს. მე მხოლოდ გავიმეორებ, რომ, მიუხედავად მათი სისუსტისა და რეოლუციური სულიერი განწყობისა, ქართულ ნაწილებს შეუძლიათ წინააღმდეგობის გაწევა... მე მიმაჩნია, რომ ეს შეტევა შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ ფრთხილი მომზადების შემდეგ, რათა თბილისის მოსახლეობაზე თავდასხმა რაც შეიძლება სწრაფად დასრულდეს“.¹ აანალიზებს რა ქართველების და თურქების ძალებს, ჰეკერი დაასკვნის, რომ საქართველოს წინააღმდეგ გალაშქრება მხოლოდ იმ პირობებში შეიძლებოდა, თუ ოსმალეთის ხელისუფლება ნეიტრალურ პოზიციას დაიკავებდა. დოკუმენტიდან ჩანს, როგორ საგულდაგულოდ ემზადებოდნენ ბოლშევიკები საქართველოზე გასალაშქრებლად. ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ მომავალში ოსმალეთის ნეიტრალიტეტიც მოიპოვა და მეგობრობაც, ისევე როგორც ინგლისის ხელისუფლების.

¹ გელაშვილი გ., ბოლშევიკების აგრესია (საქართველოს წინააღმდეგ ბოლშევიკების საომარი გეგმის გამოაშკარავება), კრებულში – *ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები*, 2 (6), თბილისი, 2009, გვ: 472-476.

1921 წლის 6 იანვარს, როდესაც პარიზში, ანტანტის უმაღლესი საბჭოს სხდომაზე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის იურიდიული აღიარების საკითხი დაისვა, დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი ლორდ კერზონი ამ ფაქტის წინააღმდეგ გამოვიდა და არწმუნებდა თავის მოკავშირეებს, რომ ამ შემთხვევაში რუსეთი საქართველოს არ დაინდობდა. მიუხედავად ამისა, 1921 წლის 27 იანვარს მოკავშირე სახელმწიფოებთან ერთად ინგლისმა საქართველოს „დე იურე“ დამოუკიდებლობა აღიარა. ამ აღიარებას საქართველოსთვის პრაქტიკულად დიდი მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა, რადგან 1920 წლის დეკემბერში ინგლისმა და საფრანგეთმა, სხვებთან ერთად, უარი განაცხადეს საქართველოს ერთა ლიგაში მიღებაზე, რითაც საქართველო ფაქტიურად გაწირეს. ევროპის სახელმწიფოთა ლიდერები კავკასიის ქვეყნებს განიხილავდნენ, როგორც პოლიტიკურ ერთეულს, რომელსაც რუსეთთან შეთანხმებით უნდა მოეგვარებინა მოძავალი პოლიტიკური სტატუსი. ლოიდ ჯორჯი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ეკონომიკური თვალსაზრისით ინგლისისთვის უფრო ხელსაყრელი იქნებოდა, უარი ეთქვა ბოლშევიკების წინააღმდეგ მებრძოლი ძალების მხარდაჭერაზე და მათთან სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის დამყარების გზები მოეძებნა. ინგლისის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ლორდ კერზონმა განაცხადა; „ასეთი უშედეგო მოქმედება არ შეიძლება დიდხანს გაგრძელდეს. ინგლისმა უნდა გადასინჯოს თავისი პოლიტიკა რუსეთის მიმართ“.¹ ბრიტანეთის პრემიერმა ლოიდ ჯორჯმა ჯერ კიდევ 1920 წლის ბოლოს, განუცხადა საბჭოთა ელჩს, რომ ბრიტანეთი კავკასიას რუსეთის გავლენის სფეროდ მიიჩნევდა.

ლოიდ ჯორჯის მთავრობამ ჯერ კიდევ 1920 წლის მეორე ნახევარში დაიწყო რუსეთთან მოლაპარაკება სავაჭრო

¹ ტაბალუა ი., საქართველოს საგარეო ურთიერთობის ისტორიიდან (ლექციების კურსი), თბილისი, 1994, გვ. 212;

ხელშეკრულების დასადებად. მართალია, ხელშეკრულებას ხელი 1921 წლის 16 მარტს მოაწერეს, მაგრამ მისი პროექტი ორი თვით ადრე მზად იყო. როდესაც 1921 წელს რუსეთის წითელი არმია თავს დაესხა საქართველოს, რუსეთის ხელისუფლება დარწმუნებული იყო, რომ ინგლისი ამაში ხელს არ შეუშლიდა. ხელშეკრულების ერთ-ერთი მუხლის მიხედვით, ინგლისი თავის თავს არადაინტერესებულ მხარედ აცხადებდა კავკასიის საქმეებში. ინგლისის უმაღლესი რანგის ხელისუფალთა საიდუმლო მიმოწერებიდან ჩანს, რომ ინგლისის მთავრობა, რომლის უმაღლესი წარმომადგენელი კავკასიაში, სტოკსი ბათუმში იმყოფებოდა, კარგად იყო ინფორმირებული საქართველოში რუსეთის წითელი არმიის მოქმედებების შესახებ.

ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას ასე აფასებდა ინგლისის ხელისუფლების პოლიტიკას: „...ლოიდ ჯორჯის და კლემანსოს მიმოწერიდან აშკარა გახდა, რომ ვერსალის ზავიდან ორი აზრი ებრძოდა ერთიმეორეს რუსეთის შესახებ. ლოიდ ჯორჯი ყოფილა მომხრე დიდი რუსეთის და მასთან მორიგებით ყველა საკითხის გადაწყვეტის. ეს ტრადიციული პოლიტიკაა ინგლისის ლიბერალიზმისა. კლემანსო კი პირიქით, დიდ რუსეთს აღარ ცნობს დროის შესაფერისად და ამიტომ მიზანშეწონილად მიიჩნევდა რუსეთიდან გამოყოფილი სახელმწიფოების მფარველობას.“¹

ევროპის ქვეყნებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ელჩი აკაკი ჩხენკელი ლორდ კერზონმა პირველად რუსეთთან სავაჭრო ხელშეკრულების დადების მეორე დღეს, 1921 წლის 17 მარტს, მიიღო. როგორც ა. ჩხენკე-

¹ ნოე ჟორდანიას წერილი საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს თბილისში, პარიზი, 9 აპრილი, 1923 წ., *საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი*, ჰარვარდის უნივერსიტეტის მიკროფორმების ასლები, საქმე №1323.

ლის მემუარებიდან ჩანს, კერზონმა მხოლოდ თანაგრძნობა გამოხატა გაჭირვებაში ჩავარდნილი საქართველოს მიმართ და მწუხარება გამოთქვა იმ ფაქტთან დაკავშირებით, რომ საქართველოს დელეგაცია არ წავიდა ზოგიერთ დათმობაზე მისი მეზობლების მიმართ სან-რემოში, როცა კიდევ შეიძლებოდა ამიერკავკასიის რესპუბლიკების მდგომარეობის განმტკიცება. ბოლოს მან დააიმედა ქართველი ელჩი, რომ, როცა ახლო აღმოსავლეთის შესახებ საკითხი დადგებოდა დღის წესრიგში, ინგლისის ხელისუფლება კვლავ შეძლებდა საქართველოს დახმარებას.¹

ა. ჩხენკელის მიღებასთან დაკავშირებული ინფორმაცია ლორდ კერზონმა იმავე დღეს საიდუმლო წერილით აცნობა ბათუმში მყოფ თავის წარმომადგენელს - სტოქსს. წერილში აღნიშნულია, რომ ა. ჩხენკელს სურდა, ინგლისის ხელისუფლებისგან რჩევები მიეღო საქართველოში შექმნილი მდგომარეობასთან დაკავშირებით. კერზონი წერს: „მას (ა. ჩხენკელს - ლ. ს.) გაცნობიერებული ჰქონდა ის მძიმე მდგომარეობა, რომელშიც მისი მთავრობა იმყოფებოდა და ცდილობდა, ვითარების შესამსუბუქებლად რაიმე გამოსავალი ეპოვა. მე ვუთხარი მას, რომ ვწუხვარ საქართველოს დამარცხების გამო, რომელსაც არ ჰყავდა კარგი მეგობარი, რაშიც მე გასული ორი წლის მოვლენებმა დამარწმუნა. მე ვიგრძენი, რომ საქართველო გარკვეულწილად დარწმუნებული იყო საკუთარ შესაძლებლობებში. ერთადერთი დაბრკოლება კავკასიაში ბოლშევიკების წინსვლის შესაჩერებლად იყო ძლიერი კავშირი, ან ამიერკავკასიის სამი ქვეყნის კონფედერაცია. მე თავის დროზე შევეცადე, გავლენა მომეხდინა საქართველოს წარმომადგენლებზე. დაახლოებით ერთი წლის წინ ჩემი პირადი

¹ საქართველოს სრულუფლებიანი ელჩის ა. ჩხენკელის მემუარი დიპლომატიური მუშაობის შესახებ საზღვარგარეთ (1921-1922 წწ), საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის მიკროფირების ასლები, საქმე №872.

მდივანი რ. ვანსიტარტი სან-რემოში ეცადა, რათა სტიმული მიეცა საქართველოს, სომხეთის და აზერბაიჯანის წარმომადგენლებისთვის - მიეღწიათ შეთანხმებისათვის. ეს მოლაპარაკება საქართველოს პოზიციის გამო ჩაიშალა, რადგან საქართველომ უარი თქვა სომხეთისთვის ზღვაზე გასასვლელის მიცემაზე. ამ მთავარი შეცდომით იყო განპირობებული ქართველების სასჯელი“.¹ ლორდ კერზონს მხედველობაში ჰქონდა ის ფაქტი, როცა 1920 წლის 12 აპრილს მისი წარმომადგენელი ვანსიტარტი სპეციალურად ჩავიდა პარიზში, შეხვდა ამიერკავკასიის რესპუბლიკების დელეგაციებს და განუცხადა მათ, რომ ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს არ ჰქონდათ მომავალი, თუ ვერ შეთანხმდებოდნენ. ამიერკავკასიის რესპუბლიკების დელეგაციასთან შეხვედრა-კონსულტაციები 20 აპრილიდან იტალიის საკურორტო ქალაქ სან-რემოში განახლდა, სადაც მოკავშირეთა უმაღლესი საბჭო ბათუმის საკითხს განიხილავდა. ინგლისელები ჩქარობდნენ მიეღოთ საზღვრების გამიჯვნის შესახებ ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შორის ხელმოწერილი საბოლოო შეთანხმების ტექსტი. დელეგაციის წევრებთან თათბირს ხშირად ესწრებოდა თვით ვანსიტარტი. ლორდ კერზონი თვლიდა, რომ ბოლშევიზმის „დამყარება ბაქოსა და ბათუმში იქნება საფრთხე სპარსეთისა და ყველა მეზობელი სახელმწიფოსთვის“.² სან-რემოში, კონფერენციის 22 აპრილის სხდომაზე კერზონმა დააყენა წინადადება, ბათუმის საკითხის საბოლოოდ გარკვევამდე და საქართველოს გამგებლობაში მის გადაცემამდე, გარდამავალ პერიოდში, მოკავშირეთა დამატებითი ძალებით ქალაქის გამაგრების შესახებ. იგი მაშინ გამართლებულად მიიჩნევდა,

¹ Earl Curzon to Colonel Stokes (Batoum), confidential, Foreign Office, March, 17, 1921, *საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა*, აკაკი რამიშვილის არქივი, საქმე №Fo 371/ 6269.

² ტაბალუა ი., ბათუმის საკითხი სან-რემოს კონფერენციაზე (1920 წ.), *მაცნე* (ისტორიის სერია), №3, გვ: 93-94, 1982.

ანტანტის ქვეყნებს გარკვეული სამხედრო რისკი გაეწიათ ბათუმის და, საერთოდ, ამიერკავკასიის შენარჩუნებისთვის. სან-რემოში ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ბლოკის შექმნის იდეის ჩაშლის, აზერბაიჯანის გასაბჭოების და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ ბოლშევიკებისთვის სასარგებლო ხელშეკრულების გაფორმების შემდეგ, ინგლისის ხელისუფლება მიიჩნევდა, რომ ბათუმში მოკავშირეთა სამხედრო ძალის ყოფნა შემდგომში ვითარებას ვერ შეცვლიდა. ამიტომ დიდი ბრიტანეთის მთავრობის კაბინეტმა მიიღო გადაწყვეტილება ბათუმის დატოვების შესახებ. ინგლისის ხელისუფლება, ეკონომიკური მდგომარეობის გამო, იძულებული გახდა ჯარი გაეყვანა შუა და წინა აზიიდან. ინგლისელი დიპლომატი ა. მური ასე ხსნიდა კავკასიაში შემოსვლის მიზეზებს: „ღრობითი ზავის შემდეგ ჩვენ აუარებელი ჯარი შევიყვანეთ კავკასიაში... საერთოდ, რატომ მივედით ჩვენ იქ? ... ჩვენ ეს გავაკეთეთ, რათა გვეცადა ბაქოს ნავთიანი ადგილები ხელთ ჩაგვეგდო, მაგრამ ჩვენ არ ვიყავით იმისთვის მომზადებული, რომ მათი გულისთვის გვებრძოლა“.¹

1921 წლის მარტში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების მიერ ოსმალეთის ჯარებისგან ბათუმის გათავისუფლების დროს, ოსმალთა ასკერები ინფორმაციას ავრცელებდნენ, რომ ქართველებს ინგლისელების და ფრანგების მაშველი ძალები ეხმარებოდნენ. აღნიშნული ინფორმაცია სიმართლეს არ შეესაბამება. ბოლშევიკებთან ომის პერიოდში ერთადერთი სახელმწიფო, რომელიც დაეხმარა საქართველოს, საფრანგეთი იყო.² საფრანგეთის ეს-

¹ ნოზაძე ვ., ვეროპა და კავკასია (ბრძოლა ნავთისთვის), გაზეთი – დამოუკიდებელი საქართველო, №52, პარიზი, 1930.

² Mamoulia G., Les combats indépendantistes des Caucasiens entre URSS et puissances occidentales. Le cas de la Géorgie (1921-1945), éditeur Harmattan, Paris, 2009, p. 26.

კადრამ, ადმირალ დიუმენილის ბრძანებით, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას საარტილერიო მხარდაჭერა გაუწია აფხაზეთიდან შემოჭრილი წითელი არმიის ნაწილების მოგერიებაში და მათი პოზიციები გაგრის მისადგომებთან - სოფელ პილენკოვოში (განთიადი), ასევე გუდაუთისა და ახალი ათონის რაიონში, დაბომბა.¹ საფრანგეთი, ასევე, ცდილობდა, ქართველი მეომრები იარაღით მოემარაგებინა.² ოსმალების წინააღმდეგ ბათუმისათვის გამართულ ბრძოლებში უცხოეთის სახელმწიფოთა ზომალდებს მონაწილეობა არ მიუღია.

აღსანიშნავია, რომ თვით ანტანტის წევრ სახელმწიფოებს შორის არ იყო ერთგვარი თანხმობა ამიერკავკასიის საკითხთან დაკავშირებით. ინგლისის მოკავშირე საფრანგეთის ხელისუფლება მკაცრად აკრიტიკებდა ბათუმში მყოფი ინგლისის ჯარის უმოქმედობას, რომელსაც წესრიგის ნაცლად მთელ ოლქში ქაოსი შეჰქონდა. საფრანგეთის უმაღლესი კომისარი კავკასიაში შარდინი საკუთარი მთავრობისადმი გაგზავნილ საილუმლო წერილში შენიშნავს, რომ მათი მოკავშირეები (იგულისხმება ინგლისელები - ლ. ს.) რჩებიან ძალიან სუსტები ამ მხარეში, მათ ვერ შეძლეს, ხელი შეეშალათ სომხეთ - საქართველოს ომისთვის.³ თავის მხრივ, ამერიკის ხელისუფლება, რომელიც უკმაყოფილო იყო ინგლისელთა გადაწყვეტილებით - იტალიისთვის გადაეცა ამიერკავკასიის მანდატი, გულდასმით აღევნებდა თვალს ინგლისში არსებულ პოლიტიკურ სიტუაციას: საფინანსო კრიზისს, საშინაო

¹ ჩაჩანიძე თ., ფრანგული ესკადრის ოპერაციები საქართველოს სანაპიროსთან, ჟურნალი *არსენალი*, №6, ივნისი, 2006, გვ: 41-42.

² Zürrer W., Kaukasien 1918-1921. Der Kampf der Großmächte um die Landbrücke zwischen Schwarzem und Kaspischem Meer, Drost Verlag Dusseldorf, 1978, p. 455.

³ Afanasyan S., L'Arménie, L'Azerbaïdjan et la Géorgie de l'indépendance à l'instauration du pouvoir Soviétique 1917-1923, éd., l'Harmattan, Paris, 1981, p: 88.

მდგომარეობის უკიდურეს დაძაბულობას, მზარდ ანტიინგლისურ მოძრაობას ეგვიპტეში, ინდოეთში, განსაკუთრებით, ახლო აღმოსავლეთის ცენტრალურ და დასავლეთ რაიონებში, ამიერკავკასიაში და ცდილობდა, მოკავშირის ეს არახელსაყრელი პირობები საკუთარი პოზიციების გასაძლიერებლად გამოეყენებინა.

ინგლისის მაშინდელი ხელისუფლების უმოქმედობამ უბიძგა რუსეთს საქართველოზე თავდასხმისაკენ. ინგლისის ხელისუფლება მიიჩნევდა, რომ რუსეთი მნიშვნელოვანი ნედლეულის წყარო და გასაღების ბაზარი იქნებოდა ინგლისის მრეწველობისთვის. სწორედ ამით იყო ნაკარნახევი ლოიდ ჯორჯის პრორუსული პოლიტიკა, რასაც საბოლოო ჯამში საქართველოს დამოუკიდებლობა შეეწირა.

დამოწმებანი:

1. მანველიშვილი ალ., რუსეთი და საქართველოს დამოუკიდებლობა, სან ფრანცისკო, 1984.
2. გელაშვილი გ., ბოლშევიკების აგრესია (საქართველოს წინააღმდეგ ბოლშევიკების საომარი გეგმის გამოაშკარავება), კრებულში – *ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები*, 2 (6), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2009.
3. ნოზაძე ვ., ევროპა და კავკასია (ბრძოლა ნავთისთვის), გაზეთი – *დამოუკიდებელი საქართველო*, # 52, პარიზი, 1930.
4. ტაბალუა ი., ბათუმის საკითხი სან-რემოს კონფერენციაზე (1920 წ.), *მაცნე* (ისტორიის სერია), # 3, 1982.
5. ტაბალუა ი., საქართველოს საგარეო ურთიერთობის ისტორიიდან (ლექციების კურსი), თბილისი, 1994.
6. სიორიძე მ., „ბათუმის საკითხის“ ინტერნაციონალიზაცია 1919-1920 წწ, წიგნში – *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, აჭარა, ტომი III, ბათუმი, 2008.

7. საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის მიკროფირების ასლები, საქმე # 1483.
8. ჩაჩანიძე თ., ფრანგული ესკადრის ოპერაციები საქართველოს სანაპიროსთან, ჟურნალი – არსენალი, #6, ივნისი, 2006.
9. Afanasyan S., L' Armenie, L' Azerbaidjan et la Géorgie de l' indépendance à l' instauration du pouvoir Soviétique 1917-1923, éd. l' Harmattan, Paris, 1981.
10. Earl Curzon to Colonel Stokes (Batoum), confidential, March 17, 1921, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, საქმე # Fo 371/16269.
11. Luke to Secretary of State for Foreign Affairs, confidential, August 14 th, 1920, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, საქმე №Fo 371/ 4945.
12. Le ministre des affaires étrangères de République Géorgienne, son excellence le ministre des affaires étrangères de Grande Bretagne, Paris, le 12 novembre, 1920, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, akaki rami Svili s arqivi, saqme #Fo 371/ 4948.
13. Mamoulia G., Les combats indépendantistes des Caucasiens entre URSS et puissances occidentales. Le cas de la Géorgie (1921-1945), éditeur Harmattan, Paris, 2009.
14. Tchenkeli A., Lloyd George, Première Ministre de Grange Bretagne, Président de la Conférence de Londres, Le 8 Mars, 1921, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, საქმე №Fo 371/16269.
15. Zürrer W., Kaukasien 1918-1921. Der Kampf der Großmächte um die Landbrücke zwischen Schwarzem und Kaspischem Meer, Drost Verlag Dusseldorf, 1978.

16. Ключников Ю., Сабанин А., Муждународная политика новейшего времени в договорах нотах и декларациях, часть II, Москва, 1926.

Lela Saralidze

Doctor of History, TSU,

Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

Senior researcher scientist of the Department

of Modern and Contemporary History

**FROM THE HISTORY OF GEORGIAN- ENGLISH
RELATIONSHIP**

(1920-1921)

(According to the unknown archive documents)

SUMMARY

The work is based on the new archive documents and it is about the English Interests in Georgia in those years. European leaders considered Caucasian territory as a political unit which would have to solve its problems about political status with Russia. Government of Lloyd George started negotiations about trade Agreement with Russia, In the second half of 1920. Agreement was signed on the 16th of March 1921, but project was already made two months earlier. When Red army attacked Georgia in 1921, Russian Government was sure that England would be neutral. According to the one article in the agreements English side says that they are not interested in Caucasus. On the 6th of January 1921, On Ententes Supreme Council, in Paris, where the issue of legal recognition of independence of Georgian Democratic Republic was discussed, Minister of Foreign Affairs Lord Curzon was trying to persuade their Allies that if they vote for Georgian Independence, Russia would not spare them. Despite this on the 27th January 1921, Georgian independence “De Jure” was

recognized by English Government. According to the secret conversations of England's high-ranking leaders it is clearly visible that English Government was well informed about the actions of Red Army in Georgia, at this time England's highest representative in Caucasus, who was in Batumi at that time, was Colonel Stokes. Lord Curzon officially invited Georgian ambassador in European countries Akaki Tchenkeli on the 17th of March 1921, The following day of signing agreement with Russia. Lord Curzon confidentially informed Colonel Stokes who was in Batumi about Akaki Tchxenkeli's visit. English Government thought that economic recovery of Russia would be important source of raw materials and realization area for English Industry. This was the basis of Lloyd Georges pro-Russian politics, which in the end sacrificed the Independence of Georgia.

ცაცა ჩხარტიშვილი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ისტორიის დოქტორი, მეცნიერ-თანამშრომელი

**პოლონეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან
(პრესის მასალების მიხედვით)**

ევროპისაკენ სწრაფვა უცხო არ არის ქართული საგარეო პოლიტიკური წარსულისათვის. შესაძლოა, ამ მიმართულებით განხორციელებული ძვრები მცირე მასშტაბისაა, მაგრამ ეს ობიექტური მიზეზებით აიხსნება.

საქართველო თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობით ორი – დასავლური და აღმოსავლური ცივილიზაციის დამაკავშირებელი რგოლის ფუნქციას ასრულებდა. იყო დრო, როდესაც მას „აღმოსავლეთში ქრისტიანობის ბურჯის“ როლი ეკისრებოდა. სამხრეთ კავკასიის ეს პატარა ქვეყანა, პირველ რიგში, თავის თავზე იღებდა აღმოსავლეთიდან წამოსულ ყველა საფრთხესა და განსაცდელს. ფაქტობრივად, ეს იყო კარიბჭე, რომელზედაც უცხო დამპყრობელთა ავანგარდი იღწებოდა, ამით საქართველო ფასდაუდებელ სამსახურს უწევდა ევროპას, რომელსაც ქართველებთან ბრძოლაში ძალადაშრეტილი მტერი ან საერთოდ აღარ აწუხებდა, ან უტევდა, მაგრამ მნიშვნელოვნად მცირე ძალებით.

რაც შეეხება პოლონეთისა და საქართველოს დიპლომატიურ ურთიერთობებს, ისინი სწორედ ამ ორი სახელმწიფოს საერთო მტრის – ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლის სამზადისს უკავშირდება.

პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობამ უფრო მტკიცე ხასიათი მოგვიანო პერიოდში მიიღო, მით უფრო მძიმე, რომ მსოფლიო პოლიტიკურ სივრცეში განვითარებულმა მოვლენებმა მათი ბედი ძალზე დაუახლოვა ერთმანეთს.

საქართველოსა და პოლონეთს ურთიერთობების ძალიან დიდი გამოცდილება აქვთ. მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან ორივე ქვეყანა რუსეთის იმპერიის პროვინცია ხდება. პოლონელი მემბოხეები სამხედრო სამსახურს მეფის რუსეთის არმიაში იხდიდნენ კავკასიაში, ხოლო უდრეკი ქართველები კი იგზავნებოდნენ ვისლაზე. ისტორიული სინამდვილით გამოწვეულმა დაჩაგრულ—დაბეჩავებული ერის სტატუსმა ბევრი საერთო ინტერესის ჩამოყალიბება განაპირობა ამ ორი დამოუკიდებლობადაკარგული, განსხვავებული ერის ისტორიაში.

ქართულ—პოლონური ურთიერთობის ისტორია მე—15 საუკუნიდან იწყება და დაახლოებით 500 წელიწადს ითვლის. ისტორიაში ბევრი როდია ორი გეოგრაფიულად ასე დამორებული და ეთნიკურად ასე განსხვავებული ხალხის ამგვარი ურთიერთობის მაგალითები. „ამ ორ ხალხს ხასიათისა და ისტორიული ბედის მსგავსებასთან ერთად საერთო სულიც აახლოებდათ. „დამოუკიდებლობა“ და „თავისუფლება“ ორივე ხალხისთვის ყოველთვის უმთავრესი ცნებები იყო, ხოლო ბრძოლა მათთვის განსაზღვრავდა ეროვნული ყოფის სიღრმისეულ არსს.“¹ სწორედ განსაკუთრებულმა მიზიდულობამ განაპირობა ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობები. ამ ურთიერთობათა ხანგრძლივ ისტორიაში იყო სხვადასხვა პერიოდები. ამ ურთიერთობათა ისტორიის ყველაზე დრამატული და დაძაბული ფურცლები მაინც XIX საუკუნეში დაიწყო. XIX საუკუნის 30—იან წლებში საქართველოში გადმოსახლეს პოლონელი პატრიოტი ალექსანდრე ხომკო, რომელმაც თბილისში ორი წელი გაატარა. იგი გაეცნო საქართველოს ისტორიასა და ქართულ ლიტერატურას, შეისწავლა ქართული ენა. სწორედ მისი დამსახურებაა, რომ პოლონელმა ხალ-

¹ ანჯეი ვოზნიაკი, ქართველები ვარშავაში (XVII—XXI საუკუნეებში), *ივ. კავანთშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კონფერენციის მასალები „პოლონელების 200 წელი საქართველოში“*, თბილისი, 2004. გვ. 5.

ზმა გაიცნო შოთა რუსთაველის უკვდავი ქმნილება “ვეფხისტყაოსანი“. ეს ნარკვევი რუსულად თარგმნა პოლონელმა მთარგმნელმა დუბროვსკიმ. ნარკვევში ლაპარაკია არა მარტო შოთა რუსთაველზე, არამედ მოკლედ გადმოცემულია საქართველოს ისტორიაც.

XX საუკუნის დასაწყისში, 1903 წლისთვის, პოლონეთის უმაღლეს სასწავლებლებში მრავალი ქართველი სტუდენტი იღებდა განათლებას.

ვარშავის კონსერვატორიაში სწავლობდა ქართული კლასიკური მუსიკის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ანდრია ყარაშვილი. 1910 წელს ვარშავის უმაღლეს სასწავლებელში 50-ზე მეტი ქართველი სტუდენტი იყო.¹

ზოგიერთმა ქართველმა ემიგრანტმა დიდი როლი ითამაშა პოლონეთსა და ირანს შორის არსებულ დიპლომატიურ კავშირში, რომელსაც მიზნად ჰქონდა ამ ქვეყნის ჩართვა ანტიქართულ კოალიციაში. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია ბოგდან გურჯიცი, რომელიც სამეფო ლაშქრის ასეულის მეთაური იყო, ასევე მისი ძმა – ფარსადანი.

გურამ ზედგენიძის ცნობით, “ბოგდანი პოლონეთის სამეფო ჯარის როტმისტრი ყოფილა ერთხანს, წარმოშობით ქართველი, თავდაპირველად მეფის სამსახურში იმყოფებოდა, მაგრამ მე-17 საუკუნის მეორე ნახევრიდან პოლონეთში მსახურობდა. 1662 წლიდან მას აქ როტმისტრობა მიუბოძეს და ამ წლებში, სამხედრო კამპანიების დროს, დიდი ვაჟკაცობა გამოუჩენია, ისე რომ, 1666 წლის პოლონეთის სეიმის შეკრებილობაზე საკითხი წამოჭრილა მისი დაჯილდოების შესახებ, სახელდობრ, უნდა გამხდარიყო პოლონელი აზნაური, შლიახტის ფენის სრულფასოვანი წევრი. მაგრამ პოლონელი აზნაურის წოდება მას მხოლოდ 1676 წელს მიანიჭეს. მასთან ერთად პოლონელი „შლიახტიჩი“ გამხდარა, ამავე წელს,

¹ კარბინი რ., „ქართველი ოფიცრები პოლონეთის ჯარში, ვარშავა, 2001, გვ. 99.

მისი ძმა ფარსადანიც. ბოგდანს აგრეთვე მამულები მიეზობა ლენჩისკის რაიონში“

ბოგდანის სახელი და გვარი, რა თქმა უნდა, საქართველოში სხვა უნდა ყოფილიყო. გურჯიციკი წარმომდგარი უნდა იყოს, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს გ. ზედგენიძე, „ქართველის“ აღმნიშვნელი სიტყვიდან, სახელი „ბოგდანი“ კი უნდა წარმოადგენდეს ქართული სახელის თარგმანს. შესაძლებელია, ქართულად მას „ღვთისავარი“ ან „ღვთისო“ ერქვა. რა თქმა უნდა, „ბოგდან გურჯის“ მოღვაწეობა პოლონეთის სამეფო კარზე საქართველო-პოლონეთის ურთიერთობას არ ნიშნავს, მაგრამ იმდენად, რამდენადაც ირან-პოლონეთის ურთიერთობა თურქეთის საწინააღმდეგოდ იყო მიმართული და საქართველოს პოლიტიკური ერთეულები ანტიქართული კოალიციის შექმნას ყოველთვის სიხარულით ხვდებოდნენ და, შესაძლებლობის ფარგლებში, პოლონეთს ხელს უწყობდნენ, ბოგდან ქართველის საქმიანობა სამშობლოს სასარგებლოდ უნდა მივიჩნიოთ.¹

XIX საუკუნის დასაწყისში საქართველომ, პოლონეთის მსგავსად, დამოუკიდებლობა დაკარგა. 1801 წელს აღმოსავლეთ საქართველო, შემდგომში კი დასავლეთ საქართველო ანექსირებული იქნა რუსეთის მიერ. რუსეთის სამსახურში მყოფი ქართველები (სამხედროები და მოხელეები), მოგვიანებით ასევე ვაჭრები, მეწარმეები და სტუდენტები-პოლიტიკური დევნილები ხდებოდნენ და სულ უფრო ხშირად ჩნდებოდნენ პოლონეთის მიწა-წყალზე. XIX საუკუნის II ნახევარში ქართველების რიცხვმა იმატა. მათი უმეტესი ნაწილი ვარშავაში დამკვიდრდა, რომელიც ადმინისტრაციულ, სამხედრო და განათლების ცენტრს წარმოადგენდა. XIX საუკუნის ბოლოს ქართველების უმეტეს ნაწილს პოლონეთის სამეფოში

¹ ზედგენიძე გ., ქართველი დიპლომატი ბოგდან გურჯიციკი, ჟურნალი – *მნათობი*, 1965, №12. გვ. 166.

კვლავ სამხედროები და მოხელეები წარმოადგენდნენ, რომელთა უმეტესობა თავს ვარშავაში იყრიდა. იმ დროისათვის განათლების ვარშავაში მიღება დიდი პოპულარულობით სარგებლობდა პატრიოტულად განწყობილ ახალგაზრდებს შორის¹

XIX საუკუნის 90-იან წლებში პოლონეთში ქართველი სტუდენტების ჯგუფი მოღვაწეობდა, რომლებიც ა. ჯაფარიძის მიერ დაარსებული საქართველოს განთავისუფლების ლიგის წევრები იყვნენ. რუსეთის ხელისუფლებამ ორგანიზაცია გამოამჟღავნა და მათი წევრები დააპატიმრა. მათ შორის დაპატიმრებული იქნა ვეტერინარული ინსტიტუტის სტუდენტი, მომავალში ცნობილი ქართველი მწერალი შიო დედაბეროვი (დედაბრიშვილი), ცნობილი, როგორც შიო არაგვისპირელი. ვარშავის ვეტერინარულ ინსტიტუტში, სხვა ქართველ სტუდენტებთან ერთად, სწავლობდა ნოე ჟორდანიას (1869-1953), რომელიც შემდგომ საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის პრემიერი გახდა. სწავლის პერიოდში ნოე ჟორდანიამ ჩამოაყალიბა ორი სამეცნიერო წრე: ერთი – ქართულ ენაზე მოსაუბრე ქართველი სტუდენტებისათვის, ხოლო მეორე – რუსულ ენაზე მოსაუბრე ქართველებისა და რუსებისათვის. ცნობილი არ არის ამ სამეცნიერო წრეების სტუდენტების რაოდენობა და არც ის, იყვნენ თუა არა აქ გაერთიანებული სხვა ინსტიტუტის მსმენელები, მაგრამ სავარაუდოა, რომ საუკუნეთა გასაყარზე ვარშავის უმაღლეს სასწავლებლებში მოსწავლე ქართველ სტუდენტთა რიცხვი ორიოდე ათეულს არ აღემატებოდა².

¹ ცინცაძე ი., მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV-XVII სს.), თბ., 1966. გვ. 85.

² ვოზნიაკი ა., ქართველები ვარშავაში (XVII-XXI საუკუნეებში), ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კონფერენციის მასალები – პოლონელების 200 წელი საქართველოში, თბილისი, 2004. გვ. 86

XIX საუკუნის დასაწყისში საქართველო და პოლონეთი, თავისუფლების დაკარგვის შემდეგ, ერთი იმპერიის ფარგლებში აღმოჩნდნენ. ამის შემდეგ პოლონეთში უფრო მეტად გამოჩნდნენ ქართველები – სამხედროები, ჩინოვნიკები. თადეუშ ბობროვსკი თავის მოგონებებში იხსენებს „ვინმე იოსელიანს, შემდგომში გენერალს, რომელიც თავად კონსტანტინეს ფავორიტი, დაქორწინდა პოლონელზე, ზოლო მისი ქალიშვილი ცოლად გაჰყვა გვარდიის ოფიცერ ჰელმიცკის“.¹

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში აღმოსავლეთ პოლონეთის მცხოვრებთათვის კარგად იყო ცნობილი რუსული ადმინისტრაციის მაღალჩინოსანი ორი ქართველის გვარი, გენერალი პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი, რომელიც იყო ვარშავის რეინიგზის უფროსი. ასევე ცნობილია თავადი ალექსანდრე იმერეტინსკი. იგი ბაგრატიონთა დინასტიის იმერეთის სამეფო შტოს წარმომადგენელი, მეფე სოლომონ მეორის ბიძაშვილი იყო, დაბადებული სანკტ-პეტერბურგში 1837 წლის 24 სექტემბერს. პაჟთა კორპუსის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ ახალგაზრდა ოფიცერი კავალერიაში იწყებს სამსახურს, შემდეგ კი ქართველ გრენადერთა პოლკში გადაჰყავთ. იგი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა კავკასიის მთიელთა დამორჩილებასა და აჯანყებულ პოლონელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში.² მასვე ეკავა პოლონეთის მაღალი თანამდებობები, საუკუნის ბოლოს კი ვარშავის გენერალ-გუბერნატორი და ვარშავის ოლქის სამხედრო მმართველი იყო. თავად იმერეტინსკის მმართველობის პერიოდს უწოდებდნენ, „იმერეტინსკის ერას“. იგი ცნობილი იყო იმით, რომ საზოგადოების მოხიბვლის ნიჭი გააჩნდა. მაგალითად, 1897 წელს, ნიკოლოზ მეფის ვარშავაში ჩასვლასთან დაკავშირებით, მან გაა-

¹ ჰენსელი ვ., ტაბალუა ი., საქართველო გუშინ და დღეს, თბ. 1976, გვ. 399.

² საითიძე გ., ქართველები რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში (1801-1917 წწ.) თბ, 2008, გვ. 26.

ტარა გარკვეული რეფორმები - ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების დამაბრკოლებელი აკრძალვები გააუქმა, შეამცირა ცენზურული შეზღუდვა, შემოიღო კათოლიკური ეკლესიის განვითარებისთვის საჭირო შეღავათიანი პირობები, შეამსუბუქა საზოგადოებრივი, კომერციული და კულტურული ორგანიზაციების დაარსების პირობები და მეფეს გამოსთხოვა ვარშავაში ადამ მიცკევიჩის ძეგლის დადგმის უფლება, რაც დაემთხვა მგონის ას წლისთავს. მართალია, ამ მმართველის მოღვაწეობა დღეს განიხილება, როგორც რუსეთის ადმინისტრაციასთან შეთანხმებული ტაქტიკური სვლები, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, გენერალ ზურკისა და ცნობილი რუსიფიკატორის, აპუხტინის მძიმე რეაქციული მმართველობის შემდეგ თავად იმერეტინსკის პერიოდი პოლონელებისთვის ახალი ეპოქის დასაწყისად იქცა.¹

ვარშავის ადგილობრივი მმართველობის სამხედრო ნაწილის ერთ-ერთი მაღალჩინოსანი იყო პოდპოლკოვნიკი თავადი სააკაძე.² ვარშავასა და მის პროვინციებში მცხოვრებ ქართველ ოფიცრებსა და ჩინოვნიკებზე წერს იან სავინიჩი, ოლგლბანდის ძველ ენციკლოპედიაში კავკასიაზე მთელი რიგი სტატიების ავტორი. ის ცნობილი იყო, როგორც კავკასიის კარგი მცოდნე და თავს ქართველ ემიგრანტთა შთამომავლად თვლიდა.³

1921 წელს შეიქმნა საქართველო-პოლონეთის კლუბი, რომლის საბჭოს პრეზიდენტი სერგო ყურულიშვილი იყო.

იგი დაბადებულა 1894 წლის 4 სექტემბერს საქართველოში, საჩხერის რაიონში. მშობლები – ვანო ყურულიშვილი

¹ პიეტკევიჩი ა., ალექსანდრე იმერეტინსკი, ტ. 30, თბ. 1902.

² ვოზნიაკი ა., ქართული ემიგრაციის საზოგადოებები და ორგანიზაციები პოლონეთში, ყურნალი – ახალი პოლონეთი, თბ. 2001, N1 (სპეციალური გამოშვება ქართულ ენაზე) გვ. 101.

³ ბობროვსკი თ., ჩემი ცხოვრების მოგონებანი, ტ. I, თბ. 1979, გვ. 64-65.

და ეკატერინე ნაზარიშვილი. სერგო პოლონეთში საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში, 1918 წელს, კონსულად დაუნიშნავთ. საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ იგი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ქართული საზოგადოების ორგანიზებასა და თავმოყრაში. მან ვარშავაში ქართულ-პოლონური კლუბი დააფუძნა.¹

განათლებით სერგო ყურულიშვილი ინჟინერ-არქიტექტორი იყო, იგი იყო აგრეთვე მოყვარული პოეტი და პროზაიკოსი. რედაქტორობდა ჟურნალს „Clos Wschodw“, ბეჭდავდა ფსევდონიმით „ტაიფუნი“, პოლონეთში გამოცემულია მისი ნაწარმოებების რამდენიმე კრებული: „მათრობელა ვარდი“, „ტალღები“, „ნოველები, მოთხრობები და ესეები“. სერგო კარგად მოეწყო პოლონეთში. ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ მან მოგვიანებით საქართველოდან ძმა, ვანო ჩამოიყვანა, - ვკითხულობთ „ოჯახურ მოგონებებში“. ცოლად პოლონელი მოიყვანა. მისი უამრავი მეგობრით გარემოცულ პოლონურ სახლში მუდამ იგრძნობოდა ქართული სული. იგი ტრაგიკულად დაიღუპა - 1925 წლის 25 მარტს ვარშავაში, კომოროვსკის კაფეში მოკლეს. მკვლეელი სტეფანე ლებრაუმ ველლიკიერნიკი, მხატვარ ჰალინა სას-ვუიციციკის ეჭვიანი ქმარი იყო. სერგო ამ დროს მხოლოდ 34 წლისა იყო. დაკრძალული იქნა ვარშავაში, მართლმადიდებლურ სასაფლაოზე. კლუბის არსებობის პერიოდში გამოიცა ერთჯერადი ჟურნალი „ამირანი“, რომლის რედაქტორი სერგო ყურულიშვილი იყო. გაზეთი ეძღვნებოდა საქართველოსა და პოლონურ-ქართულ კონტაქტებს.

1922 წელს შეიქმნა პირველი ქართული კომიტეტი, რომლის თავმჯდომარე გახდა სერგო ყურულიშვილი. შემდგომ წლებში კომიტეტს ხელმძღვანელობდნენ: ი. სალაყაია, ა. გოდიაშვილი და კ. იმნაძე. კომიტეტი დახმარებას უწევდა

¹ ყურაშვილი ს., ოჯახური მოგონებები სერგო ყურულიშვილზე, ჟურნალი - *ახალი პოლონეთი*, 2001, №1. გვ. 115.

ემიგრანტთა ოჯახებს, აწყობდა მეგობრულ შეხვედრებსა და სადღესასწაულო ღონისძიებებს; გამოვიდა ორი გამოცემა – „Pro Georgia”, (1922) და „Pro Patria” (1923), ამას გარდა, შოთა რუსთაველის 750 წლისადმი მიძღვნილი ბროშურა და პარიზში ქართველი ემიგრანტი მოღვაწეების ნაშრომების ფრანგულად თარგმნილი კრებული; დაიბეჭდა სხვა ერთჯერადი გამოცემები საქართველოზე; ს. ყაუხჩიშვილის რედაქტორობით 1823-24 წლებში გამოდიოდა „აღმოსავლეთის ხმა“, რომელშიც, ძირითადად, ქვეყნდებოდა მასალები საქართველოზე¹.

1925 წლიდან ვარშავაში არსებული პოლონეთ-საქართველოს საზოგადოების შესახებაც მცირე რამ არის ცნობილი.

ფაშისტური ოკუპაციის მძიმე პერიოდში ქართველი ემიგრანტები, მიუხედავად პრივილეგირებული პოზიციისა, რითაც ოკუპანტები ცდილობდნენ მათ გადაბირებას, საერთო ჯამში, ლოიალურნი რჩებოდნენ შექმნილი სამშობლოს მიმართ, თუმცა ვარშავის ქართულ დიასპორას არ ასცდა დრამატული, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში, ტრაგიკული მომენტები, რომლებიც დღემდე იწვევს ღრმა განცდებს. გერმანელების ოკუპანტურმა ხელისუფლებამ საქართველოს კომიტეტს რეორგანიზაცია გაუკეთა და თავის დაქვემდებარებაში მოაქცია. კომიტეტის მართვა დაევალათ გერმანელების ნდობით აღჭურვილ პირებს.²

1991 წლის 25 მაისს, საქართველოს დამოუკიდებლობის წლისთავისა და საქართველოში პრეზიდენტის არჩევნე-

¹ საითიძე გ., ქართველები რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში (1801-1917 წწ.) თბ., 2008, 95.

² ვოზნიაკი ა., ქართველები ემიგრაციის საზოგადოებები და ორგანიზაციები პოლონეთში, ჟურნალი – ახალი პოლონეთი, თბ., 2001, N1 (სპეციალური გამოშვება ქართულ ენაზე) გვ. 95.

ბის წინა დღეს, ვარშავის დამოუკიდებლობის მუზეუმში მოეწყო გამოფენა - საქართველო-პოლონეთი, რომელმაც თავი მოუყარა პოლონეთის სხვადასხვა ქალაქებში მცხოვრები ქართველების ჯგუფს, რაც გახდა იმპულსი მომავალი პატრიოტული საქმანობისათვის. ამან გამოიწვია იმავე წლის სექტემბერში ლოდში საქართველო-პოლონეთის საზოგადოების ჩამოყალიბება. ეს საზოგადოება I და II მსოფლიო ომებს შორის არსებული ქართულ-პოლონური კლუბების ტრადიციების გამგრძელებელი აღმოჩნდა. მან თავის რიგებში გააერთიანა პოლონეთში მცხოვრები ქართველები და საქართველოს მეგობარი პოლონელები. მათი სურვილია, პოლონეთის საზოგადოება გაეცნოს საქართველოს ისტორიასა და კულტურას, ხელი შეუწყოს ორი ხალხის სამომავლო კავშირების გაღრმავებას. საქმიანობა მთელ პოლონეთს მოიცავს: ფილიალები აქვს ვარშავასა და პოზნანში, ხოლო რწმუნებულები ჰყავს კროშინში, ლემბურკსა და ბროცლავში. 1994 წლისათვის საზოგადოება 86 წევრს ითვლიდა, მათი უმეტესი ნაწილი ვარშავაში (30), ლოდში (22), ბილგოშჩინში, კრაკოვსა და სხვა ქალაქებში ცხოვრობდა. უმეტესობას ქართველები ან ქართული წარმოშობის პოლონელები შეადგენდნენ. საზოგადოებას სიცოცხლის ბოლომდე იეჟი არონიშიძე ხელმძღვანელობდა (1998). XX საუკუნის 90-იანი წლების პირველი ნახევარი ითვლება საზოგადოების ყველაზე გამოცოცხლებულ პერიოდად, ორგანიზება გაუკეთდა საქართველოსათვის ჰუმანიტარული დახმარების აქციებს - ეწყობოდა გამოფენები, მეგობრული შეხვედრები, აღწერილი იქნა პოლონეთის სასაფლაოზე დაკრძალული ქართველების საფლავები და ა.შ.

1991-1998 წლებში გამოიცა ჟურნალ „Pro Georgia“-ს რვა ნომერი, რომლის დამაარსებელი და რედაქტორი დავით ყოლბაია იყო, ხოლო მოგვიანებით - ანჯეი ვოზნიაკი და 1994 წლიდან - ვიოზეხ მატერსკი.

90-იანი წლების დასაწყისში ქართველი სტუდენტების წრეში ხანმოკლე დროით ფუნქციონირებდა ანგია კახიანის მიერ დაარსებული საქართველოს სახალხო-დემოკრატიული პარტიის ვარშავის კლუბი, ქართულ-აფხაზური კონფლიქტის პერიოდში მოეწყო რამდენიმე დემონსტრაცია საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის მხარდასაჭერად. 1993 წელს ა. კახიანის რედაქტორობით კლუბმა გამოსცა ჟურნალ „ჰეროლდის“ ერთადერთი ნომერი, მისი მიზანი იყო პოლონელი მკითხველისათვის საქართველოს საშინაო და საგარეო სიტუაციის გაცნობა.

პოლონეთ-საქართველოს საზოგადოების წევრების ჯგუფმა, I და II მსოფლიო ომთაშორის პერიოდში არსებული ქართულ-პოლონური კლუბის ტრადიციებზე დაყრდნობით, 1995 წელს ვარშავაში ჩამოაყალიბა 'საქართველოს კლუბი 1920'. მისი თავმჯდომარეა სერგო ყურულიშვილი, 20-იანი წლების ცნობილი ემიგრანტი მოღვაწის ძმისშვილი და სეხნია. კლუბის ძირითად მიზანს წარმოადგენს კონფერენციების, სემინარების ჩატარება, საქართველოში პოლონეთის, ხოლო პოლონეთში საქართველოს შესახებ ცოდნის პროპაგანდის ორგანიზაცია. კლუბი ვარშავაშია, მაგრამ საქმიანობა მოიცავს სრულიად პოლონეთს. ეწეობა შეხვედრები, ვარშავაში მცხოვრები ქართველი მხატვრების გამოფენა.

90-იანი წლების მეორე ნახევარში კვლავ შეინიშნება ყველა ქართული ორგანიზაციის აქტიურობის დაკარგვა, ხოლო საქართველოს სახალხო-დემოკრატიული პარტიის ვარშავის კლუბმა მას მერე, რაც მისმა ორგანიზატორებმა დატოვეს პოლონეთი, არსებობა შეწყვიტა. დღესდღეობით ქართული დიასპორა ჩაეფლო ყოველდღიურ ცხოვრებისეულ სიძნელებებში და, ამდენად, ნაკლები დრო რჩება საზოგადოებრივი საქმიანობისათვის. უკანასკნელ წლებში შექმნილ ორგანიზაციებში იგრძნობოდა დიდი გამოცოცხლება. აქ თავს იყრიდნენ პოლონელები, რომლებიც დაინტერესებული იყვნენ

საქართველოს კულტურით. განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდა 1999 წლიდან არსებული საქართველოს მოყვარულთა წრე, რომელიც პოლონეთის ხალხთმცოდნეობის საზოგადოების ვარშავის განყოფილებასთან დაფუძნდა. მის წევრებს ვარშავის უნივერსიტეტის ეთნოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტები და კურსდამთავრებულები წარმოადგენდნენ იუსტინა დობოშინსკას ხელმძღვანელობით. წრე ორგანიზაციას უკეთებს საქართველოსადმი მიძღვნილ ფოტოგამოფენებს, ფილმების ჩვენებებს, აღნიშნავს წლისთავებს. მისი ინიციატივით 2000 წლის მაისში მოეწყო სამეცნიერო სესია საქართველოს თემაზე. წრის წევრები არიან მრავალი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორები, მათი ნაშრომების უმეტესობა საქართველოს თემას ეძღვნება.

მსგავს ხასიათს ატარებს 2000 წლის აპრილში ვროცლაჰში დაარსებული წმინდა იეჟის სახელობის პოლონეთ-საქართველოს მეგობრობის საზოგადოება, რომელიც თავისი საქმიანობით სრულიად პოლონეთს მოიცავს. საზოგადოების თავმჯდომარეა ცნობილი ვროცლაველი არქეოლოგი, პროფესორი ბოგუსლავ გელაია. მის რიგებში რამდენიმე ათეული წევრია, რომელთა უმეტესობას პოლონელი სტუდენტები წარმოადგენენ. საზოგადოების მიზანია საქართველოს შესახებ ცოდნის და მასთან კონტაქტების გაღრმავება. საზოგადოება ვროცლაჰში საქართველოს კულტურის ცენტრის გახსნას აპირებს, მიმდინარეობს მცდელობა შენობის შესაძენად.

შედარებით სხვა მიზნები ამოძრავებს ვარშავაში 2000 წლის შემოდგომაზე ჩამოყალიბებულ „გადარჩენის“ ფონდს, რომლის დამაარსებელი და თავმჯდომარეა დოროთა პარჟიმიესი. ფონდის სურვილია დაეხმაროს ამიერკავკასიის „პოლონიას“, ამასთან, ამიერკავკასიის ქვეყნების ისტორიისა და კულტურის შესახებ ცოდნის გაღრმავებასაც ითვალისწინებს.

კავკასიის „პოლონია“ მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესია. კავკასიაში პოლონელების ყველაზე მრავალრიცხოვანი

ემიგრაცია კოსტუშკოს აჯანყების შემდგომ მეფის რუსეთის რეპრესიებს უკავშირდება.

საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვებამ, ახალმა ისტორიულმა ეტაპმა საქართველოს პოლონელები-სათვის ახალი შესაძლებლობები დასახა.

1995 წლის 9 თებერვალს პოლიტიკურ გადასახლებულთა და XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ემიგრირებულთა შთამომავლებმა შეძლეს გაერთიანებულიყვნენ საქართველოს პოლონელთა თანამეგობრობაში (ამჟამად, 1998 წლის ხელახალი რეგისტრაციის შემდეგ, საქართველოს პოლონელთა კულტურულ-საგანმანათლებლო კავშირი „პოლონია“).

პირველი საერთო კრება გაიმართა ნოემბერში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, მასში ორასამდე ადამიანი მონაწილეობდა. მოწვეულთა შორის იყო თბილისის პეტრე და პავლე მოციქულების კათოლიკური ტაძრის წინამძღვარი ქსენდი ადამ ოხალი, საქართველოში ვატიკანის საელჩოს წარმომადგენლები, ეუთოს მისიით მოღვაწე პოლონელი დიპლომატები.

ამის შემდეგ „პოლონია“ თავის აკვნად თბილისის უნივერსიტეტს თვლის. „პოლონიის“ პრეზიდენტად აირჩიეს მარია ფილინა. პოლონელთა თბილისში მასპინძლობას ტრადიცია სწორედ მარია ფილინას ბებიის, მარია ზავადას სახელში ჩაეყარა. პოლონეთის ორგანიზაციის შექმნის იდეაც მარინა ფილინას ეკუთვნოდა. თანდათან შეიქმნა ორგანიზაციის სტრუქტურა საკუთარი არქივით, სადაც 1000-ზე მეტი პოლონური ან შერეული წარმოშობის ადამიანის მონაცემებია. კავშირი მუდმივად ავსებს თავის არქივს, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს პოლონელთა ისტორიის სრულყოფილად აღდგენისათვის. ეს კავშირი, პირველ რიგში,

კულტურულ-საგანმანათლებლო და სამეცნიერო ამოცანებს ისახავს მიზნად¹.

საქართველოსა და პოლონეთს შორის კავშირების განმტკიცება ახალ ეტაპზე, XXI საუკუნეში – საქართველოს პოლონელებისათვის მნიშვნელოვანი ისტორიული მისიაა.

დამოწმებანი:

1. ზედგენიძე გ., ქართველი დიპლომატი ბოგდან გურჯიციკი, ჟურნალი 'მნათობი', 1965, #12.
2. ცინცაძე ი., მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV-XVII სს.), თბ., 1966.
3. ვოჟნიაკი ა., ქართული ემიგრაციის საზოგადოებები და ორგანიზაციები პოლონეთში, ჟურნალი – *ახალი პოლონეთი*, 2001, #1 (სპეციალური გამოშვება ქართულ ენაზე).
4. ბობროვსკი თ., ჩემი ცხოვრების მოგონებანი, ტ. I, თბ. 1979
5. ჰენსელი ვ., ტაბალუა ი., საქართველო გუმინ და დღეს, თბ. 1976.
6. გ. საითიძე, ქართველები რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში (1801-1917 წწ.) თბ, 2008
7. პიეტკევიჩი ა., ალექსანდრე იმერეტინსკი, ტ. 30, თბ. 1902.
8. ბარანოვსკი ბ., პოლონეთის XVIII-XIX საუკუნის საქართველოთი დაინტერესება, თბ. 1982
9. ყურაშვილი ს., ოჯახური მოგონებები სერგო ყურულიშვილზე, ჟურნალი 'ახალი პოლონეთი', 2001, #1.
10. ვოზნიაკი ა., ქართველები ვარშავაში (XVII-XXI საუკუნეში), *ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კონფერენციის მასალები – პოლონელების 200 წელი საქართველოში*, თბ. 2004

¹ პიეტკევიჩი ა., ალექსანდრე იმერეტინსკი, ტ. 30, თბ. 1902, გვ. 18

11. ქველაშვილი თ., პოლონეთი და საქართველო ევროპის 'დიდ საჭადრაკო დაფაზე' (XV ს-ის II ნახ.), თბ. 2005
12. კარბინი რ., ქართველი ოფიცრები პოლონეთის ჯარში, ვარშავა, 2001, გვ. 99.

Tsatsa Chkhartishvili

*Doctor of History, The Javakhishvili Institute of History and
Ethnology,
Scientific Researcher of The Department of Modern and
Contemporary History*

**FROM THE HISTORY OF POLAND-GEORGIA
RELATIONS
(ACCORDING TO PRESS MATERIALS)
RESUME**

During the millenniums, especially the last two centuries, Polish-Georgian relations became deeply rooted.

And still, the most dramatic and tense period of these relations was the 19th century. The authorities of those days „took care” to extend the contacts between these two peoples who had been related with deep friendly ties. After rebellions thousands of Poles were exiled in the Caucasus.

They were assigned to different Caucasian regiments as common soldiers.

The results of the Tsarism's „reforming” activity were unexpected. A kind of spiritual unity established between punished political figures and Georgian intelligentsia. A group of Polish „Caucasian poets” was formed. Exiled Poles became actively involved in the life of the Caucasus.

They introduced better the region of their new habitation to their compatriots and connected links forever with Georgia. At the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries representatives of different social layers and professions used to arrive in Georgia of their own free will.

In fact, Poles had a significant contribution in development of culture and all spheres of science in Georgia.

Georgia by its geopolitical situation was playing a role of connecting link of two Western and Eastern civilizations when it was entrusted with a role of “support of Christianity” in the East. This small country in the South Caucasus was taking on itself any danger and hardship coming from East.

Factually it was a threshold against which an advance-guard of foreign invance-guard of foreign invaders was being crashed. Thus Georgian was serving invaluable service to Europe as enemies exhausted in battles with Georgia were not able to reach Europe or attacked it with significantly little forces.

As for diplomatic relations between Poland and Georgia they are connected to preparation to battle with common enemy of these two States Osman Empire.

დოდო ჭუმბურიძე
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

თურქიზმის ლიდერები და საქართველო მეოცე საუკუნის 10-იან წლებში

თურქიზმი, როგორც იდეოლოგია, ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში, ოსმანიზმის წიაღში ჩამოყალიბდა. იგი ახალ სტადიაში შევიდა 1908 წლის თურქული რევოლუციის შემდეგ. მართალია, თურქიზმის იდეოლოგთა ლოზუნგი იყო - „იმპერიის ყველა ხალხთა ერთიანობა, განურჩევლად რელიგიისა და ეთნიკური წარმოშობისა“, მაგრამ თურქი ხალხის პრიმატი ამ ერთობაში არ ავიწყდებოდათ. ამის მაგალითი იყო „ახალგაზრდა თურქთა ლიდერის, ჯემალ ფაშას სიტყვები: „მე, უპირველეს ყოვლისა, ოსმალთ ვარ, მაგრამ არ მავიწყდება, რომ მე ვარ თურქი და არავის არ შეუძლია შეარყიოს ჩემი რწმენა, რომ თურქი ხალხი წამოადგენს დედაბოდს მთელი ოსმალეთის იმპერიისათვის. თურქული კულტურა ემსახურება ოსმალურ ერთიანობას და აძლევს ძალას იმპერიას, ვინაიდან ოსმალთა იმპერია არის თურქთა ქმნილება“¹.

იმპერიის ყველა არათურქი ელემენტი უნდა ყოფილიყო თურქთა მიერ შთანთქმული და ასიმილირებული, თუ საჭირო გახდებოდა, ძალდატანებითაც კი. ამ მიზანს ემსახურებოდა ახალგაზრდა თურქთა მოღვაწეობა. ამ მხრივ მათ ბევრი გააკეთეს თურქული ენის, როგორც იმპერიის სახელმწიფო ენის

¹ Джемал паша, записки, 1918-1919, Тифлис, 1923, с. 206.

გასავრცელებლად, გააძლიერეს ადმინისტრაციული ცენტრალიზმი, სამხედრო სამსახურის სისტემა და სხვ. სწორედ ამ პოლიტიკის შემდეგ მოხდა ოსმალეთში მოქცეული ქართული სოფლებისა და ქალაქების სრული გათურქება, ისლამიზაცია და დიდი ქართული კულტურის მიღმა ამ ძირძველი ქართული მოსახლეობის აღმოჩენა¹.

აღსანიშნავია, რომ ახალგაზრდა თურქთა მოძრაობაში ქართველი მაჰმადიანებიც მონაწილეობდნენ. რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ ოთხი მათგანი მეჯლისის დეპუტატად აირჩიეს, ზოგი კი მთავრობის წევრი გახდა. მაშინდელი ქართული პრესის მონაცემებით, სამხედრო მინისტრად ეროვნებით ქართველი - რიზა ფაშა - ლლონტი დაინიშნა. 1909 წლის 6 ნოემბრის სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ორგანო, გაზეთი „დროება“ წერდა: „მოხუცებული ქიაშალ ფაშას ნაცვლად მათ დაუნიშნავეთ უფრო ახალგაზრდა, განათლებული და გულწრფელი პროგრესისტი ჰასან ფერიმ ფაშა. გავახსენებ მკითხველს, რომ ოსმალეთის ახალი პირველი მინისტრი ჩამომავლობით ქართველია, ბათუმშია დაბადებული“. ოსმალეთის პარლამენტის დეპუტატი იყო აჰმედბეგ თავდგირიძე. აღნიშნული მოვლენების შესახებ გადმოგვცემს თვითმხილველი, იმჟამად სტამბოლში მცხოვრები ქართველი იასე რაჭველი².

იმ ორგანიზაციათა რიცხვს, რომლებიც რუსეთში მოქმედებდნენ თურქიზმის გასავრცელებლად, ეკუთვნოდა აჭარაში მოქმედი „სედაი მილეთი“, რომელიც თურქი აგენტების მიერ იქნა დაარსებული და რომლის საქმიანობასაც ქართველი პატრიოტები უპირისპირდებოდნენ. ახალგაზრდა თურქებმა თავიანთი აგენტურა შექმნეს აგრეთვე ახალციხე-ახალქალაქის რაიონებშიც. აქ თურქების აგენტურას ხელმძღვანელ-

¹ გვიგინიშვილი ო., თურქიზმი, ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკა, გამომცემლობა – ცოდნა, თბილისი, 1963, გვ. 66-75;

² გაზეთი – დროება, 1909 წელი, 6 ნოემბერი.

ბდა ვინმე ომარ ეფენდი ნემან ზადე. ომარ ეფენდი პირდაპირ აცხადებდა, რომ „მისი სანუკვარი ოცნებაა მუსლიმანთა ბატონობა კავკასიაში“ და რომ „ამისთვის აუცილებელია კავკასიის შესვლა თურქეთის იმპერიის შემადგენლობაში“.

ომარ ეფენდისთან მჭიდრო კავშირი ჰქონდა როტმისტრ გუდიევს, ეროვნებით ინგუშს, „ველური დივიზიის“ ყოფილ ოფიცერს, რომელიც აგრეთვე თურქეთის დაზვერვის აგენტი იყო. ოსმალეთის დავალებით, გუდიევმა დატოვა სამხედრო სამსახური, სამუშაოდ პოლიციაში გადავიდა და ომის დასასრულისათვის ფაქტიურად დაეპატრონა ახალციხის მაზრას. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ომარ ეფენდისა და მისი ხალხის დახმარებით გუდიევი, უკვე კომისრის სახით, ახალციხის მაზრის სათავეში აღმოჩნდა და ტყვეობიდან გაქცეულ თურქ ოფიცერთა დახმარებით შექმნა სამხედრო დაჯგუფებები რუსეთის არმიის ზურგში მტრული მოქმედებისათვის.

პირველი მსოფლიო ომის დროს ოსმალეთს არა სულ-თანნი, არამედ, პრაქტიკულად, ტრიუმფირატი მართავდა - ენვერ-ფაშას, თალათ-ფაშას და ჯემალ-ფაშას სახით¹. აქედან კი მთავარი როლი ენვერს ჰქონდა. ის იყო თავდაცვის მინისტრი და მთავარსარდლის მოადგილე. 1918 წლის მარტში მისი მითითებით შემოიჭრა ოსმალური ჯარი საქართველოში, თალათ ფაშა შინაგან საქმეთა მინისტრი და „ერთობისა და პროგრესის“ პარტიის თავმჯდომარე, ჯემალ-ფაშა კი საზღვაო მინისტრი და სტამბოლის გუბერნატორი იყო.

ენვერ-ფაშა დაიბადა 1883 წელს სტამბულში, ხელმოკლე თურქულ ოჯახში. ძლიერი ხასიათის, დაუნოგავიც და გულწვილიც, მასიური მკვლელობების ორგანიზატორიც და ბავშვებისა და ცხოველების მოყვარულიც, - ასე ახასიათებენ მას თანამედროვენი. წერდა ლექსებს, ამბობდა: „სიკვდილს დავენიღლავე, რომ ვერ დამამარცხებოს“. ყველაზე მნიშვნე-

¹ სვანიძე მ., ოსმალეთის ისტორია, II ტომი, 1600-1923, თბილისი, 2002.

ლოვანი როლი ოსმალეთის მართვაში ეწვერს ჰქონდა. ის იყო თავდაცვის მინისტრი და მთავარსარდლის მოადგილე (მთავარსარდლად ფორმალურად სულთანი ითვლებოდა). გამოდიოდა „დიდი თურანის“ შექმნის იდეით და ამ მიზნის განხორციელებას გერმანიასთან კავშირით გეგმავდა. სურდა მთელი ამიერკავკასიის შეერთება ოსმალეთთან, რამაც მისი მოკავშირე გერმანია შეაშფოთა და მის საწინააღმდეგოდ განაწყო. ენვერ-ფაშა უპირისპირდებოდა ქემალ-ფაშას (ათათურქს), მას პანთურქიზმის იდეით ოსმალეთის იმპერიის აღდგენა სურდა, ათათურქი კი დემოკრატიული თურქეთის რესპუბლიკის შექმნის მომხრე იყო. ენვერ-ფაშას კავშირი ჰქონდა ლენინთან (ისევე, როგორც ათათურქს), ჩავიდა რუსეთში, სურდა თავისი მიზნებისათვის რუსეთის გამოყენება, მაგრამ მიხვდა, რომ ლენინი თავად აპირებდა მის გამოყენებას, გაიპარა ტაჯიკეთში და შეუერთდა იქ მიმდინარე ანტისაბჭოთა აჯანყებას, დაინიშნა არმიის მთავარსარდლად. რუსეთის ჩეკამ, ფელიქს ძერჟინსკის უშუალო ბრძანებით, განკარგულება გასცა მის მოკვლაზე. იგი მოკლეს 1922 წელს წითელმა კომანდირებმა აკოფო (იაკობ) მელკუგოვმა და გეორგი აგაბეკოვმა. ერთი ვერსიით, ეს მკვლელობა სომხურმა ორგანიზაციამ დაუკვეთა, რომელმაც თურქეთში სომეხთა გენოციდისათვის შურისძიება დაგეგმა და შეადგინა დამნაშავე თურქების სია. ამ სიის სათავეში ენვერ-ფაშა იყო. ასეთია ენვერ ფაშას ბიოგრაფია. მას გერმანელები ავანტიურისტს უწოდებდნენ. ენვერი და თალაათ - ფაშა გერმანოფილები იყვნენ, ჯემალ - ფაშა ანტანტის მომხრე, მაგრამ რუსეთი იმდენად ეჯავრებოდათ, რომ 1914 წლის 2 აგვისტოს გერმანია-თურქეთს შორის დადებულ საიდუმლო ხელშეკრულებას უყოყმანოდ მიემხრნენ.

1914 წლის 11 ნოემბერს ოსმალეთმა ომი გამოუცხადა ანტანტის სახელმწიფოებს, სულთანმა კი ყველა მუსლიმს „საღვთო ომისკენ“ მოუწოდა ინგლისის, საფრანგეთისა და

რუსეთის წინააღმდეგ. საღვთო ომის გამოცხადების შემდეგ თურქეთსა და გერმანიას იმედი ჰქონდათ, რომ ანტანტის სახელმწიფოების ბატონობის ქვეშ მცხოვრები მუსლიმი ხალხები დაიწყებდნენ ბრძოლას კოლონიური ბატონობის წინააღმდეგ, მაგრამ მათი იმედები არ გამართლდა.

1914 წლის ნოემბერში ოსმალეთის არმიამ შეტევა დაიწყო არზრუმის, ოლთისის და ერევნის მიმართულებით და დასაწყისში გარკვეულ წარმატებებს მიაღწია. რუსეთის ჯარი იძულებული იყო უკან დაეხია. ოსმალეთის ჯარები უფრო ფართომასშტაბიანი ოპერაციებისათვის ემზადებოდნენ: მათ სურდათ სარიყამიშისა და ყარსის აღება. ამ ოპერაციის განსახორციელებლად ოსმალეთმა 90 ათას ჯარისკაცს მოუყარა თავი რუსეთის 60-ათასიანი ჯარის წინააღმდეგ. ამ ფრონტზე ქართველი მეთაურები და ჯარისკაცებიც მრავლად იბრძოდნენ. მაგალითად, სარიყამიშის ფრონტზე დიდი გამარჯვება მოიპოვა ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა, რომელმაც „არწივის ბუდედ“ წოდებული საბრძოლო ადგილი აიღო და დიდი ჯილდოც დაიმსახურა. ამ ოპერაციის დროს, სარიყამიშთან, ოსმალებმა 70 ათასი ჯარისკაცი დაკარგეს, რუსებმა კი მხოლოდ 20 ათასი. ოსმალეთის არმია ფაქტიურად განადგურდა, ენვერ - ფაშა სტამბოლში დაბრუნდა, სარდლობა კი დამიდ ჰაფიზ - ფაშას გადააბარა.

რუსეთის არმია ერთდროულ შეტევაზე გადავიდა და აიღო ჯერ ხოფა, 18 იანვარს - არტანუჯი. 1915 წლის მაისში რუსებმა ვანი დაიკავეს. ამის გამო ოსმალეთის სარდლობამ გამოსცა დადგენილება ფრონტის ზონიდან სომეხთა დეპორტაციის შესახებ. ამ მოვლენას მოჰყვა სომეხი მოსახლეობის განადგურება. 1916 წელს რუსეთის არმიამ აიღო მნიშვნელოვანი ციხე-სიმაგრე არზრუმი, ასევე - ერზინჯანი და ტრაპიზონი. ინგლისმა და საფრანგეთმა გადაწყვიტეს, სამხედრო დესანტი გადაესხათ გალიპოლის ნახევარკუნძულზე, ბოსფორის სრუტის ბლოკირება მოეხდინათ და კონსტანტი-

ნოპოლი დაეკავებინათ, რითაც ოსმალეთს გამოთიშავდნენ ომიდან. ოსმალეთის სარდალი იყო გერმანელი გენერალი ლიძან ფონ სანდერსი. გალიპოლის ბრძოლაში მონაწილეობდა პოლკოვნიკი მუსტაფა ქემალ - ფაშა, რომლის გაბედულმა მოქმედებამ განაპირობა ოსმალთა წარმატება. ოპერაციის ინიციატორი და ორგანიზატორი იყო ინგლისის მაშინდელი საზღვაო მინისტრი უინსტონ ჩერჩილი, რომელიც ოპერაციის წარუმატებლობისათვის გადააყენეს. ოსმალეთის მიზანი იყო სუეცის არხის ხელში ჩაგდება და ეგვიპტის დაკავება. ეს საქმე ტრიუმფირატის ერთ-ერთ წევრს, ჯემალ - ფაშას დაევალა, რომელსაც 100-ათასიანი არმია ჰყავდა. მიუხედავად გამოჩენილი სიმამაცისა, ოსმალეთის ჯარმა ვერ გაბედა სუეცის გადალახვა და ეგვიპტეში შეჭრა, თუმცა მათ ინგლისელები რამდენჯერმე დაამარცხეს. 1916 წლის ბოლოსათვის ინგლისი კონტრშეტევაზე გადავიდა და ოსმალეთის ჯარი უკუაგდო პორტ-საიდიდან 80 კმ-ით აღმოსავლეთით. ინგლისელებმა დაიკავეს სინაის ნახევარკუნძული და პალესტინაში შევიდნენ.

1917 წლის დასაწყისში ინგლისის არმია 160-ათასიანი ჯარით შეტევაზე გადავიდა მესოპოტამიის ფრონტზე და ოსმალეთის ჯარები იქიდან უკუაგდო. 17 მარტს ინგლისელებმა დაიკავეს ბაღდადი. ამით უსაზღვროდ გაიზარდა ინგლისელების გავლენა არაბულ ქვეყნებზე და დაიწყო ამ ხალხების განმათავისუფლებელი ბრძოლა ოსმალეთის ბატონობისაგან თავის დასახსნელად.

1917 წლის 31 მარტს სტამბოლში მოხდა შეკრება, რომელსაც ენვერ - ფაშა, თალაათ - ფაშა და გერმანელი სარდალი სანდერსი ესწრებოდნენ. მათ გადაწყვიტეს შეექმნათ ახალი სამხედრო დაჯგუფება - „ილდირიმი“ (ელვა), რომელიც ელვისებურად შეუტევდა და აიღებდა ბაღდადს. ამ სამხედრო შენაერთში 38 ათასი ჯარისკაცი შედიოდა, თუმცა ვერც ამ შენაერთმა გადაწყვიტა მთავარი მიზანი - აეღო

ბაღდადი და დაებრუნებინა პოზიციები აღმოსავლეთში. ინგლისის არმიამ ახალი შეტევით, 1917 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, აიღო ქალაქები: გაზი, იაფა და იერუსალიმი. ამით ოსმალეთისა და გერმანიის აღმოსავლური მიზნები საბოლოოდ დასამარდა.

ოსმალეთს ჩამოსცილდა ჰიჯაზი, სამხრეთ პალესტინა, ერაყის ნაწილი, მან 600 ათასი ჯარისკაცი დაკარგა.

თურქიზმი მთელი ომის დროს ოსმალეთის მთავარი მამოძრავებელი ძალა იყო. მას სურდა კავკასიის, შუა აზიის, ირანის ნაწილის, რუსეთის მუსლიმანებით დასახლებული რეგიონების დაკავება და თავისი გავლენის ქვეშ მოქცევა. თურქი ისტორიკოსები წერდნენ პანთურქიზმით გაჟღერებულ წიგნებსა და სტატიებს. ოსმალთა ჯარის ნაწილები ფრონტზე მიდიოდნენ მიზნით, „დაებრუნებინათ დაკარგული თურქული ტერიტორიები კავკასიაში“. ამ ფაქტზე წერდა გაზეთ „სახალხო საქმის“ პუბლიცისტი ი.ტ.-ლი. ის იხსენებდა ისტორიკოსისა და განათლების ყოფილი მინისტრის, შუქრი - ფაშას სიტყვებს: საქართველო სამი საუკუნე ჩვენ გვეკუთვნოდა და შემდეგშიც ჩვენ უნდა გვეკუთვნოდესო. ვრცელ წერილში, სადაც პანთურქიზმი და პანისლამიზმი ვრცლად არის დახასიათებული, პუბლიცისტი იმ ლექსსაც იხსენებდა, რომელსაც ფრონტზე მიმავალი ოსმალთა ჯარისკაცები მღეროდნენ. თურქული ლექსის ქართული თარგმანი ასეთია: „არდაჰანსა და ბათუმში როგორც კი რუსს დაინახავ, იქვე ტვინი შეუჭამე. ბათუმს სისხლით შევღებავთ, სოხუმს ცეცხლს წავუკიდებთ, თურქული ჯარით, ერთი დაკვრით, ტფილისს მივადგებით...“¹. ასეთ დამპყრობლურ სულისკვეთებას კავკასიელი ერების წინააღმდეგობა მოჰყვა.

ჩრდილო კავკასიის განმათავისუფლებელ ბრძოლას ჰაიდარ ბეგ ბამატი ხელმძღვანელობდა. ის ახლოს იმყოფებოდა

¹ გაზეთი – *სახალხო საქმე*, 1918 წელი, N279.

ოსმალ პოლიტიკოსებთან, კერძოდ, ჰალილ ბეისთან. 1918 წლის 13 მაისს გამოცხადდა ჩრდილო კავკასიის დამოუკიდებლობა. ოსმალებმა იცოდნენ, რომ კავკასიას რუსეთი არ დათმობდა, ასევე ისინი წააწყდებოდნენ გერმანიის წინააღმდეგობას. ასეც მოხდა. თურქი გენერლების თურქიზმით გაჟღერებული იდეები და მათ მიერ საქართველო-სომხეთის წინააღმდეგ წამოწყებული კამპანია გერმანიამ ჩაშალა. „ჩვენ გვინდა კავკასიის მუსლიმანებთან მჭიდრო კავშირი, - წერდა საიდუმლო დეპეშაში ენვერ - ფაშა ზეჟი - ფაშას: - და დავეხმაროთ მათ სახელმწიფო ცხოვრების ორგანიზაციასა და მმართველობაში, რათა დროის განმავლობაში სულ უფრო და უფრო დაუახლოვდეთ მათ და შევიყვანოთ ისინი ოსმალეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში“.

ოსმალეთმა ვერ შეძლო თავისი გეგმების განხორციელება. ოქტომბრის ბოლოს ინგლისის არმიას თითქმის მთელი აღმოსავლეთი ეჭირა: სირია, ერაყი. იორდანია, ბეირუთი, დამასკო და სხვ. 1918 წლის 15 სექტემბერს მოკავშირეებმა ისეთი საფრთხე შეუქმნეს სტამბულს, რომ გამარჯვებაზე ფიქრიც კი ზედმეტი გახდა. 7 ოქტომბერს ენვერ - ფაშა, თალაათ და ჯემალ - ფაშა გადადგნენ. ახალმა მთავრობამ ანტანტას ზავი სთხოვა. 30 ოქტომბერს მუდროსის ყურეში, ინგლისურ გემ „აგამემნონზე“ ზავი დაიდო, ოსმალეთმა ხელი მოაწერა კაპიტულაციის აქტს. პირველ მსოფლიო ომში ოსმალეთის დამარცხების შემდეგ თურქიზმი შეტევიდან თავდაცვაზე გადავიდა.

საქართველომ 1918 წლის 26 მაისს დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, 28 მაისს დაიღო ხელშეკრულება გერმანიასთან, 4 ივნისს - ოსმალეთთან. ეს იყო კაბალური საზავო პირობები, თუმცა გერმანია დაჰპირდა ქართველ პოლიტიკოსებს, რომ ოსმალების ამ პირობებისგან გაათავისუფლებდა. ეს დღეები საბედისწერო იყო ისტორიის ავანსცენაზე შემდგარი ქართველი პოლიტიკოსებისათვის. მათ შეუძლებელი უნდა გა-

ეკეთებინათ, ეხსნათ ქვეყანა. მათ უკანასკნელი ძალა, ნიჭი, ენერჯია და შესაძლებლობანი გაიღეს მდგომარეობის განსამუხტავად, საქართველოს საკეთილდღეოდ მოვლენების შემოსაბრუნებლად. ამ კრიტიკულ დღეებში ნოე რამიშვილი აკაკი ჩხენკელთან ერთად გადამწყვეტ მისიას ასრულებდა. ამაზე ის საიდუმლო წერილებიც მეტყველებს, რომლებიც მათ თბილისში პარტიულ და სახელმწიფო თანამოაზრეებს გამოუგზავნეს. რამიშვილის პირველ, საკმაოდ ვრცელ დეპეშაში საუბარია თურქულ ინტერესებზე, მათს ლიდერებთან ურთიერთობის დეტალებზე. ჩანს, რამხელა ტერიტორიული პრეტენზიები ჰქონდათ თურქიზმის ლიდერებს¹.

მეორე დეპეშაც ორი დღის შემდეგაა გაგზავნილი თბილისში და მასშიც ის დამაბული სიტუაციაა აღწერილი, რომელიც საქართველოს ირგვლივ იყო ამ დღეებში. ოსმალეთი ცდილობდა ესარგებლა იმით, რომ გერმანიის რეალური მოკავშირე იყო, მის გარეშე გერმანელებს ძალიან გაუჭირდებოდათ, ამიტომ კავკასიაში საკუთარ დაპყრობით მიზნებს ოსმალები აღარც მაღავდნენ და მოკავშირესაც აღარ ემორჩილებოდნენ. გერმანია ამის გამო უკმაყოფილო იყო, თუმცა რეალურად მაინც იძულებული ხდებოდა გაფრთხილებოდა ოსმალეთთან ურთიერთობას, არ დაეძაბა იგი და ინგლისის წინააღმდეგ მცირე აზიის ფრონტზე მარტო არ დარჩენილიყო. „უნდა გამოვტყდეთ, რომ აქ ჰყავთ ორი დივიზია, ალბათ ბაქოსთვის. მოსულნი არიან გალიციის ფრონტიდან. ვერ გარჩევ გერმანელ-ავსტრიელთაგან. ვშიშობ, რომ ამ ჯარს ვერ გაუძლებენ და საქართველო აკლებული იქნება. აი, აქ მებადება მე ეჭვი: ღირს თუ არა ახალციხის მაზრა იმდენი, რომ მას შევსწიროთ მთელი ხალხის ეკონომიური განვითარება? რასაკვირველია, სტრატეგიულ საზღვრებს მე ამ შემთხვევაში არ ვთმობ. ამ მხრივ იმედი არის გასცეთ გარკვეული ინ-

¹ სცსსა, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 15.

სტრუქცია, ისე მე ნაბიჯს არ გადავდგამ... ხვალ ელიან ენვერ ფაშას. ახალციხის შეერთება სულ მისი საქმე ყოფილა. ხალილ-ბეი უფროთხის, რომ მისი მოსვლის შემდეგ ჩვენი მდგომარეობა გართულდება“, - ვრცელი დეკემბის ამ ადგილებიდან ჩანს, თუ რა კატასტროფულ სიტუაციაში ჩააგდეს თურქიზმის ლიდერებმა 1918 წლის გაზაფხულ-ზაფხულზე საქართველო, თუმცა აქვე იკვეთება იმედიც, რომ ეს მოვლენა დროებითი იყო და ქვეყანა დაკარგულ ტერიტორიებს გერმანიის დახმარებით დაიბრუნებდა¹. თურქისტული გეგმები ქართველი პოლიტიკოსებისათვის უცნობი არ ყოფილა. ამიტომ მათი შემოფოთებაც ბუნებრივი იყო².

საინტერესოა გახეთ „საქართველოში“ გამოქვეყნებული წერილი ბათუმის კონფერენციაში ენვერ - ფაშას მონაწილეობის შესახებ. წერილში აღწერილი იყო ოსმალეთიდან ბათუმის კონფერენციაზე მომავალი გემის ეკიპაჟის შემადგენლობა და ეკიპაჟის წევრთა დამოკიდებულება კავკასიის პოლიტიკური მოწყობისადმი. როდესაც 1 (14) აპრილს ამიერკავკასიის საზავო დელეგაცია მთავრობამ უკან, თბილისში გამოიწვია, ტრაპიზონში დარჩნენ დაღესტან-ჩეჩნეთის დელეგატები (ტაპა ჩერმოევი და ჰაიდარ ბამმატოვი), დარჩა ამიერკავკასიის საზავო დელეგაციის ზოგიერთი წარმომადგენელიც: კერძოდ, მაჰმადიანთა კომიტეტის წევრები მამედ გაჯინსკი და ახმედ პეპინოვი და საქართველოს ეროვნული საბჭოს პრეზიდენტის წევრი გრიგოლ ვეშაპელი. დარჩენილთა მიზანი იყო, ხელი შეეწყოთ ოსმალეთსა და კავკასიის ქვეყნებს შორის კეთილმეგობრული ურთიერთობის აღდგენისათვის. დელეგაციის თბილისში გამომგზავრებიდან ორი დღის შემდეგ ენვერ-ფაშა მოვიდა ტრაპიზონში. მას თან მოჰყვნენ გერმანელი სამხედროები გენერალ ციეგტის მეთაურო-

¹ სცსსა, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 15, ფ. 6-7;

² ჭუმბურიძე დ., ისტორიული პორტრეტები, წერილები, თბილისი, 2012, გვ. 119-133.

ბით. ენვერს ბათუმში სპეციალურად მოჰყავდა სულთნის ბიძაშვილი ომარ ფარუქი, რომელსაც ქობულეთელი ქართველი დედა ჰყავდა. ენვერ-ფაშამ სპეციალურად შეკრიბა გემის ეკიპაჟი, რათა საკუთარი პოლიტიკური მიზნის განსახორციელებლად გამოეყენებინა. თავად განუცხადა მგზავრებს: გემით გავემგზავროთ, უფრო მეტი დრო დაგვრჩება სასაუბროდო. მასთან ერთად ბათუმში წამოვიდნენ ოსმალური არმიის ცნობილი მეთაურები – ვეხიბ-ფაშა და რაუფ-ბეი. ორივენი პანთურქისტები და საქართველოს მტრები იყვნენ. ამ ადამიანებმა გემზე მოლაპარაკება გამართეს როგორც ჩრდილოკავკასიელ, ასევე ამიერკავკასიის მთავრობაში შემავალ აზერბაიჯანელ დელეგატებთან, რომელთაც ისედაც პროოსმალური ორიენტაცია ჰქონდათ, მათი თანდასწრებით ისაუბრეს საქართველოს წარმომადგენელთან, ეროვნული საბჭოს პრეზიდიუმისა და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრ გრიგოლ ვეშაპელთან. თუ გაზეთ „საქართველოს“ კორესპონდენციას უკრიტიკოდ მივიღებთ, „სამი დღის განმავლობაში დელეგაციას სრული შეძლება ჰქონდა ნათლად გაერკვია ის კეთილისმსურველი შეხედულება, რომელიც აქვს ოსმალეთის მთავრობას კავკასიის ერთა მიმართ“, მაგრამ ოსმალეთის მაშინდელი „კეთილისმსურველობა“, რა თქმა უნდა, ფანტაზია უფრო იყო, ვიდრე რეალობა. გრიგოლ ვეშაპელთან მოლაპარაკების დროს, რაც მთიელი და თათარი დელეგატების თანდასწრებით ხდებოდა, ენვერ-ფაშამ გადაჭრით განაცხადა, რომ მას და მთელი ოსმალეთის მთავრობას, რომელიც გერმანიასთან შეთანხმებით მოქმედებდა კავკასიაში, არავითარი აგრესიული მიზნები არა აქვს საქართველოს ტერიტორიებზე, თუ ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულება იქნება შესრულებული. ენვერ-ფაშამ ისიც განაცხადა, რომ ის და მთელი ოსმალეთის მთავრობა მომხრეა საქართველოს სახელმწიფოს აღდგენისო. გაზეთი „საქართველო“ და ენვერ-ფაშას სიტყვების გულწრფელობაში დარწმუნებული ეროვნულ-დემოკრატი

გრიგოლ ვეშაპელი ამაოდ ამტყუნებდნენ ეგვიპტიელებს, მიიჩნევენ, რომ ეგვიპტიელების შეურიგებელი პოზიცია ოსმალეთის მიმართ მცდარი იყო და იგი საფრთხეში აგდებდა მთელი კავკასიის ხალხებს, უმთავრესად კი – საქართველოს. ამ შემთხვევაში არა ეგვიპტიელი, არამედ ვეშაპელი და მისი პარტიის ორგანო ცდებოდნენ, ოსმალები თავისი მიზნების დიპლომატიურად მიღწევას ლამობდნენ და ქართველი პოლიტიკოსის დაჯერებას ცდილობდნენ. ცბიერმა ენვერმა ეკიპაჟის წევრებს სამი რადიოგრამა გამოაგზავნინა თბილისს, ორი მთავრობის სახელზე – თათრების და მთიელების, მესამე კი ეროვნული საბჭოს სახელზე, თავად ვეშაპელის. გრიგოლ ვეშაპელის ტექსტი ფრანგულად იყო დაწერილი და მისი ქართული თარგმანი ასეთი იყო: „თბილისი, საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, ოსმალეთის სახელმწიფოს პასუხისმგებელი წარმომადგენელი გულით მონდომილია, რომ აღადგინოს მეგობრული განწყობილება ქართველებთან, მაგრამ მთავრობის ახლანდელი პოლიტიკა ცუდ ბედს უქადის საქართველოს. საჭიროა დაუყოვნებლივ ზავის ჩამოგდება ოსმალეთთან“¹.

რა თქმა უნდა, არც ამიერკავკასიის მთავრობის ქართველ წევრებს და არც საქართველოს ეროვნულ საბჭოს მაშინ ვეშაპელის პოზიცია არ გაუზიარებიათ. ეს პოზიცია არც იყო პოლიტიკურად სწორი და ეროვნული ინტერესების შემცველი. მათ არ მიიღეს ენვერ-ფაშას ულტიმატუმი ცალმხრივად, მოკავშირე დიდი სახელმწიფოს – გერმანიის რჩევისა და გარანტიების გარეშე. გერმანიის დამარცხების შემდეგაც ოსმალეთი ცდილობდა საკუთარი მიზნების გატარებას საქართველოსა და ამიერკავკასიაში. 1921 წელს, როდესაც საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს ოკუპაცია მოახდინა, ოსმალეთის ჯარი შემოვიდა აჭარაში. ბათუმისათვის ბრძოლაში თავგანწირვით ჩაებნენ ქართველი მამულიშვილები. გენერალ გიორ-

¹ გაზეთი – საქართველო, 1918 წელი, 7 მაისი.

გი მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით ქართულმა ჯარმა განდევნა თურქ ასკერთა რაზმები. საბჭოთა რუსეთსა და ქემალისტურ თურქეთს შორის კავშირმა ყარსის ხელშეკრულება გამოიწვია 1921 წლის მარტში, რასაც საქართველოსთვის გარკვეული ზიანი მოჰქონდა, მაგრამ საქართველო ამ დროს უკვე აღარ იყო დამოუკიდებელი ქვეყანა, მის საგარეო პოლიტიკას საბჭოთა რუსეთის ხელმძღვანელობა წარმართავდა.

დღევანდელ თურქეთში თურქიზმი ისე თვალსაჩინო აღარაა, თუმცა ის არ გამქრალა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ქვეყანა ნატოს წევრია, მიისწრაფის ევროკავშირისკენ, არის რესპუბლიკური წყობის სახელმწიფო, აქ მაინც იგრძნობა თურქიზმის იდეოლოგიის სიცოცხლისუნარიანობა. ქვეყანაში სახელმწიფო დონეზე მხარდაჭერილია მხოლოდ თურქული კულტურა, ერთი ენა – თურქული და ერთი ერი – თურქები. მხოლოდ უკანასკნელ დროს გამოჩნდა თურქეთის რესპუბლიკაში მცხოვრებ არათურქთა სწრაფვა საკუთარი კულტურისა და ფესვების დაბრუნებისაკენ. ეს ეხება იმ მრავალრიცხოვან ქართულ დიასპორასაც, რომელსაც ამ ქვეყანაში, ისტორიული ბედუკუღმართობის გამო, ეროვნული სახე მთლიანად დაკარგული აქვს.

Dodo Chumburidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Doctor of History Sciences, The chief scientist

**THE LEADERS OF TURKISM AND GEORGIA IN THE
10-IES OF THE 20TH CENTURY
RESUME**

The Turkism as an ideology was formed in the bosom of the Osmanizm at the end of the 19 century. It then moved on to a new phase in 1908, the year of Turkish revolution. The main

demand of Turkism was imperial assimilation of all Non-Turkish nations and if necessary even with violent. As a result, "Young Turkish" policy made Muslim Georgian's full assimilation, who lived in the Ottoman Empire.

In the "young Turkish" organization even Georgian Muslims took part. During World War 1 (1914-1918) Turkish leaders calls became particularly aggressive. Germany's loyal ally, the Ottoman Empire, actually considered the conquest of the Caucasus and expansion of the empire's borders. Georgian patriots actively opposed their attempt. In this battle Germany seized Georgian's side.

ოთარ ჯანელიძე
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი,
ასოცირებული მკვლევარი

1920-1921 წლების გეოპოლიტიკური რეალობა და საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაცია

პირველმა მსოფლიო ომმა მრავალი ქვეყნისა თუ ხალხის მომავალი ძირფესვიანად შეცვალა. ამ ომმა გადაიყოლა რუსეთის, ავსტრია-უნგრეთის, გერმანიისა და ოსმალეთის იმპერიები და სათავე დაუდო რამდენიმე ახალი სახელმწიფოს წარმოშობას. 1917 წლის შემოდგომიდან მსოფლიო პოლიტიკურ რუკაზე რომანოვთა ვრცელი იმპერიის ნაცვლად რუსეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა გამოჩნდა, ხოლო ოსმალეთის ადგილი 1920 წლის გაზაფხულიდან თურქეთმა დაიკავა. 1918 წლის 26 მაისიდან ამ რუკაზე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკაც იყო აღბეჭდილი. ომმა და მისმა შედეგებმა ადრინდელი გეოპოლიტიკური რეალობა სამხრეთ კავკასიაშიც თავდაყირა დააყენა. ეს რეგიონი ღრობით რუსეთის ორბიტიდან გამოვიდა და საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის დამოუკიდებელი რესპუბლიკების სახით ჩაერთო.

მას შემდეგ, რაც რუსეთის სახელმწიფოს სათავეში მოქცეულმა ბოლშევიკებმა სამოქალაქო ომში მდგომარეობა თავიანთ სასარგებლოდ გარდატეხეს, კრემლმა გააძლიერა ძალისხმევა ყოფილი იმპერიის განაპირა მხარეების და მათ შორის, კავკასიის ხელახლა დასაუფლებლად. 1920 წლის აპრილში წითელმა არმიამ აზერბაიჯანში საბჭოთა წყობილება დაამყარა. იმავე წლის ნოემბრის ბოლოს აზერბაიჯანის ბედი სომხეთმაც გაიზიარა. ახლო აღმოსავლეთისაკენ „მიმავალ“ მსოფლიო პროლეტარულ რევოლუციას გზად საქარ-

თველოზე უნდა „გაევილო“. ამ გზის დაუფლება კი რუსეთს მხოლოდ საქართველოს გასაბჭოებით შეეძლო.

1921 წელს ვლადიმერ ლენინს ერთგან მოჰყავს საინტერესო განგარიშება და აღნიშნავს, რომ, თუ ახლა საბჭოთა ხელისუფლების საერთაშორისო გამარჯვება 20-30 %-ს შეადგენს, პოლონეთში რევოლუციის გამარჯვებით იგი 40-50 %-მდე, მეტიც - 51 %-მდე გაიზრდება, რადგან პოლონეთი მდებარეობს გერმანიის, ჩეხოსლოვაკიის და უნგრეთის გვერდით¹. თუ ანალოგიურ გათვლას საქართველოზეც გადმოვიტანთ, მისი წვლილი საერთაშორისო რევოლუციის გამარჯვებაში სულ მცირე 10-15 %-ით მაინც უნდა ვიანგარიშოთ, რადგან საქართველო მდებარეობს თურქეთისა და ირანის გვერდით, ხოლო აღმოსავლეთი მსოფლიო კომუნისტური რევოლუციის „სასიცოცხლო ძარღვია“. ამაზე არაორაზროვნად მიუთითებდა რსფსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე მიხეილ კალინინი, როდესაც თანამედროვე სიტუაციის დახასიათებისას აღნიშნავდა: „თბილისმა უნდა ითამაშოს მოსკოვის როლი აღმოსავლეთში, ის უნდა გადაიქცეს მეორე მოსკოვად“². მაშასადამე, ბოლშევიკთა პოლიტიკური თვალსაზრისით, საქართველო მოქცეული იყო საერთაშორისო პროლეტარული რევოლუციის ორბიტაში. საბჭოთა რუსეთს საქართველოში ეკონომიკური ინტერესიც საკმაოდ გააჩნდა და არც მალავდა, რომ „ბაქო უბათუმოდ არაფერია“.

ამ ფონზე სრულიად არადამაჯერებლად გამოიყურება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში რსფსრ-ს ელჩად დანიშნული ცნობილი ბოლშევიკის, სერგეი კიროვის პასუხი თბილისურ სოციალ-დემოკრატიულ გაზეთ „ბორბას“ კორესპონდენტისათვის: მისი სიტყვით, „რაც შეეხება საკითხს - ზომ არ ვაპირებთ ჩვენ გავზადოთ საქართველო

¹ Ленин В. И., Полн. собр. соч. т. 44, ст. 181.

² ჯანელიძე ო., 26 მაისიდან 25 თებერვლისაკენ, თბ., 1990, გვ. 26-27.

„აღმოსავლეთის კარებად“ იმ მხრივ, რომ გადავაქციოთ იგი ჩვენი აღმოსავლეთის პოლიტიკის ცენტრად, ამაზე უნდა განვაკახადო, რომ ასეთი განზრახვა ჩვენ არა გვაქვს. ... ჩვენ არ გვჭირდება ნიღბის აფარება. ჩვენ რომ სხვა ამოცანები გვქონოდა დასახული, მაშინ არ დავდებდით შეთანხმებას საქართველოსთან“¹.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დანებებას არ აპირებდა და ჩრდილოეთიდან მომდინარე საფრთხის ასაცილებლად საშუალებებს დაეძებდა. ხსნის ლუზად თბილისში დასავლური სამყაროს მიერ საქართველოს დე იურედ ცნობა-აღიარება მიაჩნდათ. ჯერ კიდევ გაქარწყლებული არ იყო ერთა ლიგაში მიღების იმედიც, თუმცა ეს უკანასკნელი სულ უფრო ეფემერული და ილუზორული ხდებოდა.

ისე როგორც საბჭოთა რუსეთი, მოკავშირე სახელმწიფოებიც საქართველოს პრობლემას საერთაშორისო პოლიტიკის ჭრილში განიხილავდნენ. ისინი ანგარიშს უწევდნენ რეგიონში მოსკოვის რეალურ ინტერესებსა და ძალთა ბალანსს, აფიქრებდით კავკასიის არასტაბილური ვითარებაც და სხვ.

1920 წლის 16 დეკემბერს ჟენევაში გამართულ ერთა ლიგის სხდომაზე საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას უარი ეთქვა ამ საერთაშორისო ორგანიზაციაში წევრად მიღებაზე (კენჭისყრის მონაწილე 24 სახელმწიფოდან საქართველოს სასარგებლოდ ხმა მხოლოდ 10-მა ქვეყანამ მისცა). მალე საქართველოს სუვერენიტეტი საფრანგეთმა, ინგლისმა, იტალიამ, იაპონიამ, ბელგიამ და სხვ. იურიდიულად აღიარეს, მაგრამ ქვეყნის შემდგომ ბედში გადამწყვეტი ერთა ლიგის პოზიცია აღმოჩნდა.

ერთა ლიგის ხსენებული გადაწყვეტილება მნიშვნელოვანწილად სამხრეთ კავკასიის საკითხისადმი ინგლისის მიერ გამოვლენილმა გულგრილობამ განაპირობა. უნდა აღინიშნოს,

¹ მორგოშია ა., კიროვი საქართველოში, თბ., 1960, 77-78.

რომ ლონდონის ამგვარი „დაუნტერესებლობა“ განპირობებული იყო საბჭოთა რუსეთთან ინგლისის სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომლობის აღდგენის მისწრაფებით, რომლის დეტალები მოსკოვის დელეგაციასთან 1920 წლის მაისიდან მიმდინარე მოლაპარაკებებზე განიხილებოდა¹.

თავის მხრივ, ამ მოლაპარაკებებზე დიდ იმედებს ამყარებდა საბჭოთა რუსეთიც, რომელიც ინგლისთან კავშირისაგან უფრო მეტს მოელოდა, ვიდრე მოსკოვისათვის მეტად აქტუალური საერთაშორისო ვაჭრობის განახლება იყო. ორი ქვეყნის შეთანხმებას პოლიტიკური დატვირთვაც უნდა ჰქონოდა, მათ შორის, სამხრეთ კავკასიასთან მიმართებაშიც. შემთხვევითი არ იყო, რომ კრემლი საქართველოს წინააღმდეგ გადაძვყვეტი მოქმედების დაწყებას ინგლისთან ურთიერთობის საბოლოო გარკვევას უკავშირებდა. ამ მხრივ საყურადღებოა ვ. ლენინის ერთი იმდროინდელი დეპეშა ი. სტალინისადმი, რომელშიც აღნიშნულია: „ძალზე ფრთხილად უნდა ავწონ-დავწონოთ, ღირს თუ არა ვიომოთ საქართველოსთან, მერე მისი რჩენა და ინგლისთან კავშირის გაწყვეტის, მეტიც, ახალი ომის რისკი“².

ინგლისთან მდგომარეობის გართულების თავიდან ასაცილებლად კრემლში უმჯობესად მიაჩნდათ, რომ ჯერ კიდევ ბათუმში მყოფი მოკავშირეთა სამხედრო ნაწილები აქედან საქართველოს ხელისუფლებას გაედევნა. „ჩვენთვის უფრო ხელსაყრელია, რომ ინგლისელები ბათუმიდან თვითონ ბურჟუაზიულმა საქართველომ გარეკოს, ვიდრე ჩვენი ჯარები შევიყვანოთ ბათუმში და ჩავებათ ინგლისთან ომში“, - აცნობებ-

¹ История внешней политики СССР 1917-1980 гг. В двух томах, т. 1, М., 1980, ст. 125.

²http://leninism.su/index.php?option=com_content&view=article&id=3660:dokumenty-1920-g-noyabr-dekabr&catid=99:v-i-lenin-neizvestnyye-dokumenty-1891-1922&Itemid=53;

და რსფსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის მოადგილე ლევ კარახანი სერგო ორჯონიკიძეს¹.

1921 წლის 27 იანვარს იოსებ სტალინი სერგო ორჯონიკიძისათვის გაგზავნილ წერილში საზგასმით მიუთითებდა: „თუ უნდა დავიწყოთ (საქართველოს ოკუპაცია, - ო. ჯ.), უნდა დავიწყოთ მაშინ, როცა ხელმოწერილი გვექნება ინგლისთან ხელშეკრულება“².

საქართველოს საკითხში მოსკოვის აუჩქარებლობას დასავლეთის საზოგადოებრივი აზრისთვის ანგარიშის გაწევით ხსნიდა ლევ ტროცკიც. მისი სიტყვით, „თავს იმიტომ ვიკავებდით, რომ კარგად ვიცოდით: ბატონი მენშევიკები, თუ მათ ფეხზე დავაჭერდით, იყვრებდნენ დემოკრატიული ცივილიზაციის ყველა ენაზე ...ქართველი მენშევიკი პოლიტიკოსები მთლიანად ინტელიგენტები იყვნენ, ევროპის სხვადასხვა უნივერსიტეტების ყოფილი სტუდენტები და არ გვინდოდა მიგვეცა მათთვის მარჯვე საბაბი საერთაშორისო და „დემოკრატიული“ ისტერიკისათვის“³.

საბჭოთა რუსეთმა დიპლომატიური ძალისხმევით მიაღწია ინგლისის გამოთიშვას კავკასიის საკითხებში ჩარევისაგან, რაც საქართველოსათვის საერთაშორისო იზოლაციას უტოლდებოდა. აღსანიშნავია, რომ ორი სახელმწიფოს გარეგნობის შესახებ საქართველოში კარგა ხანს ინფორმაცია არ ჰქონიათ. გერონტი ქიქოძის გადმოცემით, „საქართველოს დიპლომატებს ... არ გაუვიათ, რომ დიდი ბრიტანეთის კოალიციური სამინისტროს მეთაური ლიონ ჯორჯი ლენინის მთავრობას შეუთანხმდა, რომ მისი მთავრობა არ ჩაერეოდა ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ურთიერთობაში“⁴.

¹ ირემაძე ა., განთიადის სათავეებთან, თბ., 1984, გვ. 237-238

² გაზ. — კომუნისტი, 1989 წ., 10 ივნისი.

³ Троицкий Л., Между империализмом и революцией. Основные вопросы революции на частном примере Грузии, Тб., 1922, ст. 66-67.

⁴ ქიქოძე გ., თანამედროვის ჩანაწერები, თბ., 2003, გვ. 19.

მას შემდეგ, რაც ინგლისმა სამხრეთ კავკასიის მიმართ პოლიტიკური ინტერესი დაკარგა, ლოიდ ჯორჯმა რევიონზე მანდატი იტალიის მთავრობას შესთავაზა. ეს იდეა მისაღები აღმოჩნდა იტალიის არა მარტო პოლიტიკური, არამედ სამხედრო და ბიზნესწრეებისათვის. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამაც განაცხადა, რომ მისი საგარეო პოლიტიკური კურსი „უცვლელი რჩება ანტანტის წარმომადგენლობის მორიგ ცვლილებაში“ და იგი კვლავაც დასავლეთისაკენაა მიმართული; რომ საქართველო მიესალმება იტალიის გამოჩენას რევიონში და აპირებს მასთან თანამშრომლობას ურთიერთსარგებლიანობის პრინციპთა საფუძველზე. იტალიის პრემიერ-მინისტრის, ვიქტორიო ორლანდოს კაბინეტში დაიგეგმა საქართველოში სამხედრო ექსპედიციის გამოგზავნა, მაგრამ სამთავრობო ცვლილებამ ეს წამოწყება ჩაშალა¹.

ზურაბ ავალიშვილის შეფასებით, იმ დროს „იტალია იყო მეტად მოღუწებული და შელახული, რომ „გაეებენა“ საქართველოს მანდატის აღება“². მიუხედავად ამისა, იტალიას არ გაუწყვეტია კონტაქტი საქართველოსთან. საქართველოს დე იურედ აღიარების შემდეგ რომმა თბილისში არსებული თავისი პოლიტიკური სააგენტო სრულუფლებიან დიპლომატიურ წარმომადგენლობად - საელჩოდ გარდაქმნა. ეს ფრიად საგულისხმო ნაბიჯი საქართველოს საერთაშორისო მხარდაჭერის გამოხატულება იყო, თბილისში დაფუძნდა „იტალია-კავკასიის გამწვანებელი ბანკი“, განიხილებოდა საქართველოსათვის კრედიტის გამოყოფის, ტყვარჩელის ქვანახშირის საბადოს კონცესიისა და სხვა საკითხებიც. აღსანიშნავია, რომ იტალიის წარმომადგენელმა მხარი დაუჭირა საქართვე-

¹ ჯოჯუა დ., საქართველო-იტალიის ურთიერთობა 1918-1921 წლებში, თბ., 1997, გვ. 55, 110.

² ავალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბ., 1925, გვ. 282.

ლოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ერთა ლიგაში მიღებასაც, მაგრამ იტალიას არ გააჩნდა შესაძლებლობა, ეკისრა საქართველოს სამხედრო დახმარება, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო მოახლოებული აგრესიის ვითარებაში.

ამავე პერიოდში სამხრეთ კავკასიაში ამერიკის შეერთებული შტატების ინტერესებიც თვალნათლივ გამოიკვეთა. პრეზიდენტი ვუდრო ვილსონი მზად იყო, აელო მანდატი სომხეთზე, რისთვისაც რეგიონში რამდენიმე მისიაც მოავლინა. ამერიკელ ექსპერტებს შეექმნათ აზრი, რომ უმჯობესი იქნებოდა სამხრეთ კავკასიაზე ერთი საერთო მანდატის დაწესება. ამასთან, ცნობილია ისიც, რომ აშშ-ს ხელისუფლება უნდობლად უყურებდა საქართველოს სწრაფვას თავისუფლებისაკენ და არ სცნო მისი დამოუკიდებლობა¹.

თავის მხრივ, ნოე ჟორდანიას მანდატში სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის ხელყოფას ხედავდა, თუმცა მოელოდა, რომ სომხეთის ამერიკის ძვარველობაში შესვლით საქართველოც ისარგებლებდა. ეს მოლოდინი ფუჭი გამოდგა, რადგან ვილსონის გეგმა თვით აშშ-ს სენატმა არ გაიზიარა და საბოლოოდ უარყო.

ქართველ პოლიტიკოსებს მაინც სჯეროდათ, რომ რუსეთის შემოტევის შემთხვევაში საქართველო დასავლეთიდან გარკვეულ თანადგომას ჰპოვებდა. იმედი უფრო საფრანგეთისა ჰქონდათ, რადგან საქართველოს პორტებში მუდმივად იდგნენ ფრანგული ხომალდები, მათ შორის ჯავშნოსანი კრეისერები, სამხედრო ნაღმოსნები და სხვ. ოპტიმიზმს 1920 წლის შემოდგომაზე საგარეო საქმეთა მინისტრ ევგენი გეგეჭკორის პარიზში წარმატებული ვიზიტი და საქართველოში საფრანგეთის კომისრის, აბელ შევალიეს დაპირებაც ასაზრდოებდა, რომ საფრანგეთი დაეხმარებოდა საქართველოს დე-

¹ ჯანელიძე ო., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და აშშ 1918-1921 წლებში, *ანალები*, 2011, №8, გვ. 33-37.

მოკრავიულ რესპუბლიკას, თუ ეს უკანასკნელი გარეშე მტრის თავდასხმის ობიექტი გახდებოდა¹.

მნიშვნელოვანი იყო ისიც, რომ საფრანგეთის სამხედრო წარმომადგენელმა საქართველოში კორბელიმ თბილისისათვის იარაღის მოწოდება ივალდებულა, ხოლო აღმოსავლეთში საფრანგეთის საზღვაო დივიზიონის მეთაურმა, კონტრადმირალმა დიუმენილმა საქართველოს მხარდაჭერის სულისკვეთება გამოხატა. 1921 წლის 13 იანვარს ბათუმის ნავსადგურში ფრანგული ჯავშნოსნის, კრეისერ „ვალდეკ რუსოს“ შემოსვლისას დიუმენილმა განაცხადა: „თუ საქართველომ საფრანგეთს დახმარება სთხოვა, ადმირალი დაუყოვნებლივ მიემგებება საქართველოს“².

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მდგომარეობას მაინც არ ეთქმოდა სტაბილური. სამხრეთ კავკასიაში საბჭოთა რუსეთის შემოღწევის პარალელურად, საქართველოსათვის არასასურველი მიმართულებით იცვლებოდა გეოპოლიტიკური რეალობა მეზობელ ოსმალეთშიც. 1920 წლის 10 აგვისტოს სევრის ცნობილმა ხელშეკრულებამ ოსმალეთის სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას საფუძვლები შეურყია. სულთანმა მეჰმედ მეექვსემ, მართალია, ტახტი შეინარჩუნა, მაგრამ ძალაუფლებას არსებითად ანგორაში (ანკარა) ჩამოყალიბებული დიდი ეროვნული კრების მთავრობა დაეუფლა, რომელსაც სათავეში გენერალი მუსტაფა ქემალი (ათათურქი) ჩაუდგა. ქემალმა საბჭოთა რუსეთთან დაახლოების გზა აირჩია, რასაც მოსკოვის შემხვედრი ნაბიჯი მოჰყვა.

ძველმა მოწინააღმდეგეებმა - რუსეთმა და თურქეთმა, რომლებიც მათ გარშემო შეკრული რკალის გარღვევას და დაშლილი იმპერიების აღდგენასაც ესწრაფოდნენ, საერთო

¹ ჩაჩანიძე თ., ფრანგული ესკადრის ოპერაციები საქართველოს სანაპიროსთან, ჟურნალი – *არსენალი*, 2006, №6, გვ. 40.

² მამაცაშვილი გ., საგარეო პოლიტიკის საკითხები საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში (1919-1921), თბ., 2013, 250.

ენა და ინტერესები ერთმანეთში გამოინახეს. თურქეთი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისა და განმტკიცებისათვის იბრძოდა, ამისათვის საჭირო ფულსა და იარაღს კი რუსეთის გარდა ვერავისგან მიიღებდა. თავის მხრივ, მსოფლიო რევოლუციის იდეით გატაცებული ბოლშევიკთა ბელადები, რომლებიც თურქეთს აღმოსავლეთის მიმართულებით სოციალიზმის გაფართოების მნიშვნელოვან ბაზად განიხილავდნენ, მზად იყვნენ, მისთვის დახმარების ხელი გაეწოდებინათ¹. ასეთ სინამდვილეში რუსეთისათვის დღის წესრიგში დგებოდა თურქეთთან უშუალო სახმელეთო კავშირის უზრუნველყოფა, რის წინაპირობასაც სამხრეთ კავკასიის საბჭოურ ორბიტაში სრულად მოქცევა წარმოადგენდა.

მოლაპარაკების პროცესი საბჭოთა რუსეთსა და თურქეთს შორის ისე დაიწყო, რომ სათანადო ოფიციალური განცხადება არ გამოქვეყნებულა. ურთიერთკავშირის ფაქტის დროზე ადრე გამჟღავნებას მხარეები საგანგებოდ ერიდებოდნენ. ინფორმაცია მოსკოვის ანკარასთან დაახლოების შესახებ ხელს შეუშლიდა როგორც ერთის, ისე მეორის ურთიერთობის მოწესრიგებას დასავლეთთან. არადა, მოსკოვში მიმდინარე შეხვედრების პარალელურად, თურქეთიცა და რუსეთიც ერთმანეთის ზურგსუკან მოლაპარაკებას ანტანტის სახელმწიფოებთანაც აწარმოებდნენ. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საბჭოთა წარმომადგენელი ლევ კრასინი ლონდონში ინგლისის მთავრობასთან სავაჭრო-ეკონომიკური ხელშეკრულების გაფორმებას ცდილობდა, ხოლო ანკარის წარგზავნილი ბექირ სამი ბეი (საგარეო საქმეთა მინისტრი) პარიზში საფრანგეთის ხელისუფლებისაგან სევრის ზავის პირობების გადასინჯვას ესწრაფოდა.

¹ ჯანელიძე ო., ბათუმის საკითხი რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკებებსა და 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებაში, წიგნში - ბრძოლა ბათუმისათვის, თბ., 2011, გვ. 71.

რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკების ირგვლივ საქართველოში კონკრეტული ინფორმაცია არ ჰქონიათ. მოსკოვში საქართველოს საელჩომ ვერ შეძლო მოეპოვებინა ზუსტი ცნობები თავისი ქვეყნის საწინააღმდეგო ამ ქმედების შესახებ. აღნიშნულ საკითხზე თბილისამდე მხოლოდ ევროპული ჟურნალ-გაზეთების გამოხმაურება აღწევდა, თუმცა ინტენსიურად ვრცელდებოდა მთარეული ხმებიც „ბოლშევიზმისა“ და „ქემალისტების“ დაახლოების თაობაზე.

ფინილობდა ქართული პერიოდული პრესაც, განსაკუთრებით კი ოპოზიციური გამოცემები. ეროვნულ-დემოკრატიულმა „საქართველომ“ და ფედერალისტურმა „სახალხო გაზეთმა“ რამდენჯერმე გამოაქვეყნეს წერილები მოსკოვისა და ანგორის შეხმატკბილების შესახებ და მოუწოდეს მთავრობას, მეტი ყურადღება მიექცია ამ ახალი გეოპოლიტიკური გამოწვევისათვის.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ბევრ იმდროინდელ ქართველ პუბლიცისტს ეჭვი ეპარებოდა საბჭოთა რუსეთისა და თურქეთის დაახლოების შესაძლებლობაში. მაგალითად, რაფიელ ინგილო მიიჩნევდა, რომ „პოლიტიკასა და ინტრიგებში გამობრძმედილ ბოლშევიკებს ანგარიში ვერ მოუვიდათ: მათ ჯერაც ვერ გაუგიათ აღმოსავლური დიპლომატიების „სალტომორტალობა“¹.

აუცილებელია ითქვას, რომ ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან ერთდროულად მომდინარე საფრთხის შესახებ საქართველოში არსებობდა უფრო საღი და რეალისტური შეხედულებაც. საილუსტრაციოდ ზურაბ ავალიშვილის დასახელებაც იკმარებდა, რომლის სიტყვით, „საქართველო განცალკევებული დარჩა მიყრუებულ ჯვარედინზე, ევროპასა და აზიას შუა, უშუალო მეზობლად საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთი-

¹ გაზ. საქართველო, 1920 წ., 16 ნომბერი.

სა. ეს ორი ფილაკვანი კი ემზადებოდა საფუძვლიანიდ ამო-
ეგლოთ კავკასის შუა კედელი”¹.

რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკების პირველი რაუნდი, როგორც მას უწოდებენ, მოსკოვის პირველი კონფერენცია 1920 წლის 24 ივლისს დაიწყო და 24 აგვისტომდე გაგრძელდა. თურქეთისათვის სამხედრო და ფინანსური დახმარების საკითხი იოლად გადაწყდა, ხოლო შეთანხმება საზღვრების შესახებ ხანგრძლივი განხილვისა და დავის საგნად იქცა. ოფიციალურ წყაროებში მითითებულია, რომ „პრობლემის კომპრომისული გადაწყვეტის მცდელობას წარმატება არ მოჰყოლია“². მიუხედავად ამისა, რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულების პროექტი დელეგაციების ხელმძღვანელების მიერ პარაფირებულ იქნა³.

რუსეთ-თურქეთის დაახლოებამ შეაშფოთა ანტანტის სახელმწიფოები. „მუსტაფა ქემალი უთანხმდება ლენინს და ხელს უხსნის ბოლშევიკებს კავკასიაში სამოქმედოდ თურქეთისათვის იარაღის თავისუფლად მიწოდების მიზნით“, - ატყობინებდა დიდი ბრიტანეთის უმაღლესი კომისარი კავკასიაში ოლივერ უორდროპი ლორდ კერზონს ამასთან დაკავშირებით⁴.

მოკავშირე ქვეყნებმა მონდომეს ქემალის გადაბირება და მისი ანტისაბჭოთა კომბინაციაში ჩართვა სევრის ხელშეკ-

¹ ავალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბ., 1925, გვ. 356

² Документы внешней политики СССР, т.2, М., 1958, ст. 727

³ Шамсутудинов А. М., Советско-турецкая дружба в годы освободительной борьбы Турции в 1919-1922 г.г., М., 1960, ст. 3.

⁴ Тарасов С., Как Владимир Ленин и Мустафа Кемаль Закавказье <http://pda.regnum.ru/news/1160915.html>;

რულების გადასინჯვის, ასევე თურქეთისათვის სამხრეთ კავკასიაში გარკვეული კომპენსაციების შეთავაზებით¹.

მოსკოვ-ანკარის მოლაპარაკებათა ჩაშლა და ქემალთან დაახლოება მისი ინგლისის საწინააღმდეგოდ გამოყენების მიზნით, პირველ რიგში, საფრანგეთის ინტერესებში შედიოდა². ოფიციალურმა პარიზმა ლონდონისაგან ფარულად დაიწყო კიდევ მოლაპარაკება თურქეთთან, მაგრამ ინგლისის წინააღმდეგობის გამო დასახულ მიზანს ვერ მიაღწია³.

თურქეთის ანტანტასთან „შერიგება“ ქართველ პოლიტიკოსებს თავიანთი ქვეყნისათვის მნიშვნელოვან მოვლენად მიაჩნდათ. საქართველოს ელჩი თურქეთში სიმონ მდივანი ევროპაში მყოფ აკაკი ჩხენკელს ატყობინებდა: „სრული დარწმუნებული ვარ, თუ საფრანგეთი შეუთანხმდება ოსმალეთს და მას მეგობრად იგულებს, ოსმალეთი დაუყოვნებლივ დაიწყებს მოქმედებას კავკასიიდან რუსების გასადევნად. აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოსათვის თურქეთ-საფრანგეთის შეკავშირების სარგებლიანობაში ქართველ ელჩს თავად მუსტაფა ქემალიც არწმუნებდა⁴.

საფრანგეთის შეთავაზება ანკარისათვის სასურველ, თუმცა არასაკმარის დათმობას წარმოადგენდა. თურქებისათვის, რომლებიც საბერძნეთის შეტევას იგერიებდნენ, სასიცოცხლოდ აუცილებელი ჯერ რუსეთის დანაპირები დახმარების მიღება იყო. ამიტომ ქემალი მოსკოვთან მოლაპარაკების გაგრძელების ინიციატივით გამოვიდა. ლენინის მთავრობა მი-

¹ История внешней политики СССР 1917-1980 гг. В двух томах, т. 1, М., 1980, ст. 143-145.

² Саакян Р., Франко-турецкие отношения и киликия в 1918-1923 гг. <http://www.genocide.ru/lib/sahakyan/intro.htm>.

³ Атаев Т., „Армянский вопрос“ теряет актуальность <http://www.echo.az/article.php?aid=26344>;

⁴ თოიძე ლ., ბრძოლა ბათუმისათვის. 1921 წლის მარტი, თბ., 2009, გვ. 25-26

ესალმა მოლაპარაკების განახლებას. ამ ფაქტის გამო გიორგი ჩიჩერინი შენიშნავდა: ჩვენ რომ თურქებისათვის ხელი გვეკრა, მათ ანტანტა ჩაიხუტებდაო¹.

მოსკოვი ანკარასთან მდგომარეობის გამწვავებას სხვა მხრივაც ვერ დაუშვებდა. საჭირო იყო თურქეთის თუ მიმხრობა არა, ნეიტრალიზება მაინც, რომ რუსეთს სამხრეთ კავკასიაში თავისი მიზნებისათვის უფრო იოლად მიეღწია. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა რუსეთმა მუსტაფა ქემალთან პარტნიორული ურთიერთობა ჩამოაყალიბა, კრემლში სერიოზულად შიშობდნენ, რომ თურქები მათ დაასწრებდნენ და რეგიონის ხარჯზე ხელს კარგად მოითბობდნენ. ეს მით უფრო მოსალოდნელი იყო, რომ ანკარას თვალთვლით ბათუმზე და იქიდან ინგლისელთა გასვლის შემდეგ გამორიცხული არ იყო, რაიმე მოემოქმედა.

XI წითელი არმიის სარდალი, გენერალი ა. ჰეკერი 1920 წლის 18 დეკემბრით დათარიღებულ საიდუმლო მოხსენებაში კავკასიის რევოლუციური-სამხედრო საბჭოს წევრის, ს. ორჯონიკიძისადმი ხაზგასმით მიუთითებდა: „თურქეთთან მოსკოვის ურთიერთობის წინასწარი მოგვარების გარეშე საშიში იქნება საქართველოს წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაციის დაწყება“. აუცილებელია შეთანხმება თურქეთის სარდლობასთან და რომ „საქართველოს წინააღმდეგ ოპერაციები შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობებში, თუ კიზიმ ყარაბეჯირის (ქემალისტური თურქეთის) ჯარები დაიცავენ გარკვეულ მეგობრულ ნეიტრალიტეტს“².

შექმნილი რეალობა მეტ წინდახედულებას მოითხოვდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებისგანაც. 1920 წლის ნოემბერში სომხეთში შეჭრილი თურქეთისაგან მოსალოდნელ ოკუპაციას მან ჯარების მობილიზა-

¹http://karabah88.ru/history/adr/52_ustupka_karsa_i_ardagana_est_maksim_um_vozmozhnogo.html.

² საქართველო დაპყრობის 60 წელისთავი, პარიზი, 1981, გვ. 389.

ციით უპასუხა. ქემალმა აშკარა აგრესიისაგან თავი შეიკავა და საქართველოსთან დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარება ამჯობინა. თურქეთის დიპლომატიური წარმომადგენლობა საქართველოში პოლკოვნიკ ქიაზიმ ბეის დაეკისრა, საქართველოს ელჩად ანკარაში კი სიმონ მდივანი დაინიშნა.

რწმუნების სიველის ჩაბარებისას მუსტაფა ქემალმა სიმონ მდივანს განუცხადა: თურქეთსა და საქართველოს საერთო მიზნები აქვთ და ჩვენი სურვილია, რომ საქართველო იყოს ძლიერი და დამოუკიდებელი¹. ასეთივე აზრს იმხანად თურქული პრესაც დაბეჯითებით ავითარებდა.

მასპინძლები რომ გულწრფელნი არ იყვნენ, მაშინვე შეუმჩნევია ოფიციალურ მიღებაზე მყოფ საქართველოს წარმომადგენლობის წევრს დიმიტრი შალიკაშვილს, რომელიც თავის დღიურში აღნიშნავს: „იქმნება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ჩვენ ახლა ვჭირდებით თურქებს და ამიტომ ასე კარგად გვეპყრობიან და გვეფერებიან. მაგრამ ხვალ თუ მდგომარეობა შეიცვალა, ისინი იმავე მოფერებით მიგვაჭყლეტენ კედელზე“².

მართლაც, თურქეთი, ერთი მხრივ, ნოე ჟორდანიას არწმუნებდა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობა და სახელმწიფოებრივი განმტკიცება ანგორის ინტერესებშიც შედიოდა, მეორე მხრივ კი მის წინააღმდეგ მოსკოვთან გარიგებას აწარმოებდა.

რუსეთ-თურქეთის მოსკოვის მეორე კონფერენცია მუშაობას 1921 წლის 26 თებერვალს შეუდგა. კონფერენციის გახსნას წინ უძღოდა საბჭოთა რუსეთის თავდასხმა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაზე. ეს იყო რუსეთის მიერ საქართველოსათვის თავს მოხვეული უთანასწორო ომი,

¹ შალიკაშვილი დ., საქართველოს წარმომადგენლობა 1921 წელს თურქეთში, ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1991, №1, გვ. 56.

² შალიკაშვილი დ., საქართველოს წარმომადგენლობა 1921 წელს თურქეთში, ჟურნ. – თეატრი და ცხოვრება, 1991, №1, გვ. 57.

რომელიც მოსკოვმა დიპლომატიურთან ერთად სამხედრო თვალსაზრისითაც საგულდაგულოდ მოამზადა და ჯარები საქართველოს სხვადასხვა მხრიდან შემოუსია. საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ პირველ შემოტევას გაუძლო, იბრძოლა, მაგრამ ქვეყნის დაცვა ვერ შეძლო.

რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკებათა ახალი რაუნდის დაწყებამდე ერთი დღით ადრე წითელი არმიის ნაწილებმა თბილისი აიღეს და საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება გამოაცხადეს.

მიმდინარე მოლაპარაკებათა დასრულებისათვის საქართველოს ბოლშევიკურ ოკუპაციას ხელი არ შეუშლია. გარეგება შედგა: რუსეთ-საქართველოს ომში თურქეთს ნეიტრალიტეტი უნდა დაეცვა, რის საფასურადაც მას ქართული მიწა-წყლის ნაწილი ეთმობოდა.

ანკარის ხელისუფლებამ განსაცდელში ჩავარდნილი მეზობლის უბედურებაზე ხელის მოთბობა სცადა. მან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას ბოლშევიკური აგრესიის მოგერიებაში დახმარება აღუთქვა, სანაცვლოდ კი არდაგანისა და ართვინის ოლქების მისთვის გადაცემა მოითხოვა. მუსტაფა ქემალის თვითონვე წერს: „ჩვენი კატეგორიული ულტიმატუმის შედეგად ... ქართველებისაგან მივიღეთ თანხმობა დაგვეკავებინა არდაგანი, ართვინი და ბათუმი“¹.

საქართველოს მთავრობამ თურქეთის რეალური განზრახვა ვერ ამოიცნო და მისი შეთავაზება მიიღო. ნოე ჟორდანიას დაეთანხმა ულტიმატუმის ფორმით წამოყენებულ თურქთა წინადადებას, მაგრამ ისე, რომ წერილობით შეთანხმებაზე ხელი არ მოუწერია². საქართველოს ხელისუფლების სიტყვიერი თანხმობით, თურქმა ასკერებმა ახალციხე-ახალქა-

¹ Кемаль М., Путь новой Турции, т. III, М., 1934, ст. 119

² თიბე ლ., ბრძოლა ბათუმისათვის. 1921 წლის მარტი, თბ., 2009, გვ. 18-20

ლაქის მაზრებიც დაიკავეს, ბათუმშიც შემოვიდნენ და მისი მისაკუთრება მოინდომეს. ქალაქის განთავისუფლება საბჭოთა რუსეთთან ომში მარცხგანცდილ და თითქმის დაშლილ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარის ნაწილებს ბრძოლით მოუხდათ.

არდაგანისა და ართვინის ოლქების თურქეთის მფლობელობაში გადასვლა, ხოლო ბათუმისა და მისი მიმდებარე სივრცის საქართველოს საკუთრებაში დარჩენა (მისთვის ავტონომიის მინიჭებით) დაფიქსირებულია მოსკოვის ხელშეკრულებაში, რომელიც ოფიციალურად 1921 წლის 16 მარტით არის დათარიღებული, სინამდვილეში კი მას ხელი ორი დღით გვიან მოეწერა. მიზეზს ნათელს ჰყვენს რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივში დაცული გ. ჩიჩერინის 1921 წლის 17 მარტის წერილი ვ. ლენინისადმი, რომელშიც აღნიშნულია: „ყველაფერი მზად არის ხელმოსაწერად, ხელშეკრულებას ხელს მოვაწერთ სვალ საღამოს. ... დავათარიღებთ 16-ით, როდესაც ჩვენ ჯერ კიდევ არ ვიცოდით კრასინის მიერ ინგლისთან ხელშეკრულების ხელმოწერის შესახებ“¹.

ხსენებული ხელშეკრულება სხვა მნიშვნელოვანი შეუსაბამობითაც ხასიათდება. მოსკოვმა და ანკარამ საქართველოსა და სომხეთის ტერიტორიების ბედი ამ ქვეყნების დაუკითხავად გადაწყვიტეს, რისი უფლებაც მათ არ გააჩნდათ. საერთაშორისო სამართლის ძალით, ხელშეკრულებები უნდა ეხებოდეს მხოლოდ ხელმომწერ მხარეებს და არ უნდა წარმოშობდეს რაიმე ვალდებულებებსა და უფლებებს მესამე პირისთვის, მისი თანხმობის გარეშე, როდესაც მესამე პირი არ არის ამ ხელშეკრულების მონაწილე².

¹ <http://www.genocide.ru/lib/barseghov/responsibility/v2-1/1132-1162.htm#1136>;

² Ара Папян Russo-Turkish Treaty From an International Legal Perspective <http://asbarez.com/94215/russo-turkish-treaty-from-an-international-legal-perspective/>.

განსხვავებით 2008 წლის აგვისტოსაგან, როდესაც დასავლეთმა შეაჩერა რუსეთის სამხედრო აგრესია, 1920-1921 წლების საერთაშორისო ურთიერთობათა კონიუნქტურა, მოსკოვისაგან საქართველოსათვის თავს მოხვეული ომისადმი დასავლეთის გულგრილი მეთვალყურეობა და საქართველოს „გეოპოლიტიკური მარტოობა“ დამღუპველი აღმოჩნდა დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოსათვის - საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დაეცა. საბჭოთა რუსეთმა მისი ოკუპაცია, შემდეგ კი ანექსია განახორციელა.

დამოწმებანი:

1. Ленин В. И., Полн. собр. соч. т. 44
2. ჯანელიძე ო., 26 მაისიდან 25 თებერვლისაკენ, თბ., 1990
3. მორგოშია ა., კიროვი საქართველოში, თბ., 1960
4. История внешней политики СССР 1917-1980 гг. В двух томах, т.1, М., 1980.
- 5.http://leninism.su/index.php?option=com_content&view=article&id=3660:dokumenty-1920-g-noyabr-dekabr&catid=99:v-i-lenin-neizvestnye-dokumenty-1891-1922&Itemid=53.
6. ირემაძე ა., განთიადის სათავეებთან, თბ., 1984.
7. გაზ. *კომუნისტი*, 1989 წ., 10 ივნისი;
8. Л. Троцкий, Между империализмом и революцией. Основные вопросы революции на частном примере Грузии, Тб., 1922.
9. ქიქოძე გ., თანამედროვის ჩანაწერები, თბ., 2003
10. ჯოჯუა დ., საქართველო-იტალიის ურთიერთობა 1918-1921 წლებში, თბ., 1997.
11. ავალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბ., 1925
12. ჯანელიძე ო., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და აშშ 1918-1921 წლებში, *ანალები*, 2011, №8.

13. ჩაჩანიძე თ., ფრანგული ესკადრის ოპერაციები საქართველოს სანაპიროსთან, ჟურნალი „არსენალი“, 2006, №6.
14. მამაცაშვილი გ., საგარეო პოლიტიკის საკითხები საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში (1919-1921), თბ., 2013.
15. ჯანელიძე ო., ბათუმის საკითხი რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკებებსა და 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებაში, წიგნში - ბრძოლა ბათუმისათვის, თბ., 2011.
16. გაზ. *საქართველო*, 1920 წ., 16 ნოემბერი.
17. Документы внешней политики СССР, т.2, М., 1958.
18. Шамсутудинов А. М., Советско-турецкая дружба в годы освободительной борьбы Турции в 1919-1922 г.г., М., 1960.
19. Тарасов С., Как Владимир Ленин и Мустафа Кемаль советизировали Закавказье
<http://pda.regnum.ru/news/1160915.html>.
20. Саакян Р., Франко-турецкие отношения и киликия в 1918-1923 гг. <http://www.genocide.ru/lib/sahakyan/intro.htm>;
21. Атаев Т., „Армянский вопрос“ теряет актуальность
<http://www.echo.az/article.php?aid=26344>.
22. თოიძე ლ., ბრძოლა ბათუმისათვის. 1921 წლის მარტი, თბ., 2009.
23. http://karabah88.ru/history/adr/52_ustupka_karsa_i_ardagan_a_est_maksimum_vozmozhnogo.html.
24. საქართველო დაპყრობის 60 წელისთავი, პარიზი, 1981.
25. შალიკაშვილი დ., საქართველოს წარმომადგენლობა 1921 წელს თურქეთში, ჟურნ. *თეატრი და ცხოვრება*, 1991, № 1.
26. Кемаль М., Путь новой Турции, т. III, М., 1934.
27. <http://www.genocide.ru/lib/barseghov/responsibility/v2-1/1132-1162.htm#1136>.

28. Ара Папян Russo-Turkish Treaty From an International Legal Perspective
<http://asbarez.com/94215/russo-turkish-treaty-from-an-international-legal-perspective/>.

Otar Janelidze

*Ilia State University, Institute of Politology,
Associate Researcher*

**GEOPOLITICAL REALITY IN 1920-1921 AND
BOLSHEVIK OCCUPATION OF GEORGIA
RESUME**

In the article there is analyzed a geopolitical situation formed in Georgia and around it in 1920-1921, which was conditioned by another penetration of the Soviet Russia in the South Caucasus. It is outlined that after the formation of the Bolshevik regime in Azerbaijan and Armenia, the Kremlin was preparing the same fate also for Georgia.

According to international plans of Bolshevism, Georgia was included in the orbit of the World Proletarian Revolution. In addition, Moscow also had economic interest in Georgia: it was necessary to possess Batumi in order to export oil from Baku. Great significance was given to ensuring of ground connections of Russia to Turkey, which was impossible to obtain without the “occupation” of Georgia.

In the reviewed period sovereignty of Georgian Democratic Republic was legally recognized by France, England, Italy, Japan, Belgium etc, but the League of Nations refused to integrate it in its ranks, which turned out to be fatal for further existence of the country. There were not realized the mandates of the USA for Armenia and of Italy for Georgia. Developing of the plan of sending a military expedition from

Rome to Georgia also failed. All this was equal to isolation of Georgia from the outer world.

The Soviet Russia linked launching of decisive actions against Georgia with the changes of conditions on the international arena in its favor. By means of diplomatic efforts the Kremlin achieved exclusion of England from interfering in Georgian issues. Pragmatic London preferred renovation of trading-economical cooperation with Russia to doubtful perspectives in remote Caucasus.

Moscow gave more attention to the issues of neutralization of Turkey and in exchange for it gave to Ankara millions of golden rubles, arms and ammunition together with certain territories in the South Caucasus.

In February-March of 1921 Turkey gave promises to the Government of Georgia to defend it from Bolshevik occupation on one hand and on the other hand deployed troops not only in Artvin and Ardagan but also Akhaltsikhe-Akhalkalaki Provinces and tried to appropriate Batumi as well. The army troops of Georgian Democratic Republic defeated in disproportional war with Russia had to liberate Batumi from Turks.

Unfavorable international relations in 1920-1921, “geopolitical solitude” of Georgia and noninvolvement of the West in Russo-Georgian war appeared to be fatal for the Democratic Republic of Georgia. It fell. Georgia was first occupied, and then annexed by Russia.

ევროპა და საქართველო - მიღწევები და პერსპექტივები

ჩვენ ვართ ძირძველი ევროპელები და ქართველმა ხალხმა თავისი ქმედებებით დაამტკიცა, რომ ღირსია იყოს ევროპული თანამეგობრობის წევრი. ევროპა ქართული მხარის ნებისმიერ წინადადებას განიხილავს და საქართველოს, ეკონომიკური დახმარების გარდა, პოლიტიკური პრიორიტეტების განხორციელებაშიც შეუწყობს ხელს. ევროპა ხელს შეუწყობს ყველა იმ მცდელობას, რომელიც ქვეყნის გაერთიანებას ემსახურება და აქტიურად მიიღებს მონაწილეობას იმ ღონისძიებებში, რომლებსაც საქართველო თავის მეზობლებთან განხორციელებს.¹

ევროპამ კარი გაუღო საქართველოს და დანარჩენი უკვე ჩვენზეა დამოკიდებული. საერთაშორისო თანამეგობრობაში საქართველოს ინტეგრაციის პროცესი თვისობრივად ახალ ეტაპზე ავიდა, რომელიც შესაძლებლობას მისცემს ჩვენს ქვეყანას, ითანამშრომლოს ევროპულ სტრუქტურებსა და სახელმწიფოებთან პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა სფეროებში.

განა ადრეც ასე არ იყო. ჩვენს ქვეყანას როდესაც აგრესორების მხრიდან გასაჭირი დაუდგებოდა, დახმარებას სახელმწიფოს მესვეურები ხშირად ევროპისაგან მოელოდნენ. ამიტომაც სტუმრობდნენ ჩვენი სახელოვანი მამულიშვილები ევროპის სახელმწიფოებს. გავიხსენოთ ნიკიფორე ჩოლოყაშ-

¹ გაზეთი – *საქართველოს რესპუბლიკა*, 19 აგვისტო, 2008.

ვილის მოგზაურობა და მოლაპარაკებები ევროპელ ლიდერებთან. თუგინდ უკვდავი სულხან-საბა ორბელიანის ვიზიტი ევროპაში, სადაც ევროპელი ლიდერები აღფრთოვანებული იყვნენ ამ ღიღბული პიროვნებით¹. ასეთი ვიზიტები ყოველ საუკუნეში იყო. მართალია, რეალური დახმარება ხშირად ვერ ხერხდებოდა, მაგრამ ურთიერთობა ყოველთვის იყო. აქვე არ შეიძლება არ ვთქვათ იმ ოქროს ხანაზე, როდესაც არა მარტო ევროპა, არამედ იმდროინდელი მსოფლიო საქართველოს ანგარიშს უწევდა, როგორც მოწინავე და გამორჩეულ სახელმწიფოს – ეს იყო დიდი დავითისა და თამარის ხანა. ღმერთმა ქნას, დაბრუნდებოდეს საქართველოს იმდროინდელი სიკაშკაშე და ბრწყინვალეობა.

2008 წლის აგვისტოში, როდესაც რუსულმა იმპერიულმა თავხედობამ გააოგნა მთელი ცივილიზებული სამყარო თავისი ზღვარგადასული აგრესიით მეზობელი ქვეყნის წინააღმდეგ, პირველები სწორედ ევროპელები იყვნენ, რომლებმაც ხმა აღიმალღეს ამ სისასტიკის წინააღმდეგ და ქმედითი ღონისძიებებით აიძულეს იმპერიალისტები, შეჩერებულიყვნენ. გავიხსენოთ საფრანგეთის პრეზიდენტ სარკოზის, გერმანიის კანცლერ მერკელისა და სხვათა ვიზიტები საქართველოში. ევროპელმა ლიდერებმა, განსაკუთრებით, აღმოსავლეთ ევროპის ლიდერებმა, რომლებმაც არცთუ ისე დიდი ხნის წინათ საკუთარ თავზე გამოსცადეს რუსული იმპერიალისტური აგრესიის სუსხი, მთელი სიმკაცრით მოითხოვეს სანქციების დაწესება რუსეთის წინააღმდეგ.²

საზოგადოებას კონფლიქტის დაწყებისთანავე გაუჩნდა კითხვები, თუ რას მოიმოქმედებს ევროპა რუსული იმპერიალისტური ამბიციების მოსათოკად. ზოგს მიაჩნდა, რომ რუსეთის წინააღმდეგ უნდა განხორციელდეს ღია დიპლომატიური წნეხის პოლიტიკა, ხოლო ზოგი მიიჩნევს, რომ საქარ-

¹ მენაბდე ლ., ვახტანგ VI, თბ., 1963.

² გაზეთი – *ახალი თაობა*, 18 აგვისტო, 2008;

თველომ ბევრი გააკეთა ბალკანეთში, ერაყსა და ავღანეთში ნ ა ტ ო - ს მხარდასაჭერად, ამიტომ საქართველოს მიტოვება ძნელბედობის ჟამს გამართლებული არ იქნება. რუსეთის მიმართ ევროპამ და ამერიკამ უნდა განახორციელონ ძალის პოლიტიკა. რუსეთმა უნდა იგრძნოს, რომ ბოროტება დაუსჯელი არ დარჩება. ბევრი კი თვლის, რომ რუსეთის ოლიგარქიული მილიონები გასათეთრებლად ევროპასა და ამერიკაში მიედინება, ამიტომ, თუ ამ გზას გადაუკეტავენ, მაშინ იმპერიალისტები სულ სხვა ხმაზე დაიწყებენ საუბარს.¹

ევროპამ გასარკვევად თქვა: „საქართველოში შექმნილი ვითარება მხოლოდ ამ ქვეყნის პრობლემა არ არის. ვითარების სტაბილიზაციისა და მშვიდობის დასამყარებლად ევროპამ და მასთან ერთად მთელმა მსოფლიომ უნდა იზრუნონ. მშვიდობის დამყარების დოკუმენტი მხოლოდ დოკუმენტად არ უნდა დარჩეს. რეალურად უნდა ვიმოქმედოთ და საქართველო არ მივატოვოთ“.²

2008 წლის აგვისტოს მძიმე დღეებში ევროპა საქართველოს დახმარებას არათუ სთავაზობდა, არამედ აქტიურად იყო ჩართული ომამდე და ომის შემდეგაც ჩვენს სამშობლოში მიმდინარე პროცესებში. ევროპამ პირველსავე დღეებში დაიწყო ამ აგრესიაზე საუბარი. მეორე დღესვე ევროპელმა ლიდერებმა დაიწყეს სერიოზული განცხადებების გაკეთება, სერიოზული დაწოლა დიპლომატიური არხებით. ასე რომ, ევროპამ გააკეთა ყველაფერი სიტუაციის დასარეგულირებლად. ეს ნამდვილად კარგია და საქართველომ ეს კურსი უნდა გააგრძელოს. ევროპის მხარდაჭერა ჩვენი ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანია.

საინტერესოა ევროპარლამენტის დადგენილება, რომელშიც ნათლად არის გამოაშკარავებული რუსეთის აგრესიული სახე: „რუსეთს საკუთარი საქციელი აშორებს იმ პრინციპე-

¹ გაზეთი – *კვირის პალიტრა*, 25 სექტემბერი, 2008.

² გაზეთი – *24 საათი*, 2 სექტემბერი, 2008.

ბისაგან, რომლებიც ქვეყნებს შორის თანამშრომლობას ეხება. როდესაც არის მცდელობა დაიპყრო და გაანადგურო მეზობელი, პატარა ქვეყანა, როდესაც ბომბავ მის ქალაქებს და უსწორდები მშვიდობიან მოსახლეობას, როდესაც მიწასთან ასწორებ მის ინფრასტრუქტურას და გსურს ეს ინფრასტრუქტურა ისე გამოიყვანო მწყობრიდან, რომ შემდეგ მისი აღდგენა დიდხანს ვერ მოხერხდეს, როდესაც ანადგურებ მეზობელი ქვეყნის სამხედრო მრეწველობას, სწორედ ეს ხდის რუსეთს იზოლირებულს დანარჩენი ცივილიზებული სამყაროსაგან. რუსეთის სამხედრო ქმედება შეუთავსებელია იმ სამშვიდობო როლთან, რომელის მას აკისრია და ასევე კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარების პრინციპებთან. ევროპის მხრიდან რეაგირების გარეშე არ დარჩება რუსეთის აგრესია საქართველოს წინააღმდეგ”.¹

ევროპა მიიჩნევს, რომ მომავალში რეგიონში სამშვიდობო პროცესი მისი მეთვალყურეობის ქვეშ უნდა წარიმართოს. იგი კატეგორიულად მოითხოვს რუსეთისათვის მედიატორის როლის ჩამორთმევას. ევროპა კარგად აცნობიერებს იმას, რომ, თუ ისინი ახლა საქართველოს მიატოვებენ ამ ძნელბედობის ჟამს, შემდეგ სხვების ჯერი დადგება და რეალურად მთელი აღმოსავლეთი ევროპა ცივი ომისდროინდელ ვითარებას დაუბრუნდება. ევროპამ უნდა შეასრულოს წამყვანი და უმნიშვნელოვანესი როლი, რათა უზრუნველყოს თავისუფლება და კეთილდღეობა რეგიონში. მართლაც, ევროპამ გამოგზავნა საქართველოში მონიტორინგის ჯგუფი, რომელმაც დაიწყო რეგიონში სიტუაციის გაკონტროლება. ევროპული დელეგაციები, რომლებიც ხშირად ჩამოდიან საქართველოში, თანადგომას უცხადებენ ქართველ ხალხს. ჩატარდა საერთაშორისო კონფერენციები, სადაც განიხილეს რეგიონის პრობლემები.

¹ გაზეთი – *რეზონანსი*, 28 აგვისტო, 2008.

აქვე არ შეიძლება არ აღინიშნოს შემდეგი - აგვისტოს იმ მძიმე დღეებში თვით ევროპის სახელმწიფოების დედაქალაქებში მიმდინარეობდა საქართველოში შექმნილი მდგომარეობის მკაცრი განხილვა. მაგ., გერმანიის კანცლერმა მერკელმა მხარი დაუჭირა საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას და მოითხოვა ქვეყნის ტერიტორიიდან რუსული ჯარების გაყვანა. ასეთივე პოზიცია დააფიქსირა ინგლისის პრემიერ-მინისტრმა და მოსკოვის ქმედებები არანორმალურად მონათლა. როდესაც მოსკოვმა საქართველოს ორი სეპარატისტული რეგიონი დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად გამოაცხადა, პოლონეთის ტრაგიკულად დაღუპულმა პრეზიდენტმა კაჩინსკიმ ამ ქმედებას ამორალური უწოდა და განაცხადა, რომ მოსკოვს ეს ნაბიჯი ძვირად დაუჯდება, რადგან თვით მის ტერიტორიებზე მალე შეიქმნება დამოუკიდებელი სახელმწიფოები, რადგან რუსეთის იმპერიაში მყოფი კავკასიის ავტონომიური ერთეულები ასევე მოითხოვენ, სავსებით კანონიერად და სამართლიანად, დამოუკიდებლობას. ევროკომისიის თავმჯდომარემ, ბაროზომ არაორაზროვნად განაცხადა, რომ ევროპა არასოდეს დაუჭერს მხარს სეპარატისტებს და თვით მოსკოვს ბუმერანგით დაუბრუნდება ეს ქმედება, ამიტომ კრემლის მესვეურები უნდა დაფიქრდნენ და უკანვე წაიღონ ეს არასწორი გადაწყვეტილება.¹

საქართველო არის ევროსაბჭოს წევრი ქვეყანა და, ბუნებრივია, კავშირები ამ მიმართულებით სულ ვითარდება. ქართველები აქტიურად მონაწილეობენ ევროსაბჭოს საპარლამენტო სესიების მუშაობაში და სხდომებზე ილაშქრებენ ყოველგვარი რუსული ავანტიურის წინააღმდეგ. რაც უფრო გადის დრო, ევროკავშირის, ევროსაბჭოსა და ნ ა ტ ო - ს საქმიანობის ჰარმონიზაციის საკითხი სულ უფრო მეტ ყურადღობასა და აქტუალობას იძენს, რაც ჩვენი ქვეყნისათვის

¹ გაზეთი - საქართველოს რესპუბლიკა, 5 სექტემბერი, 2008.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. ევროპა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მსოფლიო პოლიტიკაში და შეუძლია, ზემოქმედება მოახდინოს სამხრეთ კავკასიაში სტაბილურობის დამყარების პროცესზე.

აქედან გამომდინარე, ჩვენი ქვეყნის უმთავრეს მიზანს სწორედ ევროპაში ინტეგრაცია უნდა წარმოადგენდეს. მიზნის მისაღწევად საქართველო ცდილობს, ევროსტრუქტურებში გაწევრიანებით განვითარებულ მსოფლიოს დაუახლოვდეს, ევროპული სამყაროს სრულყოფილებიან წევრად იქცეს. ევროინტეგრაციის გზაზე სახელმწიფოს ორიენტირი, ცხადია უმაღლესი წერტილის მიღწევა უნდა გახდეს, უმაღლეს წერტილად კი ევროკავშირის წევრობა უნდა მივიჩნიოთ, რადგან მსოფლიოში არ არსებობს არც ერთი გაერთიანება, რომელიც სახელმწიფოთა ერთობას ამ ორგანიზაციაზე მეტად უსვამს ხაზს. აქედან გამომდინარე, საქართველო-ევროპის თანამშრომლობას ყველაზე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება და ევროპული ინტეგრაციის „საზომად“ ჩვენი ქვეყნისა და ევროპის ურთიერთობისას საქართველოს მიერ მიღწეული წარმატებები თუ პრობლემები ან წარუმატებლობები უნდა მივიჩნიოთ.¹

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ევროკავშირში გაწევრება არ უნდა იქცეს სახელმწიფოსთვის თვითმიზანი, რადგან ევროპაში ინტეგრაცია ევროკავშირში გაწევრების გარეშეც არის შესაძლებელი (შვეიცარია, ნორვეგია), თუმცა მისი კრიტერიუმების დაკმაყოფილებას, რეკომენდაციების გათვალისწინებას და სხვადასხვა მოთხოვნის ეფექტურ შესრულებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ევროინტეგრაციის გზაზე: „ევროკავშირი საქართველოსათვის შუქურად უნდა იქცეს, ჩვენი ქვეყანა მის მიხედვით უნდა მოძრაობდეს და არა მის უშუალო მიღწევაზე ოცნებობდეს.“

¹ გრიშკაშვილი ა., გარდამავალი ეკონომიკური ქვეყნები და ევროპული ინტეგრაცია, თბ., 2005.

ევროკავშირის არაწევრი სახელმწიფოსათვის – საქართველოსათვის ევროპული ინტეგრაციის მოღწევები წარმოადგენს მიმზიდველ მაგალითს, რადგან ევროპის მიზანია, ხელი შეუწყოს დემოკრატიისა და მშვიდობის განვითარებას, მოქალაქეთა კეთილდღეობას და დოვლათის სამართლიან განაწილებას.

ევროპისა და მისი სახელმწიფო ინსტიტუტების საქმიანობის წარმატება მნიშვნელოვნად განპიროვნებულია მისი მუშაობის მექანიზმით. ის ქვეყნები, რომლებიც შეადგენენ ევროკავშირს, დამოუკიდებელი სუვერენული ქვეყნებია, მაგრამ ისინი აერთიანებენ თავ-თავიანთ სუვერენიტეტს, რათა მიაღწიონ ისეთ ძლიერებას და მსოფლიო გავლენას, რომლებსაც ცალ-ცალკე ვერც ერთი მათგანი ვერ მიაღწევდა. რეალობაში სუვერენიტეტის გაერთიანება ნიშნავს, რომ გადაწყვეტილების მიღების თავიანთი უფლებამოსილების ნაწილს სახელმწიფოები გადასცემენ მათ მიერვე შექმნილ ევროპულ ინსტიტუტებს, რაც მიზნად ისახავს საერთო ინტერესის კონკრეტულ საკითხებთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებათა ევროპულ დონეზე დემოკრატიულად მიღების შესაძლებლობას.

დღეს ევროპასთან ინტეგრაციას ხელს უშლის და შემაფერხებელი ფაქტორია შიდა და გარე კონფლიქტების არსებობა, რადგან საქართველოს ევროპა ერთიანი კავკასიის ფარგლებში განიხილავს და დასავლეთში სრულფასოვანი ინტეგრაცია ამ კონფლიქტების მოგვარების გარეშე შეუძლებელია.

რთული სამხედრო-პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, კავკასიაში არახელსაყრელი საინვესტიციო გარემო ჩამოყალიბდა, რაც რეგიონის განვითარებას მნიშვნელოვნად აფერხებს. გარდა აღნიშნული კონფლიქტებისა, უარყოფით როლს ასრულებს სასამართლო სისტემის არაეფექტური ფუნქციონირება, რაც გამოიხატება იმაში, რომ საინვესტიციო დავების მოგვარება პრაქტიკულად შეუძლებელია. სამწუხაროდ, სასამართლო რეფორმა საქართველოში არც ისე წარ-

მატებული აღმოჩნდა. ევროპელი ექსპერტები ითვალისწინებენ აგრეთვე ინფრასტრუქტურის განვითარების დაბალ დონეს.

ერთ-ერთ უდიდეს პრობლემად რჩება დემოკრატიული და გამჭვირვალე სახელმწიფო ინსტიტუტების განვითარება, რაც ევროკავშირის მნიშვნელოვან მოთხოვნას წარმოადგენს.

საქართველო საკმაოდ ღარიბია რესურსებით, რომლითაც ევროპული სახელმწიფოები შეიძლება დაინტერესდნენ. მაგალითად, აზერბაიჯანი საკმაოდ ეფექტურად სარგებლობს ამ რესურსით.

არასამთავრობო სექტორი ევროინტეგრაციის კუთხით ნაკლებად აქტიურია და საქართველოში სულ რამდენიმე ამგვარი არასამთავრობო ორგანიზაცია ფუნქციონირებს. ზოგადად, არასამთავრობო სექტორის განვითარება ევროპის მნიშვნელოვან მოთხოვნასაც წარმოადგენს და საზოგადოებრივ განვითარებაში დიდ როლს ასრულებს.¹

ევროპასთან მჭიდრო ურთიერთობის თვალსაზრისით, აუცილებელია ევროსტრუქტურებთან უფრო აქტიური თანამშრომლობა როგორც სამთავრობო, ისე არასამთავრობო დონეზე და მათი რეკომენდაციების გათვალისწინება. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ევროკავშირის მისიის მონიტორინგის შედეგად შემოთავაზებული რეკომენდაციების შესრულებას. ასევე - ყოველწლიური რაპორტების დაწვრილებით გაცნობას და მათ საფუძველზე არსებული რეკომენდაციების გათვალისწინებას. საქართველომ მომავალში ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის გათვალისწინებით უნდა დასახოს სამოქმედო გეგმა, რომელიც მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს ჩვენს მომავალს, რადგან აღნიშნული სამეზობლო პოლიტიკა კავკასიის

¹ ხმალაძე კ., ხმალაძე ი., საქართველოს მსოფლიო მეურნეობაში ინტეგრირების პრობლემები და მათი დაძლევის გზები, საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში (შრომების კრებული), ტ. V, თბ., 1999.

სახელმწიფოებისათვის ევროპასთან ურთიერთობის ერთადერთ მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენს.

კანონის უზენაესობა, ადამიანის უფლებების დაცვა, პლურალიზმის განმტკიცება, მასმედიის დამოუკიდებლობა, უსაფრთხო ბიზნესგარემოს შექმნა, რეგიონალური თანამშრომლობა, საქართველოში მიმდინარე საპრივატიზაციო პროცესის გამჭვირვალობის წახალისება, კორუფციასა და სიღარიბესთან ბრძოლის გააქტიურება და კონფლიქტებისა და რეფორმების მონიტორინგი – აი, ის ძირითადი მოთხოვნები, რომელთა შესრულებასაც ევროპა საქართველოს ავალდებულებს და ევროპასთან მომავალი თანამშრომლობა სწორედ ამ მოთხოვნების შესრულებაზე იქნება დამოკიდებული. ასევე ევროპა მიიჩნევს, რომ აუცილებელია ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდა, რომლის გარეშეც პოლიტიკური და სოციალური საკითხების მოგვარება კიდევ უფრო გართულდება, ვინაიდან ეკონომიკის განვითარებაზე დამოკიდებული ქვეყნის მომავალი. საქართველომ დღეს ბევრი უნდა გააკეთოს იმისათვის, რომ ნაკლებად დაზარალებული გამოვიდეს იმ ეკონომიკური კრიზისიდან, რომელიც ჯერ კიდევ სახეზეა მთელ მსოფლიოში და რომელმაც ბევრი წამყვანი ქვეყანა გააკოტრა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საქართველოს ძალიან გაუჭირდება, რადგან პატარა ქვეყნები უფრო ზარალდებიან ასეთ სიტუაციებში.

დასაწყისში ვახსენე, რომ საქართველოს ხსნა ევროპაშია. ეს იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს მომავალი ევროპასთან მჭიდრო ურთიერთობაზე იქნება დამოკიდებული. ევროპამ კონფლიქტის პირველსავე დღეებში თავი გამოიჩინა და ჩვენი ქვეყნისადმი დახმარების გაწევით შეძლო ვითარების დარეგულირება. ევროპა მომავალშიც გააკეთებს ყველაფერს იმისათვის, რომ რეგიონში სუფევდეს მშვიდობა. რა თქმა უნდა, ჩვენზეც ბევრია დამოკიდებული. ჩვენს საქმეს სხვები არ გაგვიკეთებენ. ჩვენ უნდა შევძლოთ საერთო ენის

გამონახვა როგორც ჩვენს მოჯანყე რეგიონებთან, ასევე მეზობლებთანაც. შუამავლობას ამ საქმეში ევროპელები ნამდვილად გაგვიწვევენ. მისასალმებელია ის ფაქტი, რომ ევროპელების დახმარებითა და შუამავლობით ჟენევაში შედგა დიალოგი, რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ სეპარატისტული, მოჯანყე რეგიონების წარმომადგენლები. იმედია, ასეთი შეხვედრები ევროპელების დახმარებით მომავალშიც გაიმართება და, შესაძლებელია, რაღაც პოზიტიურ შედეგსაც მივაღწიოთ. ფაქტი კი ნამდვილად ერთია – საქართველოს მომავალი ევროპაშია და ქვეყნის მთელი ძალისხმევა აქეთკენ უნდა იყოს მიმართული.

დამოწმებანი:

1. გაზეთი – *საქართველოს რესპუბლიკა*, 19 აგვისტო, 2008.
2. მენაბდე ლ., ვახტანგ VI, თბ., 1963.
3. გაზეთი – *ახალი თაობა*, 18 აგვისტო, 2008.
4. გაზეთი – *კვირის პალიტრა*, 25 სექტემბერი, 2008.
5. გაზეთი – *24 საათი*, 2 სექტემბერი, 2008.
6. გაზეთი – *რეზონანსი*, 28 აგვისტო, 2008.
7. გაზეთი – *საქართველოს რესპუბლიკა*, 5 სექტემბერი, 2008.
8. გრიშკაშვილი ა., გარდამავალი ეკონომიკური ქვეყნები და ევროპული ინტეგრაცია, თბ., 2005.
9. ხმალაძე კ., ხმალაძე ი., საქართველოს მსოფლიო მეურნეობაში ინტეგრირების პრობლემები და მათი დაძლევის გზები, საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში (შრომების კრებული), ტ. V, თბ., 1999.

Otar Gogolishvili

Batumi Shota Rustaveli State University, Full Professor

**EUROPE AND GEORGIA - ACHIEVEMENTS AND
PERSPECTIVES
RESUME**

Georgia had great troubles during the conflict of August, 2008. The Russian neo-empire began a direct aggression against Georgia. A lot of civilians were killed and lots of civil buildings were destroyed as a result of the Russian neo-imperialism.

On those difficult days Georgia was supported by Europe. From the very beginning Europe immediately required from Russia to stop this act of aggression and the military action. The direct support of the European leaders, including their arrival in Tbilisi on those days, took a great part in bringing to a halt the active part of the Russian aggression.

*Рауф РАДЖАБОВ,
главный редактор Информационно - аналитического
агентства «3rd View», политический аналитик*

ПОЛИТИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГРУЗИИ В 2003-2013 ГОДАХ

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время Южно-Кавказский регион в целом и Грузия в частности находятся в центре внимания основных геополитических акторов: ЕС, Турции, США, Российской Федерации (РФ), Исламской Республики Иран (ИРИ), НАТО и ОДКБ.

Задачи стратегии США в регионе «Большого Кавказа» были концептуально сформулированы в специальном заявлении Государственного Департамента США, распространенном в ноябре 1999 года в день подписания Стамбульской декларации и других документов Стамбульского саммита ОБСЕ. В нем, в частности, указывалось на необходимость, во-первых, обеспечить независимость и территориальную целостность Грузии, Республики Армения (РА) и Азербайджанской Республики (АР); во-вторых, сдерживать ИРИ до тех пор, пока официальный Тегеран не начнет проводить прозападную политику или в стране не будет установлен другой режим; в-третьих, предотвратить дестабилизацию на Кавказе, особенно на Северном Кавказе; в-четвертых, обеспечить доступ к энергоресурсам стран, расположенных на «Шелковом пути». Официальная Москва обеспокоена тем, что развитие энерготранспортного проекта ЕС «Южный коридор» вне РФ будет угрожать ее энергетической безопасности. По

мнению российских экспертов, масштабные поставки углеводородов из Каспийского региона рассматриваются американской стороной как фактор, способный изменить конфигурацию взаимоотношений экспортеров и импортеров нефти и газа, в частности, изменить это соотношение не в пользу РФ и стран Ближнего Востока.

Таким образом, Грузия, которая не обладает собственными запасами нефти и газа, как АР, играет важную роль в регионе Южного Кавказа. В геополитическом и геостратегическом отношении Грузия может считаться одним из ведущих государств Южного Кавказа. Статус Грузии определяется географическим положением, широкими внешними связями нынешнего грузинского руководства в США и ЕС. Контролируя граничащий с Турцией стратегический район Черноморского побережья, и закрывая с запада выход РА к Черному морю, Грузия является плацдармом для выхода США, НАТО и ЕС к Каспийскому морю.

По мнению американских политиков и экспертов, Грузия – это граница между НАТО и «Новым шелковым путем». «Новый шелковый путь» - это проект, который объединит все трубопроводы, автомобильные и железные дороги, аэропорты и коммуникационные системы на всем протяжении от Центральной Европы до Китая.

Однако, настоящее и будущее Грузии неотделимо и от успехов или неудач в геоэкономическом и геополитическом развитии Южно-Кавказского региона, и обеспечения его безопасного и стабильного развития. В трех странах Южного Кавказа стремление официальной Москвы взять под контроль пути транспортировки каспийских энергоресурсов воспринимается как контроль над всеми странами и регионом в целом. Так, РА могла бы успешно конкурировать с Грузией, но нерешенность Карабахского конфликта блокирует на среднесрочную

перспективу участие официального Еревана в региональных энерготранспортных проектах. В частности, Карабахский конфликт блокирует азербайджано-армянское сотрудничество в направлении развития энерготранспортного проекта «Южный коридор», что выгодно всем странам региона. Правда, США и ЕС дали понять, что РА может получить доступ к участию энерготранспортного проекта «Южный коридор», если официальный Ереван займет более конструктивную позицию в переговорном процессе по разрешению Карабахского конфликта. Тем более, что руководство АР в принципе не против прокладки коридора через РА, т.к. это дало бы официальному Баку возможность обеспечивать энергетические нужды Нахичевани, т.е. без помощи ИРИ.

В настоящее время, руководство АР неодобряет транспортировку грузов через Грузию в РА, и хотя РА получает грузы через грузинские порты Батуми и Поты, официальный Тбилиси вынужден с этим считаться. А перевозки грузов в РА из РФ и Центральной Азии по железной дороге через АР вообще невозможны.

Если говорить о вопросах энергобезопасности, то АР и Грузия более близки и скоординированы друг с другом, и вектор их развития – это ориентация на западные рынки и западную систему. В то время как РА по многим причинам находится под влиянием РФ. Поэтому роль Грузии – это надежное выполнение транзитной функции на Южном Кавказе в рамках проекта «Новый шелковый путь». И вполне закономерно, что в экономическом отношении США, ЕС, Турция рассматривают АР и Грузию вместе, а РА – отдельно.

Вместе с тем, имеются нижеследующие направления эффективной реализации долгосрочных интересов АР, Грузии и РА на Южном Кавказе в сфере энерготранспортной диверсификации. Во-первых, ЕС

целесообразно уступить российской сфере влияния в РА, но усиливать влияние в АР и Грузии. Подобный подход способствовал бы с одной стороны, экономической интеграции ЕС с АР и Грузией, а с другой, трансформировал регион Южного Кавказа из закрытой в открытую систему с привязкой к еврозоне и Центрально-азиатскому региону (ЦАР). Так, развитие ресурсов ЦАР и ровная поставка их на рынок через Грузию могли бы стабилизировать европейский энергетический баланс, сделать цены более предсказуемыми, гарантировать снабжение ЕС, и обеспечить сбалансированное социально-экономическое развитие, как ЕС, так и АР и Грузии, а также ЦАР. Поэтому энергетические ресурсы АР и ЦАР представляют собой огромный потенциал для ЕС. Кроме того, через Грузию также перевозят узбекский хлопок и казахстанскую руду и зерно.

Во-вторых, Грузия может и должна заключать двусторонние соглашения со всеми странами Южного Кавказа, в том числе и с РА, по модели европейских соглашений ЕС с РФ и Украиной, а также программы «Восточного партнерства».

В-третьих, официальный Тбилиси способен проявить активность, поддерживая и участвуя в формировании единой системы взаимоотношений между ЕС и Южно-Кавказскими государствами в тех направлениях, где ставятся на карту интересы США и ЕС, прежде всего энергетическая безопасность и экономическое развитие. Тем более, что игнорируемым фактом при превращении энергоресурсов АР и каспийского бассейна в стратегическую экономическую и политическую ценность, как для региона Южного Кавказа, так и для ЕС, США, РФ, Турции, Китая и ИРИ является то, что ни одна из сторон одна не в состоянии эффективно играть на глобальном энергетическом рынке. В частности, опыт Норвегии,

Саудовской Аравии, ОАЭ указывает на три условия, которые должны быть реализованы, чтобы нефтегазовые залежи эксплуатировались и успешно были доставлены на мировой рынок. Во-первых, политическая стабильность, во-вторых, безопасность и рентабельная по стоимости транспортировка, в-третьих, позитивный инвестиционный климат. В принципе, Грузия отвечает всем вышеуказанным требованиям.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГРУЗИИ В 2003-2012 г.

§1 Обострение политической обстановки в Грузии накануне «революции роз» и приход к власти Михаила Саакашвили

Характерными чертами переходного периода в Грузии (90-е годы 20 века) стали полное разобщение политических элит, территориальное размежевание, гражданская война, развал экономики, глубокий политический кризис и катастрофический рост преступности. Начиная с середины 1991 года наиболее острой проблемой, стоящей перед правительством Грузии, стали межэтнические отношения. Сразу же после окончания войны в Югоосетинской Автономной области (АО) в начале августа начался новый вооруженный конфликт на территории Абхазской автономной республики (АР).

Падение правительства Звиада Гамсахурдиа и последовавшие за ним вторые выборы, проводившиеся на многопартийной основе (11 октября 1992 год), создали предпосылки для объединения политических элит.

Вместе с тем, гражданская война в Абхазии и западной Грузии была не единственным фактором, который препятствовал успешному развитию процесса

трансформации страны. Объединение политических элит, произошедшее в ходе борьбы против З.Гамсахурдиа, распалось вместе с самим этим режимом.

Главной и наиболее общей предпосылкой к революции «роз» стало недовольство управлением страной Эдуардом Шеварднадзе. Негодование населения страны было вызвано накопившимися претензиями к правительству, связанными с тяжёлым социально-экономическим положением в Грузии и коррупцией среди государственных служащих. Общественно-политическая ситуация осложнялась сепаратизмом этнических меньшинств, выразившимся в де-факто независимом существовании Абхазии и Южной Осетии. Негативные эмоции в грузинском обществе вызывал и отказ Э.Шеварднадзе от силового урегулирования конфликтов в Абхазии и Осетии, ведь все попытки грузинского правительства решить вышеуказанные конфликты мирным путем наталкивались на российское «нет».

Политический и социально-экономический кризис в Грузии достиг своего пика накануне президентских выборов 2 ноября 2003 года. Основной мотив революции «роз» - фальсификация парламентских выборов 2 ноября 2003 года. В ходе бескровной революции «роз» Э.Шеварднадзе сложил полномочия, и руководство страной перешло к оппозиционерам во главе с Михаилом Саакашвили.¹

Политическим блокам Э.Шеварднадзе «За Новую Грузию» и Аслана Абашидзе «Союз за демократическое обновление Грузии» противостояли «Объединённое народное движение» М.Саакашвили и «Демократы Бурджанадзе», возглавляемые бывшими спикерами грузинского парламента Нино Бурджанадзе и Зурабом

¹ Гусейнова А. Г., Статья: Смена власти в Грузии в 2003 г. Журнал _ *История и ее проблемы*, №4, 2010 г.

Жвания, скончавшегося 8 февраля 2005 года при загадочных обстоятельствах.

Парламентские выборы в Грузии были проведены 2 ноября 2003 года и, по официальным данным, завершились победой Э.Шеварднадзе и его союзников, но оглашённые результаты не были признаны международными наблюдателями и противниками Э.Шеварднадзе. М.Саакашвили демонстративно заявил, основываясь на данных социологических опросов, о своей победе, и его утверждения поддержала наблюдательная группа «Международного общества справедливых выборов». Опираясь на представленные данные, М.Саакашвили выдвинул требование провести новые парламентские выборы и призвал грузинских граждан выйти на улицы и поддержать его.

К середине ноября 2003 года в столице Грузии Тбилиси начались массовые демонстрации, затронувшие впоследствии другие города и посёлки страны. Толпы людей молодёжной организации «Кмара» скандировали свои лозунги, многие общественные организации, например, Институт свобод Грузии, также проявили завидную активность в массовых протестах.

Вместе с тем, правительство Э.Шеварднадзе получило поддержку со стороны президента Абхазии А.Абашидзе. Протесты оппозиции достигли своего пика 22 ноября, в первый день заседания нового грузинского парламента, легитимность которого была поставлена под сомнение. В тот же день оппозиционеры во главе с М.Саакашвили с розами в руках (откуда и пошло название революции) вошли в здание парламента, прервали выступавшего с речью Э.Шеварднадзе и вынудили его покинуть зал в сопровождении телохранителей. Затем президент ввёл в стране чрезвычайное положение и призвал на помощь войска и полицию в районе своей

резиденции в Тбилиси. Однако даже элитные подразделения полиции отказались поддержать его. Вечером 23 ноября в день Святого Георгия в Грузии, Э.Шеварднадзе провёл встречу с оппозиционными лидерами М.Саакашвили и З.Жванией, чтобы обсудить сложившуюся ситуацию на собрании, устроенном российским министром иностранных дел Игорем Ивановым. После встречи Э.Шеварднадзе объявил о своей отставке. Это вызвало настоящую эйфорию на улицах Тбилиси. Более 100 тысяч митингующих отмечали победу с фейерверками и рок-концертами. Чуть позднее Верховный Суд Грузии аннулировал результаты парламентских выборов. Внеочередные президентские выборы были назначены на 4 января 2004 года, на которых победил лидер революции «роз» М.Саакашвили (96% голосов), принявший присягу президента 25 января 2004 года. 28 марта 2004 года были проведены и новые парламентские выборы, на которых победу одержали «новые демократы», поддерживаемые М.Саакашвили. Кстати, избирательный барьер преодолело лишь объединение во главе с М.Саакашвили, З.Жванией и Н.Бурджанадзе.

После победы «революции роз», власти Аджарии ввели на территории республики чрезвычайное положение, запретив все предвыборные акции сторонников М.Саакашвили в преддверии парламентских выборов, намеченных на 28 марта 2004 года. Но, М.Саакашвили бескровно сместил в Аджарии российского ставленника А.Абашидзе. Следует отметить, что в составе Грузии Аджария действительно имела широкие права. С 1999 года она не осуществляла налоговых отчислений Тбилиси. Таможня Сарли на границе с Турцией также не подчинялась Тбилиси, являясь одним из важнейших источников аджарских доходов. При этом аджарские

пограничники контролировали границу не только с Турцией, но и сообщение с Грузией.

Вместе с тем, «революция роз» не решила социальные проблемы страны. Правда, новое руководство Грузии ускорило приватизацию оставшихся объектов собственности, включая морские порты Батуми и Поты, железную дорогу, электровагоностроительный завод. Однако, произошло дальнейшее ухудшение экономического положения Грузии: возросло число безработных, а также на 20-30 % выросли цены на потребительские товары. Кроме того, революция «роз» не снизила темпов исхода грузинского населения из страны в РФ в поисках средств выживания. Более того, количество желающих покинуть страну возросло. Рождаемость сократилась в три раза по сравнению с 1990 годом, а смертность возросла в 3,2 раза. Численность населения Грузии сократилась с 5,40 млн. в 1989 году до 3,09 млн. в 2003 году. Новая грузинская власть так и не выстроила сбалансированные взаимоотношения с РФ.¹

Парламентские выборы 2012 года и победа оппозиции

По итогам парламентских выборов в Грузии от 1 октября 2012 года правящая партия «Единой национальное движение» (ЕДН) проиграла оппозиционному движению «Грузинская мечта» во главе с Бидзиной Иванишвили.

Можно утверждать, что поражение партии действующего президента Грузии М.Саакашвили было предрешено непрекращающимися митингами и демонстрациями, охватившие практически всю страну (за исключением двух регионов, где проживают азербайджанцы и армяне), а самое главное – студенческими объединениями. Иными словами, с одной

¹ Томас де Вал «Выбор Грузии: какой курс избрать в период неопределенности?», М., 2011 г., с. 13-14.

стороны, активная часть грузинской молодежи более не является традиционным электоратом ЕНД, а с другой, грузинское общество впервые на Южном Кавказе наглядно продемонстрировало механизм легитимной смены власти в стране через парламентские выборы. Вместе с тем, легитимная смена власти в Грузии сопровождается и преемственностью власти.

В частности, в ходе многочисленных переговоров генсека НАТО Расмуссена со всеми высокопоставленными лицами официального Тбилиси затрагивались такие вопросы, как вступление Грузии в Североатлантический альянс, продолжение политики грузинского правительства по реформированию страны, а также предстоящие в стране президентские выборы.

Внутриполитическая ситуация в Грузии и расклад политических сил в стране в конфигурации «власть-оппозиция» кардинально изменились. И сегодня однозначно спрогнозировать победу правящей партии «Грузинская мечта» на президентских выборах не представляется возможным. Более того, доподлинно неизвестно будущее самого М.Саакашвили в системе государственной власти Грузии.

Можно констатировать, что лишь после окончательных итогов президентских выборов в Грузии официальный Брюссель привнесет конкретику в вопрос членства Грузии в НАТО. Кроме того, в США и НАТО учитывают, что пока Грузией управляет М.Саакашвили, между Кремлем и официальным Тбилиси потепления во взаимоотношениях не будет. Тем более, что в 2012 году в Кремль возвратился личный враг М.Саакашвили – Владимир Путин. Для Запада самый важный результат заключается в том, чтобы премьер-министр Грузии Б.Иванишвили осуществлял внешнеполитический курс в рамках стратегии США-НАТО.

Вместе с тем, США-НАТО, вне зависимости от итогов президентских выборов в Грузии, будут и дальше стремиться к укреплению своих позиций в Грузии. Ведь обратимость данной геополитической ситуации приведет к уходу НАТО из региона Южного Кавказа, а также к значительному стратегическому ослаблению США в этом регионе со всеми вытекающими последствиями. А этого Запад допустить не может и не собирается.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГРУЗИИ В 2003-2010 г.

Социально-экономическое положение Грузии после «революции роз»

После «революции роз» 2003 года новое руководство Грузии во главе с президентом М.Саакашвили смогло договориться о значительном увеличении иностранной помощи. В 2004-2006 годах объем зарубежной помощи составил примерно 1,1 млрд. долларов (25 % от ВВП Грузии 2004 года).

После назначения в 2004 году министром экономического развития Грузии предпринимателя Кахи Бендукидзе получили новый импульс социально-экономические реформы. К.Бендукидзе заявил, что «Грузия должна продать все, кроме совести». Была проведена крупная налоговая реформа – из 20 налогов осталось 7: подоходный налог, социальный налог, НДС, налог на прибыль, налог на имущество и акцизы по некоторым товарам типа сигарет, а также налог на игорный бизнес. Кроме этого была объявлена налоговая амнистия на весь период до 2004 года. На торги были выставлены крупнейшие предприятия страны, в частности, Зестафонский завод ферросплавов, «Чиатурмарганец», Руставский металлургический

комбинат, Марнеульский горно-обогатительный комбинат, Потийский морской порт. В 2007 году государственная Грузинская железная дорога была передана в управление британской компании Parkfield Investment, но позже это решение было отменено.

Эти мероприятия стали одним из факторов, способствовавших значительному росту иностранных инвестиций и ВВП страны. Другими факторами роста экономики Грузии являлись: адаптация к сложившейся ситуации, рост экспорта и денежных переводов трудовых мигрантов, иностранные вложения в транзитный нефтепровод. Закономерно, что в 2006 году ВВП Грузии вырос на 8,6 %, а в 2007 году – на 12,4 %. По данным на 2007 года рост ВВП в среднем за 5 лет составил 9,7 %. К 2007 году величина ВВП Грузии составила 65 % от докризисного уровня, объем производства добавленной стоимости в промышленности – 48 % от докризисного уровня, отрицательный торговый баланс – 40 % ВВП, дефицит платежного баланса – 20 % ВВП (один из самых больших в мире). Дефицит счета текущих операций финансировался в основном благодаря переводам мигрантов и иностранной помощи. Большой отрицательный торговый баланс свидетельствовал о неустойчивости экономического роста.

К 2007 году экономика Грузии, сильно зависящая от внешнего финансирования, получила структуру, далекую от основ, которые обеспечивают устойчивое развитие. Согласно отчету ЕС, опубликованному в апреле 2008 года, экономический рост в Грузии в последнее перед отчетом время был обеспечен в основном за счет расширения финансового сектора и притока иностранного капитала.

По мнению ряда независимых экономистов, грузинское «экономическое чудо» основывалось не на собственном производстве, а на внешних вливаниях. В

Грузии не был решен ряд основных проблем развития страны: создание продуктивного бизнеса, расширение числа рабочих мест в частном секторе экономики, возвращение людей, выехавших из страны, демократизация уровня образования и науки.

Закономерно, что развившийся с начала 2008 года мировой экономический кризис негативно отразился на экономике Грузии. С весны 2008 года возникли проблемы с финансовыми ресурсами, упала инвестиционная активность, сократилось потребление. И в октябре 2008 года западные страны объявили о выделении Грузии 4,55 млрд. долларов финансовой помощи в течение 2008-2010 годов, из которых 2,5 млрд. долларов – долгосрочный низкопроцентный заем, а 2 млрд. долларов – грант.

По итогам 2008 года ВВП увеличился на 2,1 %, приток прямых иностранных инвестиций уменьшился на 22 % (до 1,56 млрд. долларов). В октябре 2009 мнению, благодаря реформам и либеральной открытости экономики Грузия выдержала сочетание этих факторов, притом что, по мнению М.Саакашвили, одного лишь кризиса хватило, чтобы разрушить экономику многих стран Восточной Европы. Позже М.Саакашвили назвал «чудом», что экономика Грузии вообще не обрушилась. Однако, по мнению ряда независимых экспертов, никакого «чуда» не произошло, а основную роль в предотвращении коллапса грузинской экономики сыграла выделенная Грузии иностранная помощь в 4,55 млрд. долларов.

Именно потому по итогам 2009 г. ВВП Грузии опустился всего на 3,8 %, что считалось не большим снижением в мире. К сравнению: Украина –14,8 %, РФ –7,8 %, РА –14,2 %. Причем заметная часть этого падения связана с последствиями российско-грузинской войны. Промышленное производство за тот же год упало на 8,5 %, приток прямых иностранных инвестиций

сократился в 2 раза (до 658 млн. долларов). Уже в 2010 году рост ВВП Грузии составил 6,4 %, что является высоким показателем в мире. К сравнению: РА 2,6 %, РФ 4 %, Украина 4,2 %..

В июне 2010 года в парламент Грузии был направлен проект нового Налогового кодекса, в котором, в частности, предусматривалось, что предприниматели с оборотом до 30 тысяч лари в год не будут облагаться налогами, предприятия с оборотом до 200 тысяч лари будут платить только налог с доходов по ставке 3 или 5 %, предусматривалось также увеличение налоговой нагрузки по ряду позиций.

По мнению доктора экономических наук Джорджа Берилава, наблюдавшийся в последние годы в Грузии экономический рост имел низкое качество, в частности, он не был связан с инвестициями в высокотехнологичные отрасли промышленности или с инновациями, ни с ростом числа рабочих мест, ни с ростом масштабов деятельности средних и малых компаний. Иностранные инвестиции в основном направлялись в отрасли, которые не ориентированы на экспорт, а инвестиции в технологии и инновации оставались на низком уровне. Низкое качество экономического роста означает, что в будущем его будет сложно поддерживать.

Одним из важных источников поступления денежных средств в Грузию считаются грузины, проживающие в РФ и странах ЕС. Так, по данным Национального Банка Грузии (НБГ), в 2005 году объем денежных переводов из-за рубежа в Грузию составил около 390 млн. долларов, в 2006 году – 526 млн. долларов (из них из РФ – 365 млн. долларов), в 2007 году – 866 млн. долларов (из них из РФ – 545 млн. долларов), в 2008 году – 1,002 млрд. долларов (из них из РФ – 634 млн. долларов), в 2009 г. – 842 млн. долларов (из них из РФ – 450 млн. долларов).

До 2003 года госбюджет Грузии имел значительный дефицит. К 2007 году вследствие сокращения госрасходов и улучшения налогового администрирования госбюджет был сбалансирован. По данным на 2008 г., доходы от транзита давали около 47 % поступлений в госбюджет Грузии. Госбюджет Грузии на 2009 год был запланирован в размере 6,25 млрд. лари (3,9 млрд. долларов). Доходы госбюджета Грузии на 2010 год были запланированы в размере 5,17 млрд. лари, расходы – 5,46 млрд. лари, дефицит – 935 млн. лари.

По данным на 31 декабря 2009 года совокупный внешний долг Грузии равнялся 8,6 млрд. долларов США, что составляло 80,3 % ее ВВП. Из этого долга на долг госсектора приходилось 2,7 млрд. долларов, НБГ – 0,9 млрд., банковского сектора – 1,6 млрд., компаний – 2,1 млрд., других секторов – 1,3 млрд.

Внешняя торговля Грузии характеризуется отрицательным торговым балансом, импорт в несколько раз превышает экспорт. Грузии не удалось перейти на экспортоориентированный путь развития, объемы ее экспорта невелики, и сконцентрированы в нескольких сегментах: металлолом, необработанное золото, алкоголь и фрукты.

Основные статьи экспорта Грузии в 2009 году: ферросплавы – 11,5 %, необработанное золото – 10,3 %, легковые автомобили – 6,9 %, орехи – 6,2 %, металлолом черных металлов – 5,6 %, медная руда и концентраты – 5,5 %, удобрения – 5,3 %, спирт – 4,8 %, вино – 2,8 %. Экспорт автомобилей из Грузии в основном является реэкспортом, т.е. экспортом ранее импортированных в Грузию автомобилей. Основные покупатели в 2009 году: Турция (20,0 %), АР (14,7 %),

Канада (10,4 %), РА (7,9 %), Болгария (7,3 %), Украина (7,4 %), США (3,3 %).¹

Основные статьи импорта Грузии: топливо, транспортные средства, оборудование, зерно и других пищевые продукты, фармацевтические препараты. Основные поставщики в 2009 году: Турция (18,0 %), Украина (9,6 %), АР (8,6 %), Германия (6,9 %), РФ (6,6 %), США (5,1 %), Китай (4,0 %), Болгария (3,5 %).

За первый квартал 2010 года в госбюджет страны поступило 76 млн. долларов, что составило всего 6% от прогнозируемого годового объема инвестиций – около 1,2 млрд. долларов. Фактический показатель инвестиций за первый квартал этого года – на 40% меньше аналогичного показателя годичной давности. Крупнейшими инвесторами Грузии явились Турция – 26,8% всех инвестиций, Чехия – 26,1%, Египет – 23,8% и Япония – 20,7%. Грузинские эксперты считают, что одной из основных причин низкого уровня притока инвестиций являются периодически делаемые властями, в том числе президентом Грузии, заявления о возможной новой угрозе безопасности Грузии со стороны РФ.

Среднегодовая инфляция в Грузии в ноябре 2010 года в сравнении с аналогичным показателем 2009 года, достигла 10,5%. По информации Национальной службы статистики Грузии, это самый высокий за последние 2 года показатель. Ежемесячная инфляция в ноябре, в сравнении с октябрём 2010 года, составила 1,1%, что ниже показателя октября (2%). Средняя инфляция за период с января по ноябрь 2010 года в сравнении с аналогичным периодом прошлого года также была самой высокой за последние 2 года и достигла 6,7%. Ставка монетарной политики в Грузии в 2010 году составляла 7,5% и НБГ продолжает

¹ http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=146&lang=eng
Экономика Грузии. Индексы.

ужесточение монетарной политики и потому принял решение о поэтапном повышении резервной нормы привлеченных в иностранной валюте средств до 15%. Совокупные депозиты банковского сектора Грузии на 1 ноября 2010 год, в сравнении с аналогичным периодом прошлого года, выросли на 1,4 млрд. лари и достигли 4,6 млрд. лари (около 2,6 млрд. долларов). По информации НБГ, коэффициент долларизации депозитов на 1 ноября 2010 год составил 73,6%. Доля депозитов в долларах США в общем объеме депозитов в иностранной валюте была 68,2%, что на 7,8% ниже показателя аналогичного периода прошлого года. Доля депозитов в евро также уменьшилась с 23,1% (на 1 ноября 2009 год) до 19,5% (1 ноября 2010 год). Средневзвешенная процентная ставка на депозиты на 1 ноября 2010 год составляла 7,9%, на депозиты в национальной валюте она была выше – 10,3%, на депозиты в иностранной – 7,3%. На 1 ноября 2010 года на банковском рынке Грузии функционировало 19 коммерческих банков, в том числе 14 банков с участием иностранного капитала в уставном капитале и 2 – филиалы иностранных банков.¹

Прибыль банковского сектора Грузии в январе-октябре 2010 года достигла 121,4 млн. лари (около 70 млн. долларов). По информации НБГ, это самый высокий за последние несколько лет показатель. Прибыль в октябре достигла 26,1 млн. лари. Начиная с сентября 2008 года и по январь 2010 год коммерческие банки несли убытки. Размер убытков в январе-октябре 2009 года достиг - 82,2 млн. лари (47 млн. долларов). Совокупные активы коммерческих банков Грузии в октябре 2010 г., в сравнении с сентябрем, уменьшились на 0,4% и составили 9827,5 млн. лари (5583,8 млн. долларов), что объясняется укреплением курса

¹ Журнал _ *Центральная Азия и Кавказ*. Том 13, Выпуск 1, Швеция, 2010, с. 154-157.

национальной валюты – лари. При этом собственные средства банковского сектора (акционерный капитал) достигли 1722,8 млн. лари (немногим менее 1 млрд. долларов). Участие иностранного капитала в уставном капитале грузинских комбанков составляет 80,5%.

По официальной информации Национальной службы статистики Грузии, внешнеторговый оборот Грузии с Украиной неуклонно растет и постепенно догоняет, а по некоторым показателям и перегоняет, объемы торговли Грузии с АР. Так, по объемам импорта своей продукции в Грузию Украина уже обогнала АР. Импорт продукции из Украины в Грузию в январе-ноябре 2010 года составил 499 млн. долларов. Это на 126 млн. долларов превышает показатель аналогичного периода прошлого года и на 106 млн. долларов больше, чем было импортировано в Грузию из АР. Первое место по объемам внешнеторгового оборота с Грузией несколько лет подряд стабильно занимает Турция. В январе-ноябре 2010 года внешнеторговый оборот Грузии с этим государством составил 961 млн. долларов, что на 34 млн. долларов больше показателя аналогичного периода прошлого года. При этом экспорт грузинской продукции в Турцию за последний год уменьшился на 22 млн. долларов (189 млн. долларов), но импорт вырос на 56 млн. долларов и достиг 772 млн. долларов. АР по суммарному показателю внешней торговли с Грузией стоит на втором месте – 612 млн. долларов, что на 127 млн. долларов превышает показатель аналогичного периода прошлого года. Украина стоит на третьем месте – 587 млн. долларов, что на 149 млн. долларов больше показателя января-ноября 2009 года. Внешнеторговый оборот Грузии в январе-ноябре 2010 года (без учета неорганизованной торговли) составил 5 883 млн. долларов, что на 19% выше показателя аналогичного периода прошлого года. В том числе экспорт увеличился

на 37%, (1 394 млн. долларов), импорт - на 15% (4 489 млн. долларов). Отрицательное сальдо внешнеторгового баланса составил 3 095 млн. долларов. Госдолг Грузии составляет 3 млрд. долларов, т.е. 45% от ВВП. Даже по оптимистическим прогнозам нынешнего грузинского правительства, в 2013 г. примерно 22-23% бюджетных доходов пойдет на погашение внешнего долга.¹

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ КОНФЛИКТЫ В ГРУЗИИ

Процессы в Грузии, как, впрочем, и на всем пространстве Южного Кавказа, интересны и для Азербайджана. Чтобы правильно оценить военно-политическую ситуацию в Грузии и ее влияние на региональные процессы, необходимо рассмотреть следующий вопрос: какое место в регионе занимает или стремится занять это государство?

Оптимальное место Грузии в регионе – это трансформация страны в транзитный центр между «Севером и Югом» и «Западом и Востоком». Действительно, геостратегическое расположение Грузии позволяет ей осуществлять транзит как азербайджанской, так каспийской нефти и ресурсов Центральной Азии на Запад и транспортировку товаров с Запада в обратном направлении. Помимо этого, наиболее удобные коммерческие маршруты между РФ и Турцией, РА и ИРИ могли бы пройти через Грузию. Занять это важное геостратегическое место Грузии мешает внутренняя нестабильность. Поэтому официальный Тбилиси стремится взять под свой контроль всю государственную границу Грузии и минимизировать ущерб бюджету страны, наносимый незаконными действиями

¹ Журнал _ *Центральная Азия и Кавказ*. Том 13, Выпуск 1, Швеция, 2010, с. 157-164.

контрабандистов. Данная тенденция наблюдается и на границе между Грузией и АР, в районе Красного моста.

Перед правительством Грузии стояла стратегическая задача – создать боеспособную армию. Подобная армия обязана обеспечить суверенитет Грузии, охранять трубопроводы и транспортные артерии, бороться с террористами, обеспечивать безопасность перевозок грузов на Черном море и т.д. Но, РФ в 2008 году решилась одним ударом «медвежьей лапы» лишить Грузию настоящего и будущего. Иными словами, грузино-российская война в августе 2008 года наталкивает на мысль, что Кремль решил показать всему мировому сообществу: Кто истинный хозяин на Кавказе!¹

Соглашение по прекращению огня, подписанное в 2008 году, обусловили начало обсуждения о «безопасности и стабильности» – Женевские дискуссии, на которых сопредседательствуют ЕС, ОБСЕ и ООН, при участии Грузии, России, США и представителей Абхазии и Южной Осетии. Были созданы рабочие группы по вопросам безопасности и гуманитарным проблемам.

Прошедший 26-27 марта 2013 года 23-й раунд Женевских переговоров по безопасности и стабильности на Кавказе предсказуемо завершился безрезультатно. Так, РФ и Грузия в очередной раз продемонстрировали диаметрально противоположные позиции в отношении формата документа по неприменению силы. И можно утверждать, что, несмотря на начавшееся в текущем году потепление во взаимоотношениях между РФ и Грузией, Женевские переговоры обречены на провал. И поэтому официальный Тбилиси намерен самостоятельно инициировать диалоговый процесс с Абхазией и Южной Осетией.

¹ Раджабов Р., Статья _ Кто истинный хозяин на Кавказе!
<http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/26135/>

В частности, если Кремль требует от официального Тбилиси подписать соглашение о неприменении силы с Абхазией и Южной Осетией, то грузинское руководство, поддерживаемое США, НАТО и ЕС, убеждено в том, что ни Абхазия, ни Южная Осетия не являются самостоятельными сторонами конфликта, и потому они не могут быть подписантами вышеуказанного соглашения.

Закономерно, что Грузия предлагает РФ взять на себя обязательства о неприменении силы в отношении официального Тбилиси. Тем более, что, по мнению грузинской стороны, официальный Тбилиси уже взял на себя обязательство не применять силу для восстановления своей территориальной целостности, ссылаясь на заявление президента страны Михаила Саакашвили в Европарламенте 23 ноября 2010 года. Более того, 7 марта 2013 года Парламент Грузии в резолюции «Об основных направлениях внешней политики» подтвердил обязательство о неприменении силы с целью деокупации территорий и восстановления единства страны, декларированное М.Саакашвили в ходе его выступления перед Европарламентом.

Однако, Кремль, во-первых, считает, что Грузия обязана юридически оформить свой отказ от применения военной силы в отношении Абхазии и Южной Осетии, во-вторых, не признает себя стороной конфликта и не считает возможным подписать российско-грузинское соглашение.

Символично, что на этом фоне официальный Тбилиси де-юре и де-факто заручился поддержкой со стороны Турции и АР. Так, 28 марта 2013 года в Батуми главы МИД АР, Грузии и Турции подписали межотраслевую программу действий на 2013-2015 годы. Иными словами, АР, Турция и Грузия формируют геополитическую ось «Анкара-Баку-Тбилиси», что усиливает, в том числе, и позиции официального Тбилиси,

как в рамках Женевских переговоров, так и грузино-российских переговоров.

Вывод: официальный Тбилиси намерен активно продвигать мирный процесс разрешения грузино-абхазского и грузино-югоосетинского конфликтов. В частности, на должность Государственного министра по реинтеграции назначен Паата Закареишвили (эксперт, в разных форматах долгие годы занимавшийся соответствующей проблематикой и поддерживающий связь с коллегами из Абхазии и Южной Осетии). Иными словами, официальный Тбилиси продемонстрировал Сухуми и Цхинвали, что правительство премьер-министра Грузии Б.Иванишвили отказывается от прежней позиции М.Саакашвили, заключающейся в том, что грузино-абхазский и грузино-югоосетинский конфликты не являются самостоятельными процессами, а лишь производными элементами грузино-российского противостояния.

И П.Закареишвили уже озвучил ряд инициатив, свидетельствующих о готовности в одностороннем порядке сделать ряд шагов, направленных на повышение доверия между конфликтующими сторонами. Так, правительство Б.Иванишвили приняло решение об изменении названия Министерства по реинтеграции. В настоящее время лишь М.Саакашвили намеренно тормозит его осуществление, т.к. термин «реинтеграция» вызывает неприятие со стороны Абхазии и Южной Осетии, что препятствует для прямых контактов Тбилиси с Сухуми и Цхинвали.

Кроме того, в Тбилиси начата работа над смягчением положений Закона «Об оккупированных территориях» и подзаконных актов, что облегчит доступ в Абхазию и Южную Осетию международных организаций и их представителей. Следовательно, может быть

модифицирована и Государственная стратегия Грузии в отношении оккупированных территорий и План действий к ней.

Кстати, намечается легализация выданных в Абхазии и Южной Осетии документов, удостоверяющих личность их носителя, что сделает возможным не только свободное передвижение по всей территории Грузии для владельцев таковых, но и получение ими медицинской помощи, образования и т.д.

В контексте безрезультатно прошедшего в Женеве 26-27 марта 2013 года 23-го раунда переговоров по безопасности и стабильности на Кавказе целесообразно рассмотреть настоящие и будущие подходы США и ЕС к грузино-абхазскому и грузино-югоосетинскому конфликтам. Ведь именно Запад не позволяет официальному Тбилиси смягчить позицию Грузии в отношении формата документа по неприменению силы.

Можно констатировать, что США и ЕС будут и впредь поддерживать суверенитет и территориальную целостность Грузии в международно-признанных границах на всех уровнях (в том числе и в рамках Женевских переговоров).

Более того, США и ЕС, несмотря на «косовский» прецедент, не позволят руководству Российской Федерации (РФ) увеличить количество государств (5), признавших независимость Абхазии и Южной Осетии. К примеру, угрозы США принять ответные меры прозвучали в адрес Доминиканской Республики и других реальных или потенциальных государств, готовых де-юре признать независимость Абхазии и Южной Осетии.

Поэтому можно утверждать, что жесткая критика Западом российской позиции в отношении признания Абхазии и Южной Осетии, а также в рамках Женевских переговоров будет лишь нарастать.

Можно предположить, что ввиду бесперспективности Женевских переговоров, Запад расширит рамки признания международного характера вооруженного конфликта именно между РФ и Грузией, а не Грузией и Абхазией и Южной Осетией. Иными словами, США и ЕС, признав действия РФ в августе 2008 года и ее военное присутствие в грузинских регионах, как оккупация грузинских территорий, потребуют от Кремля выполнить 6 пунктов соглашения (в том числе, доступ Миссии наблюдателей ЕС (МНЕС) к абхазской и югоосетинской сторонам административных разделительных линий).

Дело в том, что и в Вашингтоне, и в Брюсселе считают, что, во-первых, резкий отказ Сухуми допустить наблюдателей ЕС в Гальский район, во-вторых, приостановка Абхазией механизма предотвращения инцидентов и реагирования на них, инициированного во время Женевских переговоров и направленного на предотвращение абхазо-грузинских инцидентов, угрожающие безопасности Грузии, исходит от Кремля.

Закономерно, что США и ЕС не откажутся от признания гуманитарных и правовых основ, обеспечивающие право на достойное и безопасное возвращение внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) и беженцев, а также не примут политику официальной Москвы на искусственные демографические изменения на территории Абхазии и Южной Осетии.

Поэтому отказ беженцам со стороны Абхазии и Южной Осетии в праве возврата на места своего проживания будет лишь компрометировать в глазах международной общественности российскую позицию в рамках Женевских переговоров. Более того, именно данный фактор обнуливает попытки Кремля легитимизировать Абхазию и Южную Осетию с правовой и гуманитарной точки зрения.

В этой связи следует отметить, что незакрепленное юридически в рамках Женевских переговоров одностороннее обязательство Грузии не применять силу в отношении Абхазии и Южной Осетии, направлено на получение юридически закрепленного аналогичного обязательства со стороны РФ. В противном случае, США и НАТО, в свете растущей концентрации российской военной мощи на Северном Кавказе, Черном и Каспийском морях и усиления военного присутствия РФ в Абхазии и Южной Осетии, увеличат военно-техническую помощь Вооруженным силам (ВС) Грузии. И проведение американо-грузинских военных учений в акватории Черного моря тому наглядное свидетельство (в эти дни в Грузии завершаются грузино-американские военные учения «Agile Spirit-2013»). В учениях приняли участие около 400 морских пехотинцев США и солдаты 23-го батальона 2-й пехотной бригады Грузии). Правда, и РФ не осталась «в долгу» Западу и инициировала крупномасштабные маневры в акватории Черного моря.

Вывод: во-первых, США и ЕС интенсифицируют свою стратегию «вовлечения Абхазии и Южной Осетии», реализуя при этом политику их непризнания. В частности, в Брюсселе считают, что путем вышеуказанного вовлечения Абхазии ЕС получит, с одной стороны, возможность увеличить зоны своего влияния на Сухуми, а с другой, рычаги воздействия на абхазское руководство, обеспечив Абхазии альтернативные перспективы российскому доминированию, что позволит в итоге мирно решить абхазо-грузинское противостояние. Во-вторых, в свою очередь и Сухуми продолжит усилия по вовлечению ЕС в Абхазию, что позволит Сухуми изменить текущий статус-кво, когда Абхазия всецело зависит от РФ.

В-третьих, в случае успеха ЕС в Абхазии, официальный Брюссель трансформируется в эффективного и

востребованного медиатора на всем Южном Кавказе со всеми вытекающими из этого геополитическими, геоэкономическими и геостратегическими последствиями, как для стран региона, так и региональных держав (РФ, Турция и ИРИ).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализируя опыт Грузии в построении независимого демократического государства и рыночной экономики, можно сделать следующие выводы: Переход к демократии не является простым, однородным процессом и не всегда, особенно на первом этапе, приводит к стабильности и прогрессу в экономической сфере. Более того, «демократия, особенно новая, не всегда стабильна, всегда возможно ее перерождение в авторитарный режим, и даже относительно развитая страна может столкнуться с экономическим спадом»⁷.

Грузия является прекрасным примером этого: будучи одной из наиболее богатых республик бывшего Советского Союза, через четыре года она оказалась в числе самых бедных стран региона. Лишь в 1994 г. в экономике Грузии начала проявляться признаки улучшения. При содействии Международного Валютного Фонда (МВФ) грузинское правительство остановило гиперинфляцию, произвело либерализацию экономики, ввело стабильную и свободно конвертируемую валюту и сформировало новые рыночные институты. Национальный Банк Грузии стал независимым органом с четко определенными функциями и ответственностью за их выполнение. Министерство финансов начало контролировать исполнение бюджета. Государственные расходы были резко снижены. Была упрощена налоговая система, а налоговые ставки снижены. В

результате осуществления реформ прекратился экономический спад, и началось восстановление экономики.

Тем не менее, перед Грузией все еще стоят серьезные экономические проблемы.

Важность той роли, которую сегодня играет Грузия в зоне Южного Кавказа, не в последнюю очередь определяется особенностями региональной политики Тбилиси. Грузинское руководство и вся современная грузинская политическая элита стремятся играть роль политического лидера региона, предлагая себя в качестве стратегического союзника и проводника региональных интересов западных стран. Именно по этой причине любые общественно-политические и социально-экономические процессы в Грузии важны с точки зрения их влияния не только на ситуацию в республике, но и в Кавказском регионе в целом.

В геополитическом и геостратегическом отношении Грузия сегодня может по праву считаться одним из ведущих государств в зоне Южного Кавказа. Ее статус определяется географическим положением, богатым историческим наследием, высоким уровнем культуры и образования населения, широкими внешними связями.

Список использованной литературы:

1. Гусейнова А., Статья: «Смена власти в Грузии в 2003 году», Журнал «История и ее проблемы» №4, 2010 г.
2. Томас де Вал «Выбор Грузии: какой курс избрать в период неопределенности?», Москва 2011, С. 66.
3. «Центральная Азия и Кавказ», Журнал, Том 13, Выпуск 1, Швеция 2010 г. С. 204.
4. Статья «Кто истинный Хозяин на Кавказе!»
<http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/26135/>

5. http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=146&lang=eng
6. Раджабов Р., Статья: «Кто истинный хозяин на Кавказе!» <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/26135/>
7. Исмаилов Э., Папава В. «Центральный Кавказ: от геополитики к геэкономике», Швеция 2006 г.

თეიმურაზ ქარელი
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პოლიტოლოგიის ინსტიტუტის მკვლევარი

რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ფილოსოფია

სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა საზოგადოებრივი ურთიერთობების ურთულესი სფეროა, რომლის ეფექტიანობა მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია მის რეალურობაზე, მიზანსწრაფულობასა და თანმიმდევრულობაზე. ყველა ეს მახასიათებელი პოლიტიკის თეორიის შემუშავების ეტაპის საფუძველია, რაც, საბოლოო ანგარიშით, დოქტრინის, კონცეფციის, კონკრეტული პროგრამის, მიმოხილვების და ა.შ. ფორმას იღებს. მაგრამ, რაოდენ სრულყოფილი და დახვეწილიც არ უნდა იყოს თეორია, პრაქტიკული პოლიტიკა ყოველთვის მისგან განსხვავებული იქნება, რადგან ვერც ერთი თეორია ვერ გაითვალისწინებს ყველა იმ კონკრეტულ პრობლემას, რომელსაც ცხოვრება წამოჭრის. იმავდროულად, „კარგ თეორიაზე უფრო პრაქტიკული არაფერია“ და ვისაც კარგი სტრატეგია არა აქვს, ის სხვათა სტრატეგიით ცხოვრობს. რეალური ფუნდამენტური თეორიის გარეშე პრაქტიკა ბრმაა, გამუდმებით „ცდისა და შეცდომების“ მეთოდის დიქტატს ექვემდებარება.

საგარეო პოლიტიკის პრობლემებზე ხედვების სისტემაში, რომლებსაც ოპერაციონალურ კოდთან აიგივებენ, ორ ჯგუფს გამოყოფენ: ფილოსოფიურს და ინსტრუმენტულს. *ფილოსოფიური ხედვა* მოიცავს აზრებს საგარეო პოლიტიკის და საერთაშორისო ურთიერთობების ფუნდამენტური ბუნების შესახებ; მოწინააღმდეგის აღქმის სტერეოტიპებს; წარმოდგენებს საგარეო პოლიტიკური მიზნების მიღწევის ზოგად პერსპექტივებზე და ა.შ. *ინსტრუმენტული ხედვა* პოლიტიკური ლიდერის ხედვებია სწორ სტრატეგიასა და ტაქტიკაზე, სა-

გარეო პოლიტიკური მიზნების ყველაზე ეფექტიანი მიღწევის საშუალებებზე.

ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკურ პროცესებზე უდიდეს გავლენას ახდენს მისი გარე სამყაროს, სახელდობრ, რეგიონის ქვეყნების, უწინარეს ყოვლისა, რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ევოლუცია, რომლის სიღრმისეული კვლევა-ძიება ჩვენი სახელმწიფოებრიობის დამკვიდრებისა და სტაბილური განვითარებისთვის მნიშვნელოვანი ამოცანაა. სტატიის მიზანია რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის „ფილოსოფიის“, სახელდობრ, მისი კონცეფციების განხილვა და შედარება. რუსეთის, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, ისტორიაში საგარეო პოლიტიკური კონცეფციის ოთხი დოკუმენტია ცნობილი - 1993 წ. და 2000 წ. კონცეფციები და ამ უკანასკნელის 2008 და 2013 წლების ახალი რედაქციები.¹

საგარეო პოლიტიკის კონცეფცია პოლიტოლოგებს საგარეო პოლიტიკის უამრავი თემის, პროგნოზის თუ სცენარის აგების საშუალებას აძლევს. პუტინის საგარეო პოლიტიკური დოქტრინის განხილვა აუცილებლად მოითხოვს მისი გადაწყვეტილებების, გამოსვლების და სტატიების ანალიზსაც, რომლებიც, როგორც წესი, წინ უძღოდა ზემოაღნიშ-

¹ Концепция внешней политики Российской Федерации. *Дипломатический вестник*. — 1993. — № 1-2. — გვ. 3-23; Концепция внешней политики Российской Федерации. — *Дипломатический вестник*. — 2000. — № 8. — გვ. 3-11; Концепция внешней политики Российской Федерации. (с изм., внесенными Концепцией внешней политики РФ, утв. 12.07.2008 № Пр-1440) - <http://kremlin.ru/acts/785> - <http://kremlin.ru/acts/785>; Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 12 февраля 2013 г. - http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/6D84DDEDEDDBF7DA644257B160051BF7F

ნულ კონცეფციებს. ასევე გასათვალისწინებელია რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ყოველწლიური მიმოხილვებიც, რომლებსაც ეს უწყება 2007 წლიდან აქვეყნებს.

თანამედროვე რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ევოლუციის სათავეებთან: კონცეფცია - 1993

„ცივი ომის“ დასრულებას მსოფლიო არენაზე ძალთა განლაგებაში კარდინალური ცვლილებები მოჰყვა, მოხდა საერთაშორისო ურთიერთობების მთელი სისტემის სერიოზული რესტრუქტურირაცია. რუსეთის და მსოფლიოს სხვა ქვეყნების წინაშე არცთუ მარტივი კითხვები დადგა: მას შემდეგ, რაც საერთაშორისო სისტემა ბიპოლარულიდან მულტიპოლარულად იქცა, მართლა გახდა თუ არა მსოფლიო უსაფრთხო და რა ხარისხით? რა უნდა გაკეთებულიყო იმისთვის, რომ „ცივი ომის“ რეციდივები აღარ განმეორებულიყო? რა პრინციპებზე უნდა აგებულიყო ურთიერთობა ახლო და შორი საზღვარგარეთის ქვეყნებთან და შემდგომ, მთლიანობაში, რუსეთის საგარეო პოლიტიკა? რა საფუძველზე და ვის მიერ უნდა განსაზღვრულიყო რუსეთის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესები საგარეო-პოლიტიკურ სფეროში, მათი ცხოვრებაში განხორციელების ოპტიმალური გზები და მეთოდები? ამის გარდა, წარმოიშვა საბჭოთა კავშირის მიმართ საგარეო პოლიტიკის მემკვიდრეობითობის პრობლემა: იყო თუ არა საჭირო ასეთი მემკვიდრეობითობის შენარჩუნება და, თუ საჭირო იყო, რაში უნდა გამოხატულიყო ის. ამ კითხვებზე პასუხი არა მხოლოდ რუსეთის, არამედ მრავალი სხვა ქვეყნის თანამედროვე განვითარებისთვის სულ უფრო მზარდ მნიშვნელობას იძენდა.

თუ გავაანალიზებთ წინა ასწლეულის 90-იანი წლების დასაწყისის რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკას, უნდა ითქვას, რომ ფორმითაც და შინაარსითაც ის იყო ცვალებადი რეალიებისადმი იძულებითი შეგუება და, იმავდროულად, ასახავდა ქვეყნის შიგნით მიმდინარე რუსეთის სამომავლო

განვითარებასთან დაკავშირებით ბრძოლის ყველა პერიპეტიას, ეს იყო ბრძოლა ელიტის და ხელმძღვანელობის მეტოქე ფრაქციებს შორის და ბრძოლა თავად საგარეო პოლიტიკის მომავლისათვის.¹

რუსეთის ახალი საგარეო პოლიტიკის კონცეფციის ინტენსიური ძიება დაიწყო მალევე, სსრკ-ს დაშლისა და რუსეთის, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, წარმოქმნის შემდეგ. რუსეთის ხელისუფლების აღმასრულებელი სტრუქტურების პარალელურად საგარეო პოლიტიკურ დოქტრინაზე მუშაობდნენ წარმომადგენლობით ორგანოშიც. 1992 წ. თებერვლის დამლევს გამოქვეყნდა პარალელური, უფრო ზუსტად, ალტერნატიული, რუსეთის უმაღლესი საბჭოს საგარეო პოლიტიკის კონცეფცია. რ. ხასბულატოვის კონცეფციის შინაარსი ბევრ რამეში ემთხვეოდა პრეზიდენტის დოქტრინის მთავარ დებულებებს. მაგრამ ბ. ელცინის და რ. ხასბულატოვის კონცეფციებში აშკარად ჩანდა განსხვავებაც, რაც ნათლად მიანიშნებდა ხელისუფლების ორ შტოს შორის არა მხოლოდ უთანხმოებაზე, არამედ სერიოზულ დაპირისპირებაზეც. მაგალითად, უმაღლესი საბჭოს კონცეფციაში აქცენტი კეთდებოდა რუსეთის საგარეო პოლიტიკის იმ მიმართულებებზე, რომლებიც, ტრადიციულად, წარსულში საბჭოთა კავშირს ახასიათებდა. აღმასრულებელი ხელისუფლების კონცეფცია, პირიქით, ამჯობინებდა რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ორიენტაციას აშშ-ს და დასავლეთის სხვა ქვეყნებზე.

იმ პერიოდში რუსეთის იდენტობის ძიებისას, იდეურ დებატებსა და პრაქტიკულ პოლიტიკაში გაჩნდა „ევრაზიელობის“ იდეაც, რასაც მოჰყვა მწვავე კამათი იმაზე, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო ახალი საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემა, რაში მდგომარეობდა რუსეთის ჭეშმარიტი ინ-

¹ Ли Ен Квон, Внешняя политика России в 1990-е годы: *Проблемы и тенденции*, М., 1999, გვ. 44.

ტერესები, მთლიანობაში რომელ იდეებს უნდა განესაზღვრა რუსეთის პოლიტიკური ცხოვრების, სახელდობრ, მისი საგარეო პოლიტიკის სფერო. ეს დავა დაიწყო მოსკოვის საერთაშორისო ურთიერთობების სახელმწიფო ინსტიტუტში (МГИМО) კონფერენციაზე. საგარეო საქმეთა მინისტრი ანდრეი კოზირევი და პოლიტიკურ საკითხებზე რუსეთის ფედერაციის სახელმწიფო მრჩეველი სერგეი სტანკევიჩი საპირისპირო პოზიციებიდან განსაზღვრავდნენ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის მიმართულებას. მომდევნო წლების პრაქტიკამ აჩვენა, რომ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის „პროამერიკულობას“ და „პროდასავლურობას“ ქვეყნის შიგნით დასაყრდენი არ ჰქონდა და ამჯობინეს მრავალვექტორული და მრავალხასიათობრივი საგარეო პოლიტიკა. ეს გარემოება გათვალისწინებულ იქნა რუსეთის საგარეო პოლიტიკაზე უფრო მაღალ ეტაპზე მუშაობისას. ამგვარად, იდეები, რომლებსაც საწყის ეტაპზე რუსეთის საგარეო პოლიტიკა ეფუძნებოდა, 1992 წლის დამლევს ჩამოყალიბდა. რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის კონცეფცია შეიმუშავა საგარეო საქმეთა სამინისტრომ. მომზადებული დოკუმენტის საგარეო პოლიტიკის საბჭოზე განხილვის შემოკლებული სტენოგრაფია გამოქვეყნდა ჟურნალში «Международная жизнь».¹

1993 წლის აპრილის ბოლოს, ბორის ელცინის განკარგულებით, დამტკიცდა დოკუმენტი სახელწოდებით: „რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის კონცეფციის ძირითადი დებულებები“, რომელიც გამოქვეყნდა „Дипломатический вестник“ - ის სპეციალურ (№1-2) გამოშვებაში. მას შემდეგ რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკა მისი ნორმების შესაბამისად ტარდებოდა. მთლიანობაში, რუსეთის საგარეო პოლიტიკის პრინციპულ მიმართულებას წარმოად-

¹ Дискуссия о том, какой быть внешней политике России. (1993). - *Международная жизнь*. №2, с. 5-22.

გენდა მის მიერ „ველიკაია დერჟავას“ სტატუსის მოპოვება, რასაც საფუძვლად ედო აზრი, რომ ცივი ომის დასრულება ავტომატურად არ ნიშნავდა სტაბილიზაციას მსოფლიო არენაზე და არსებით როლს კვლავაც სამხედროძალისმიერი ფაქტორები ასრულებენ.

კონცეფციაში ხაზგასმულია, რომ არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა თანამშრომლობა დასავლეთის წამყვან განვითარებულ სამრწველო ქვეყნებთან. ფედერალური ხელისუფლების წარმომადგენლებმა გაითვალისწინეს, რომ გეოგრაფიული მდებარეობით, თავისი ისტორიული გამოცდილებით რუსეთი ევრაზიული სახელმწიფოა და მის გრძელვადიან ინტერესს შეესაბამება დასავლური და აღმოსავლეთაზიური მიმართულებების წონასწორობის პოლიტიკა და არა მათი ერთმანეთთან დაპირისპირება. ამგვარად, რუსეთის ახალი ხელისუფლების საგარეო პოლიტიკური მიმართულებები სულ უფრო სტრუქტურირებული ხდებოდა.

რუსეთის საგარეო პოლიტიკის დამკვიდრების თავდაპირველი პერიოდისთვის დამახასიათებელი იყო ძირითადი პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრის საკითხზე კონსენსუსის არარსებობა. მთავარი დისკუსია გაჩაღდა გეოსტრატეგიული კურსის ორი მიმართულების - დასავლეთევროპულისა და აზია/წყნარი ოკეანის - ორ ვარიანტს შორის არჩევანზე. ქვეყნის შიგნით პოლიტიკური ელიტის ნაწილში საგარეო პოლიტიკის ხასიათით გამოწვეული უკმაყოფილება თანდათან იზრდებოდა. იმ დროის პრეზიდენტის საბჭოს წევრმა ანდრანკ მიგრანიანმა რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ხასიათი ოთხი კატეგორიით გამოხატა: ფაციფუცი, იმპროვიზაცია, არაკომპეტენტურობა და ამის შედეგად აქეთ-იქით ხტომა.¹

¹ Мигранян А., Внешняя политика России: катастрофические итоги трех лет. Пора сделать паузу, поменяв и политику и министра. - *Независимая Газета*, 1994 г. 10 декабря, №237 (913).

ვლადიმირ პუტინის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ სხვა ქვეყნებთან მოსკოვის ურთიერთობის სტილი საგრძნობლად შეიცვალა. რუსეთის პოლიტიკა კონკრეტული საკითხების გადაწყვეტისას სულ უფრო აქტიური, უფრო თანმიმდევრული და პრაგმატული ხდებოდა.

კონცეფცია - 2000. 2000 წლის 28 ივნისს პრეზიდენტმა ვ. პუტინმა რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის კონცეფციის ახალი რედაქცია დაამტკიცა.¹ ამ დოკუმენტში მოცემული იყო მსოფლიოს განვითარების ტენდენციების და კანონზომიერებების შეფასება, განსაზღვრულია რუსეთის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის მიზნები და ამოცანები. არსებითად ამ დოკუმენტში მოცემული პოსტულატები რუსეთის საგარეო პოლიტიკის კონცეფციის მოდერნო რედაქციების საფუძველი გახდა. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ რუსეთის ფედერაცია ატარებს დამოუკიდებელ და კონსტრუქციულ საგარეო პოლიტიკას. ეს პოლიტიკა ეფუძნება თანმიმდევრულობას და განჭვრეტადობას, ურთიერთმოძებთან პრაგმატიზმს, ის მაქსიმალურად გამჭვირვალეა, ითვალისწინებს სხვა სახელმწიფოთა კანონიერ ინტერესებს და გამიზნულია ერთობლივი გადაწყვეტილებების მიღებაზე. აღნიშნულია, რომ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის განმასხვავებელი ნიშანია მისი დაბალანსებულობა.

რუსეთის საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტებს შორის გლობალურ დონეზე დასახელებულია საერთაშორისო ურთიერთობებში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მარეგულირებელი როლის შენარჩუნება და გაძლიერება. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ გაეროს რეფორმირება გაეროს უშიშროების საბჭოს მუდმივი წევრების ვეტოს უფლების ურყევობიდან უნდა გამომდინარეობდეს. კონცეფციის თანახმად, რუსეთი შეიარაღებული კონფლიქტების მოგვარების ქმედით ინ-

¹ Концепция внешней политики Российской Федерации. — *Дипломатический вестник*, 2000, № 8, с. 3-11.

სტრუმენტად თვლიდა საერთაშორისო მშვიდობისმყოფელობას და, გაეროს წესდების პრინციპებთან მკაცრი შესაბამისობით, მისი სამართლებრივი საფუძვლების გაძლიერებას. ამრიგად, ამ კონცეფციიდან კარგად ჩანდა, რომ მშვიდობისმყოფელობის და უშიშროების საბჭოში ვეტოს უფლების შენარჩუნებით რუსეთი თავისი გავლენის კონტროლის მექანიზმებს იცავდა.

რეგიონში რუსეთის საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტად გამოცხადდა კეთილმეზობლური ურთიერთობების და სტრატეგიული პარტნიორობის განვითარება დსთ მონაწილე სახელმწიფოებთან. კონცეფცია 2000-ში, ტრადიციულად, მნიშვნელოვნად ჩაითვალა ურთიერთობები ევროპის ქვეყნებთან. დოკუმენტის მიხედვით, რუსეთის საგარეო პოლიტიკის მიზანს ევროპის მიმართულებით წარმოადგენდა საერთოევროპული უსაფრთხოების და თანამშრომლობის სტაბილური და დემოკრატიული სისტემის შექმნა. აშშ-თან მიმართებით პრიორიტეტულ მიმართულებად განისაზღვრა თანამშრომლობა განიარაღების, შეიარაღებაზე კონტროლის და მასობრივი მოსპობის იარაღის გაუვრცელებლობის, ასევე, ყველაზე საშიში ლოკალური და რეგიონული კონფლიქტების თავიდან აცილების და მოგვარების პრობლემებთან დაკავშირებით. დოკუმენტის მიხედვით რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში სულ უფრო მზარდი მნიშვნელობის მქონედ ითვლებოდა აზია. აზიაში რუსეთის საგარეო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს მიმართულებად ცხადდებოდა მეგობრული ურთიერთობების განვითარება, პირველ რიგში, ჩინეთთან და ინდოეთთან. ამგვარად, რუსეთის საგარეო პოლიტიკა გლობალურ ხასიათს ინარჩუნებდა. მის პრიორიტეტებს შორის კვლავაც რჩებოდა ურთიერთობები თანამედროვე მსოფლიოს ქვეყნების და რეგიონების უმრავლესობასთან.

2007 წლის 10 თებერვალს რუსეთის პრეზიდენტი ვლადიმირ პუტინი პროგრამული სიტყვით გამოვიდა მიუნქენ-

ნის 43-ე საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც უსაფრთხოების საკითხებს იხილავდა. მაშინვე მსოფლიო საზოგადოებრიობამ ეს გამოსვლა შეაფასა, როგორც დასავლეთისათვის ცივი ომის ოფიციალური გამოცხადება და ფულტონში ჩერჩილის სიტყვის ანალოგიად აღიქვა. ასეა თუ ისე, პუტინის გამოსვლა მართლაც შევიდა ისტორიაში, როგორც შემობრუნების წერტილი საერთაშორისო პოლიტიკაში, მან სათავე დაუდო რუსეთის უფრო აქტიურ საგარეო პოლიტიკას, რაც, საბოლოო ანგარიშით, საქართველოს წინააღმდეგ 2008 წლის აგვისტოს ომით გამოიხატა. ზოგიერთმა ექსპერტმა დაიწყო გამოთქმის - „ახალი ცივი ომი“ - გამოყენება. რა იყო რუსეთის პრეზიდენტის ამ გამოსვლის კვინტესენცია? პუტინმა გაილაშქრა ერთპოლუსიანი მსოფლიოს იდეის წინააღმდეგ და მხარი დაუჭირა მრავალპოლუსიანი მსოფლიოს ხედვას. რუსეთის პრეზიდენტმა მსოფლიოში დაძაბულობისათვის ბრალი დასდო დასავლეთს, უწინარეს ყოვლისა, ამერიკის შეერთებულ შტატებს, რომელიც, მისი აზრით, თავის სამართლებრივ ნორმებს და მორალურ-პოლიტიკურ ღირებულებებს სხვა ქვეყნებს ძალით ახვევდა თავს. „არავინ უკვე თავს უსაფრთხოდ არ გრძნობს, იმიტომ რომ არავის არ შეუძლია ამოეფაროს საერთაშორისო სამართალს, როგორც ქვის კედელს“, - აღნიშნა რუსეთის ლიდერმა. დასავლეთის რეაქცია პუტინის გამოსვლაზე ძალზე ნეგატიური იყო.

2007 წლის მარტში რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის მიმოხილვა გამოაქვეყნა.¹ მიმოხილვაში, ბუნებრივია, გარკვეული

¹ Обзор внешней политики Российской Федерации, 2007. 431-27-03- - http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD
შემდგომ რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრო ასეთ ანგარიშებს ყოველწლიურად აქვეყნებს.

ადგილი საქართველოსაც ეთმობოდა.¹ იქ ეწერა, რომ „საქართველოს ხელისუფლებისა და პირადად მისი მეთაურის, მიხეილ სააკაშვილის პოლიტიკა ეთნიკურ ნაციონალიზმზეა აგებული და დასავლურ ქვეყანათა, უწინარესად კი, აშშ-ს დახმარებით სარგებლობს. თბილისი ატარებს ისეთ ხაზს, რომელიც არსებული სამშვიდობო და მოლაპარაკების ფორმატის ნგრევისკენაა მიმართული, რის შედეგადაც სიტუაცია აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ირგვლივ კიდევ უფრო იძაბება. საქართველოს იმედი აქვს, რომ შეძლებს, ამ პრობლემებისადმი საერთაშორისო საზოგადოებას უფრო მეტი ყურადღება მიაქცევინოს, „გაყინული კონფლიქტების“ თემატიკაში ჩართოს ევროატლანტიკური სტრუქტურები და ამით დააჩქაროს დარეგულირება საკუთარი პირობებით, ანუ, საბოლოო ჯამში, შთანთქას აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი.“ ამასთან, დოკუმენტის შემდგენლები აღნიშნავენ, რომ ქართული მხარე არ წყვეტს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში ანტირუსულ კამპანიას, თუმცა ბოლო დროს ცეცხლი აშკარად შენელებულია. საქართველო ცდილობს, თავის მიზნებში გამოიყენოს საერთაშორისო ორგანიზაციების პოტენციალი, „ცდილობს რა, რუსეთს აჰკიდოს პასუხისმგებლობა თავის ყველა, საგარეო თუ საშინაო ხასიათის პრობლემებზე, და ამით გაამრავლოს ქვეყნის შიგნით „ქანჩის მოჭერა“, პოლიტიკურ ცხოვრებაში ავტორიტარული ტენდენციების გაძლიერება.“ ასეთი შეფასების დამადასტურებელია რუსეთის საკითხზე სამხრეთ კომისიის 2006 წლის ივლისის მოხსენების დასკვნებიც, - ნათქვამია დოკუმენტში, - სადაც, სახელდობრ, აღნიშნულია, რომ „საქართველო შორსაა იმისგან, რომ იყოს დემოკრატიისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს შუქურა, იგი იმყოფება ძალზე სუსტ და არასტაბილურ მდგომარეობაში და მას მარ-

¹ იქვე, იხ.: ამ მოხსენების ქვეთავის - „საგარეო პოლიტიკის გეოგრაფიული მიმართულებები. დსთ სივრცე“ მე-10 პუნქტი.

თავს უკიდურესად ექსცენტრული ხელმძღვანელობა“. ავტორთა აზრით, „დასავლეთი არ უნდა ახალისებდეს მცდარ აზრს, რომ საქართველოს პრობლემების გადაჭრა შესაძლებელია ნატო-სა და ევროკავშირში გაწევრიანებით“. საგარეო საქმეთა სამინისტრო ურჩევდა რუსეთის ხელისუფლებას „ტფილისთან მიმართებაში პრინციპული ხაზის გატარებას“. მაგრამ მთავარი აქ „იმ ქმედებათაგან თავის დაზღვევაა, რომლებიც ზიანს აყენებს ქართველი ხალხის გრძელვადიან ნაციონალურ ინტერესებს.“ მიმოხილვის ავტორთა აზრით, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტები მხოლოდ მშვიდობიანი გზით უნდა მოგვარდეს. ამასთან რუსეთმა თანმიმდევრულად უნდა დაიცვას ის თეზისი, რომ „კოსოვოს მიერ დამოუკიდებლობის მოხვეჭას პრეცედენტული ხასიათი უნდა ჰქონდეს.“

დოკუმენტში საქართველო მაშინაცაა ნახსენები, როცა შემდგენლები რუსეთსა და ნატოს შორის არსებულ ურთიერთობებზე საუბრობენ და ამ ურთიერთობათა გართულებაში ჩრდილოატლანტიკურ ალიანსს ადანაშაულებენ. როგორც მიმოხილვის ტექსტიდან ირკვევა, ამ „გართულების“ არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ნატო კვლავაც მიიღტვის აღმოსავლეთისკენ და დაჩქარებული ტემპით ცდილობს თავის რიგში უკრაინისა და საქართველოს მიღებას. რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში აღნიშნავდნენ, რომ ნატოს ურთიერთობას განსაკუთრებული ადგილი უკავია რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში. ამასთან, მოსკოვი თვლის, რომ „ალიანსი კვლავაც რჩება იმ გეოპოლიტიკურ და ძალოვან ფაქტორად, რომელიც ჩვენს საზღვრებთან უსაფრთხოების სფეროზე სერიოზულ ზეგავლენას ახდენს.“

მიმოხილვის უმეტესი ნაწილი ამერიკის საგარეო პოლიტიკის განქიქებას წარმოადგენდა, თანაც - ზოგჯერ ისე, რომ საკუთრივ ადრესატი დასახელებული არც იყო. ნართაულად ვაშინგტონსვე ბრალდებოდა „დასავლური გავლენის სფეროს ზრდის გზით მსოფლიო პოლიტიკაში გამყოფი ხა-

ზების შენარჩუნება.“ ეს მიმოხილვა პუტინის მიერ 2007 წლის 10 თებერვალს მიუნჰენში წამოყენებულ თეზისთა გადამდერება იყო. პუტინის დოქტრინის საფუძველია - ამერიკული დომინირების მიუღებლობა, დომინირებისა, რომელსაც რუსეთი თავის მზარდ ენერგეტიკულ ილაჯსა და ინტელექტუალურ ლიდერობას უპირისპირებს.

კონცეფცია - 2008. 2007 წლის მიუნჰენის გამოსვლაში პუტინმა ევროპელ მმართველ ელიტას ამერიკაზე შეტევა აუწყა. ეს შეტევა ნიშნავდა შემობრუნებას - ევროპაში ინტეგრაციის პოლიტიკიდან (ხაზგასმით ვამბობ - კრემლისეული პირობებით) საწინააღმდეგო მხარისაკენ და დასავლეთთან ბარიერების აღმართვისაკენ. 2008 წელს რუსეთის პრეზიდენტი გახდა დ. მედვედევი. მედვედევის მმართველობაც ერთგვარი პაუზა იყო და დაწყებული ტენდენცია ვერ შეაჩერა. მედვედევიც მიუნჰენის ხაზს ატარებდა, 2008 წლის აგვისტოში პატარა საქართველოზე რუსეთის „ძლევამოსილი“ გალაშქრება ანდა იუშჩენკოს მისამართით მუქარებიც ხომ ამის დასტურია.

2008 წლის ივლისში გამოქვეყნდა რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის კონცეფციის ახალი რედაქცია. ბევრი რამ შეიცვალა მსოფლიოში, მაგრამ კონცეფცია-2008 უხალისოდ აღიარებდა ახალ გამოწვევებს, თანაც უფრო სტილისტურად. მაგალითად, ველარ ნახავთ სიტყვას „დერჟავა“, სამაგიეროდ გაჩნდა - „თანამედროვე მსოფლიოს ერთ-ერთი გავლენიანი ცენტრი“. მემკვიდრეობა იგრძნობაო, - ასე კონცეპტუალურად გემოდღვრავდნენ რუსეთის ფედერაციის საგარეო საქმეთა სამინისტროს მაღალჩინოსანი მოხელეები. ქართული ანდაზის არ იყოს - „გინდ გახიე, გინდ გაფხრიწე - ორივე ერთია“. დოკუმენტით რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი მიზნები და ამოცანები უცვლელი რჩებოდა.

კონცეფცია - 2013. რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის თანახმად, ქვეყნის საგარეო პოლიტიკას განსაზღვრავს რუსეთის პრეზიდენტი. წინასაარჩევნო კამპანიის დროს პუტინმა თავისი პროგრამა გადმოსცა შვიდ სტატიაში. პუტინის ერთ-ერთი საპროგრამო სტატია - „რუსეთი და ცვალებადი მსოფლიო“ - გამოქვეყნდა 2012 წლის 27 თებერვალს გაზეთში „მოსკოვსკიე ნოვოსტი“.¹ რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის კონცეფციის ახალი რედაქცია ემყარებოდა 2000 წელს რუსეთის დიპლომატიის მიერ შემუშავებულ საბაზო პრინციპებს. ახალი რედაქცია² მოცულობით ორჯერ უფრო დიდია წინა რედაქციაზე, მასში პუნქტობრივად არის გაწერილი ძირითადი დებულებები (სულ 104 პუნქტია). რუსეთის პრეზიდენტის განცხადებით, საგარეო პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები არ შეცვლილა. ეს პრინციპებია: გამჭვირვალობა, წინასწარი განჭვრეტა, პრაგმატიზმი, ყოველგვარი კონფრონტაციის გარეშე ეროვნული ინტერესების მიღწევებსა და დაცვაზე გამიზნულობა.

კონცეფციის პროექტის ავტორები ძირითადად ეყრდნობოდნენ პუტინის საპროგრამო სტატიას „რუსეთი და ცვალებადი მსოფლიო“. ერთ-ერთ ასეთ დებულებას წარმოადგენს თეზისი იმის შესახებ, რომ რუსეთს თავისი საგარეო პოლიტიკის აგება უწევს უაღრესად არასტაბილურ (ტურბულენტურ) მსოფლიოში, პრობლემათა უმრავლესობა მომდინარეობს სხვა სახელმწიფოთა შიდა საქმეებში დასავლეთის, უწინარეს ყოვლისა, აშშ-ს ჩარევის მცდელობიდან. ახალ კონცეფციაში ეს თეზისი დეტალურად არის დაშუშავებული.

¹ Путин Вл., Россия и меняющийся мир. - <http://mn.ru/politics/20120227/312306749.html>

² Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013 г. - http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/6D84DDEDEDDBF7DA644257B160051BF7F

დოკუმენტის ავტორებს მსოფლიო 2008 წელთან შედარებით წარმოუდგენიათ, როგორც გაცილებით „არასტაბილური“ და „არაპროგნოზირებადი“. ამ ვითარების განმაპირობებელი ფაქტორები აღწერილია მეორე განყოფილებაში - „თანამედროვე მსოფლიო და რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკა“. ეს ფაქტორებია: პირველი - გლობალური კრიზისი, რომელიც „გეოპოლიტიკურ ლანდშაფტში სიღრმისეული ძვრების უძძლავრესი კატალიზატორია“. არასტაბილურობის მეორე ფაქტორია - დასავლეთის ჩარევა სხვა სახელმწიფოების საქმეებში, როდესაც, როგორც „არაბული გაზაფხულის“ შემთხვევაში, „ღირებულებათა საკუთარი შკალის სხვებისთვის თავსმოხვევის მცდელობებს“ შეიძლება მოჰყვეს „საერთაშორისო ურთიერთობებში ქაოსსა და უმართაობისაკენ დაქანება“. მესამე ფაქტორი - გაეროს როლის შერყევა - ვლინდება ისეთ მცდელობებში, როგორცაა „კრიზისების რეგულირება გაეროს უშიშროების საბჭოს ფარგლებს მიღმა ცალმხრივი სანქციების და ძალისმიერი ზემოქმედების ღონისძიებების გამოყენების გზით“, „მისი რეზოლუციის თვითნებური წაკითხვა“, „კანონიერი რეჟიმების დამხობისკენ მიმართული კონცეფციების რეალიზაცია“. მეოთხე - ტრანსსასაზღვრო გამოწვევების და მუქარების გაძლიერება, სადაც ერთ-ერთ საკვანძო პუნქტად პირველად არის დასახელებული „მუქარები საინფორმაციო სივრცეში“. არასტაბილურობის მეხუთე ფაქტორია - „საერთაშორისო ურთიერთობების რეიდეოლოგიზაციის ტენდენცია“.

ყველა ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, კონცეფციის ავტორებს გამოაქვთ დასკვნა: „გლობალური ტურბულენტურობის და სახელმწიფოთა მზარდი ურთიერთდამოკიდებულების პირობებში პერსპექტივა არა აქვს ცალკეული „სიმშვიდისა და უსაფრთხოების ოაზისების“ აგების მცდელობას. იმავდროულად, რუსეთს ენიჭება „უნიკალური, საუკუნეთა განმავლობაში ჩამოყალიბებული როლი გამაწონასწორებელი

ფაქტორისა საერთაშორისო საქმეებში და მსოფლიო ცივილიზაციის განვითარებაში“. რუსეთის ამ ზემოსიის შესაბამისად, რუსეთი ააგებს კიდევ თავის საგარეო პოლიტიკას.

კონცეფციის ავტორთა აზრით, რუსეთს უნდა ჰქონდეს რამდენიმე საკანძო მიზანი. პირველი - დაეხმაროს მსოფლიო ეკონომიკის გადარჩენას, რისთვისაც „რუსეთს განზრახული აქვს აქტიურად შეუწყოს ხელი სამართლიანი და დემოკრატიული გლობალური სავაჭრო-ეკონომიკური და სავალუტო-ფინანსური არქიტექტურის ფორმირებას“ - რაც აშკარა მინიშნებაა მსოფლიო სარეზერვო ვალუტების დივერსიფიკაციის შესახებ რუსეთის ფედერაციის მიერ ლობირებულ იდეაზე. მეორე მიზანია - ბრძოლა შიდა საქმეებში ჩარევასთან. ამისათვის მოსკოვი ეცდება „მიადწიოს ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების პატივისცემას“, მაგრამ „თითოეული სახელმწიფოს ეროვნული, კულტურული და ისტორიული თავისებურებების გათვალისწინებით“. ხოლო ინტერნეტში - წინააღმდეგობას გაუწევს ამ მიზნებისთვის ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებას. მესამე მიზანია - გაეროს „უალტერნატივობის“ შენარჩუნება და, მაშასადამე, იმის დაუმკვებლობა, რომ „დაცვის პასუხისმგებლობის“ კონცეფციის საბაბით (როგორც ეს ლიბიაში იყო) „ხორციელდებოდეს სამხედრო ინტერვენცია და ჩარევის სხვა ფორმები“.¹

ამ ამოცანების რეალიზაციას რუსეთი აპირებს „რბილი ძალის“ დახმარებით. ეს ტერმინი პუტინმა პირველად გამოიყენა თავის საპროგრამო სტატიაში, ხოლო შემდეგ - რუსეთის დიპლომატიისადმი ივლისის მიმართვაში. ახალ კონცეფციაში პირველად არის მოცემული მისი, ასე ვთქვათ,

¹ ამ პოზიციის კრიტიკა იხ.: ქარელი თ., სამხედრო ძალის გამოყენება ათასწლეულთა მიჯნაზე. კრებულში - *რუსეთი, რევიონული კონფლიქტები და სამხედრო ძალის გამოყენება. (2008) პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი. (რედ. თეიმურაზ ქარელი), თბ., გვ. 5-11.*

„რუსული“ განმარტება - „საგარეო პოლიტიკური ამოცანების კომპლექსური ინსტრუმენტარი სამოქალაქო საზოგადოების შესაძლებლობაზე დაყრდნობით, საინფორმაციო-კომუნიკაციური, ჰუმანიტარული და სხვა კლასიკური დიპლომატიის ალტერნატიული მეთოდები და ტექნოლოგიები“. ასეთი „რბილი ძალის“ დახმარებით მოსკოვი იმედოვნებს შექმნას „ქვეყნის ობიექტური სახე“, ზოლო მასთან აერთად გააუმჯობესოს თავისი საგარეო პოლიტიკის „ინფორმაციული თანხლება“. ამისთვის გათვალისწინებულია „ახალი ტექნოლოგიების შესაძლებლობების“, აგრეთვე, საზღვარგარეთ „მრავალმილიონიანი რუსული დიასპორის“ პოტენციალის გამოყენება. საზღვარგარეთ მცხოვრებ „თანამემამულეებს“ კონცეფციაში განსაკუთრებული როლი ეკისრებათ, ზოლო ე.წ. „როსსოტრუნდინჩესტვო“ პირველად არის მოხსენიებული იმ სტრუქტურებს შორის, რომლებიც მონაწილეობენ რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის შემუშავებასა და რეალიზაციაში.

აქცენტები შეცვლილია მეოთხე განყოფილებაშიც - „რეგიონული პრიორიტეტები“. რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის აბსოლუტურ პრიორიტეტად დასახელებულია ინტეგრაცია პოსტსაბჭოთა სივრცეზე. კონცეფციაში დიდი ყურადღება ეთმობა დსთ-ს, საბაჟო კავშირს, ევრაზესს (და სამომავლო ევრაზიურ ეკონომიკურ კავშირს), კოლექტიური უსაფრთხოების ხელშეკრულების ორგანიზაციას და სამოკავშირეო სახელმწიფოს და ბელორუსიას (რომელიც ფაქტიურად ამოვარდნილი იყო წინა კონცეფციაში). რუსეთი იმედოვნებს „ჩართოს გაღრმავებულ ინტეგრაციულ პროცესებში“ უკრაინაც.

რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ცალსახა პრიორიტეტად რჩება აფხაზეთის და სამხრეთ ოსეთის „თანამედროვე დემოკრატიული სახელმწიფოებრიობის განვითარება, მათი საერთაშორისო პოზიციების გაძლიერება. მდგრადი უსაფ-

რთხობების უზრუნველყოფა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება“. საქართველოსთან ურთიერთობას რაც შეეხება, რუსეთი სამხრეთ კავკასიაში, უფრო კონკრეტულად კი ჩვენს ქვეყანაში მის მიერ შექმნილი „ახალი რეალობის“ მისი გადასახედიდან გაანალიზებასა და მასთან შეგუებას გვირჩევს. და მხოლოდ ამის ფონზე, საქართველოს ხელისუფლების მზაობიდან გამომდინარე, მასთან ურთიერთობის ნორმალიზაციას შესაძლებლად მიიჩნევს.¹

რუსეთის ფედერაციის პრიორიტეტებს შორის მეორე ადგილი უკავია ევროკავშირს - განსაკუთრებით გამოყოფილია უვიზო რეჟიმის მიღწევის ამოცანა. ევროკავშირში უმნიშვნელოვანეს პარტნიორებად დასახელებულია: გერმანია, საფრანგეთი, იტალია და ნიდერლანდები - ესე იგი, ის სახელმწიფოები, ვისთანაც რუსეთი აქტიურად თანამშრომლობს გაზის სფეროში. შემდეგ საუბარია ეუთოსთან, ნატოსთან, ჩრდილოეთ ევროპის ქვეყნებთან, ბალტიის რეგიონის ქვეყნებთან და ბალკანეთთან ურთიერთქმედებაზე.

ამის შემდგომ დგება აშშ-ს რიგიც. მისგან რუსეთის ფედერაცია მოითხოვს „ბირთვული შეკავების რუსეთის ძალების წინააღმდეგ რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვის არამიმართულობის სამართლებრივ გარანტიებს“, აგრეთვე „საერთაშორისო სამართლის ნორმების, მათ შორის, სხვა სახელმწიფოების შიდა საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპის დაცვას“. ჩინეთი და ინდოეთი ნახსენებია აშშ-ს შემდეგ, მათთან „მეგობრული ურთიერთობების“ განვითარება რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ „უმნიშვნელოვანეს“ მიმართულებად არის წარმოდგენილი. აზია/წყნარი ოკეანეთის რეგიონი გამოცხადებულია „ყველაზე დინამიურად განვითარებად გეო-

¹ ტყემელაშვილი ე., რუსეთის საგარეო პოლიტიკის კონცეფცია. ამბიციური ნოსტალგიისა და პრაგმატულობის ნაზავი. *ტაბულა*, 2013, აპრილი, №124, გვ. 70-72.

პოლიტიკურ სივრცედ, სადაც თანმიმდევრულად ინაცვლებს მსოფლიო ეკონომიკისა და პოლიტიკის სიმძიმის ცენტრი“.

და ბოლოს პატარა ინტრიგა. რომელი წლის კონცეფციიდანაა ეს ბოლო წინადადება: „საგარეო პოლიტიკის თანმიმდევრული განხორციელება ხელსაყრელ პირობებს შექმნის რუსეთის ფედერაციის ხალხთა ისტორიული არჩევანის რეალიზაციისათვის სამართლებრივი სახელმწიფოს, დემოკრატიული საზოგადოების, სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის სასარგებლოდ?“ პასუხი - ის ზუსტად ერთნაირია, გნებავთ 2000, გნებავთ 2008, გნებავთ 2013 წლებისათვის. ეს არის მემკვიდრეობითობის ჰიმი.

მოკლედ რომ ითქვას, 2013 წლის დოკუმენტის სიახლე მის შინაარსში კი არა, კრემლის უკვე არსებულ კურსზე აქცენტირებაშია. ე.წ. „განახლებული“ რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკის კონცეფციის შესახებ კომენტარებში ამ ქვეყნის საგარეო საქმეთა უწყების მაღალჩინოსანი მოხელეები განახლების ფაქტსა და რუსეთის საგარეო პოლიტიკის „შემობრუნებაზე“ მიუთითებენ. სინამდვილეში კი საუბარია მხოლოდ დიდი ხნის ტენდენციების სიტყვიერ დაფორმატებაზე. პუტინისეული შემობრუნება დაიწყო თბილისის ვარდებისა (2003 წ.) და კიევის ნარინჯისფერი რევოლუციების (2004 წ.) შემდეგ. სწორედ ამ შოკისმომგვრელმა მოვლენებმა ჩააფიქრა კრემლის მესვეურნი და დასავლეთისაგან გასამიჯნად სანგრების თხრა დააწყებინა. ასე რომ, პუტინმა კონცეფციაში ის ხაზი წარმოაჩინა, რომელსაც ცხრა წელიწადი აფორმებდა. განახლებული კონცეფციის არსი შემდეგშია - მოსკოვი აუწყებს მსოფლიოს: დასავლეთის მზე ესვენება და ფსკერზე ეშვება; რუსეთი „სტაბილურობის კუნძული“ და განსაკუთრებული „ცივილიზაციაა“, რომელიც არავის მისცემს მის შიდა პროცესებზე ზეგავლენის ნებას; მოსკოვი ააგებს თავის გალაქტიკას სხვა მეზობელი სახელმწიფოებისგან. კონცეფციას სიტყვიერ ჩენჩოს თუ მოვაცილებთ,

ამკარა ხდება, რომ მოსკოვი ღიად ამბობს: ჩვენ შევაკავებთ დასავლეთს და მის გავლენას არა მხოლოდ ჩვენზე, არამედ პოსტსაბჭოთა სივრცეზეც. კონცეფციის კითხვისას კრემლის არაადეკვატურობის შთაბეჭდილება იქმნება. რუსეთი ხომ სტაგნაციას განიცდის. ხელისუფლება კორუფციას ვერ უმკლავდება. მსოფლიოში ინტერესი რუსეთის მიმართ დაღმა ეშვება. და ამ დროს კრემლისეული კონცეფცია ძლევაძიოსილ დერჟავაზე საუბრობს, რომელიც აპირებს, მთელ მსოფლიოს თავისი „ფასეულობითი ორიენტირები“ შესთავაზოს! იქნებ კრემლი სხვა ქვეყანაზე ლაპარაკობს? რა უნდა იყოს ეს კრემლისეული „ფასეულობები?“ კორუფცია - როგორც სახელმწიფოს მშენებლობის საშუალება? ძალადობა - როგორც საზოგადოების კონსოლიდაციის ინსტრუმენტი? ან იქნებ მართლმადიდებლური ფუნდამენტალიზმი - როგორც ახალი იდეოლოგია?

არა მგონია, კონცეფციის ავტორებს ადგილი და დრო სრულიად არ ესმოდეთ. უფრო ვფიქრობ, ამ კონცეფციას ორი ამოცანა აქვს: პირველი, ჩვეულებისამებრ, ძალის მირაჟის და იმიტაციის შექმნა და მეორე - მოსახლეობაში რისკებისა და მსოფლიო მუქარის წინაშე შიშის დანერგვა, მტრებისაგან ალყაშემორტყმული ქვეყნის სახის გაძლიერება. საბჭოთა პროპაგანდას განა ეს ფუნქცია არ ჰქონდა?! როგორც ითქვა, კონცეფციაში არის ცნება „რბილი ძალა“. ზოგიერთმა რუსმა ე.წ. პოლიტოლოგმა აიტაცა ეს ცნება და განაცხადა, რუსეთმა გავლენის დასავლურ ინსტრუმენტებს მიმართაო. მაგრამ მოდით დავფიქრდეთ: ნუთუ რუსეთს აქვს გავლენის არაძალისმიერი არგუმენტები, რომლებიც მას ასე მიმზიდველ სახელმწიფოდ აქცევდა? რუსეთის გავლენა ოთხ ფაქტორს ეფუძნება - ბირთვულ იარაღს, ნედლეულს, იარაღით ვაჭრობას და არაგანჭვრეტად უნარიანობას. დავუმატოთ ამას უშიშროების საბჭოში „ვეტოს“ უფლებაც, რასაც ასე ელოლიავება და გააფთრებით ებრძვის ამ ორგანიზაციის რე-

ფორმირებას. „რბილი ძალა“ მოიცავს, პირველ რიგში, საინფორმაციო, ჰუმანიტარულ, ზოგადსაკაცობრიო და სხვა საზოგადოებაზე ზემოქმედების მექანიზმებს. მათ უნდა შექმნან მიმზიდველი რუსეთის სახე. ამის რა საფუძველი აქვთ ჩვენს ჩრდილოელ სამეზობლოში? გაცილებით მნიშვნელოვანი ისაა, რომ კრემლი ამბობს: ჩვენ წინააღმდეგობას გავუწევთ სხვა სახელმწიფოების მიერ თავიანთი „რბილი ძალის“ გამოყენების მცდელობასო. აი, ეს უკვე სერიოზული რამ არის. საუბარია იმაზე, რომ გზა გადაუღობო „უფლებადამცველ კონცეფციებს“, რომელსაც დასავლეთი იყენებს; ეს სხვა არაფერია, თუ არა გარედან ნებისმიერი ლიბერალური გავლენის აღსაკვეთად რუსეთის ჩაკეტვა.

დამოწმებანი:

1. ტყემელაშვილი ე., რუსეთის საგარეო პოლიტიკის კონცეფცია. ამბიციური ნოსტალგიისა და პრაგმატულობის ნაზავი. – ტაბულა, 2013, აპრილი, № 124, გვ. 70-72.
2. ქარელი თ., სამხედრო ძალის გამოყენება ათასწლეულთა მიჯნაზე. – კრებულში: *რუსეთი, რევოლუციური კონფლიქტები და სამხედრო ძალის გამოყენება. (2008) პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი.* (რედ. თეიმურაზ ქარელი), თბ., გვ. 5-11.
3. Георгий А., Холодная война снова может стать реальностью. Российско-американские отношения переживают не лучшие времена. *Независимая Газета*, 1998, 17 июня.
4. Путин В., Россия и меняющийся мир. - <http://mn.ru/politics/20120227/312306749.html>.
5. Внешняя политика России: 1991-2000. М., 2001.
6. Глава разведслужб США: «Москва играет мускулами» - 28.02.2007 - http://newsvote.bbc.co.uk/mpfpps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/hi/russian/international_6402000/6402681.stm

7. Дискуссия о том, какой быть внешней политике России. (1993). *Международная жизнь*. №2. С. 5-22.
8. Концепция внешней политики Российской Федерации, *Дипломатический вестник*, 1993, № 1-2.
9. Концепция внешней политики Российской Федерации. — *Дипломатический вестник*, 2000, № 8.
10. Концепция внешней политики Российской Федерации. (с изм., внесенными Концепцией внешней политики РФ, утв. 12.07.2008 № Пр-1440) - <http://kremlin.ru/acts/785> - <http://kremlin.ru/acts/785>
11. Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г. - http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/6D84DDEDED7DA644257B160051BF7F
12. Ли Ен Квон. Внешняя политика России в 1990-е годы: Проблемы и тенденцию М., 1999, с. 44.
13. Миграян Андраник. Внешняя политика России: катастрофические итоги трех лет. Пора сделать паузу, поменяв и политику и министра. - *Независимая Газета*, 1994 г., 10 декабря, №237 (913).
14. Обзор внешней политики Российской Федерации. 2007. -431-27-03-2007 -http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/3647DA-97748A106BC32572AB002AC4DD
15. Указ о мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации 7 мая 2012 года. - <http://news.kremlin.ru/acts/15256/print>

Teimuraz Kareli

Iliia State University, Institute of Politology, Researcher

PHILOSOPHY OF THE RUSSIAN FOREIGN POLICY RESUME

In the new concept Putin tries to declare the following: Western Sun is going to set and drown, Russia is „an island of stability” and „unique civilization” that won't let anyone interfere in its internal affairs. In fact, Russia says that it will deter the West and its influence not only from Russia but also from the post Soviet territory.

While reading the new concept of foreign policy, Russia seems to be inadequate. The country is in the period of stagnation. Government is unable to deal with the corruption. Interest towards Russia is declining. In such situation Russia presents its concept of a powerful „derjava” and offers the world its „values”. What are these Kremlin values? Corruption –as a means of building of a new state or violence as a means of the consolidation of the society; or may be Orthodox fundamentalism as a new ideology.

It is doubtful that the authors of the concept are not aware of the on going process. This concept has two aims: the first aim is to imitate a threat and create mirage of power; and second- to implement fears and strengthen the image of a country surrounded by enemies. Did not the Soviet propaganda have the same aim?

The concept suggests the idea of the soft power. Russian so called experts picked up the idea and declared that Russia will continue pursuing an active and constructive policy in international affairs using western instruments. But can it be said that Russia has non violent resources of influence to make it an attractive country? Russian influence is based on four factors: Nuclear weapons, raw materials, arm trade and its unpredictable capacity.

Generally, „Soft power” involves not direct influence but influence through subtle and indirect means such as media, as well as humanitarian and universal mechanisms. They must create positive image of the country but does it have resources to do this in its neighborhood?

In dealing with global hot spots, Russia promises to make an active use of so-called “soft power practices” in its foreign policy. At the same time Russia threatens to oppose the use of „soft power “ from the other countries. This is something very serious. It means that Russia will block „the concept of human rights protection” used by the west and lock Russia to prevent any liberal influence from the outside.

იოსებ (სოსო) აღიძვარაშვილი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის
ასისტენტ-პროფესორი

ქართული არქეოლოგიის სათავეებთან
(დიმიტრი მელვინეთხუცესიშვილი)

ქართული არქეოლოგიის განვითარებაში უდიდესი წვლილი მიუძღვით: ნიკო მარს, ექვთიმე თაყაიშვილს, მოგვიანებით - გიორგი ნიორაძეს, ოთარ ლორთქიფანიძეს, გიორგი ლომთათიძეს, ოთარ ჯაფარიძეს და სხვებს, თუმცა, დარგის პიონერად მაინც დიმიტრი მელვინეთხუცესიშვილი ითვლება.

საერთოდ, ძველი და ღირებული ნივთების შეგროვებისადმი ინტერესი ბევრად ადრე გაჩნდა და, როგორც წესი, მათი თავმოყრა, ძირითადად, სამეფო კარზე ხდებოდა. მაგ., ვახტანგ VI-ს „სალაროში“, ხაზინასთან ერთად, შენახული ჰქონია მიწაში ნაპოვნი ძველი მონეტები და იარაღ-საჭურველი, მაგრამ მას უფრო საკოლექციო დანიშნულება ჰქონდა, მელვინეთხუცესიშვილმა კი გათხრები სამეცნიერო მნიშვნელობით დაიწყო. რამდენადაც ეს დარგი საქართველოში ჯერ კიდევ განვითარებული არ იყო, გ. ლომთათიძე დიმიტრი მელვინეთხუცესიშვილს „მოხალისე არქეოლოგს“ უწოდებდა¹.

დიმიტრის სიძველეებისადმი დაინტერესება მნიშვნელოვნად განაპირობა ცნობილ ფრანგ ქართველოლოგთან, პეტერ-ბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტ მარი ბროსესთან სიახლოვემ, რომელსაც დამწყები არქეოლოგი საქართველოში მოგზაურობისას (1847-1848 წწ.) გაეცნო. მათ ერთად ინახულეს გორისა და დუშეთის მაზრების მნიშვნელოვანი ნაწილი (ურბნისი, რუისი, ატენი, გორიჯვარი, ცხინვალი, შინდისი, ნიქოზი, ტბეთი, თირი, წუნარი, ბორცვის-

¹ ჟურნ. *მნათობი*, 1959, N7, გვ. 116.

ჯვარი, აჩაბეთი, საბაწმინდა, იკორთა, კორინთა, ყანჩაეთი, წირქოლი, ლარგვისი, ოძისი, ქსოვრისი, ღართისკარი, მჭადიჯვარი, წილკანი და სხვ.)

ბროსეს პეტერბურგში წასვლის შემდეგ მეღვინეთხუცესიშვილმა ქართული სიძველეების კვლევა დამოუკიდებლად გააგრძელა და მოპოვებულ მასალას სისტემატურად უგზავნიდა ფრანგ მეცნიერს იმპერიის დედაქალაქში.

საციციანოსა და გორის მაზრის შესახებ დიმიტრის მიერ პეტერბურგში გაგზავნილ მასალებს მარი ბროსე აღტაცებაში მოუყვანია: „მაღლობა ღმერთსა დაიწყო ქართველმა კაცმა სიყვარულისაგან მამულისა და მეცნიერების გულისთვის თვითონ თვალებით გაშინჯვა და ძუელთა მოსასწენებელთა საქართველოსათა! გაგიმარჯვის, მიამა დიდათ რომ საციციანოსი და გორის მაზრის დასავლეთისა ეს ნაწილი გივლია, რომელი მე არ მინახავს. უთუოდ ბევრი გიშოვნია იქა ღირსი ხსოვნისა ზედწერილობანი საყდრებისა და მონასტერთა, ნუ დაავიანებთ, აკადემიასთან პირდაპირ გაგზავნეთ“¹.

სხვა წერილში ბროსე ახალგაზრდა მეცნიერს გარჯას უწონებს: „თქვენ კარგი მოყმე ჭაბუკი ბრძანდებით, მეცნიერება და მამული გიყვართ, სახელი გექნებათ ამისთანა ძიებების გამო“². საქებარ სიტყვებს ბროსე დიმიტრისადმი გამოგზავნილ არაერთ წერილში ხაზგასმით იმეორებს³.

მარი ბროსეს რეკომენდაციით, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიამ კავკასიის მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის წინაშე შუამდგომლობა აღძრა, რათა დიმიტრი მეღვინეთხუცე-

¹ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მარი ბროსეს პირადი საარქივო ფონდი, წერილი N9.

² ყუბანეიშვილი ს., აკად. მარი ბროსეს წერილები გორელ მოღვაწე დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილისადმი, გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, 5944, გვ. 6.

³ იქვე, გვ. 4-5, 11, 12, 18.

სიშვილს არქეოლოგიური მოგზაურობის გაგრძელების ნებართვა მიეღო. გარკვეული წინააღმდეგობების შემდეგ, 1849 წლის სექტემბერში, მოგზაურობისა და კვლევითი მუშაობის ჩატარების შესახებ გუბერნატორისაგან დასტური მიღებულ იქნა და მარი ბროსემ დიმიტრის სპეციალური მარშრუტი შეუდგინა შემდგომი მუშაობის წარმართვისათვის.

სამწუხაროდ, მეღვინეთხუცესიშვილს ბროსეს რეკომენდაციით ვორონცოვის მიერ კვლევებისათვის გამოყოფილი 200 მანეთი მალე გამოლევია და იძულებული გამხდარა, გორში დაბრუნებულიყო. უსახსრობით ხელფენშეკრული და საქმის კეთების სურვილით გულანთებული ახალგაზრდა ძალიან წუხდა უმოქმედობას: „მე მსურს რაც საქართველოში ძველი ეკლესიაა, თუ მონასტერი, ჯვარი, ხატი და რაზეც ძველი წარწერილობაა, ყველა აღვწერო თვითოეულად და წარწერებიც ეგრეთ გადმოვიღო ...მე ჩემს თავს და შრომას არ დავხოვავ, მაგრამ ღონისძიება არა მაქვს, როგორც აქამდე ვიარე საკუთარის ჩემის ხარჯით, კიდევ ისე ვიარო უცნობსა და შორს ალაგებშიო“, - სწერდა იგი ფრანგ მეცნიერს¹.

მეღვინეთხუცესიშვილისგან მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე მარი ბროსეს პეტერბურგში ისტორიულ-ფილოლოგიური სექციის სხდომაზე მოხსენება წაუკითხავს, რასაც დიდი ინტერესი გამოუწვევია და დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილი 1849 წელს ამ სამეცნიერო მოხსენებისათვის სანკტ-პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო სიგელით დაუჯილდოებიათ².

ბროსეს პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წინაშე შუამდგომლობა აღუძრავს, რომ დიმიტრი არქეოლოგ-მაძიე-

¹ ხანთაძე შ., დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილის წერილები მარი ბროსესადმი, კრებულში: *საისტორიო მოამბე*, თბ., 1952, გვ. 9, წერ. № 2.

² გამყრელიძე გ., დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილი (1815-1878), *ჟურნ. ძიებანი*, 1999, №4.

ბელთა რიგებში მიეღოთ და იგი, მართლაც, აკადემიის მაძიებლად ჩაურციხავთ¹.

წარმატებამ დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილს „ფრთები შეასხა“. იგი ბროსეს სთხოვდა, შუამდგომლობა გაეწია შესაბამის პირებთან, რათა ქართლში მოგზაურობის ნებართვა დროულად მიეღო და დაწყებული საქმე არ შეფერხებულიყო: „ვითხოვ მიშუამავლოთ, დამერთვას ნება კიდევ ვიარო ექვს თვეს აპრილიდგან. უეჭველია, რომ ბევრს კარგ ანბებს ვიშოვნო ამ წიგნებისათვის და ზოგიერთ სასიამოვნო პრედანიებს, ისე მოთხრობას ხალხთა შიგა და შიგ სხოლიოებში ჩაუმატებ“, - ნათქვამია 1848 წლის 28 დეკემბერს გაგზავნილ წერილში².

როგორც მომდევნო წერილებიდან ირკვევა, მარი ბროსე მეღვინეთხუცესიშვილს სთხოვდა სამთავისის ტაძარში ხელმეორედ მისვლას, იქ ორი წარწერის ამოკითხვას და ამურიანში ილარიონ სამთავნელის ლავრის ნახვას. ბროსეს ასევე სურვილი ჰქონია, მეღვინეთხუცესიშვილს ახალციხის საფაშოსა და სომხეთში ემოგზაურა, ასევე გამგზავრებულიყო ათონის მთაზე.

დიმიტრის, მართლაც, ხელახლა დაუთვალიერებია სამთავისის ტაძარი და უცნობი წარწერებიც აღმოუჩენია. ახალი რაპორტით მარი ბროსე ფრიად კმაყოფილი ჩანს: „დაუოკებელი ქება უნდა თქვენს შრომისა ...ბევრი რამ არის ღირსი ხსოვნისა თქვენს რაპორტშიო“, - აღნიშნავს ფრანგი მეცნიერი³.

ბროსეს რეკომენდაციით 1852 წლის ივლისში დიმიტრი უფლისციხის გამოკვლევას იწყებს. ბროსე დეტალურ ინ-

¹ დოდაშვილი რ., მარი ბროსე - ქართული მწერლობის მკვლევარი, გვ. 41.

² ხანთაძე შ., დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილის წერილები მარი ბროსესადმი, გვ. 9, წერ. №2.

³ ხეც, მარი ბროსეს პირადი საარქივო ფონდი, წერილი №11.

სტრუქციებს აძლევს დამწყებ არქეოლოგს საჭირო მოქმედებების შესახებ: „ზომით უნდა მოხაზოთ საყდრები, ერთი კლდეში ამოკვეთილი, მეორე ქვაზედ ამოყვანილი: დარბაზები, სახლები, დუქნები, რუები, წისქვილები, რაც არის ხელოვნების დანარჩომი ეს ყველა გადმოხაზეთ, წერილი თუ სადმე იპოება გადასწერეთ და ყველასი მოთხრობა და განმარტება დაწერეთ რუსულ ენაზე: მე ყოველთვის მზადა ვარ შეგეწიო წიგნით და სიტყვით“¹.

დიმიტრის, მართლაც, შეუდგენია შესასწავლი არქეოლოგიური ძეგლის გეგმა-ნახაზი და მისი შესწავლა ზედაპირული დაზვერვით დაუწყია.

1852 წლის 23 ივლისს მას უნახავს უფლისციხე და მისი მიმდებარე ტერიტორიები: დუქანი, ბაზარი, მოედნები, ქუჩები, სულ 60-მდე დამხმარე ნაგებობა. თვით ძეგლი დიმიტრის ძალზე მძიმე მდგომარეობაში დახვედრია, როგორც თვითონ წერს: „ერთიმეორეს ზედა სახლები ზოგნი სავსეა საქონლის დრემლით და მწყემსთაგან გაშავებულნი ცეცხლის კვამლითა“². აღმოუჩენია და გადმოუწერია წარწერები, მათ შორის ისეთებიც, რომლებიც საკმაოდ რთულ, ძნელად მისაღვომ და სიცოცხლისათვის არცთუ უსაფრთხო ადგილას ყოფილა.

მელვინეთხუცესიშვილმა 1852 წლის აგვისტოში დაწვრილებითი ანგარიში გაუგზავნა მარი ბროსეს არქეოლოგიური ძეგლის მდგომარეობის შესახებ.

საპასუხო წერილში ბროსე აღტაცებას არ მალავს დიმიტრის ნამუშავევის გამო: „დიდად მესიამოვნა აღწერა უფლისციხისა, თუმცა ვიცოდი, რომ ბევრი ძიება გიქნია და ძვირფასი სიძველე გიშოვია იქა, მაგ დიდიხან უგულვებელყოფილს და დავდებულს ქალაქსა შინა. ამას გარდა ამხანაგნი ვიყავით მოგზაურობის დროს ერისთავიანთ მამულში, განვიგ-

¹ ხეც, მარი ბროსეს პირადი საარქივო ფონდი, წერილი №16.

² ხეც, დიმიტრი მელვინეთხუცესიშვილის საარქივო ფონდი №31, გვ. 1-6.

რძელებია სიარული ჩემგან უნახულ ადგილებში და ისეთი კარგი რამ წარწერილები მოგიგროვებია, რომ თქვენზედ დიდი იმედი მქონდა მეგობარ ყოფილთა ძიებების დროსაც და მას უკანაც შეეფერებოდა დაუვიწყებლობა ჩვენ შორის. გული ვერ მოგატყუებს, მე ყოველთვის მზად ვიყავ და ახლაცა შემწე ყოფად თქვენთა და თქვენებურთა რაც ძალი მექნება¹.

აღნიშნულთან დაკავშირებით ბროსე პეტერბურგიდან თბილისში მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვს სწერს ვრცელ წერილს ფრანგულ ენაზე და სთხოვს, თარგმნონ იგი რუსულად და დაბეჭდონ გაზეთ „კავკაზში“, რათა ქართველებს შორის გაღვივებულიყო დიმიტრი მელვინეთხუცესის შვილისადმი მიბაძვის სურვილი².

თუმცა, ბროსესა და მელვინეთხუცესის შვილის კარგ წამოწყებას ყველა „ხალისით“ არ ხვდებოდა. ბიუროკრატიული აპარატის გამო ძალზე ხშირი იყო დაფინანსების დაგვიანება და დიმიტრის საკუთარი მწირი ხარჯებით უხდებოდა გათხრების წარმოება. იმდროინდელი უგზობობის პირობებში, წვიმიანი ამინდის შემთხვევაში თითქმის შეუძლებელი ხდებოდა გადაადგილება.

გარდა ბუნებრივი ხელისშემშლელი პირობებისა, მელვინეთხუცესის შვილისათვის მნიშვნელოვანი შემაფერხებელი ფაქტორი იყო შესაბამისი ტექნიკის არარსებობაც (ფრესკების, წარწერების გადმოღების თვალსაზრისით). „თუ შეიძლებოდა ეს ერთი დაგეროტიპ³ ანუ სხვა მსუბუქი მაშინა მიბოძეთ, რომ სადაც კარგი ალაგები და შენობა ვნახო, ცხადად გად-

¹ ხეც, მარი ბროსეს პირადი საარქივო ფონდი, წერილი №17.

² ნიკო ხუციშვილი, „მარი ბროსეს მეცნიერული მემკვიდრეობა გაზეთ „კავკაზის“ ფურცლებზე“, კრებულში: *ვორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ისტორიის სერია, II*, თბ., 2002, გვ. 141.

³ დაგეროტიპი ფოტოაპარატის წინამორბედაა და 1824 წლიდან იყო მოქმედებაში. სახელი მიიღო ფოტოგრაფიის „მამის“ ლუი დაგერის საპატივსაცემოდ. იგი უნეგატივო ფოტო იყო, რომელსაც პირდაპირ იღებდნენ კასეტით, რომელიც თავსდებოდა კამერის მექანიზმის კამერაში.

მოვილო მხატვრობით და მოგართო, რომლითაც დაარწმუნოთ ზოგიერთი, რომ მართლა საქართველო ტყუილად არ შეგყვარებიათ“, - სწერდა დიმიტრი ბროსეს¹.

1852 წლის აგვისტოში მეღვინეთხუცესიშვილი უფლისციხეში ისევ მიემგზავრება კავკასიის იმდროინდელ მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვთან, გრაფ სოლოგუბთან, დოქტორ ანდრეევსკისთან და სხვა მაღალი დონის ჩინოვნიკებთან ერთად. უფლისციხის სიძველეებს მეფისნაცვალზე ძალზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია და დიმიტრისათვის მათი აღწერა და მისთვის წარდგენა დაუვალებია.

დაფინანსების მიღებისთანავე, აგვისტო-ოქტომბერში, დიმიტრი უფლისციხის არქეოლოგიურ გათხრებს აწარმოებს.

მეღვინეთხუცესიშვილი აღნიშნავს, რომ უფლისციხე ხუროთმოძღვრების უმნიშვნელოვანესი ძეგლია და მეტი ყურადღება სჭირდება. იგი აქამდე მხოლოდ დიუბუამ აღწერა და მისი ჩანაწერებიც არასრულყოფილიაო², ამიტომ მთელი სერიოზულობით შესდგომია ძეგლზე მუშაობას. უამრავი გამოქვაბულიდან დიმიტრი უფლისციხეში მნიშვნელოვნად 12-ს მიიჩნევს. მას შესასწავლი ნაგებობების გეგმა გაუკეთებია, საფუძვლიანად დაუთვალიერებია ქალაქის კარიბჭე („Воротა“) და გალავანი, არხები, ქუჩები, დუქნები, კიბეები, მაგრამ ეს ყველაფერი ყოფილა დამტვრეული და უწესრიგოდ მიმოფანტული, მიუგნია ძველი სასაფლაოსათვის, რომელსაც მასზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია: „როდესაც დგახარ სასაფლაოსთან, გრძნობ, რომ შენიანებში ხარ, გესმის რამდენი ნაღველი, უბედურება და მღელვარება გაუვლია აქაურობასო“³. საკუთარი ხარჯით ადგილობრივი მოსახლეობა დაუქირავებია და მათი დახმარებით თავდაპირველად გაუთხრია დი-

¹ ხანთაძე შ., დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილის წერილები მარი ბროსესადმი, გვ. 10, წერ. №2.

² გაზ. *Кавказ*, 1852 г. №43, გვ. 1-2; №66, გვ. 1.

³ *Кавказ*, 1852 г. №43;

დი დარბაზი დაახლოებით ოთხი მეტრის სიგრძეზე, სადაც აღმოჩენილა სვეტის ფრაგმენტები და კერამიკის ნატეხები. დარბაზის გვერდზე უნახავს დიდი ქვევრები და გაუთხრია რამდენიმე სამარხი. იგი მიიჩნევს, რომ დარბაზი და მიმდებარე ნაგებობები წარჩინებული პირის სასახლეს წარმოადგენდა და, ადგილობრივების გადმოცემით, თვით უფლოსს ეკუთვნოდა. დიმიტრი აღნიშნავს, რომ ამ ოთახიდან მართლაც ხელისგულივით ჩანს მტკვრის ხეობა, გამოყოფილია სხვა ნაგებობებიდან, მოიცავს 8 ოთახს და აქვს საკუთარი შესასვლელი.

3 ოქტომბერს იგი თოკით ჩაშვებულა გვირაბში. მკვიდრი მოსახლეობა მტკიცედ ყოფილა დარწმუნებული, რომ მასში ავი სულები ბუდობდნენ, იქ ძვირფას განძს ინახავდნენ და ქრისტიანებს შესვლა ეკრძალებოდათ. მელვინეთხუცესიშვილს, მართლაც, დიდი ძალისხმევა დასჭირვებია, როგორმე დაერწმუნებინა ერთ-ერთი ადგილობრივი, დახმარებოდა გვირაბის ნახვამი. იგი თავით-ფეხებამდე შეიარაღებულია და ხანჯლით ხელში მისულა, თუმცა, რა თქმა უნდა, არავითარი განძი და ავი სულები მათ იქ „არ დახვედრიათ“¹.

ფაქტია, რომ დიმიტრი კვლავაც აგრძელებდა უფლისციხის შესახებ წერილების გამოქვეყნებას, მაგრამ, სამწუხაროდ, სხვა მასალები დაკარგულია. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს წერილის ბოლოში სტატიის ავტორის კომენტარი: „მელვინეთხუცესიშვილი შეგვპირდა, რომ უფლისციხის შესახებ კიდევ მოგვაწვდის მასალებსო“², ამიტომ აღნიშნულ საკითხზე გარკვეულ წარმოდგენას მხოლოდ გაზეთ „კავკაზში“ დაბეჭდილი ზემოხსენებული მოკლე ანგარიშები გვიქმნის.

მელვინეთხუცესიშვილის „ნამუშავევით“ ვორონცოვი ფრიად კმაყოფილი დარჩენილა. მეფისნაცვლისავე დავალებით, უფლისციხეში დიმიტრის სწვევიან ცნობილი მწერალი პლა-

¹ *Кавказ*, 1852 г. №70;

² *Кавказ*, 1852 г. №70.

ტონ იოსელიანი და გამოჩენილი მხატვარი - გაგარინი, რომელსაც იქვე გაუკეთებია უფლისციხის ჩანახატი. სამეული გორიდან თბილისისკენ ტივით წამოსულა, გზადაგზა ჩერდებოდა და გაგარინი მტკვრის ხეობის პეიზაჟებს ხატავდა¹.

ვორონცოვს მელვინეთხუცესიშვილისათვის ამ მიმართულებით მუშაობის გაგრძელება უთხოვია², მაგრამ მალე გრაფი პეტერბურგს გაიწვიეს და გათხრებიც შეჩერებულა.

მელვინეთხუცესიშვილის არქეოლოგიური მოღვაწეობა მხოლოდ უფლისციხის გათხრებით არ დასრულებულა. სახელმწიფო სამსახურიდან 1859 წელს დიმიტრი დაკავებული ყოფილა გორის მაზრის ხიდისთავის უბანზე საბატონო გლენების (ყმების) აღწერით. სოფელ კავთისხევში მისთვის უჩვენებიათ მიცვალებულის აკლდამა ძვირფასი სამარხეული ინვენტარით. აკლდამის აღწერილობას იგი მარი ბროსეს უგზავნის, მაგრამ უსახსრობის გამო სამარხეული ინვენტარის შექმნას ვერ ახერხებს.

გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში დაცულია ცნობილი პედაგოგისა და დიმიტრის შთამომავლის, ქეთევან ჯავახიშვილის³ მოგონებები, რომელშიც იგი წერს: „ძია დიმიტრისთან ბევრი არქეოლოგები მოდიოდნენ და მოგზაურობდნენ ქართლში ისტორიული ძეგლების შესასწავლად“⁴. იგი იქვე აკონკრეტებს, თუ ვინ იყვნენ ეს არქეოლოგები: ზეიდლიცკი, კარგანოვი, გრაფინია უვაროვა, გრაფი სელივანოვი და სხვები. აღწერილია, როგორ გვემავდნენ ისინი ხიდისთავ-

¹ ხეც, დიმიტრი მელვინეთხუცესიშვილის პირადი საარქივო ფონდი, №25.

² ხანთაძე შ., დიმიტრი მელვინეთხუცესიშვილის წერილები მარი ბროსესადმი, გვ. 25, წერ. №14

³ ქეთევან ჯავახიშვილი იყო დიმიტრის დის - ნინო მელვინეთხუცესიშვილის (იოსებ მამაცაშვილის მეუღლის) შვილიშვილი;

⁴ გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, საბ. 5944; საბ. 7555, რვეული 1, 2, 3, 4;

ში დიმიტრის ბინაზე და აწყობდნენ ექსკურსიებს ატენის სიონში, ურბნისში, რკონის მონასტერში და სხვაგან¹.

მელვინეთხუცესიშვილს, როგორც არქეოლოგს, მუშაობაში ხელს უწყობდა ისიც, რომ ხატვა-ხაზვა კარგად ეხერხებოდა და მარი ბროსეს, ნანახ-აღწერილის გარდა, გრაფიკულ ჩანახატებსაც უგზავნიდა. დიმიტრის ამ თვისებას ბროსე ხაზგასმით აღნიშნავდა („თქვენ მხაზველობისა მცოდნე ბრძანდებითო“, - სწერს ერთ წერილში ქართველ მეგობარს². მის პირად არქივში არაერთი ასეთი ჩანახატია, მათ შორის ქართული, ბიზანტიური, არაბული, დავით აღმაშენებლისეული ზედწერილობის მქონე მონეტები და სხვ³.

Ioseb (Soso) Alimbarashvili

Gori State Teaching University, Assistant Professor

**AT THE OUTFALLS OF THE GEORGIAN
ARCHAEOLOGY
(DIMITRI MEGVINETKHUTSESISHVILI)
RESUME**

The article consists of details of the life one of the most famous Archaeologist - Dimitri Meghvinetkhutsesishvili, his relations to the member of the St. Petersburg Academy of Sciences Marie Brosset and in 1847 their joint journey in the provinces of Gori and Dusheti.

The article also includes Uplistsikhe excavation details by Dimitri Meghvinetkhutsesishvili and the Government's opinion of his scientific activity.

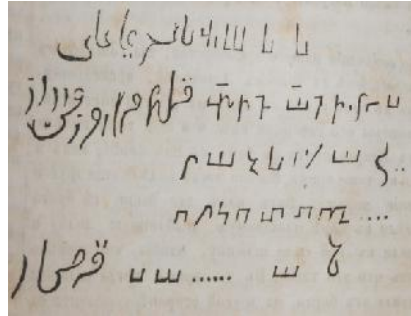
¹ გიემ, 7555, რვეული 1, გვ. 19-22;

² ხეც, მარი ბროსეს პირადი საარქივო ფონდი, წერილი №16;

³ ხეც, დიმიტრი მელვინეთხუცესიშვილის პირადი საარქივო ფონდი №42.

It should be noted that the important part of the article based on Meghvinetkhutsesishvili personal archives of the National Centre of Manuscripts and unpublished materials to the Gori Historical - Ethnographic museum.

ფოტო-დანართები

დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილის
მიერ შესრულებული უფლისციხის
ჩანახაზი

მეღვინეთხუცესიშვილის მიერ
უფლისციხეში მიკვლეული და
გადმოღებული წარწერის ფოტო-